

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı**

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ GÖRSEL METİNLERİNDE
UZLAŞMA VE ÇATIŞMA**

Aydan DEMİRKUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2011

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ GÖRSEL METİNLERİNDE
UZLAŞMA VE ÇATIŞMA

Aydan DEMİRKUŞ

Danışman
Prof. Dr. Fevzi DEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2011

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Aydan DEMİRKUŞ tarafından hazırlanan “II. Meşrutiyet Dönemi Görsel Metinlerinde Uzlaşma ve Çatışma başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Başkan

Prof. Dr. Fevzi DEMİR
(Danışman)

Üye

Doç. Dr. Senem Ayşe DURUEL ERKİLİÇ

Üye

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOZKURT

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

ÖNSÖZ

19. yüzyıldan itibaren güçlenen ulus devlet kavramı çerçevesinde şekillenen tarih araştırmalarında, devletlerin siyasal ve ekonomik gelişmeleri geçmişin açıklanmasında yeterli görölmekteydi. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda tarihçinin en önemli malzemesi olan yazılı metinler, aynı zamanda geçmişin nesnel incelendiğinin de göstergesi olmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında belirmeye başlayan postmodernist yaklaşımların etkisiyle tarih araştırmalarında, toplumsal dönüşümlerin kökenleri incelenmeye başlamış ve toplumsal tarihçilik önem kazanmıştır. Gündelik yaşam faaliyetlerinin önem kazandığı toplumsal tarih araştırmalarında, tarihçiler için yazılı metinlerin ötesine geçilerek görsel malzemelerin kullanılması zorunluluk haline gelmiştir. Son dönemlerde görsel malzemelere dayanılarak yapılan araştırmalara Batı tarihçiliğinde ağırlık verilmesine karşın Türkiye’de henüz yaygınlaşmaması, bu çalışmanın konusunun ve yönteminin belirlenmesinde etkili olmuştur.

19. yüzyıldan itibaren siyasal ve toplumsal alanlarda gelenekselden moderne doğru değişim sürecindeki Osmanlı Devleti tarihinde, dönüm noktalarından biri olan II. Meşrutiyet dönemine yönelik pek çok araştırmanın varlığı, görsel malzemelerin kaynak olduğu bu çalışmanın konusunun “II. Meşrutiyet Dönemi” olmasında belirleyici olmuştur. Zira dönem görsellerinden yola çıkılarak yapılan çalışmada - yazılı belgelere dayanılarak yapılan çalışmalarla karşılaştırılarak- görsellerin olanaklarının ve sınırlarının ortaya konması mümkün olmuştur. Öte yandan elde edilen görsel malzemelerin, uzlaşma ve çatışma kuramları çerçevesinde değerlendirilmesi bilimsel tarihçiliğin ilkelerine bağlı kalınmasını sağlamıştır.

Çalışmada yer alan görsellere, öncelikle İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Kütüphanesi ve Milli Kütüphane’nin Osmanlıca süreli yayın-

lar bölümlerinden ulaşılmıştır. Ayrıca internet kaynaklarından ve araştırma kapsamındaki inceleme eserlerden de yararlanılmıştır.

İki ana başlıktan oluşan çalışmanın birinci bölümünde “Mekânlar- Sınırlar” başlığı altında 1908’den itibaren Osmanlı toplumunda belirginleşen dünya algısı ile Osmanlıların dünya ile olan ilişkilerine yaklaşımları değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise “Meşrutiyeti Görmek” başlığı altında Osmanlı devlet ve toplum yaşamındaki gelişmeler iki alt bölümde mercek altına alınmıştır. Bu bölümün sonunda uzlaşma ve çatışma pratikleri üzerine bir değerlendirme yapılarak aynı zamanda görsel metinlerin tarih araştırmalarına sunduğu olanaklar üzerine de belirlemeler yapılmıştır.

Yüksek lisans programının bir sentezi olduğunu düşündüğüm bu tezin başladığı andan itibaren her aşamasında desteğini esirgemeyen ve yönlendirmeleriyle tarihsel düşüncenin evrensel boyutlarına doğru ufkumun açılmasında büyük emeği olan danışman hocam Prof. Dr. Fevzi DEMİR’e, yüksek lisans programına katılmam konusunda beni cesaretlendiren hocalarım Prof. Dr. Ayşe Nükhet ADIYEKE ve Yrd. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE’ye, desteklerini istediğimizde asla sırtlarını dönmeyen Tarih bölümü hocalarına çok teşekkür ederim. Tezde yer alan her cümleyi sabırla okuyarak düzeltmelerini yapan sevgili dostum E.Bariş HAS’a ve tezin yazılma evrelerinde desteğiyle hep yanımda olan dostum Vedat KANAT’a teşekkürü borç bilirim. Son olarak bu zorlu süreçte hep yanımda olup zihinsel yolculuğuma ortak olan sevgili eşim Tuluay DEMİRKUŞ’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Son yüzyılda, büyük adamlar arasındaki ilişkileri merkeze alan geleneksel tarih yazıcılığı anlayışı yerini gruplararası çatışma ve uzlaşma pratiklerine ve doğa-kültür etkileşimine odaklanan bir yaklaşıma bırakmış görünmektedir. Sanayi devrimiyle birlikte uygulamaya konulan yeni iletişim ve ulaşım teknolojilerinin sağladığı artan yakınlıkların ürünü de olan; ilk, fakat son olmayan dünya savaşı uzlaşma ve çatışma pratiklerinin incelenmesinin aciliyetini ortaya koymaktadır. Yine, yeni iletişim teknolojileri sayesinde yazılı metinlere eklenen görsellikler ise tarihçilere yeni olanaklar sunmaktadır. Bu ilk savaş öncesi Osmanlı toplumunun uzlaşma ve çatışma durumunu bu görsel metinleri de kullanarak incelemek, hem Türkiye Cumhuriyeti ile sonuçlanan sancılı sürecin daha iyi anlaşılması ve hem de çağdaş dünya tarihi çalışmalarında görsel malzemelerinin değerinin ortaya konulması fırsatını yakalayabilme olanağı sunmaktadır.

Çalışmamız İkinci Meşrutiyet Dönemi görsel metinlerindeki Osmanlı toplumunun düşünce hayatına ve gündelik yaşamına ilişkin izlerde uzlaşma ve çatışmayı aramayı amaçlamıştır. Çalışma yazılı metinlere dayalı tarihsel çözümlemelere görsel verilerin eklenmesinin anlamayı ve yorumu güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. İkinci Meşrutiyet dönemi görsel malzemeleri büyük savaş öncesi Osmanlı toplumunda giderek zayıflayan bir uzlaşma pratiğinin varlığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: II.Meşrutiyet, Uzlaşma, Çatışma, Geleneksellik, Modernleşme.

ABSTRACT

In the last century, perception of conventional history, which focused on the relationships between important people, was replaced by practices of reconciliation and conflict between different groups, and an approach centered around nature-culture interactions. First World War, that was triggered by the rise of new transportation and communication technologies after the industrial revolution, proved the urgent need to examine the practices of reconciliation and conflict. In addition, the visual materials that were added on written texts as a result of new communication technologies offered new opportunities for historians. Studying the period of reconciliation and conflict in pre-war Ottoman society by using visual texts ensures a better understanding of not only the period which gave birth to the Republic of Turkey, but also the value of visual materials in studies of contemporary world history.

Our study aims to search for traces of reconciliation and conflict in the visual texts of the Second Constitutional Era, which represented the intellectual and daily life of the Ottoman society. This study shows that adding visual materials to historical analysis based on written texts strengthens comprehension and interpretation. Visual texts of the Second Constitutional Era indicates the existance of a declining practice of reconciliation in the Ottoman society before the great war.

Keywords: II. Constitutional Era, Reconciliation, Conflict, Conventionalism, Modernism.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
RESİM LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	
a)Tarih Yazımı ve Görsellik.....	1
b)Tarih Yazımında Uzlaşma ve Çatışma	17
I. BÖLÜM : MEKANLAR –SINIRLAR	
I.1. Bilinen Dünya ve Parçaları.....	29
I.2.Memalik-i Osmaniye	73
II.BÖLÜM : MEŞRUTİYETİ GÖRMEK	
II.1. Siyasal Kümeleşmeler	138
II.2. Toplumsal Kümeleşmeler.....	202
II.3. Uzlaşma ve Çatışma Pratikleri Üzerine Bir Değerlendirme.....	280
SONUÇ	294
KAYNAKÇA	301
EK1	309
EK 2	313
EK 3	319

RESİM LİSTESİ

- Resim 1:** http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Surname_338b-339a.jpg ,(31.07.2010)
- Resim2:**<http://www.dzkk.tsk.tr/turkce/TarihiMiras/BAHRIYERESSAMLARI/haydarreis.php> ,(10.09.2010)
- Resim 3:** *Kalem*,7 Teşrinievvel 1324/ 19 Kasım 1908
- Resim 4:** *Kalem*,19 Kânunuevvel 1324/ 31 Aralık 1908.
- Resim 5:** *Kalem*, *Ağustos* 1325/ 19 Ağustos 1909.
- Resim 6:** *Kalem*,1 Teşrinievvel 1325/ 14 Ekim 1909.
- Resim 7:** *Kalem*, 8 Teşrinievvel 1325/ 21 Ekim 1909.
- Resim 8:** *Kalem*, 4 Kânunuevvel 1324/ 17 Aralık 1908.
- Resim 9 :** *Boşboğaz*, 30 Teşrinievvel 1324/ 12 Kasım 1908.
- Resim 10:** *Resimli Kitab*, Haziran 1326/ 1909.
- Resim 11:** *Kalem*, 23 Temmuz 1325/ 12 Ağustos 1909.
- Resim 12:** *Kalem*, 18 Eylül 1325/ 30 Eylül 1909.
- Resim 13:** *Resimli Kitab*, Nisan 1326/ 1909.
- Resim 14 :** *Resimli Kitab*, Temmuz 1326 /1909.
- Resim 15:** *Kalem*,18 Eylül 1324/ 30 Eylül 1908.
- Resim 16 :** *Boşboğaz*,1 Eylül 1324 / 14 Eylül 1908.
- Resim 17:** *Boşboğaz* .1 Eylül 1324 / 14 Eylül 1908.
- Resim 18:** *Kalem*,5 Şubat 1324 / 18 Şubat 1909.
- Resim 19 :** *Resimli Kitab*, Haziran 1326/ 1910.
- Resim 20:** *Resimli Kitab*, Haziran 1326/ 1910.
- Resim 21:** *Resimli Kitab* ,Haziran 1326/ 1910.
- Resim 22:** *Kalem*,20 Ağustos 1325/ 2 Eylül 1909.
- Resim 23 :***Kalem*,14 Teşrinievvel 1326/ 27 Ekim 1910.
- Resim 24:** *Lak Lak*,12 Temmuz 1325/ 25 Temmuz 1909.
- Resim 25:** *Kalem*,13 Kânunusani 1326/ 26 Ocak 1911.
- Resim 26:** *Kalem*,10 Mart 1327/ 23 Mart 1911.
- Resim 27:** *Kalem*,13 Kânunusani 1326/ 26 Ocak 1911.
- Resim 28 :** *Kalem*,3 Eylül 1324/ 18 Eylül 1908.
- Resim 29 :** *Kalem*,11 Eylül 1324/ 25 Eylül 1908.
- Resim 30 :** *Kalem*,2 Teşrinievvel 1324/15 Ekim 1908
- Resim 31 :***Kalem*,23 Teşrinievvel 1324/ 5 Kasım 1908.
- Resim 32:** *Kalem*,2 Teşrinievvel 1324/15 Ekim 1908.
- Resim 33:** *Dalkavuk*,11 Teşrinievvel 1324/25 Ekim 1908.
- Resim 34:** *Kalem*,7 Teşrinisani 1324/19 Kasım 1908.
- Resim 35:** *Kalem*,7 Teşrinisani 1324/19 Kasım 1908.
- Resim 36:** *Kalem*,7 Teşrinisani 1324/19 Kasım 1908.
- Resim 37 :** *Kalem*,12 Kânunuevvel 1324/24 Aralık 1908.

- Resim 38 :** *Kalem*,22 Kânunusani 1324/4 Şubat 1909.
- Resim 39:** *Kalem*,23 Teşrinievvel 1324/5 Kasım 1908.
- Resim 40:** *Kalem*,30 Teşrinievvel 1324/12 Kasım 1908.
- Resim 41:** *Kalem*,30 Teşrinievvel 1324/12 Kasım 1908.
- Resim 42 :** *Kalem*,19 Mart 1325/ 1 Nisan 1909.
- Resim 43 :** *Boşboğaz* ,13 Teşrinievvel 1324/26 Ekim 1908.
- Resim 44:** *Boşboğaz* ,13 Teşrinisani 1324/ 26 Kasım1908.
- Resim 45:** *Kalem*,19 Şubat 1324/ 4 Mart 1909.
- Resim 46:** *Kalem*,12 Şubat 1324/ 25 Şubat 1909.
- Resim 47:** *Kalem*,10 Kânunuevvel 1325/ 23 Aralık 1909.
- Resim 48 :** *Kalem*,8 Kânunusani 1324/ 21 Ocak 1909.
- Resim 49:** *Kalem*,19 Ağustos 1326/ 1 Eylül 1910.
- Resim 50:** *Hayal* , 2 Mayıs 1326/ 18 Mayıs 1910.
- Resim 51:** *Kalem*,18 Eylül 1325/30 Eylül 1909.
- Resim 52:** *Kalem* ,23 Teşrinievvel 1324/ 5 Kasım 1908.
- Resim 53:** *Kalem* ,13 Teşrinisani 1324/ 26 Kasım 1908.
- Resim 54:** *Kalem*,12 Teşrinisani 1325/ 25 Kasım 1909.
- Resim 55:** *Kalem*,27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909.
- Resim 56 :** *Kalem*,13 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909.
- Resim 57 :***Resimli Kitab*,Eylül 1326/ 1910.
- Resim 58:** *Kalem*,10 Teşrinievvel 1325/ 28 Ekim 1909.
- Resim 59 :** *Kalem*,13 Kânunusani 1326/ 26 Ocak 1911.
- Resim 60:** *Kalem*,10 Mart 1327/ 23 Mart 1911.
- Resim 61:** *Kalem*,3 Eylül 1324/ 18 Eylül 1908
- Resim 62:** *Dalkavuk*,25 Ağustos 1324/ 7 Eylül 1908.
- Resim 63:** *Kalem*,3 Eylül 1324/ 18 Eylül 1908.
- Resim 64:** *Kalem*,13 Teşrinievvel 1324/ 26 Kasım 1908.
- Resim 65 :** *Kalem*,25 Eylül 1324/ 8 Ekim 1908.
- Resim 66 :***Kalem*,18 Kânunuevvel 1324/31 Aralık 1908.
- Resim 67 :** *Dalkavuk*,18 Teşrinievvel 1324/ 31 Ekim 1908.
- Resim 68 :***Kalem*,19 Teşrinievvel 1324/ 1 Kasım 1908.
- Resim 69 :** *Kalem*,4 Kânunuevvel 1324/ 17 Aralık 1908.
- Resim 70 :** *Kalem*,25 Kânunuevvel 1325/ 7 Ocak 1909.
- Resim 71 :** *Kalem*,8 Kânunusani 1324/ 21 Ocak 1909.
- Resim 72 :** *Kalem*,21 Şubat 1324/ 6 Mart 1909.
- Resim 73 :** 22 Teşrinisani 1324/ 5 Aralık 1908.
- Resim 74 :** *Boşboğaz*,13 Teşrinisani 1324/ 26 Kasım 1908.
- Resim 75 :** *Kalem*,12 Mart 1325 / 25 Mart 1909.
- Resim 76 :** *Kalem* ,18 Haziran 1325 / 1 Temmuz 1909.

- Resim 77** : *Dalkavuk*,29 Kânunusani 1324 / 11 Şubat 1909.
- Resim 78** : *Kalem*,29 Eylül 1324 / 8 Ekim 1908.
- Resim 79** : *Köylü*,14 Nisan 1325 / 27 Nisan 1909.
- Resim 80** : *Kalem*,5 Şubat 1324 /18 Şubat 1909.
- Resim 81** : *Dalkavuk*,18 Teşrinievvel 1324 /31 Ekim 1908.
- Resim 82** : *Laklak*,27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909.
- Resim 83** : *Kalem*,3 Eylül 1325/ 16 Eylül 1909.
- Resim 84** : *Kalem*,30 Eylül 1326/13 Ekim 1910.
- Resim 85** : *Kalem*,25 Haziran 1325/ 8 Temmuz 1909.
- Resim 86** : *Kalem*,28 Mayıs 1325/ 10 Haziran 1909.
- Resim 87** : *Kalem*, 23Temmuz 1325/ 12 Ağustos 1909.
- Resim 88** :*Kalem*,27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909.
- Resim 89** : *Hayal*,6 Nisan 1326/ 19 Nisan 1910.
- Resim 90** :*Kalem*, 13 Ağustos 1325/ 29 Ağustos 1909.
- Resim 91** :*Kalem*, 23 Teşrinievvel 1325/4 Kasım 1909.
- Resim 92**: *Kalem* ,13 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909.
- Resim 93** :*Kalem* ,20 Ağustos 1325/2 Eylül 1909.
- Resim 94** : *Hayal*,3 Temmuz 1326/ 10 Temmuz 1910.
- Resim 95** : *Kalem*,2 Temmuz 1325/ 15 Temmuz 1909.
- Resim 96** : *Kalem*,10 Teşrinievvel 1325 / 28 Ekim 1909.
- Resim 97** : *Hayal*,7 Ağustos 1326/ 20 Ağustos 1910.
- Resim 98** : *Resimli Kitab*, Nisan 1326/ 1910.
- Resim 99** : *Resimli Kitab*, Nisan 1326/ 1910.
- Resim 100** : *Resimli Kitab*, Nisan 1326/ 1910.
- Resim 101** : *Hayal*,12 Mayıs 1326/ 25 Mayıs 1910.
- Resim 102** : *Derfli ile Garip*,13 Ağustos 1326/ 26 Ağustos 1910.
- Resim 103** : *Resimli Kitab*, Nisan 1327/1911.
- Resim 104** : *Resimli Kitab*, Temmuz 1328/ 1912.
- Resim 105** : *Resimli Kitab*, Ağustos 1328/ 1912.
- Resim 106** : *Resimli Kitab*, Ağustos 1328/ 1912.
- Resim 107** : *Resimli Kitab*, Eylül 1328/ 1912.
- Resim 108** : *Resimli Kitab*, Şubat 1327/Şubat 1912.
- Resim 109** : *Resimli Kitab*, Eylül 1328/ 1912.
- Resim 110** : *Resimli Kitab*, Temmuz 1328/ 1912.
- Resim 111** : *Resimli Kitab*, Ağustos 1328/ 1912.
- Resim 112** : *Resimli Kitab*, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.
- Resim 113** : *Resimli Kitab*, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.
- Resim 114** : *Resimli Kitab*, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.
- Resim 115** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.

- Resim 116** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.
- Resim 117** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.
- Resim 118** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.
- Resim 119** : *Resimli Kitab*, Nisan – Mayıs 1329/ 1913.
- Resim 120** : *Resimli Kitab*, Haziran-Temmuz 1329/ 1913.
- Resim 121** : *Resimli Kitab*, Temmuz 1329/ Temmuz 1913.
- Resim 122** : *Resimli Kitab*, Temmuz 1329/ 1913.
- Resim 123** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.
- Resim 124** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.
- Resim 125** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.
- Resim 126** : *With The Conquered Turk* ,s.31.
- Resim 127** : *With The Conquered Turk* ,s.55.
- Resim 128** : *With The Turks In Thrace* , s.27.
- Resim 129** : *With The Turks In Thrace* , s. 259.
- Resim 130** : *With The Turks In Thrace* , s 311.
- Resim 131** : *Kalem*, 19 Temmuz 1325/ 29 Temmuz 1909.
- Resim 132** : *Hayal*, 28 Kânunusani 1326/ 11 Şubat 1911.
- Resim 133** : *Resimli Kitab*, 10 Temmuz 1326/ 23 Temmuz 1910.
- Resim 134** : *Resimli Kitab*, Ağustos 1328/ 1912.
- Resim 135** : *Resimli Kitab*, Ağustos 1328/ 1912.
- Resim 136** : *Resimli Kitab*, Eylül 1328/ 1912.
- Resim 137** : *Resimli Kitab*, Eylül 1328/ 1912.
- Resim 138** : *Resimli Kitab*, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.
- Resim 139** : *Resimli Kitab*, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.
- Resim 140** : *Resimli Kitab*, Nisan – Mayıs 1329/ 1913.
- Resim 141** : *Dalkavuk*, 8 Kânunusani 1324/ 21 Ocak 1909.
- Resim 142** : *Kalem*, 9 Temmuz 1325/ 22 Temmuz 1909.
- Resim 143** : *Laklak*, 24 Eylül 1325/ 7 Ekim 1909.
- Resim 144** : *Kalem*, 15 Teşrinievvel 1325/ 28 Ekim 1909.
- Resim 145** : *Hayal*, 2 Haziran 1326/ 15 Haziran 1910.
- Resim 146** : *Kalem* ,26 Ağustos 1326/ 8 Eylül 1910.
- Resim 147** : *Kalem* ,2 Eylül 1326 / 15 Eylül 1910.
- Resim 148** : *Kalem* ,5 Teşrinievvel 1326 / 20 Ekim 1910.
- Resim 149** : *Kalem*,21 Teşrinievvel 1326 / 3 Kasım 1910.
- Resim 150** : *Eşek*,16 Teşrinisani 1326 / 29 Kasım 1910.
- Resim 151** : *Kalem*, 2 Kânunuevvel 1326 / 15 Aralık 1910.
- Resim 152** : <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9499386.asp> , (21.07.2011).
- Resim 153** : *Didâr-ı Hürriyet* . s.126.
- Resim 154** : *Didâr-ı Hürriyet* . s.127.

- Resim 155 :** *Didâr-ı Hürriyet.* s.129.
- Resim 156 :** http://urun.gittigidiyor.com/1908-ORIJINAL-OSMANLI-FOTOGRAFI-MESRUTİYET-RUMELI_W0QQidZZ22432642 , (21.07.2011).
- Resim 157 :** http://urun.gittigidiyor.com/1908-ORIJINAL-OSMANLI-FOTOGRAFI-MESRUTİYET-RUMELI_W0QQidZZ22429401 , (21.07.2011).
- Resim 158 :** <http://www.paradoxfan.com/forum/index.php?topic=8919.0>, (21.07.2011).
- Resim 159 :** *Kalem*,28 Ağustos 1324/ 10 Eylül 1908.
- Resim 160:** <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9499386.asp> , (20.07.2011).
- Resim 161 :** *Kalem*, 21 Ağustos 1324/ 3 Eylül 1908.
- Resim 162 :** *Kalem*, 21 Ağustos 1324/ 3 Eylül 1908.
- Resim 163 :** *Dalkavuk*, 2 Eylül 1324/15 Eylül 1908.
- Resim 164 :** *Kalem*, 3 Eylül 1324/18 Eylül 1908.
- Resim 165 :** *Kalem*,18 Eylül 1324/1 Ekim 1908.
- Resim 166 :** *Kalem*,28 Ağustos 1324/10 Eylül 1908.
- Resim 167 :** *Kalem*,25 Eylül 1324/8 Ekim 1908.
- Resim 168 :** *Boşboğaz*, 18 Ağustos 1324/31 Ağustos 1908.
- Resim 169 :** *Dalkavuk* ,2 Eylül 1324/17 Eylül 1908.
- Resim 170 :** *Dalkavuk* ,2 Eylül 1324/17 Eylül 1908.
- Resim 171 :** *Kalem*, 23 Teşrinievvel 1324/ 5 Kasım 1908.
- Resim 172 :** *Kalem*,18 Eylül 1324/1 Ekim 1908.
- Resim 173 :** *Boşboğaz*,24 Teşrinisani 1324/7 Aralık 1908.
- Resim 174 :** *Kalem*,30 Teşrinievvel 1324/12 Kasım 1908.
- Resim 175 :** *Kalem*,9 Teşrinievvel 1324/22 Ekim 1908.
- Resim 176 :** *Kalem*, 23 Teşrinievvel 1324/5 Kasım 1908.
- Resim 177 :** *Kalem*,4 Kânunuevvel 1324/17 Aralık 1908.
- Resim 178 :** *Kalem*, 1 Kânunusani 1324/14 Ocak 1909.
- Resim 179 :** *Kalem*, 15 Teşrinievvel 1325/28 Ekim 1909.
- Resim 180 :** *Kalem*, 8 Kânunusani 1324/21 Ocak 1909.
- Resim 181 :** *Kalem*, 15 Teşrinievvel 1325/28 Ekim 1909.
- Resim 182 :** *Boşboğaz*, 13 Teşrinievvel 1324/26 Ekim 1908.
- Resim 183 :** *Kalem*, 5 Mart 1325/18 Mart 1909.
- Resim 184 :** *Kalem*,10 Kânunuevvel 1325/ 23 Aralık 1909.
- Resim 185 :** *Cem*,6 Kânunusani 1326/ 19 Ocak 1911.
- Resim 186 :** *Boşboğaz*, 25 Eylül 1324/ 8 Ekim 1908.
- Resim 187 :** *Cem*,26 Şubat 1326/ 11 Mart 1911.
- Resim 188 :** *Didâr-ı Hürriyet*, s.198.
- Resim 189 :** *Didâr-ı Hürriyet*, s.201.
- Resim 190 :** <http://img370.imageshack.us/img370/7776/31martolayi13hm3bq.jpg> , (28.07.2011).
- Resim 191 :** http://www.img.duseyazanlar.com/kultur-sanat/roportaj/31_mart_istanbul.jpg , (27.07.2011).

- Resim 192** : http://www.berkbalcik.net/images/31_mart_3.jpg , (27.07.2011).
- Resim 193** : <http://doganzeki.files.wordpress.com/2009/10/31martayaklanmasi.jpg> , (28.07.2011).
- Resim 194** : <http://www.secim.com.tr/wp-content/uploads/2010/05/mesrutiyet1.jpg>, (28.07.2011).
- Resim 195** : <http://www.berkbalcik.net/2009/03/31/31-mart-isyaninin-100-yildonumu> , (28.07.2011).
- Resim 196** : <http://deco-01.slide.com/r/1/0000/dl/VgVmPbsk0z9U-8-gvKXmmct34TJpk30a/watermark> , (28.07.2011).
- Resim 197** : http://www.sodev.org.tr/Dosyalar/Tarihten_Yapraklar/31mart_vakasi.jpg , (28.07.2011).
- Resim 198** : <http://medya.zaman.com.tr/2008/07/24/yorum1.jpg> , (28.07.2011).
- Resim 199** : http://www.os-ar.com/Mart/O_248.jpg , (28.07.2011).
- Resim 200** : *Kalem*, 3 Eylül 1325/16 Eylül 1909.
- Resim 201** : *Laklak*, 17 Eylül 1325/ 30 Eylül 1909.
- Resim 202** : *Hayal*, 22 Teşrinievvel 1326/ 4 Kasım 1910.
- Resim 203** : *Cem*, 26 Şubat 1326/11 Mart 1911.
- Resim 204** : *Kalem*, 18 Eylül 1324/ 1 Ekim 1908.
- Resim 205** : *Kalem*, 3 Kânunuevvel 1325/ 16 Aralık 1909.
- Resim 206** : *Kalem*, 25 Şubat 1325/ 9 Mart 1910.
- Resim 207** : *Hayal*, 25 Şubat 1326/ 10 Mart 1911.
- Resim 208** : *Kalem*, 2 Kânunuevvel 1326/15 Kasım 1910.
- Resim 209** : *Kahya Kadın*, 22 Haziran 1326/5 Temmuz 1910.
- Resim 210** : *Kalem*, 18 Mart 1326/31 Mart 1910.
- Resim 211** : *Cem*, 12 Şubat 1326/25 Şubat 1911.
- Resim 212** : *Züğürt*, 18 Mart 1327/31 Mart 1911.
- Resim 213** *Kalem*, 25 Kânunuevvel 1324/7 Ocak 1909.
- Resim 214** : *Hayal*, 31 Temmuz 1326/13 Ağustos 1910.
- Resim 215** : *Züğürt*, 1 Mart 1327/14 Mart 1911.
- Resim 216** : *Eşek*, 26 Temmuz 1328/8 Ağustos 1912.
- Resim 217** : *Kalem*, 29 Temmuz 1326/11 Ağustos 1910.
- Resim 218** : *Kalem*, 30 Kânunuevvel 1326/12 Ocak 1911.
- Resim 219** : *Boşboğaz*, 11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908.
- Resim 220** : *Kalem*, 24 Şubat 1326/ 9 Mart 1911.
- Resim 221** : *Kalem*, 23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.
- Resim 222** : *Kalem*, 20 Kânunusani 1326/2 Şubat 1911.
- Resim 223** : <http://www.anindatepki.com/kultur-tarih/bab-i-ali-darbesi/> ,(02.08.2011).
- Resim 224** : *”Resimli Kitab*, Kânunuevvel-Kânunusani 1328/ Aralık-Ocak 1913.
- Resim 225** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel-Kânunusani 1328/ Aralık-Ocak 1913.
- Resim 226** : *Kalem*, 28 Mayıs 1325/10 Haziran 1909.
- Resim 227** : *Kalem*, 8 Nisan 1326/21 Nisan 1910.

- Resim 228** : *Kalem*,5 Şubat 1324/18 Şubat 1909.
- Resim 229** : *Kalem*,5 Mayıs 1325/20 Mayıs 1909.
- Resim 230** : *Hayal*, 5 Teşrinisani 1326/18 Kasım 1910.
- Resim 231** : *Davul*, 8 Kânunuevvel 1324/ 21 Aralık 1908.
- Resim 232** : *Kalem*,20 Teşrinisani 1324/ 3 Aralık 1908.
- Resim 233** : *Boşboğaz*,8 Eylül 1324/21 Eylül 1908.
- Resim 234** : *Boşboğaz*,18 Eylül 1324/1Ekim 1908.
- Resim 235** : *Kalem*,19 Teşrinievvel 1324/ 1 Kasım 1908.
- Resim 236** : *Kalem*, 13 Teşrinisani 1324/26 Kasım 1908.
- Resim 237** :*Hayal*, 3 Eylül 1326/16 Eylül 1910.
- Resim 238** : *Kalem*,28 Teşrinievvel 1326/ 10 Kasım 1910.
- Resim 239** : *Derdli ile Garip*, 26 Ağustos 1326/8 Eylül 1910.
- Resim 240** : *Hayal*, 21 Kânunusani 1326/ 3 Şubat 1911.
- Resim 241** : *Resimli Kitab*, Temmuz 1328/ 1912.
- Resim 242** : *Resimli Kitab*, Ağustos 1328/ 1912.
- Resim 243** : *Resimli Kitab*, Eylül 1328/ 1912.
- Resim 244** : *Resimli Kitab*, Teşrinievvel - Teşrinisani 1328/ Ekim –Kasım 1912.
- Resim 245** : *Resimli Kitab*, Mart 1329/ 1913.
- Resim 246** : *Çocuk Duygusu*,12 Kânunuevvel 1329/ 25 Aralık 1913.
- Resim 247** : *Çocuk Duygusu*,19 Kânunuevvel 1329/ 1 Ocak 1914.
- Resim 248** : *Çocuk Duygusu*,12 Kânunuevvel 1329/ 25 Aralık 1913.
- Resim 249** : *Çocuk Duygusu*, 12 Kânunuevvel 1329/ 25 Aralık 1913.
- Resim 250** : *Çocuk Duygusu*,12 Kânunuevvel 1329/ 25 Aralık 1913.
- Resim 251** : .”*Resimli Kitab*, Temmuz 1326/ 1910.
- Resim 252** : *Dalkavuk*,15 Teşrinsani 1324/ 28 Kasım 1908.
- Resim 253** : *Resimli Kitab*, Haziran 1327/ 1911.
- Resim 254** : *Resimli Kitab*, Ağustos 1326/ 1910.
- Resim 255** : *Resimli Kitab*, Haziran 1327/ 1911.
- Resim 256** : *Resimli Kitab*, Nisan 1327/ 1911.
- Resim 257** : ”*Resimli Kitab*, Nisan 1327/ 1911.
- Resim 258** : *Resimli Kitab*, Teşrinievvel 1326/ Ekim 1910.
- Resim 259** : *Resimli Kitab*, Ağustos 1326/ 1910.
- Resim 260** : Ağustos 1326/ 1910.
- Resim 261** : *Resimli Kitab*, Temmuz 1326/ 1910.
- Resim 262** : *Resimli Kitab*, Haziran 1327/ 1911.
- Resim 263** : *Resimli Kitab*, Temmuz 1326/ 1910.
- Resim 264** : *Resimli Kitab*, Temmuz 1326/ 1910.
- Resim 265** : *Resimli Kitab*, Kânunuevvel 1326/ Aralık 1910.
- Resim 266** : *Kalem*,20 Teşrinisani 1324/ 3 Aralık 1908.

- Resim 267** : *Kalem*,20 Teşrinisani 1324/ 3 Aralık 1908.
- Resim 268** : *Kalem*,19 Teşrinisani 1325/ 2 Aralık 1909.
- Resim 269** : *Kalem*,29 Teşrinievvel 1325/ 14 Kasım 1909.
- Resim 270** : *Resimli Kitab*,Şubat1328- Mart 1329 / Şubat- Mart 1913.
- Resim 271** : *Kalem*,12 Kânunuevvel 1324/ 24 Aralık 1908.
- Resim 273** : *Kalem*,12 Teşrinisani 1325/ 25 Kasım 1909.
- Resim 274** : *Kalem*,17 Kânunuevvel 1325/ 30 Aralık 1909.
- Resim 275** : *Kalem*,29 Teşrinievvel 1325/ 14 Kasım 1909.
- Resim 276** : *Kalem*,8 Teşrinievvel 1325/ 21 Ekim 1909.
- Resim 277** : *Hayal*,28 Kânunusani 1326/ 10 Şubat 1911.
- Resim 278** : *Resimli Kitab*,Ağustos-Eylül 1329 / 1913.
- Resim 279** : *Resimli Kitab*, Ağustos-Eylül 1329 / 1913.
- Resim 280** : *Resimli Kitab*, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim- Kasım 1912.
- Resim 281** : *Kalem*,7 Teşrinievvel 1326/ 20 Ekim 1910.
- Resim 282** : *Kalem*,14 Teşrinievvel 1326/ 27 Ekim 1910.
- Resim 283** : *Kalem*,23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.
- Resim 284** : *Kalem*,23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.
- Resim 285** : *Kalem*,23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.
- Resim 286** : *Kalem*,23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.
- Resim 287** : *Kalem*,23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.
- Resim 288** : *Kalem*,23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.
- Resim 289** : *Kalem*,8 Teşrinievvel 1325/ 21 Ekim 1909.
- Resim 290** : *Kalem*,10 Kânunuevvel 1325/ 23 Aralık 1909.
- Resim 291** : *Kalem*,9 Temmuz 1325/ 22 Temmuz 1909.
- Resim 292** : *Kalem*,4 Teşrinisani 1326/ 17 Kasım 1910.
- Resim 293** : *Kâhya Kadın*,4 Haziran 1326/ 17 Haziran 1910.
- Resim 294** : *Kalem*,29 Teşrinievvel 1325/ 14 Kasım 1909.
- Resim 295** : *Kalem*,23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.
- Resim 296** : *Kalem*,17 Kânunuevvel 1325/ 30 Aralık 1909.
- Resim 297** : *Resimli Kitab*, Haziran- Temmuz 1329/ 1912.
- Resim 298** : *Resimli Kitab*, Mart 1328/ 1912.
- Resim 299** : *Resimli Kitab*, Haziran 1328/ 1912.
- Resim 300** : *Resimli Kitab*, Haziran 1328/ 1912.
- Resim 301** : *Resimli Kitab*, Haziran 1328/ 1912.
- Resim 302** : *Resimli Kitab*, Haziran 1328/ 1912.
- Resim 303** : *Resimli Kitab*, Haziran 1328/ 1912.
- Resim 304** : *Resimli Kitab*, Haziran 1328/ 1912.
- Resim 305** : *Resimli Kitab*,Teşrinievvel-Şubat 1329/ Ekim1913-Şubat 1914.
- Resim 306** : *Hayal*,25 Şubat 1326/ 10 Mart 1911.

- Resim 307** : *Hayal*, 18 Mart 1327/ 31 Mart 1911.
- Resim 308** : *Resimli Kitab*, Nisan 1328/ 1912.
- Resim 309** : <http://www.toplumsalbilinc.org/forum/index.php?topic=284.0> ,(22.08.2011).
- Resim 310** : *Kalem*, 9 Eylül 1326/22 Eylül 1910.
- Resim 311** : *Hayal*, 31 Kânunuevvel 1326/13 Ocak 1910.
- Resim 312** : *Kalem*, 24 Eylül 1325 /7 Ekim 1909.
- Resim 313** : *Kalem*, 19 Ağustos 1326/1Eylül 1910.
- Resim 314** : *Dertli ile Garib*, 31 Ağustos 1326/13 Eylül 1910.
- Resim 315** : *Kalem*, 3 Eylül 1325/16 Eylül 1909.
- Resim 316** : *Kalem*, 5 Teşrinisani 1325/ 18 Kasım 1909.
- Resim 317** : *Kalem*, 18 Haziran 1325/1 Temmuz 1909.
- Resim 318** : *Dalkavuk*, 4 Teşrinievvel 1324/17 Ekim 1908.
- Resim 319** : *Dalkavuk*, 4 Kânunuevvel 1324/17 Aralık 1908.
- Resim 320** : *Kalem*, 22 Kânunusani 1324/4 Şubat 1909.
- Resim 321** : *Dertli ile Garip*, 28 Ağustos 1326/10 Eylül 1910.
- Resim 322** : *Kalem*, 23 Kânunuevvel 1326/5 Ocak 1911.
- Resim 323** : *Dalkavuk*, 15 Teşrinisani 1324/28 Kasım 1908.
- Resim 324** : *Kalem*, 18 Kânunuevvel 1324/ 31 Aralık 1908.
- Resim 325** : *Kalem*, 4 Haziran 1325/17 Haziran 1909.
- Resim 326** : *Kalem*, 24 Eylül 1325/7 Ekim 1909.
- Resim 327** : *Laklak*, 22 Temmuz 1325 / 4 Ağustos 1909.
- Resim 328** : *Kalem*, 18 Eylül 1325/ 30 Eylül 1909.
- Resim 329** : *Hayal*, 8 Mayıs 1326 /21 Mayıs 1910.
- Resim 330** : *Kalem*, 12 Ağustos 1326/25 Ağustos 1910.
- Resim 331** : *Kalem*, 4 Teşrinisani 1326/ 17 Kasım 1910.
- Resim 332** : *Kalem*, 20 Ağustos 1325/ 2 Eylül 1909.
- Resim 333** : *Kalem*, 27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909.
- Resim 334** : *Kalem*, 8 Teşrinievvel 1325/ 21 Ekim 1909.
- Resim 335** : *Kalem*, 5 Ağustos 1326/ 18 Ağustos 1910.
- Resim 336** : *Kalem*, 23 Temmuz 1325/ 5Ağustos 1909.
- Resim 337** : *Kalem*, 25Kanunuevvel 1324/ 7 Ocak 1909.
- Resim 338** : *Resimli Kitab*, Mayıs 1327/ 1911.
- Resim 339** : *Hayal*, 23 Mart 1326/ 5 Nisan 1910.
- Resim 340** : *Çekirge*, 21 Mart 1327/ 3 Nisan 1911.
- Resim 341** : *Kalem*, 1Kanunusani 1324/ 14 Ocak1908.
- Resim 342** : *Kalem*, 4 Haziran 1325/ 17 Haziran 1909.
- Resim 343** : *Hayal*, 16 Mart 1326/ 29 Mart 1910.
- Resim 344** : *Kalem*, 12 Teşrinisani 1325/ 25 Kasım 1909.
- Resim 345** : *Kalem*, 13 Teşrinisani 1324/ 26 Kasım 1908.

- Resim 346** : *Kalem*,7 Teşrinisani 1324/ 19 Kasım 1908.
- Resim 347** : *Kalem*,14 Teşrinievvel 1326/ 27 Ekim 1910.
- Resim 348** : *Kalem*,29 Şubat 1324/ 11 Mart 1909.
- Resim 349** : *Laklak*,12 Temmuz 1325/ 25 Temmuz 1909.
- Resim 350** : *Kalem*,15 Kânunusani 1324/ 28 Ocak 1909.
- Resim 351** : *Dertli ile Garib*,20 Ağustos 1326/ 2 Eylül 1910.
- Resim 352** : *Laklak*, 1 Teşrinievvel 1325/ 14 Ekim 1909.
- Resim 353** : *Eşek*, 2 Ağustos 1328/ 15 Ağustos 1912.
- Resim 354** : *Kalem*, 25 Kânunuevvel 1324/ 7 Ocak 1909.
- Resim 355** : *Kalem*, 29 Nisan 1326/12 Mayıs 1910.
- Resim 356** : *Kalem*, 5 Mart 1325/ 18 Mart 1909.
- Resim 357** : *Laklak*, 30 Temmuz 1325/12 Ağustos 1909.
- Resim 358** : *Laklak*, 6 Ağustos 1325/19 Ağustos 1909.
- Resim 359** : *Laklak*,17 Eylül 1325/30 Eylül 1909.
- Resim 360** : *Kalem*,24Eylül 1325/7 Ekim 1909.
- Resim 361** : *Kalem*,17 Kânunuevvel 1325/ 30 Aralık 1909.
- Resim 362** : *Kalem*,19 Teşrinisani 1325/ 2 Aralık 1909.
- Resim 363** : *Hayal*,16 Mart 1326/ 29 Mart 1910.
- Resim 364** : *Kalem*,25 Mart 1326/ 7 Nisan 1910.
- Resim 365** : *Laklak*,3 Eylül 1325/16 Eylül 1909.
- Resim 366** : *Resimli Kitab*, Ekim 1324/1908.
- Resim 367** : *Resimli Kitab*, Mayıs 1325/1909.
- Resim 368**: Kongre Kütüphanesi Baskı ve ABD Fotoğraf Bölümü Washington, DC 20540.
http://www.loc.gov/rr/print/coll/610_turkey.html#photos ,(20.04.2010).
- Resim 369** : *Bir Doktorun Anıları*,s.17.
- Resim 370** : *Bir Doktorun Anıları*,s.41.
- Resim 371** *Bir Doktorun Anıları*,s.47.
- Resim 372** : *Bir Doktorun Anıları*,s.145.
- Resim 373** : *Bir Doktorun Anıları*,s.145.
- Resim 374** : *Bir Doktorun Anıları*, s.239.
- Resim 375** : *Constantinople Old And New*, s.321.
- Resim 376** : *The Turkisch People*, s.15.
- Resim 377** : *İdman*, 1 Haziran 1329/ 14 Haziran 1913.
- Resim 378** : *İdman*, 1 Haziran 1329/14 Haziran 1913.
- Resim 379** : *İdman*, 10 Haziran 1329/23 Haziran 1913.
- Resim 380** : *Resimli Kitab*, Haziran 1325/1909.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

ay.es. : Aynı Eser

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Haz. : Hazırlayan

s. : Sayfa

ss. : Sayfadan sayfaya

GİRİŞ

I.Tarih Yazımı ve Görsellik

Tarihsel bir araştırmanın, incelenen dönemle ilgili yeterlilik derecesine ulaştığına dair inancın oluşmasında, yazılı metinlere dayandırılan sağlam bir kaynakça, son dönemlere kadar tatmin edici olmuştur. Bu bakış açısıyla tarihçiler geçmişten kalan görsel malzemelerin incelenmesini sanat tarihçilerin ve arkeologların işi olarak görüp, onların ulaştıkları sonuçları zaman zaman çalışmalarını desteklemek için kullanmışlardır. Son dönemlerde ise tarihçiler doğrudan yazılı metinlerle yapılan çalışmaların yetersiz kaldığı, araştırmaların görsel metinlerle zenginleştirilmesinin gerekliliği üzerinde durmaya başlamışlardır.

İngiliz tarihçi Tosh; tarih boyunca tarihçilerin çalışmalarının belgelerde okuyabildiklerine ya da kaynak kişilerden dinleyebildiklerine dayalı olduğunu ileri sürer. Tosh'a göre, 19. yüzyılın başlarından itibaren tarih araştırmalarında, yazılı belgelerin, önemi artmıştır: *“Tarih araştırmaları Ranke'nin yaşadığı dönemde profesyonel bir temele oturtulmasından beri de, ağırlık noktası hemen hemen tümüyle sözlü ürünlerden yazılı ürünlere kaymıştır.”*¹

Bilimsel tarih araştırma yöntemlerinin geliştirildiği 19. yüzyılda, yazılı metinler, tarihçinin hammaddesi olarak görülmüştür. Bununla birlikte süreç içerisinde yazılı metinlerle çalışmanın zorlukları ve sınırları tarihçilerce zaman zaman dile getirilmiştir. Tosh geçmişten kalan antlaşmalar, biyografiler, mahkeme tutanakları, gazeteler, resmi tutanaklar, özel mektuplar, kilise arşivleri gibi birçok malzemeyi tarihçinin hammaddesi olarak gösterir. Ona göre, bu belgelerin bir kısmı iktidarların gölgesinde yazılmıştır, bir kısmı da

¹ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 32.

kişilerin özel bakış açılarını yansıtır. Tarih felsefesiyle de uğraşan İngiliz tarihçi Richard J.Evans da böyle düşünmektedir: “*Tarihçinin sesi önemlidir; ama onun aktarmaya çalıştığı geçmişin sesleri de önemlidir.*”²

Araştırmacıların çalışmaları sırasında elde ettikleri yazılı metinlere yönelik kaygıları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Salih Özbaran, günümüz iktidarlarınca gün yüzüne çıkarılmayan belgeler olduğunu bundan dolayı da ulaşılabilen metinlerin ve araştırmaların eksik kaldığı düşüncesindedir.³Gündüz Vassaf da geçmişin iktidarlarının benzer tutumları nedeniyle tarihsel metinlerin yetersiz kaldığı bir başka noktaya vurgu yapar:“*Roma İmparatorluğu, aynı topraklarda yerlerine geçtiklerinin geçmişini yok sayarak, kurdun emzirdiği Romulus ve Remus efsanesiyle başlar. Romalılar kendilerinden önce bu topraklara ege-men olan Etrüskleri tarihten o denli silerler ki, hâlâ çözemediğimiz dilleri bile unutulur.*”⁴

Tosh bu sorunların farkındalığını taşıyan tarihçilerin izledikleri ya da izlemele-ri gereken yöntemler üzerinde de durmuştur:

“Araştırmacının bir grup belgeden öğrenebileceği, o belgelerin açık anlamlarıyla sınırlı değildir; o anlam, her şeyden önce belgenin ne ölçüde taraflı olduğunu görmek üzere titiz bir incelemeden geçirilir, sonra da çıkarsamalara temel olarak kullanılır. Doğru uygulanan eleştiri yöntemi tarihçinin hem kasıtlı tahrifatı hem de yazarın gayri ihtiyari reflekslerini anlamasına imkân sağlar.”⁵

Tosh’un belirlediği yöntemler içerisinde en önemli soru işareti, belgeye “*doğru uygulanan eleştiri*” konusunda doğmaktadır. Geçmişin gerçek bilgisine ulaşma çabasında olan bilimsel tarihçiliğin, eleştirinin doğruluğunun tespit edilmesi konusunda araştırmacı-lara verdiği en önemli öğüt, olaylara tanıklık edebilecek daha fazla belgeye dayanarak çalış-malarıdır. Ancak ulaşılan tüm belgeler gerçekliği sunmayabilir. Japon sinemasının önde

² Richard J. Evans, *Tarihin Savunusu*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İmge Kitapevi, Ankara, 1999, s.12.

³ Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 123.

⁴ Gündüz Vassaf, *Tarihi Yargılıyorum*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.19.

⁵ Tosh, *a.g.e.*, s.125.

gelen yönetmenlerinden Akira Kurosava, 1950 yılında Ryunosuke Akutagawa'nın, *In a Grove* (Meyve Bahçesinden) adlı eserinden senaryolaştırarak çektiği "*Raşomon*"⁶ filmi, bu durumun açıklanmasında iyi bir örnek oluşturabilir. Film, bir oduncunun üç gündür yaşadıklarını arkadaşlarına anlatmasıyla başlar. Oduncunun ormanda bulunduğu bir samuraya ait cesedi yetkililere bildirmesi üzerine olayın sanığı yakalanarak mahkemeye çıkarılır. Filmin bundan sonraki sahneleri sanığın ve tanıkların sorgulanmalarına yöneliktir. Mahkemenin ilk tanığı olan oduncu, ormandaki yürüyüşü sırasında bulunduğu bir kadın şapkası ve samuray başlığından sonra samurayın cesedini gördüğünü anlatır. Daha sonra cinayetin sanığı olan haydudun sorgusu başlar. Haydut, bir ağacın altında uyukladığı sırada samuray ve karısını görmüştür. Kadına sahip olmaya karar verdiğinde kocasını öldürmeyi düşünmemiştir. Ancak kadına tecavüz ettikten sonra kadın, kocasıyla dövüşmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine haydut samurayı serbest bırakıp kadın için dövüşür. Dövüş sonunda samuray ölür. Samurayın karısı mahkemenin ikinci tanığıdır. Kadın, tecavüze uğramasından sonra haydudun kaçtığını, kocasının kendisini suçlayan bakışlarının etkisiyle şoka girdiğini ve kocasını öldürdüğünü söyler. Üçüncü tanık ise, bir medyum aracılığı ile olanları anlatan samuraydır. Samuraya göre haydut, karısına tecavüz ettikten sonra karısının gönlünü almayı başarmış ve karısını birlikte kaçmaya ikna etmiştir. Haydutla kaçmayı kabul eden kadın, hayduttan kocasını öldürmesini istemiştir. Ancak haydut bile bu durumu hoş karşılamayıp kadına karşı samurayı serbest bırakmıştır. Kadın kaçmış, haydut onu takip etmiştir. Samuray ise tüm bu olanları gururuna yediremeyip, karısının bıçağı ile kendini öldürmüştür. Mahkemenin sonucu izleyicinin yorumuna bırakılırken, filmin sonunda oduncu adamın nasıl öldürüldüğünü gördüğünü arkadaşlarına itiraf eder. Haydut kadına tecavüz ettikten sonra kendisiyle birlikte gelmesi için ikna çabasıdayken, kadın bir kadının buna karar

⁶ Akira Kurosava, *Raşomon* [Film], Daiei Studios, Japonya, 1950.

veremeyeceğini söyleyerek kocasının iplerini çözer. Ancak samuray, tecavüze uğrayan bir kadın için dövüşmeyeceğini söyleyerek kadının kendini öldürmesini ister. Bunun üzerine kadın haydudu kendisi için dövüşmeye ikna eder. Haydut, samurayı öldürür. Sonuç olarak olay, olayı yaşayan ve tanıklık eden dört kişi tarafından birbirinden farklı bakış açılarıyla anlatılmıştır. “*Raşomon*” filminde görüldüğü gibi olmuş bitmiş bir olaya dair tek bir düşünce yaratılmayacağı gerçekliğinden yola çıkılarak, geçmişi kaydeden farklı bakış açılara dayanan bulguların incelenmesi, tarihçinin önünün açılmasında belirleyici olacaktır.

Günümüzdeki polisiye filmlerinde, tanıkların yazılı ve sözlü beyanlarının yanı sıra; sokaklara ya da binalara yerleştirilmiş gizli kameralardan elde edilen görüntüler, fotoğraflar, nesnelere üzerindeki izler dahi olayların çözümlenmesinde kullanılmaktadır. Bu nedenlerle bir tarih araştırmasında geçmişin tanıkları olarak yazılı metinler olduğu kadar, görsel metinlerin de değerlendirilmesi zorunludur. Görsel metinlerin de kullanılmaya başlanması, kuşkusuz tarihçinin çalışma alanını genişletmekte ve diğer disiplinlere yaklaştırmaktadır.

Tarihçi, bütün insani faaliyetlerle ve onların kalıntılarıyla ilgilenmek zorundadır. Yine ünlü İngiliz tarihçilerinden Hobsbawm’ın vurguladığı gibi, tarihçilik mesleğini iktidarı sadece onaylayan bir oyuncu olmaktan çıkarmak gerekmektedir:

“İnsanlığın geçirdiği dönüşümlerde odaklanan temel problemi halledemezsek, ya da en azından insanın faaliyetlerinin bir kısmının bu – hâlâ sürmekte olan – dönüşümler bağlamında bizim uzmanlık alanımıza girdiğini görmezsek, o zaman, tarihçiler olarak bizler kendimizi ıvır zıvır konularla meşgul olan, entelektüel oyunlarla ya da diğer salon oyunlarıyla vakit geçiren kişiler olarak görmeliyiz.”⁷

⁷ Eric Hobsbawm, *Tarih Üzerine*, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.97.

Ona göre; aile, kadın, çocuk, ölüm, cinsellik, ritüel ve sembolizm, yiyecek ve yemek pişirme, iklim, suç, insanların fiziksel özellikleri ve sağlığı gibi konu ve temaları da içerecek şekilde tarihçiliğin artık çok geniş bir çalışma alanı bulunmaktadır.⁸

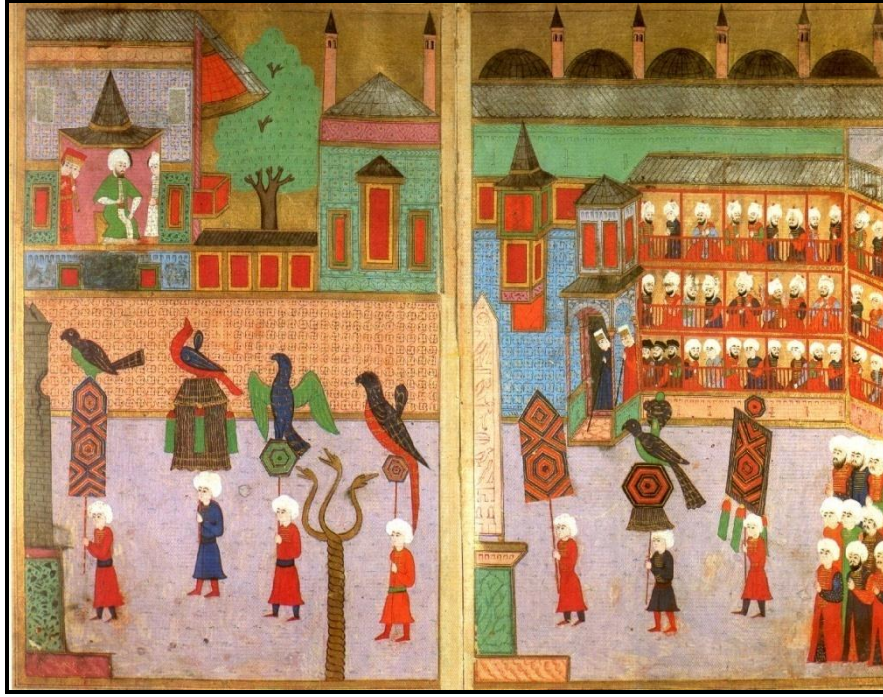
“Benim toplumsal tarihçilerin geniş kabul gören bir işlerlikli planı olduğuna inandığım çerçeveyi özetlemekteki amacım, kişisel olarak bu düşünceyi taşısam bile, kendi bakış açımın benimsemesini öğütlemek değildir. Benim amacım bunun tam zıttıdır, yani üstünde çalıştığımız örtük varsayımları anlaşılır hale getirmeyi önermek ve kendimize, bu planın gerçekte, toplumların doğası ve yapısı ile bunların tarihsel dönüşüm (ya da stabilizasyon) mekanizmalarının en iyi formülü olup olmadığını, başka sorulara dayalı olan başka çalışma planlarının bu planla bağdaştırılıp bağdaştırılamayacağını ya da tercih edilip edilemeyeceğini, yüzü aynı anda cepheden hem profilden gösteren Picasso'nun portrelerinin tarihsel karşılıklarını yaratmak için başka planlarla yan yana getirilip getirilemeyeceğini sormaktır.”⁹

Yazılı metinlerin değişen siyasal ve ekonomik bağlamlar doğrultusunda değişen yorumlarıyla tarihsel gerçekliğin sadece bir kurguya indirgenmesine karşı çıkan Marksist Hobsbawm yeni malzemeler, yeni tanıklar ve yeni bakış açıları kullanmanın önemine vurgu yapmaktadır. Yeni kuşak Osmanlı tarihçilerinden Suraiya Faroqhi de, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* adlı çalışmasında bu gerçeği fark etmiştir: 1582’de Sultan III. Murad’ın, büyük oğlu Şehzade Mehmed’i o güne kadar görülmedik bir düğünle sünnet ettirmesini anlatan bir sûnameye (Resim1) atıf yaparak; düğün şenliği nedeniyle esnafın düzenlediği geçit alayının tüm ayrıntılarının izlenebildiği gerçeği üzerinde durur: “*Oysa olayın yazıyla anlatıldığı bölümler, geçite katılan esnaf loncalarının manzum olarak yazılmış listelerini vermekten ileriye geçmez.*”¹⁰ Faroqhi’nin, esnafın sarayla olan ilişkisi ve esnaf teşkilatının çeşitliliğine yönelik gözlemleri, Hobsbawm’ın Picasso’nun görselliğinin olanakları üzerine yaklaşımlarına benzer özellik taşımaktadır.

⁸ Hobsbawm, *a.g.e.*, s.100.

⁹ Hobsbawm, *a.g.e.*, s.124.

¹⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1997, s.188.

Resim 1

Yine önemli bir başka tarih kuramcısı Keith Jenkins de görüş açılarının çoğul-
luğundan yola çıkarak, geçmiş ile tarihin farklı anlamlar taşıdığı üzerinde durur: *“Tarih, dünya hakkındaki bir dizi söylemden biridir. Bu söylemler, dünyayı (görünür olarak üzerinde yaşadığımız fiziksel) yaratmazlar; ama onu kendilerine mâl ederler; sahip olduğu bütün anlamı ona söylemler verir.”*¹¹ Gerçekte Jenkins de, Hobsbawm da, tarihçilerin geçmiş üzerindeki müdahalelerini engellemeye çalışmaktadırlar. Tarih araştırmalarının öznesi olan geçmişteki insan yaşantılarına, makro düzeyden mikro düzeye doğru yaklaşarak, satırların arasına sıkışan yaşamlara can verme anlayışı, geçmişle tarihçi arasındaki empatiyi daha güçlendirecek, tarihçiyi kurgusal tarih yazımından uzaklaştıracaktır. Bu bakış açısıyla yapılan tarih araştırmalarında, yazılı metinlerin yetersiz kalması kaçınılmazdır.

Tarih araştırmalarında, gündelik yaşama dair ayrıntıları çoğaltma isteği, uzun yıllar yazılı metinlerin tamamlayıcı olarak görülen, görsel malzemelerin önemini artırmış-

¹¹ Keith Jenkins, *Tarihi Yeniden Düşünmek*, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s.17.

tır. Burke'nin vurguladığı gibi; *“İmgeler genellikle maddi kültürün, dönemin insanları için sıradan olan, bu yüzdende metinlerde adı geçmeyen ayrıntıları gösterir”*.¹² Kadınların gündelik işleri, toplumsal yaşamda kadının rolü, dönemin modası, giysilerdeki farklılıkların toplumsal sınıflardaki yansımaları, geçmişten kalan nesnelerin yaşamdaki kullanımı, teknolojik gelişmeler ve etkileri, dinsel inanışların ritüelleri, mekânsal değişimler gibi yazılı metinlerde çok fazla yer almayan daha pek çok konuya görsel malzemeler aracılığıyla açıklık getirilebilir. Minyatürler, resimler, gravürler, taşbaskılar, fotoğraflar, karikatürler, heykeller, mimari eserler, giysiler, geçmişte kullanılan aletler gibi her türlü görsel malzeme, tarihçi için geçmişten getirdiği mesajlarıyla, geçmişi aydınlatan, bir belge durumundadır. Görselin mesajları ise, gerçekte ressamın, nakkaşın ya da fotoğrafçının dünya algısının, imgelerdeki yansımalarıdır. Başka bir ifadeyle, *“Görsel anlatım, çevreden elde edilen mesajları, imgeleri görselleştirme becerisidir”*.¹³

Burke'nin de dediği gibi *“İmgeler, iletişim kurmak üzere tasarlanmıştır.”*¹⁴ Bu durumda, yazılı metinlerde olduğu gibi, imgeler üzerinde yapılacak çalışmalarda da, mesajları yorumlayabilmek için, incelenen döneme ait sosyal, ekonomik, politik ve kültürel özelliklere aşina olmak zorunludur. Bu birikimle tarihçi için görsel malzeme, tasvirin ötesinde, zamanın akışına yerleştirdiği imgelerle, metne dönüşecektir. Çalışmanın başlığında yer alan “görsel metin” kavramının kullanılmasının gerekçesi, bu yaklaşıma dayanmaktadır.

Tarih araştırmalarında görsel malzemelerin, yazılı metinlerle eş değerde önem kazanması yolundaki söylemlerin yoğunlaşması, görsel metinlerin incelenme yöntemlerini

¹² Peter Burke, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, Çev. Zeynep Yelçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 110.

¹³ Semra Aydın, *Mimarlıkta Görsel Analiz*, T.C. İTÜ Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1992, s.8.

¹⁴ Burke, *a.g.e.*, s. 37.

de gündeme getirmiştir. Berger, yazılı belgelere yönelik geliştirilen eleştirel bakışın görseller için de geçerli olması gerektiği üzerinde durmaktadır:

“Tüm imgeler insan yapısıdır. Bir imge yeniden yaratılmış ya da yeniden üretilmiş görünümdür. İmge ilk kez ortaya çıktığı yerden ve zamandan birkaç dakikada ya da birkaç yüzyıl için kopmuş ve saklanmış bir görünüm ya da görünümler düzenidir. Her imgede bir görme biçimi yatar.”¹⁵

Berger’in, üzerinde durduğu nokta görseli yapanın, göz ardı edilmemesi gerektiğidir. Sonuçta ressam görme biçimini tuvale yansıtacak, fotoğrafçı çektiği konuyu seçecektir. Danacıoğlu’da, Berger’in yaklaşımlarını şu sözlerle desteklemektedir: “*Bir araştırmacı olarak elimize geçen bir fotoğrafa baktığımızda öncelikli tutumumuz bir muhabirin yaklaşımına benzer: 5N/1K, yani Ne, Niçin, Nerede, Ne zaman, Neden ve Kim.*”¹⁶ Bu sorular yalnızca fotoğraflara değil tüm görseller malzemelere tarihsel bağlamını kazandırmaktadır. Sözelimi, Osman Hamdi Bey’in tablolarındaki oryantalist izler, 19. yüzyıl Osmanlı resmindeki Batı etkisini öncelikle gösterir. Yine, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki basına yansıyan fotoğraflar da, birbiri ardına gerçekleştirilen devrimleri halka benimsetmek amacını yansıtmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde sosyo-ekonomik, kültürel koşulların etkisiyle, görsel malzemeler genelde iktidarların ve üst sınıfların denetiminde üretilmiştir. Özellikle okuryazar oranlarının az olduğu dönemlerde halk kitlelerine ulaşmak ve onları etkilemek noktasında görseller daha işlevsel olmuştur. Burke, daha Antik Yunandan itibaren soyut kavramların kişileştirilebildiğini ve görsel malzemelerin geçmişte propaganda amacıyla kullanıldığını belirterek tarihçileri uyarır:

“Bazı tarihçiler ‘propaganda’ gibi kimi modern kavramların 1789’dan önceki dönem ile ilgili olarak kullanılmasının mantığından kuşku duyarlar. Ancak belli rejimlerin korunmasına büyük katkılar yapsın ya da yapmasın, tabloların ve heykellerin bu yönde katkıda bulduklarına dair

¹⁵ John Berger, *Görme Biçimleri*, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, ss.9-10.

¹⁶ Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.96.

yaygın bir inanış vardı. Kamuoyu önünde iyi bir Chevalier Jacourt'un *Encyclopédie*'nin 'resim' maddesinde yazmış olduğu gibi, 'Her dönemde, iktidarı elinde tutanlar insanlarda doğru hisler uyandırmak için resim ve heykellerden faydalanmışlardır'."¹⁷

Görsel metinler de yazılı metinlerde olduğu gibi; bazen dönemin aynası, bazen eleştirisi, bazen de sadece iktidar güçlerinin sesi olmuştur. Tarihçi, çalışmaları sırasında gerek döneme ilişkin ön bilgileri, gerekse araştırma yöntemlerini kullanarak, görsel malzemenin niteliği ile ilgili ayrıştırmayı yapması mümkündür. Zaman-mekân- toplum üçgeninde yaşanan geçmiş, üç boyutlu bir değerlendirmeyi zorunlu kılar. Yazılı metinler bu boyutların ikincisi ise görsel metinler üçüncüsüdür. Birinci boyut; yani aydınlığa kavuşturulmaya çalışılan, tarihçinin soyut ve somut deneyimlerinin birikimi olarak yorumlarına yansiyacaktır. Bu noktada tarihçinin çalışma alanında yazılı metinler ile görsel metinler arasında bir üstünlük mücadelesine girmek çok anlamlı değildir. Önemli olan toplumsal değişimin izinin sürülmesinde, tarihçinin görsel malzemeleri eleştirel ve çoğulcu okumalar yapabileceği kaynaklar olarak görebilmesidir.¹⁸ Her iki belge türü de geçmişe anlam kazandırma sürecinde sisler perdesinin alanını daraltmaktadır. Annales Okulu'nun kurucularından Fransız tarihçi Lucien Febvre'nin, tarihçinin mutfağındaki kaynaklarına yönelik sözleri görsel malzemelerin kullanımını konusunda da açıklayıcıdır:

"Kuşkusuz tarih yazılı belgelerle yapılır. Ama yazılı belgeler yoksa onlarsız da yapılabilir ve yapılmalıdır. Balı alınacak her zamanki çiçeklerin yokluğunda, tarihçinin zengin buluşları içinde ne varsa hepsi kullanılarak yapılmalıdır. Sözlerle de tarih yapılabilir. Resimlerle de. Toprak parçasıyla da, çatı kiremitiyle de. Tarla biçimleri ve yaban otlarla da. Ay tutulmasıyla da, at yularıyla da. Jeologların uzmanca taş kanıtlarıyla da, kimyacının kılıçların madeni üzerine yaptığı araştırmalarla da. Bir sözcükle: İnsandan kalma olan, insana bağlı olan, insana yarayan, insanın

¹⁷ Burke, *a.g.e* ,s.65.

¹⁸ N. Gamze Toksoy, *Sosyal Bilimsel Düşünce İçinde Görüntülerin Yeri ve Fotoğrafın Potansiyeli*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007,ss.32-54.

dile getirdiği ve onun varlığını, uğraşlarını, zevklerini ve yaşam biçimlerini anlatan ne varsa, bunların hepsiyle tarih yapılabilir ve yapılmalıdır .”¹⁹

Batılı tarihçilerin geçmiş araştırmalarında görsel metinlerden yararlanmaları, Türk tarihçiliğine kıyasla daha eskiye dayanmaktadır. Bunun nedenlerinden biri Batı’daki görsel malzeme ve metinlerin çokluğu olabilir. Örneğin; Ortaçağın sonlarından itibaren tuvaler üzerinde çalışmaya başlayan batılı ressamalar, Rönesans döneminde Neo-Klasizm akımıyla birlikte mitolojik ve dini konuların ötesinde doğadan ve aile yaşamından örnekleri tercih etmeye başlamışlardır. Bu da batılı tarihçilerin 15. yüzyılın başlarından itibaren, gündelik yaşamın özelliklerine ait görsel malzemeye ulaşabilmesi anlamına gelmektedir.

Türk tarihinde, dinsel tutum ve tercihlerin de etkisiyle birebir tasvirin ve perspektif odaklı resmin kültüre eklenmesi daha geç tarihlerde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Türk tarihçiliğinde yararlanılabilecek en eski görsel malzemeler resmin bir türevi kabul edilen minyatürlerdir. Araştırmalar, Türk tarihindeki ilk minyatürlerin Uygurlar döneminden kaldığını göstermektedir.²⁰ Daha sonraları, minyatür yapımı özellikle Anadolu Selçukluları ile Osmanlılarda sürdürülmüş ve geliştirilmiştir.

Nakkaşlar, minyatürleri daha çok el yazmalarındaki anlatımları desteklemek amacıyla olaylar ile durumlar, bir hareketlilik ve süreklilik bağlamında resmetmişlerdir. İslami kurumların tepkisinden dolayı dini konulardan uzak durulmuş, insan figürlerinde kişisel özellikler çeşitli imgelerle belirginleştirilmiştir. Osmanlı minyatürlerinde genelde sarayın gündelik yaşamı, kutlamalar, törenler ve padişahın başarıları gibi konular işlenmiştir. Osmanlı Devleti tarihinde önemli bir yeri olan, tarihçi ve nakkaş, Matrakçı Nasuh’un, *Beyân-ı Menazil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han* başlıklı yazmasındaki minyatür-

¹⁹ Aktaran, E.H.Carr, J.Fontana, Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık, Çev. Özer Ozankaya, İmge Yayınları, Ankara, 1992, s.39.

²⁰ Yasemin Özpınar, *1883-1925 Yılları Arasında Paris’te Eğitim Alan Türk Ressamlar ve Yapıtlarının Analizi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007,s.7.

lerde; I. Süleyman'ın ordusuyla çıktığı Bağdat seferinde geçilen menziller, konaklama, alışverişler gibi gündelik hayata dair özellikler yansıtılmıştır.²¹ 19.yüzyılın sonlarına kadar etkinliğini sürdüren minyatürler, Osmanlı tarihi araştırmalarında, yazılı metinlere hayat veren özellikleriyle, vazgeçilmez kaynaklar olmasına karşın Türk tarihçileri tarafından çok ilgi görmemiştir. Bu yanıyla Osmanlı tarihine yönelik çalışmaların çoğu siyasal, ekonomik gelişimin ötesine geçerek gündelik yaşamın ve toplumsal değişimin özelliklerini yansıtmamaktadırlar.

15. yüzyılda II. Mehmet'in, İtalya'dan getirttiği Centile Bellini'ye kendi portresini yaptırmakla kalmayıp, Constanzio di Ferrara, Matteo di Pasti gibi ressamı da çağırıp İstanbul konulu resimler yapmalarını istemesi, Osmanlı nakkaşlarını da etkilemiştir. II. Mehmet'ten sonra padişah olan II.Bayezıt'ın Batı resmine karşı tepki geliştirmesine rağmen,16. yüzyıl minyatür ustalarından, Nigari'nin Barbaros portresi (Resim 2) bu etkilenmenin en önemli kanıtlarından biridir.

Resim 2

18. yüzyılda Lale Devri'yle başlayan Batılılaşma sürecinde minyatürler, gündelik yaşamdan seçilen konularıyla tek sayfalarda, üç boyutluluk imajının verildiği ve yağlı

²¹ Uşun Tükel, Resmin Dili, *İkonografiden Gösterge Bilime*, Homer Kitapevi, İstanbul, 2005, s.40.

boya gibi görünen resimlere dönüşür. III. Selim döneminden itibaren askeri okullarda harita çizimi ve gemi tasarımına yönelik olarak resim dersleri verilmiştir.²² 1860'lara gelindiğinde askeri okullarda resme ilgisi olanlar ileri düzeyde eğitim almaları için yurt dışına gönderilmişlerdir. Semra Germaner'e göre, genç Osmanlı ressamlarının, Batı tarzı resme yönelmelerinde belirleyici olan koşullar arasında, matbaanın ve fotoğrafın kullanılmasının yanı sıra İstanbul'a gelip yerleşen iki yüze yakın oryantalist ressamın varlığı ile Pera'da yoğunlaşan Levanten ve çoğunluğu Ermeni olan gayrimüslim Osmanlı sanatçıların etkileri de dikkate alınmalıdır.²³ Ferit Edgü, modernleşme sürecinde Batı resmini, dünyanın yeniden ele alınıp yorumlaması olarak tanımlar ve 19. yüzyılda Paris'e gönderilen genç Türk ressamlarının, modernleşmenin ruhunu oluşturan çok yönlü bir gerçekliğin çözümlenmesinin gerisinde kaldıklarına inanır: *"1900'lerin başından itibaren 'sivilleşme'ye başlayan Türk resmi, bugün Fransız izlenimciliğini keşfedecek, ondan etkilenecek, bu akımın içinde kendi kişisel üsluplarını bulacak olanlar, 1914 Kuşağı dediğimiz ressamlardır."*²⁴ Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiş olmasına karşın, Türk ressamlarının ve eserlerinin olgunlaşması ve kimlik kazanması, dönemin sonlarına doğru mümkün olmuştur. 1908-1914 yılları arasında sınırlanan II. Meşrutiyet dönemine yönelik bu çalışmada dönem ressamlarının eserlerinden, görsel malzeme olarak yararlanmak çok mümkün görünmemektedir.

Batıda, 1839'larda Louis Lacquez Mande Daugerre tarafından, fotoğraf makinesinin icat edilmesi ve kullanımının kolaylaşmasıyla birlikte her konuda fotoğraf çekimi yapabilmek mümkün olmuştur. Acun, 20. yüzyılın başlarından itibaren ABD'li ve Avrupa-

²² Özpınar, a.g.e.,ss.10-12.

²³ Semra Germaer, *Batıya Yolculuk, Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni (1860-1930)*, Sergi Katoloğu,SSM, İstanbul,2009,s.9.

²⁴ Ferit Edgü, *Batıya Yolculuk, Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni (1860-1930)* Sergi Katoloğu , SSM , İstanbul, 2009,s.7.

lı tarihçilerin bu durumu değerlendirip araştırmalarında fotoğraflara sıkça başvurduklarını belirtmektedir:

“İnternette ‘visual history’ kelimeleriyle tarama yaptığımızda karşımıza çıkan yaklaşık 57.600 kayıt ve bu kayıtlara tıkladığımızda ulaştığımız siteler, bunun en güzel delilidir: University of Arkansas, Cente for Oral and Visual History (Arkansas Üniversitesi, Sözel ve Görsel Tarih Merkezi) ve üniversite ders programlarındaki görsel tarih dersleri, bunlardan yalnızca birkaçıdır. Aynı taramayı ‘görsel tarih’ kelimeleriyle yaptığımızda karşımıza yalnızca 32 kayıt çıkmaktadır. Bu kayıtların çoğu ise, çeşitli yazılarda geçen kelimelerden ibarettir.”²⁵

Fotoğrafın, 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı toplumunda önem kazandığını vurgulayan Acun, yakın dönem Türk tarih araştırmalarında yararlanabilecek önemli kaynaklardan biri olduğuna işaret eder:

“Fotoğraf makinesinin icadının, zamanın resmi gazetesi Takvim-i Vekayi’de Osmanlı kamuoyuna duyurulmasından kısa bir süre sonra, İstanbul’un ve Anadolu’nun fotoğrafları çekilmeye başlandı. Fotoğrafları çeken, yabancı gezginlerdi. Birkaç yıl sonra İstanbul’da yabancılar tarafından fotoğrafhaneler açıldı ve 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul, dünya fotoğrafında önde gelen şehirlerden biri oldu.”²⁶

Danacıoğlu’na göre, fotoğraf Avrupa’da doğu imajının oluşumunda etkili olmuştur. Siyasilerin, savaş meydanlarının, resmi davetlerin, sokakların, mahallelerin, evlerin, eşyaların görüntülerinin yer aldığı fotoğrafların yanı sıra yüzyıllarca mahrem Osmanlı kadının hayatı stüdyolarda açığa çıkarılmıştır. Oryentalist bakış açısı çerçevesinde çekilen fotoğraflar - nargile içen, baştan çıkarıcı Osmanlı kadını fotoğrafları, sefa içinde yaşayan bir doğu imajı – Batıda ilgiyle karşılanmıştır:

“Batılılar tarafından çekilmiş fotoğraflar sadece kentleri arkeolojik bölgeleri değil, aynı zamanda insan tiplerine ve yaşam tarzına ilişkin fotoğrafları da kapsıyordu. Batı’da inşa edilen ‘Doğu’,

²⁵ Fatma Acun, “Görsellik ve Yakın Dönem Tarihi Araştırmalarında Kullanımı”, *Kebikeç Dergisi*,2004, Sayı 14, s.95.

²⁶ Acun, a.g.m.s.96.

Doğu'nun kendisinde mevcut değilse fotoğraf stüdyolarında –tıpkı Doğu'yu görmeden yazılan masa başı seyahat ve macera romanları gibi- yaratılabilirdi.²⁷

Batıda oluşan doğu imajının,- fotoğrafçılar için önemli bir gelir kaynağı olduğu da dikkate alınırsa- dönem fotoğraflarına yöneltilecek eleştirel bakışı belirlemesi açısından Danacıoğlu'nun tespitleri önem kazanmaktadır. Fotoğrafın yaygın olarak kullanılmasından kısa bir süre sonra kartpostallar da iletişim, tanıtım ve koleksiyon objesi olarak yaygınlaşmıştır. Sacit Kutlu, II. Meşrutiyet döneminde basılmış kartpostallara yönelik çalışmasında, 20. yüzyılın başlarında Avrupa'nın etkisiyle İstanbul'da ve modernleşmeye açık diğer kentlerde kartpostal yapımının yaygınlaştığını söylemektedir.²⁸

Kartpostalların yapılış amaçları dikkate alındığında içeriklerinde belli bir idealizmi barındırdığı, batılı ve iktidar güçlerinin sesleri oldukları düşüncesini doğurabilir. Ancak bu gerçekliğin farkında bir bakış açısıyla incelemeye alınan kartpostallar, idealize edilmek isteneni ve içinde bulunan koşulların ipuçlarını verebilmektedir.

XX. Yüzyılın başlarına yönelik Osmanlı araştırmalarında, gazete ve dergilerde yer alan haberler ile köşe yazıları, dönem olaylarının izinin sürülmesinde tarihçilere kaynak olmuştur. Bununla birlikte özellikle II. Meşrutiyet döneminin basın- yayım sektöründe önemli bir alanı kaplayan mizah dergilerinde yer alan karikatürler son dönemlere kadar tarihçilerin ilgisini çekmemiştir. Turgut Çeviker'in ve Orhan Koloğlu'nun Türk karikatür tarihine yönelik çalışmaları karikatüre yer veren tarih araştırmalarına ilgiyi artırmıştır. Palmira Brumett'in, *II. Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911*²⁹, Tobias

²⁷ Danacıoğlu, *a.g.e.*, s.101.

²⁸ Sacit Kutlu, *Didâr-ı Hürriyet, Kartpostallarla II. Meşrutiyet 1908-1913*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

²⁹ Palmira Brumett, *II. Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911*, Çev. Ayşen Anadol, İletişim Yayınları, İstanbul,2003.

Heinzelmann'ın *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914*³⁰, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan, *Fantazyta Çok Para Yok, Karikatürlerle Borç Ekonomisinin Tarihi 1874-1954*³¹ kitapları sayılı örnekler arasındadır.

Karikatür, mizahın her türünün çizgiye dönüşmüş hali olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, karikatürler gerçeğin tanımından çok zıt güçler arasında kalan bir noktada, eleştirel bakışı ironik imgelerle yansıtırlar:

“Karikatürler, doğaları gereği, zaman, mekân, dil ve algılanan gerçeklik boyutlarını bozmak için tasarlanır. Bir karikatürün etkisi, hem ‘gerçekliğin’ belirli tarzda algılanışını sağlamasına, hem de daha sonra bu algılayışın sınırlarını ihlal edebilmesine bağlıdır. Yani, karikatürden gerçekliği hem alışılmış tarzda, hem de insanı şaşırtacak tarzda değiştirmesi beklenir; bu değiştirme radikal ya da yumuşak olabilir. Bunu sağlamak için karikatür öyle mecazlara başvurur ki, bu mecazlar da birer karakter, giyim- kuşam, çehre, çevre ve durum karikatürü olur.”³².

1860’lardan itibaren özel gazetelerin yayımlanmasıyla birlikte, modernleşmenin mimarları Genç Osmanlılar, Fransız pozitivistlerinin etkisinde kalarak ortaya attıkları, toplumsal yaşamın her alanında top yekûn bir dönüşümü öngören yeni Osmanlı düşüncesini, ifade etme şansını bulmuşlardır. Ancak bu ifade özgürlüğü, II. Abdülhamit’in istibdat politikasından nasbini almış ve 1878’den başlayarak otuz yıl boyunca sansüre uğramıştır. 23 Temmuz 1908’de Kanun-u Esasi’nin yeniden kabulünün hemen ertesi günü İstanbul basını, istibdat kurallarını bir tarafa bırakarak, sansür denetiminden geçmeden gazetelerini yayınlamışlardır. Böylece otuz yıllık basın rejimi kendiliğinden değişmiş, Osmanlı basın tarihinde Koloğlu’nun “*Basın çılgınlığı*” olarak adlandırdığı yeni bir dönem başlamıştır: “*Yeni dönemin özelliğini, her aklından geçenin, her canı çekenin sokak başına çıkıp nutuk çekmesi gibi, gazete ya da dergi çıkarması, oluşturuyordu. Buna bir basın patlaması de-*

³⁰ Tobias Heinzelmann, *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

³¹ Behiç Ak, Tan Oral (Editörler), *Fantazyta Çok Para Yok, Karikatürlerle Borç Ekonomisinin Tarihi 1874-1954*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003.

³² Brummett, *a.g.e.*, s.43

mekten çok basın çılgınlığı demek daha uygun düşecektir.”³³ İstibdat döneminde ülkede toplam 120 gazete dergi yayını varken, II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki ilk yedi ayda toplam 730 gazete ve dergi yayımlanmıştır. Yaşanan bu değişim basında görsel malzemelerin kullanımının artmasına da ortam hazırlamıştır. Turgut Çeviker eserinde, döneme ait 92 karikatür ile mizah içeren gazete ve dergi tespit edebildiğini belirtmiştir. Basında yaşanan özgürleşme ve basım tekniklerindeki gelişmeler karikatüristlerinde tavrının değişmesine neden olmuştur: “Tanzimat döneminde karikatür, başyazıda ele alınan sorunsal dile getirmeye çalışmıştır. Bu alışkanlık II. Meşrutiyet’te büyük ölçüde kesintiye uğrar. Bunun nedeni, karikatürcünün -başyazardan kurtulup- bağımsızlaşmasıdır. Bu süreç aynı zamanda,-mizah yayınlarında- karikatürün yazı kadar yer alma savaşımının başlangıcı olarak kabul edilebilir.”³⁴

Gazetelerin sayısının yanı sıra, mizahın ve karikatürün artması, siyasetin toplum genelinde yaygınlaşması ve halkın siyasete dâhil olması anlamını taşımaktadır. II. Abdülhamit’in istibdat politikasının toplum yaşamında yarattığı baskı ve korkunun ardından halkın siyasal yaşama müdahil bir duruş belirlemesi çok kolay bir dönüşüm değildir. Yeni rejimin kurucuları geleneksel iktidar güçlerine karşı öncelikle toplumun desteğini sağlamayı amaçlamışlardır. Bu amaca ulaşmak için basının gücünden yararlanmaya çalışmışlardır. Özellikle okuma yazma oranının düşük olduğu II. Meşrutiyet döneminde ulaşılmaz görünen siyasetçilerin ve siyasal gelişmelerin kamuoyu tarafından tanınması açısından karikatürlerin etkisi büyük olmuştur. Bu etkinin anlaşılmasında Burke’nin, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının olmadığı zamanlarda karikatürlerin işlevselliğine dair tespitleri açıklayıcıdır:

³³ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s.87.

³⁴ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü, Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, Cilt 2, Adam Yayınları, İstanbul, 1988,s.18.

“Gazetenin bulunuşuyla televizyonun ortaya çıkması arasında geçen zaman içinde, karikatür ve çizgi, iktidarın etrafındaki sır perdesini aralayarak ve sıradan insanları devlet meseleleri ile ilgileneğe teşvik ederek siyaset tartışmalarına önemli katkıda bulunmuş ve bu işi, tartışmalı konuları basit, somut ve hatırlanacak şekilde, siyaset sahnesindeki oyuncuları ise kahramanlıktan uzak, hataya meyilli ölümlüler olarak yansıtmak suretiyle gerçekleştirmiştir.”³⁵

Buradan hareketle tarih araştırmalarında karikatürün iki önemli yararı vardır: Birincisi dönem siyasetinin takip edilebilmesi, ikincisi ise toplumsal tepkilerin belirlenebilmesidir. Basın, doğası gereği toplumun tamamının veya bir bölümünün görüş ve düşüncelerini temsil eden yapıda olduğundan, yazılıp çizilenler toplumun verdiği tepkilerin yansımalarıdır. II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı toplum düşüncesinin merkeze alındığı bu çalışmada dönem basınında yer alan görsel metinlere, ağırlıkla yer verilecektir.

II.Tarih Yazımında Uzlaşma ve Çatışma

Uzlaşma ve çatışmalar yaşamın temelini oluşturmasına karşın tarih yazıcılığının gelişim sürecinde uzlaşma ve çatışmaya yönelik değişim perspektifleri daha çok büyük adamların çıkarları ya da tanrısal takdirle sınırlı kalmıştır. Oysa uzlaşma ve çatışmalar toplumsal yaşamın -en üst tabakalarından bireye kadar uzanan- tüm katmanlarında farklı biçimler olarak etkisini sürdürmekte ve insanlığın gelişiminin koşullarını hazırlamaktadır. Bu bakış açısıyla tarihinin, uzlaşma ve çatışma süreçlerine bağlı bir tarih yazıcılığını benimsemesi mesleğinin ve ahlakının gerekliliğidir.

Geçmiş yazmak, ilkçağlardan itibaren süregelen bir faaliyet olmakla birlikte bilimsel araştırma yöntemleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda görüşlerin ortaya çıkması ve bu yönde çalışmalar yapılması çok eski tarihlere dayanmaz. Sanayi devrimi sonrası Avrupa’da yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasal değişimler bir yandan tarih

³⁵ Burke, *a.g.e.*, s.87.

yazıcılığını, iktidar güçlerinin sözcülüğünden kurtarıp toplumsal tarih anlayışına dönüştürürken diğer yandan da yeni tarih anlayışını biçimlendirecek araştırma yöntemlerinin ilkelere ortaya konmuştur:

“Yönetici sınıfın kültürü olan tarihin karşısına bilim olan tarihin çıkışı, salt rastlantısal ya da bilimsel gelişmenin kendi başına gerçekleştirdiği bir olgu değil, toplumdaki yapısal dönüşümlerin sonucu ve insanlığın evrimsel çizgisi içinde feodal toplum yapılarının çözülüp kapitalizmin ve ulusal devletin doğmasıyla yakından ilgilidir. Bu dönüşümle tarih bir yandan ulusçuluk ideolojisinin aracı olma öte yandan da bilim olma işlevini kazanmıştır.”³⁶

Tekeli’ye göre 19. yüzyıl tarih yazıcılığında başlayan bu süreç, tarih alanında yapısal değişimlere yol açmıştır. Siyasal ve dinsel olaylardan, toplumsal ve ekonomik olaylara yönelen tarihçiler; tasvirici anlatım yerine, olguları açıklamakta kullandıkları nedenlerin niteliğini değiştirerek, açıklayıcı bir anlatımı tercih etmişlerdir.³⁷ Başka bir ifadeyle, kahramanların ya da tanrının yönlendirdiği tarihsel süreç, insan topluluklarının, toplumsal ve ekonomik değişim sürecine dönüşmüştür.

Bununla birlikte, 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan yeni tarih anlayışı çerçevesinde, “Geçmişin nasıl açıklanacağı?” sorunu gündeme gelmiştir. 1830’larda tarihçinin temel görevinin “*Nasılca öylece göstermek*” olduğunu ileri süren Ranke, bilimsel tarih çalışmalarının tarafsız olma zorunluluğunu ortaya koysa da, tarihçilik öncelikle ulusçuluk ideolojisinde ifade bulmuştur. Peter Burke, bu durumun oluşmasına, dönemin ulus devletlerinin tarih çalışmalarını milliyetçilik propagandalarının bir aracı olarak görmelerinin yanı sıra Ranke’nin tarihsel yönteminin de ortam hazırladığını ileri sürmektedir:

“Ranke’nin yaptığı tarihsel devrim, her şeyden önce kullanılan kaynaklar ve uygulanan yöntemlerle ilgili bir devrimdi; artık eski vakayinameler yerine, hükümetlerin resmi kayıtlarından yararlanılıyordu. [...]Kısacası Ranke’nin tarihsel devrimi hesapta olmayan, ama son derece önemli bir sonuç doğurmuştur. Yeni ‘belgeler’ yaklaşımı en çok geleneksel siyasal tarihe yaraş-

³⁶ İlhan Tekeli, *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.24.

³⁷ Tekeli, *a.g.e.*, s.24.

tığı için, bu tutumun benimsenmesi, 19. yüzyıl tarihçilerini, 18. yüzyıldaki öncellerinden daha dar ve hatta geri kafalı hale getirmişti. Bazıları, ‘bilimsel’ olarak incelenemeyeceği gerekçesiyle toplumsal tarihi yadsımışlardı. Başka tarihçilerse, sosyoloji soyut ve genel olduğu, bireylerin ve olayların biricikliğini yansıtamadığı için tam karşıt gerekçeyle, fazla bilimsel diye yadsımışlardı.”³⁸

Toplumsal tarih anlayışı Annales Okulu tarihçileri Marc Bloch ve Lucien Febvre önderliğinde 1920’li yıllarda başlamıştır. Burke, bu yeni tür tarih hareketinin, siyasal tarihin egemenliğine karşı olduğunu ileri sürerek şu belirlemeyi yapar: “*Onların tutkusu, bunun yerine daha geniş ve insani bir tarihi, bütün insan etkinliklerini kapsayacak ve olayların anlatısından çok yapıları çözümlenmekle uğraşacak bir tarihi geçirmektir*”.³⁹ Burke’ye göre bu noktada tarihsel araştırmalar, toplumsal kuramlara yaklaşmalıdır. Araştırmalarda problemlerin bilincine varılması, doğru soruların sorulabilmesi diğer disiplinlerin verilerinden yararlanabilmesi için tarihçiler, toplumsal kuramlara yakın olmalıdırlar. Bununla birlikte tarihçiler arasında uzun zamandır süregelen bilimsel tarih yazıcılığına yönelik tartışmalar, tarih ve kuram arasındaki yakınlaşmanın diğer zorunluluklarını da ortaya koymaktadır.

XX. yüzyıl tarihçileri arasındaki tartışmaların odak noktalarından birisi “*nesnellik*” üzerinedir. Paul Valery’nin 1945’lerde “*Tarih, insan zekâsının bugüne kadar yarattığı en tehlikeli meyvesidir*.”⁴⁰ sözleri, bilimsel tarih yazıcılığında nesnellik üzerine yapılan tartışmaların merkezine oturur. Bu noktada tarihçiler, öncelikle insanlığın gelişiminde üstlendikleri sorumluluğun rolünü görmek istemişlerdir. John Tosh’un, “*Tarihten öğrenebile-*

³⁸ Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, Çev. Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.7.

³⁹ Burke, *a.g.e.*, 15.

⁴⁰ Paul Valery, *Regards sur le monde actuel*, Aktaran: Levent Yılmaz, “Tarih Nasıl Yazılmalı? Ya da Yazılmalı mı?”, *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme ve Yerelleşme*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.73.

ceğimiz bir şey var mı?” sorusuna verdiği yanıt bu rolün belirlenmesinde açıklayıcı olmaktadır:

“Kuşaklar boyunca tarihçiler ile okurları, bir şeyler öğrenebileceğimize inandı. İki konuda kendilerine yol göstermesi için tarihe yöneldiler – hâlâ da yöneliyorlar: Daha önce de ortaya çıkmış durumlarda nasıl davranmak gerektiğini öğrenmek için ve zamanın akışı içinde hangi noktada yer aldıklarını, dolayısıyla da önlerinde nasıl bir geleceğin uzanıyor olabileceğini anlamak gibi daha kapsamlı bir nedenle.”⁴¹

Tarihçilik mesleğinin üstlendiği sorumluluğun farkında olan Tekeli, nesnellığe ilişkin kaygılarının nedenini şöyle ifade etmiştir: “*Geçmişini açıklamaya çalışan bu tarih, geçmişini, bugünü açıklamak için öğrenmek istemiyor. Tersine bugünü anladığı ölçüde geçmişini açıklayabiliyor.*”⁴² Buradan hareketle geçmiş kendi gerçekliği içinde yaşanmasına karşın, bugünün değerleriyle geçmişini anlamaya çalışmak, geçmişini deformasyona uğrattığı gibi bugünü geçmişten uzaklaştırmakta, bir anlamda çıkarların bugünü yaratılmaktadır. Carr, bu durumun yaratacağı tehlikelere karşı tarihçileri uyarır: “*Tarihçinin görevi geçmişini sevmek ya da kendisini geçmişten kurtarmak değil, bugünü anlamanın anahtarı olarak onun üzerinde çalışmak ve anlamaktır.*”⁴³

Tarihçinin nesnel olması gerekliliği konusu tüm dünya tarafından kabul görmüş ve aranılan bir nitelik olmasına rağmen geçmiş bilgisinin, iktidarlardan ve ideolojilerden bağımsız yazılıp yazılamayacağı günümüzde de devam eden tartışma konusudur. Bu nedenle tarihçiler bir yandan nesnellığın önemi üzerinde dururken, diğer yandan da bilimselliğin formüllerini ortaya koyma çabasına girişmişlerdir.

Tarihçinin meslek etiği gereği, belgelere dayanarak, nesnellikten ödün vermeden çalışması gerektiği üzerinde duran Tekeli’ye göre, tarihçinin bu koşulları yerine getir-

⁴¹ Tosh, *a.g.e.*, s.17.

⁴² Tekeli, *a.g.e.*, s.24.

⁴³ Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir ?*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994,s.32.

mesi durumunda dahi çalışmasının meslek etiğine uygun olduğu ve bilimsel değerlere ulaştığı konusunda kesin yargı belirtmek yeterli değildir.⁴⁴ Ona göre, tarihçi işe epistemolojik konumunu belirlemekle başlamalıdır: *“Tarih yazıcısının çok sayıdaki olayı, olguyu, bilgiyi, izlenebilir, anlaşılabilir bir düzene koymasında izleyeceği yolun belirlenmesinde seçtiği epistemolojik konum etkili olur.”*⁴⁵ Bu aşamada tarihçinin yolunu çizmesinde kuramsal tercihleri belirleyici olacaktır: *“Kaotik olgular, bilgiler yığına akademik bir gelenek içinde bir düzen kazandırabilmek için tarihçi, sınıflamalar yapmak, ilişkiler kurmak, anlamlar yüklemek durumundadır. Tüm bunları yaparken tarihçi bazı genellemelerden yararlanmak zorundadır. Başka bir deyimle kuram tüketicisi olmaktadır.”*⁴⁶

Jenkins de benzer bir yaklaşımla, geçmişin yazılmasında epistemolojik, bilimsel ve ideolojik yaklaşımlar ile yöntemlerin belirleyici olduğunu ve bunların kuramlar çerçevesinde biçimlendirildiğini ileri sürer: *“Tarih, kuramdır ve kuram ideolojiktir ve ideoloji maddi çıkarlardır. İdeoloji, toplumsal formasyonumuzda esas olarak bu amaçla kurulmuş kurumlarda- özellikle üniversitelerde- tarih yapmanın günlük pratiklerinde dâhil, tarihin her köşe bucağına sızar.”*⁴⁷

Tarihçinin, ulaştığı bilgiyi okumasında ve yorumlamasında izlediği kuramın etkilerini taşıyacağı noktasında Jenkins’le birleşen Tekeli, tarihçinin ahlaklı kalabilmesi için, çalışmasının başında kuramsal konumunu belirlemesi ve açıkça ortaya koyması gerektiğini vurgulamaktadır: *“Namuslu kalmak, tarihçinin yandaşı olduğu ideolojik konumu açıkça ortaya koyması ve barıştan yana olmak, hoşgörüyü savunmak, çatışmayı kışkırtan tutumlara karşı çıkmak biçiminde tanımlaması anlamını kazanmaktadır.”*⁴⁸ Nesnellikle ilgili tartışmalara rağmen bütün pozitif bilimlerde olduğu gibi tarih alanında da kesin yargıya var-

⁴⁴ Tekeli, *a.g.e.*, ss. 175-179.

⁴⁵ Tekeli, *a.g.e.*, s.59.

⁴⁶ *Ay.es.*, s.59.

⁴⁷ Jenkins, *a.g.e.*, s.31.

⁴⁸ Tekeli, *a.g.e.*, s.176.

mak, mutlak bir nesnellikten söz etmek çok mümkün değildir. Burada önemli olan tarihinin meslek etiğine ve bilimsel ilkelere uygun olarak konumunun farkında olması ve bunu açıkça ortaya koyabilmesidir.

Diğer taraftan, Hobsbawm'a göre, siyaset ve ekonomi tarihinin ötesine geçilecek, toplumsal tarihçiliğin önem kazandığı günümüzde, tarihçilerin diğer sosyal bilimlerin kuramlarından yararlanması kaçınılmazdır ve bu yaklaşım tarihçiliğin gelişimine yol açacaktır:

“Bizler, toplum tarihçileri olarak, toplumsal- tarihsel dinamiklerle ilgili geçerli modellerin – tüm sosyal bilimlerin yararına- ortaya koyulmasına katkıda bulunacak, pratiğimiz ile kuramımızda daha sağlam bir birlik kurmalıyız. Bunun oyunun şu anki aşamasındaki anlamı da, herhalde, ilk elde neler yaptığımızı gözlemek, gözlemlerimizi genelleştirmek ve onları yeni çalışmalarımızdan kaynaklanan problemler ışığında düzeltip doğrulamaktır.”⁴⁹

Türkiye’de, sosyal bilimlerin birbirinden kopuk çalıştıklarını, araştırmalarında siyasi ve normatif yaklaşımların ağırlıklı olduğunu ileri süren Nimet Beriker, tarihçilerin çalışmalarında izledikleri kuramsal çerçevenin merkeze detaylı vaka analizi üretmekle sınırlı kaldığını ileri sürerek, bu duruma şu sözlerle karşı çıkmaktadır: “*Oysa doğru uygulama, ancak doğru kavramsallaştırma ile gerçekleşir ve kavramsal ve kuramsal alıştırmaların yerel entelektüel düzlemlerden de beslenmesi, evrensel bilgi üretme zenginliği açısından bir zorunluluktur.*”⁵⁰ Beriker’e göre, tarihsel bir kesitin incelenmesinde ve yorumlanmasında ahlaklı kalabilmenin ve evrensel bilgiye ulaşabilmenin koşulu, kuramsal çerçeveye bağlı kalan soruların yanıtlanmasıdır. Bu noktada çalışmanın kuramsal çerçevesini belirlemek- bir yandan tarihinin meslek etiğine diğer yandan da bilimsel ilkelere uygun davranarak konumunu ortaya koymak açısından- önemlidir.

⁴⁹ Hobsbawm, *a.g.e.*, s.125.

⁵⁰ Nimet Beriker, *Çatışmadan Uzlaşmaya, Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2009,s. giriş x.

Tarihsel bir kesitin uzlaşma ve çatışma kuramları doğrultusunda değerlendirilmesi Türkiye için yeni bir çalışma alanı olmakla birlikte, Beriker'in, uluslararası ilişkilere yönelik araştırmalarında izlediği “*Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü*” yöntemi bu çalışmaya örnek teşkil etmektedir. Eserini, 1960’larda Amerika’da, iktisat biliminin oyun teorisinden beslenerek, temelde yapısal fonksiyonel ile çatışmacı kuramlardan yola çıkarak oluşturulan “*Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü*” üzerine kuran Beriker’e göre bu anlayış, tarihsel olguların değişim dinamiklerini ortaya koymaktadır: “*Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü çalışma alanının, çatışmayı koşulsuz kaldırılması gereken olumsuz/kötü bir olgu olarak ele almamasıdır. Aksine, bu çalışma alanı, çatışmanın doğru ele alındığı durumlarda, sosyal değişimin, adaletin, yaratıcılığın ve yeniliğin temel kaynaklarından biri olabileceği öngörüsünden hareket eder.*”⁵¹

II. Dünya Savaşı ve sonrası Amerika’da yaşanan toplumsal düzensizlik, sosyologların bir kısmının toplumsal bütünleşme, değerler, normlar, istikrar, düzen ve konsensüs gibi konulara yoğunlaşarak, çözüm arayışına girmelerine ortam hazırlamıştır. Emre Kongar’a göre, toplumsal uzlaşma yolları arayan yapısal fonksiyon modellerin, odak noktaları daha çok içinde yaşadığımız toplum birimleri ve bunların alt sistemlerdir. Yoğunlaştıkları noktalarda, demografik ve ekolojik değişimler, iç göçler, kentleşme, alt kültürler ve sapan davranışlar, toplumsal sınıflar ve toplumsal hareketliliklerdir.⁵² Yapısal fonksiyonel modeller, toplumsal yapı ve birimlerin karşılıklı olarak bir ihtiyacı karşılama durumunda oldukları, dolayısıyla öteki parçalarla ahenkli bir ilişki sürdürmeleri gerektiği, düşüncesine dayanır.

“Toplumlar birer bütündür, birbiriyle ilintili parçalardan meydana gelen sistemlerdir. Her parçanın anlamı, yalnızca sistem içinde özel bir işlevi yerine getirdiği, bütünle ilişkisi içinde ortaya çıkar, bunun için toplum birbirine bağımlı ve hepside genelde sistemin bütünleşmesi ve uyarlanmasına katkıda bulunan öğelerden oluşan bir sistemdir.”⁵³

⁵¹ Beriker, *a.g.e.*, Giriş xi.

⁵² Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2008, s.153.

⁵³ Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Bilm ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s.272.

Yapısal fonksiyonel kuramcılarında Talcott Parsons, toplumsal sistemini çıkarılardan arındırılmış ve ileri derecede merkezileşmiş değerler etrafında örgütlenen bir anlayış üzerine kurmuştur: *“Toplumsal sistem, toplumsal-kültürel ortamla etkileşim halinde olan aktörlerden meydana gelmektedir. Bu kültürel yapıya sahip olan ve ortak sembollerden oluşan bir sistemin dolayısıyla gerçekleşen bir süreçtir.”*⁵⁴ Parsons’a göre toplumsal değişim, toplumda rol sahibi aktörün, diğer aktörlerle ilişkileri sürecinde ahenkli bir şekilde ortak kültürel ve değerler belirlemeleriyle gerçekleşir. Bu değişim, toplumsal birimler ve ögelerde, basitten karmaşık yapılara doğru denge içerisinde ortaya çıkar.

Robert K. Merton ise bir yandan toplumsal yapıda denge ve devamlılık kavramlarını savunurken, diğer yandan toplumsal değişmeyi anomi olarak tanımlar. Toplum liderlerine karşı güvensizlik, düzensiz ve kuralsız görülen toplumsal yapıda başarısızlık inancının doğması, hayatın amaçlarından uzaklaşıldığı düşüncesi, boşluk ve hiçlik duygusu gibi koşulların oluşması durumunda, anomi ortaya çıkacaktır. Toplumsal yapıda ortaya çıkan bir uyuşmazlık, yeni bir toplumsal yapının yaratılmasına yol açar: *“Bu mekanizma, alt grupların uyumsuz gibi gözükten davranışlarının aslında çoğunluk tarafından benimsenmeyen başka toplumsal kurumlara uygun davranış kalıpları almaları ile işler.”*⁵⁵ Merton’a göre, toplum yapısını belirleyen önemli iki öge vardır: Kültürel amaçlar ve bunlara ulaşmak için ortaya çıkan yöntemler. Toplumun kurumsal sistemiyle, bu sistem içerisindeki toplumsal ve kültürel yapı arasındaki kopmalar gerilimlere neden olur. Ancak gerilimleri denetleyen mekanizmaların iyi çalışmaları durumunda anomi önlenir. Böylece değişim, temel yapısal değişimlere yol açmadan toplumsal sistem çerçevesinde kalacaktır.

Toplumsal değişimi, ahenk ve denge kavramları üzerine kuramsallaştırma çabalarında olan yapısal fonksiyon modellerin önerdikleri çözümler yetersiz kalmaktadır.

⁵⁴ Swingewood, *a.g.e.*, s. 276.

⁵⁵ Kongar, *a.g.e.*, s.164.

Zira tanım gereği denge ve ahenk, değişmeyi önler. Yapısal fonksiyonel modellerin, toplumsal değişme ve ileri toplumlarda görülen toplumsal çatışmanın sürekliliğine, yeterli açıklama getirememeleri, çatışma teorisyenlerinin eleştirilerine ortam hazırlamıştır.

Çatışma modelleri, yapısal fonksiyonel modellerin tam tersine toplumun bir-biriyle çatışan birimlerden ve öğelerden kurulu olduğu görüşündedirler. Toplumsal değişim, öğelerin itici gücüyle gerçekleşir. Toplumsal bütünlüğün oluşumu ise çatışmaların belirlediği zıt kuvvetlerin dengelenmesi ile mümkün olur.

Çatışmacı kuramın önde gelen düşünürü Karl Marks; kapitalist toplumu, özel sektördeki ekonomik güçler ile kolektif toplumsal üretim ilişkileri arasında doğan çelişkilerin ve üretim tarzının egemen olduğu bütünsel bir yapı olarak tanımlar. Marks'ın sisteminde, toplumsal değişim kuramı determinizmle ifade bulmuştur. Marks'tan sonra toplumsal hayatın çeşitli birim ve öğeleri arasında çatışma modelleri geliştirilmiştir. Çatışmacı ekolden Ralph Dahrendorf, Marks'ın kuramından yola çıkarak, toplumsal sistemini iktidarla iktidar olmayan arasındaki çıkar çatışmaları üzerine kurmuştur.

“Her örgütlenme içinde yönetici grubun çıkarları, yönetimin meşruluğunu belirleyen ideolojinin değerlerini meydana getirir. Yönetilenlerin çıkarları ise bu ideolojiye ve onun koruduğu toplumsal ilişkilere karşı bir tehlike meydana getirir. Çünkü yöneticilerin çıkarları *statusquo* 'yu devam ettirmeyi amaçlarken, yöneticilerin çıkarları, toplumsal değişmeye ve yönetenlerin kuvvetlerinin ellerinden alınmasına yönelir.”⁵⁶

Dahrendorf'a göre, toplumsal çatışmaların çözülmesi ya da bastırılması söz konusu olamaz. Ancak çatışma süreçleri belli ilkelerle düzenlenirse sonunda uzlaşmaya varılabilir. Çatışma grupları arasındaki güç dengelerinin bozulması, toplumda yapısal değişimlere yol açar. Başka bir ifadeyle toplumu oluşturan birimler arasındaki zorlamalar çatışmayı, çatışma ise toplumsal dönüşümü getirir. Dahrendorf, bu noktada devrim sosyolojisiyle

⁵⁶ Kongar, *a.g.e.*, s.190.

birleşir. Devrim sosyolojisi değişimin, toplumsal yapıda meydana gelen değişimlere bağlı olduğunu savunur. Toplumsal değişimin üst yapılara baskısı sonucunda, iktidar güçleri değişecektir. Bu değişim toplumsal yapının bütünleşmesinde etkili olan siyasal, ekonomik, hukuksal ve toplumsal değerler gibi dinamiklerinde değişimini beraberinde getirecektir. Bununla birlikte Dahrendorf'a göre tarihte sık görülen başka değişim süreçleri de vardır.

“Yönetilen sınıftan bazı kişiler, yönetici sınıfın kadrolarına sızarlar ya da çatışan gruplar arasında koalisyonlar yapılırlar. Böylece değişim evrim şeklinde ortaya çıkar. Üçüncü bir değişim biçimi de yönetici sınıfta bir değişim olmadan, bu sınıfın yavaş yavaş karşıt sınıfın fikirlerini uygulamaya başlaması şeklinde olur.”⁵⁷

Dahrendorf, çatışan sınıf ve grupların bilinçlenmesi durumunda, uzlaşmanın başlayacağı umudunu taşıyarak Marks'ın çatışma kuramından ayrılır. Marks modern devletin tarihsel evrimini, toplumsal iş bölümünde oluşan çatışmalar sürecine dayandırır. İş bölümü gerçekte üretim tarzına bağlı olarak ortaya çıkan hukuk, polis, ordu, kamu hizmetleri gibi yönetim alanlarıdır: *“Bu birimler ulusal birlik duygusu, sınıf mücadelesini ve uzlaşmaz maddi çıkarları gizlemeye çalışan ‘hayali bir cemaat’ duygusu yaratırlar.”*⁵⁸

Marks'a göre, devlet sivil toplumdan ayrı bir alanı temsil etmesine karşın, egemen sınıfa karşı kısmi bir özerklik taşımakla birlikte ona bağlıdır. Devlet, merkezileştikçe sivil toplum üzerindeki baskılarını artırır. Bu durum özellikle alt gruplardan gelen çatışma sürecini tetikler. Böylece sınıfsal mücadeleye dönüşen çatışma süreci, alt sınıfların üretim araçlarını ve siyasal iktidarı ele geçirmesi için gerekli zemini hazırlar. İtalyan düşünür Antonio Gramsci'ye göre toplumsal değişim formüllerini egemen sınıfın, yönetilen halk üzerindeki baskılarıyla oluşan sınıf mücadelesiyle açıklamak yeterli değildir. Gramsci için devlet yalnızca bir baskı aracı değildir. Tam tersine devletin gücü toplumsal rıza mekanizmalarını harekete geçirebildiği sürece vardır. Buradan hareketle Gramsci, toplumsal düşün-

⁵⁷ Kongar, *a.g.e.*, s.193.

⁵⁸ Swingewood, *a.g.e.*, s.210.

ce kuramını “hegemonya” kavramıyla açıklar: “Egemen sınıfın dünya görüşü toplumda doğru, kabul edilebilir olarak algılandığı sürece, bu sınıfın iktidarı meşrudur. Tarihin her döneminde, yükselen sınıflar kendi ideolojilerini topluma yayarak hegemonya sağlamaya çalışırlar.”⁵⁹ Bu durumda, toplumun tüm katman ve sınıfları söz konusu hegemonyayı doğal, gerekli ve vazgeçilmez olarak algılamaktadırlar. Bu nedenle de egemen sınıfın iktidarını devam ettirebilmek için zora başvurmasına, baskı uygulamasına gerek kalmamaktadır.

Gramsci’den önemli ölçüde etkilenen Louis Althusser, bir adım daha öteye giderek devletin kendi değerlerini, “Devletin ideolojik aygıtları” olarak tanımladığı; televizyon, basın, eğitim kurumları, dinsel kurumlar, edebiyat, sanat gibi alanlar aracılığıyla, topluma benimsettiği ve sonunda sivil toplumun da devletin bir aracı haline geldiğini ileri sürer.⁶⁰ Bununla birlikte devletin ideolojik aygıtları üzerinde diğer sınıfların da etkisi vardır. Toplumsal çatışma süreçlerinin yansıdığı bu aygıtlar, aynı zamanda devletin kendini yenileme süreçlerinin aracı olurlar. Althusser’in, “yeniden üretim” olarak adlandırdığı kavram, üretimin devamlılığının yanı sıra insanın, dolayısıyla toplumun değişim dinamiklerini de içermektedir.

Sonuç olarak toplumsal değişimi uzlaşma ve çatışma kuramlarından yalnız biriyle açıklamak yerine, toplumsal değişimde evrimleşme sürecinin bir parçası olarak görmek gerekir. Değişimlerin devrimle gelmesi ya da uzun zaman kesitlerinde evrimleşerek dönüşmesi gerçekte birbirinden farklı şeyler değildir. Kongar’ın da dediği gibi, “Her devrimin öncesinde belli bir evrimin gerçekleşmiş bulunması zorunluluktur.”⁶¹ Başka bir ifadeyle toplumsal dönüşümün altında, Marks’ın determinizmini destekleyen Gramsci ve Althusser söylemlerinde olduğu gibi çatışma sürecine karşılık geliştirilen uzlaşma politikaları

⁵⁹H. Birsen Örs, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.22.

⁶⁰ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Yusuf Alp- Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, ss.32-46.

⁶¹Kongar.,*a.g.e*, s.309.

yeni çatışma süreçlerine ortam hazırlayacaktır. Toplumsal sınıflar ve gruplar arasındaki çatışmalar ve uzlaşmaların devlet kurumlarına yansımaları, yeni devlet politikalarının üretilmesi, değişimin biçimlerini belirleyecektir.

Türkiye tarihinde, toplumsal evrimleşme sürecinin önemli bir mihenk taşı olan II. Meşrutiyet döneminin mercek altına alındığı bu çalışmada, doğru sorular ve yanıtlar uzlaşma ve çatışma kuramlarının çizgisinde aranmıştır. Amacımız kuramları doğrulamak ya da eleştirmek olmamakla birlikte, tarih araştırmalarında toplumsal değişim kuramlarından yararlanılabileceğini göstermektir. Diğer taraftan, II. Meşrutiyet dönemindeki uzlaşma ve çatışma süreçlerinin, toplumsal sınıflar ve grupların düşüncesindeki yansımaları, görsel metinler aracılığı ile açıklanarak, görsel metinlerin tarih yazımındaki olanakları ve sınırları da ortaya konacaktır.

I.BÖLÜM

SINIRLAR –MEKÂNLAR

I-Bilinen Dünya ve Parçaları

Annales Okulu tarihçilerinin, bilimsel tarih yazıcılığına katkılarından biri de tarihsel süreci, mekân ve insan arasındaki bağlantının analizine dayandırarak açıklamaları olmuştur. Bu çalışmaların başında gelen Braudel'in, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, toplumsal değişimlerin dinamiklerinin mekânsal özelliklerle paralellik taşıdığı gerçeğini ortaya koyması açısından, tarihçilere yeni ufuklar açmıştır. Bununla birlikte Virilio'nun dediği gibi sanayi devrimi sonrasında gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri, dünya coğrafyasında kıtalar arasındaki uzaklık kavramını ortadan kaldırırken, mekânsal özelliklerden kaynaklanan toplumsal farklılıklarında azalmasına ortam hazırlamıştır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişiminin bir başka sonucu da savaş meydanlarında hissedilen düşmanın baskısının, doğrudan toplumların gündelik yaşamına taşınması olmuştur.⁶² Başka bir ifadeyle uzlaşma ve çatışmaların alanı genişlemiştir.

Küreselleşme kavramı her ne kadar II. Dünya Savaşı sonrasına ait olsa da, teknolojinin gelişimi, bu süreci çok önceden kendiliğinden başlatmıştır. Dünya devletlerinin sınırları birbirine yaklaşırken, dış politikalarında yeni çatışma ve uzlaşma alanları doğmuştur. Bu değişim; devletlerin iç politikalarına, ekonomik ve toplum yaşamlarına yansımıştır. Bir anlamda, toplumların yaşam biçimleri, içinde yaşadıkları devletin dünya üzerinde belirlediği ya da belirlenmiş konumlarına ait özelliklerinin uzantısıdır.

Buradan hareketle, II. Meşrutiyet döneminin görsel malzemelerde mercek altına alındığı bu çalışmanın ilk bölümünde, Osmanlı'nın içinde bulunduğu dünyayı nasıl algıladığı ve dünya karşısındaki konumunu nasıl belirlediği incelenmiştir. XX. yüzyılın başla-

⁶² Paul Virilio, *Hız ve Politika*, Çev. Meltem Cansever, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, ss.44-47.

rında Osmanlı toplumunun dünya coğrafyasının ne kadarını, nasıl algıladığı ve nereden baktığını belirleyebilmek amacıyla öncelikle dönem basınında yer alan dünya devletleriyle ilgili görsel malzemelerin genel bir analizi yapılmıştır. Bu anlamda, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Rusya, İtalya dışında Balkan ulusları, Afrika ülkeleri, Çin, Japonya, İspanya, Amerika, Portekiz, Belçika gibi dünyanın pek çok ülkesinden söz edildiği belirlenmiştir. Bu devletler bazen liderleri ile bazen de ülkeyi temsil eden simgeleriyle görülmüşlerdir. Elde edilen görsel malzemelerden, dönemin Osmanlı toplumunun dünya algısında, Avrupa merkezli siyasal bir dünya tasnifi yapıldığı anlaşılmaktadır. Avrupalı ülkeler siyasi olayları ile sıkça görsel malzemelerin konusu olurken, dünyanın diğer bölgeleri zaman zaman yaşadıkları ilginç olaylarıyla anılmışlardır. Sözelimi Marsilya’da yapılan karnaval ya da Amerikan borsasındaki gelişmelerle ilgili görsellere az da olsa rastlamak mümkündür(Bkz.Ek 1). Dolayısıyla XX. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumu, dünya devletlerine ve olaylarına çok uzak değildir. Bir yandan dünyanın ekonomik – politik gelişmelerine tanık olurken, diğer yandan basında yayımlanan fotoğraf, karikatür ya da çeşitli nedenlerle bastırılan- kartpostallar aracılığıyla dünya coğrafyaları ile bu coğrafyalarda yaşayan insan topluluklarının yaşayışlarına ve davranışlarına yönelik düşüncelerini somutlaştırabilmişlerdir. Bir anlamda televizyonun olmadığı bir zamanda görsel malzemeler Osmanlıların dünyaya açılan pencereleri olmuştur. Örneğin İstanbul’da yayımlanan bazı kadın dergilerinde batılı kadınların takip ettiği moda ile ilgili fotoğraflar yer alırken, zaman zaman bu modayı takip eden Osmanlı kadınlarının konu edildiği karikatür ve fotoğraflara rastlanmıştır.

İlk bölümde, II.Meşrutiyet dönemi Osmanlı toplumunun dünya algısının , dünya ile uzlaşma ve çatışmalarının analizini yapabilmek amacıyla elde edilen görsellere öncelikle şu sorular yöneltilmiştir: En çok adı geçen coğrafi mekânlar ile devletler hangileridir

ve hangi olaylarla ilişkili görünmektedirler? Başka bir ifadeyle devletlerarası ilişkileri belirleyen dinamikler nelerdir? Doğu ülkeleri ile Batı ülkeleri görsel malzemelere nasıl yansımıştır? Ayırt edici özellikleri neler olmuştur? Daha az adı geçen devletler hangileridir? Hangi özellikleri ile yer almışlardır? Bu durumun gerekçeleri neler olabilir? Bu tespit edilen birimler arasındaki çatışma ve uzlaşma pratikleri nelerdir? Dünyanın nasıl algılandığı analiz edildikten sonra “bize” ve “diğerlerine” ilişkin bu ad ve terimler kapsama alanlarına, kullanım sıklıklarına ve yoğunluklarına göre tasnif edilerek Osmanlı evreni anlaşılmaya çalışılmıştır. Yine bu evren içerisinde çatışma ve uzlaşma alanları ve yönleri ortaya konulmak istenilmiştir.

Bu tasnif içerisinde öncelikle Osmanlı kamuoyunda *düvel-i muazzama* olarak adlandırılan ülkeler görülmektedir. Almanya ve Avusturya'nın daha belirgin bir görüntü sunduğu görsellerde, Almanya aktif, saldırgan ve Avusturya'yı da yönlendirebilen bir güç olarak takdim edilmektedir.

Örneğin, Resim 3'te kara bulut olarak simgelenen Almanya'nın saldırgan tutumu açıkça görülmektedir. Yine Resim 4'te Fransız mizah dergisi Le Sourire'den alınmış karikatürde, Alman Kayzeri II. Wilhelm asker kıyafeti ve elindeki bira bardağı milliyetçi tutumunu sergilerken, arka planda yer alan şato ve duman Almanya'nın, saldırgan dünya politikasını yansıtmaktadır. Karikatürde Avrupa'nın, Alman imparatoruna verdiği tepki ise çatışma halinde olduklarının kanıtıdır. Avrupa, Almanya'nın gücünü görmekle birlikte Almanya'yı yeren bir tavır takınmıştır.

Resim 3
“Harb Bulutu”,
Kalem,

7 Teşrinievvel 1324/ 19 Kasım 1908.

Resim 4

“Gilyom- Aleyhimde iyice idare-i lisan edildi. Artık söz söyleme zamanı bana geldi.

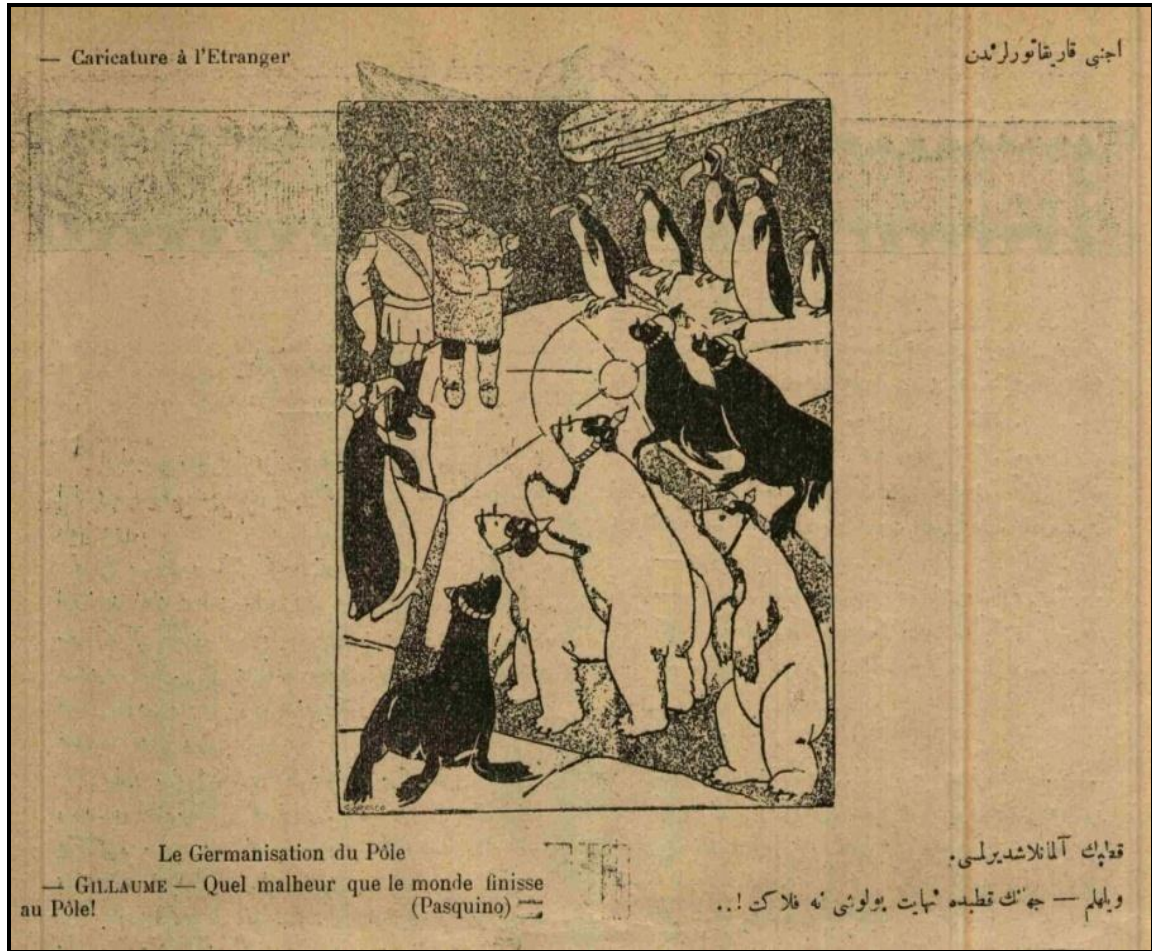
Avrupa- Aman merhamet! Eğer yeni bir nutuk daha irad ederseniz bütün Avrupa bir hafta kendisini baş ağrısından alamayacak.”

Kalem,

19 Kânunuevvel 1324/ 31 Aralık 1908.

Resim 5'te görülen Fransız Le Rire'den alınan karikatürde, II. Wilhelm kutupların geç keşfedilmesinden yakınmaktadır. Kutup hayvanlarının başlarına takılan II. Wilhelm şapkası ile Alman yayılcılığı eleştirilmektedir. Bu arada Ekim 1909'da *Kalem*'deki kutup fatihleri Frederick Cook ve Robert Peary arasındaki tartışmalara da uzanan karikatürler (Resim 6,7) Avrupa gündeminin İstanbul'dan da izlendiğini kanıtlamaktadır. Osmanlı okuru, bu karikatürler ile bir yandan dünya coğrafyasında yaşanan bir keşiften haberdar olurken, bir yandan da Avrupa'nın dünya egemenliğine yönelik rekabetlerine tanık olmaktadır.

Resim 5 “Kutbun Almanlaştırılması
Wilhelm- Cihanın kutbuda nihayet buluşu ne felaket!...”
Kalem, Ağustos 1325/ 19 Ağustos 1909.

Resim 6

“Doktor Cook ile kutup şimali kapıcısı
arasında mülakat.”

Kalem,

1 Teşrinievvel 1325/ 14 Ekim 1909.

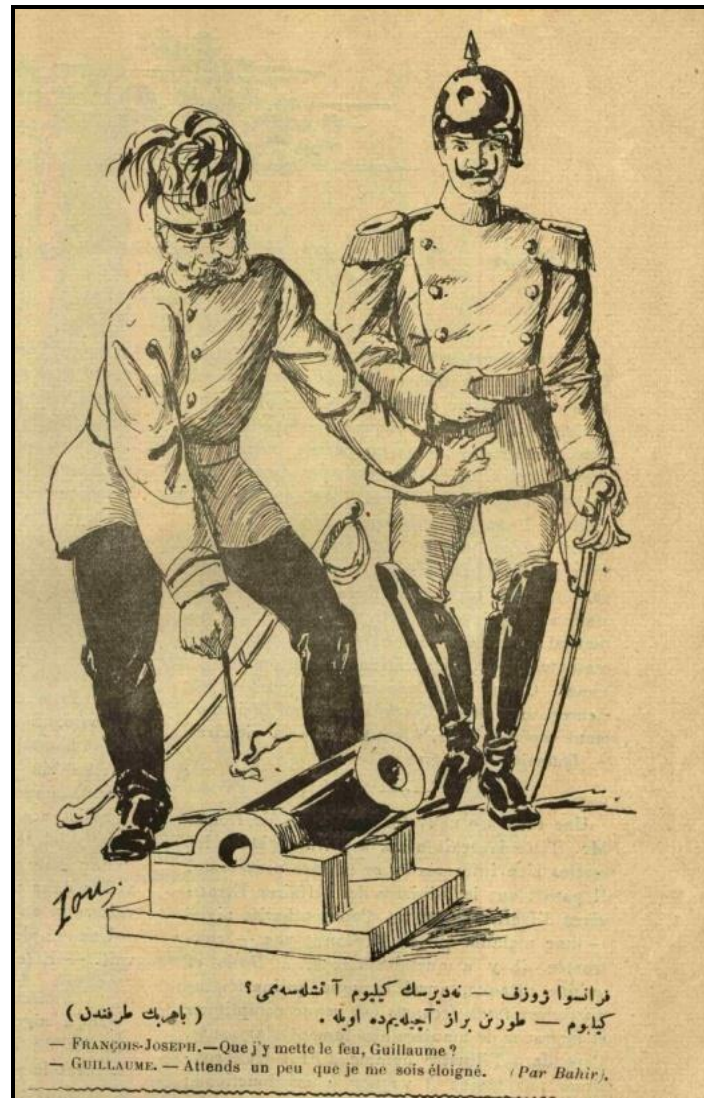
Resim 7

“Peary - Cook davası, Doktor Cook’un
mahkemeye ibraz edeceği şahitler.”

Kalem,

8 Teşrinievvel 1325/ 21 Ekim 1909.

Resim 8’de, Almanya’nın Avusturya’ya yönlendirdiğini gösteren karikatürlerden biri yer almıştır. Resim 9’da ise bu yönlendirmenin, Bismark’la başlayıp II. Wilhelm’le süren Pancermen politikaların bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Fransuva Josef, Berlin Antlaşması yazan levhayı parçalarken Bismark, Avusturya’ya bu ortamı, kendisinin yarattığını hatırlatmaktadır. Başka bir ifadeyle Osmanlı okuruna Avusturya’nın Bosna – Hersek’i ilhakının, Almanya tarafından 1878 Berlin Antlaşması’yla hazırlandığı bildirilmektedir.

Resim 8 “Fransuva Josef- Nedersin Gilyom ateşlesem mi?”

Gilyom – Durun biraz açılalım da öyle.”

Kalem, 4 Kânunuevvel 1324/ 17 Aralık 1908.

Resim 9 “Bismark - Fransuva Josef’e hitaben, Berlin Konferansıyla Cermenlerin istikbali için kurduğum dolap siyasetinin tarafınızdan bu kadar çabuk tatbik edileceğini düşünmemiştim.”

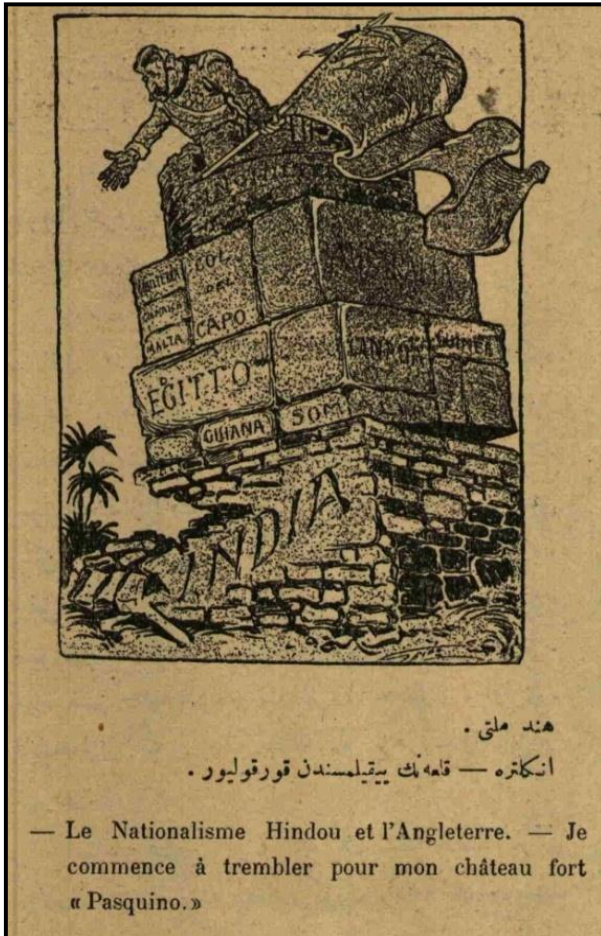
Boşboğaz, 30 Teşrinievvel 1324/ 12 Kasım 1908.

Dönemin Osmanlı kamuoyunda görsel malzemelerin de yoğunluğu açısından Almanya’yı, İngiltere ve Fransa izlemektedir. Hindistan’a kadar geniş bir coğrafyaya yayılan, güneşin batmadığı ülke olarak algılanan İngiltere, çatışan süper güçlerden biri olarak algılanmaktadır. Resim 10’da Kral V. George’un Hindistan ziyareti, güneşin batmadığı ülke İngiltere’nin, sömürge alanlarının genişliğini Osmanlı toplumunun gözünde somut hale getirmektedir. Diğer yandan Resim 11’de İngiltere’nin, Hindistan egemenliğini kaybetme kaygısı görüntülenirken aynı zamanda sömürge alanları üzerindeki denetimini sürdürme amacı da belirtilmiştir. Bununla birlikte, Resim 12’de Kral Edward, üzerinde diğer devletlerin adlarının yazılı olduğu bیلardo toplarıyla oynarken görüntüsü, uluslararası siyasetteki belirleyici rolünü yansıtmaktadır.

Resim 10 “Kral Jorj’un Hindistan’da bazı Hint ümerasıyla kaplan avında çekilen bir resmi.”

Resimli Kitab, Haziran 1326/ 1909.

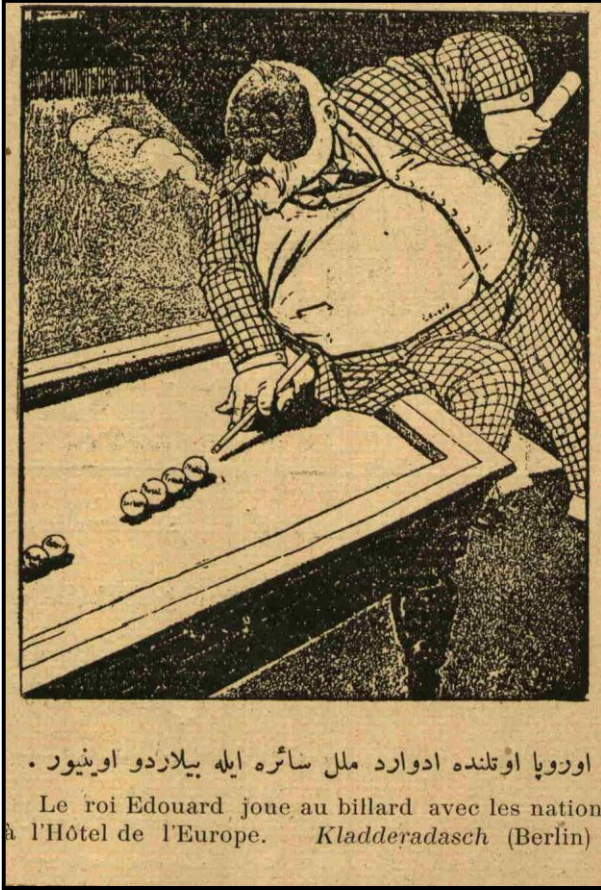
Resim 11

“Hint Milleti.

İngiltere – Kulenin yıkılmasından korkuyorum.”

Kalem,

23 Temmuz 1325/ 12 Ağustos 1909.

Resim 12

“Avrupa otelinde Edward milel sâire ile
bیلardo oynamaktadır.”

Kalem,

18 Eylül 1325/ 30 Eylül 1909.

İngiltere’den sonra görsellerde en sık rastlanan ülkelerden biri de Fransa’dır. Osmanlılar için, Fransa’nın dünya politikasında oynadığı rolün dışında bir etkisi vardır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren askeri ıslahatlarla başlayarak, gerek ekonomik alanda gerekse gündelik yaşamda Fransız etkisi hissedilmiştir. 19. yüzyılın başlarından itibaren ise Fransa’ya öğrenci olan giden Osmanlılar, Fransız Devrimi ile yükselen olguculuk (pozitivizm) ve usçuluk (akılcılık) fikirlerinin etkisinde, Osmanlı İmparatorluğu’nu dağılmaktan kurtaracak çareler aramışlardır. 1908’de II. Abdülhamit’in istibdat yönetimine karşı ilan edilen Meşrutiyet, bu arayışların bir sonucudur. *Kalem, Boşboğaz ve Resimli Kitab* gibi Jön Türk eylemini destekleyen basın – yayın organlarının Fransa’daki demokratik gelişmelerin görünlendiği görsellere sıkça yer vermeleri, Meşrutiyet rejimini ve değerlerini, Osmanlı toplumunda yaygınlaştırmaya yöneliktir. Resim 13’te kral taraftarları ile cumhuriyetçi

gençlerin birlikte Strazburg'un heykeline çelenk⁶³ bırakmaları, aralarında toplumsal uzlaşma sağladıkları konusunda, Osmanlı toplumundaki monarşi ve meşrutiyet yanlılarına verilen bir mesajdır. Fransa'daki seçim görüntülerinden biri olan Resim 14'te de, Meşrutiyet'in işleyişinin ve devamlılığının sağlanmasına yönelik vatandaşlık görevleri anımsatılmaktadır.

Resim 13 “Paris’te talebe nümayışı – Konkord meydanında Strasburg’un heykeli üzerine vaz edilmek üzere biri kral diğeri cumhuriyet taraftarlarından iki talebenin taşıdığı bir kuron ve nümayişleri.”

Resimli Kitab, Nisan 1326/ 1909.

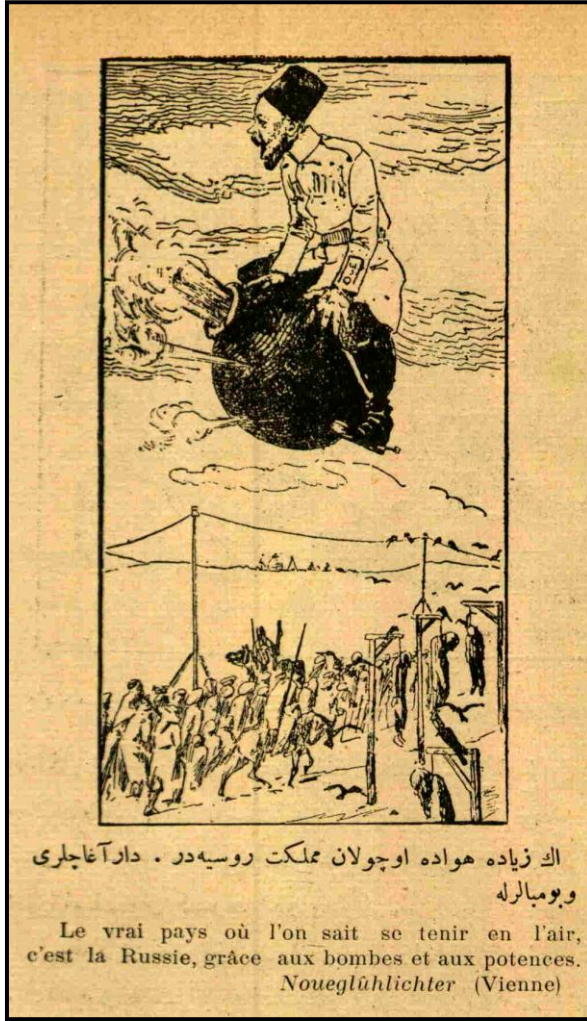
⁶³ Osmanlıca metinde geçen “kuron” sözcüğü Fransızcadaki “couronne” sözcüğünün Türkçe okunuşudur. Osmanlılar da çelenk koyma geleneği olmadığı için kelimenin o dönem de Türkçe karşılığı henüz bulunmamıştır.

Resim 14 “Kendi işlerine hâkim olmak her şahsın, her milletin en büyük ve en tatlı bir vazifesidir. Fransa Reisi Cumhuru Mösyö Fallier, son intihabatta rey pusulasını bizzat intihab sandığına atmağa giderken.”

Resimli Kitab, Temmuz 1326 /1909.

Rusya, 18. ve 19. yüzyıl boyunca açık ve sıcak denizlere inme siyasetine bağlı olarak Balkanlar, Boğazlar ve Doğu Anadolu’da izlediği politikalarıyla Osmanlıların gündeminde sıkça yer almış bir ülkedir. XX.yüzyılın başlarından itibaren Balkanlar, İran, Japonya ve Çin gibi dünya siyasetinin çatışma alanlarında Rusya’nın da adı geçmiştir. Diğer taraftan 1905 Devrimi’nin ardından 1907’de Duma’nın kapatılmasıyla tekrar güçlenen çarlık rejiminin otokratik yönetimi zaman zaman görsel malzemelerde eleştiri konusu olmuştur. Örneğin Resim 15’te Çarın, Rus toplumunda görülen siyasal karmaşada rolü olduğuna dikkat çekilmiştir.

Resim 15

“En ziyade havada uçulan memleket Rusya’dır.
Darağaçları ve bombalarla.”

Kalem,

18 Eylül 1324/ 30 Eylül 1908.

Osmanlı devletinin sınırlarının hemen ötesinde bulunan İran, coğrafi yakınlığına karşın 1846’da yenilenen Kasr-ı Şirin antlaşmasından sonra herhangi bir siyasi çatışmaya girilmediğinden Osmanlıların gündeminde Avrupa devletleri kadar yer almamıştır. Bununla birlikte, II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında Osmanlı basınındaki görsellerde, zaman zaman 1906’da İran’da yürürlüğe giren meşrutiyet rejiminin başarısızlığı eleştirilmiştir. Resim 16, 17 ve 18’de İran şahı Muhammet Ali’nin görüntülenen diktatör tutumları bu eleştirilere örnek oluşturmaktadır. Bununla birlikte Resim 19,20 ve 21’de olduğu gibi şahın baskıcı tutumuna karşı meşrutiyet yanlısı komite ve cemiyetlerin mücadeleleri de basında yer alan görsel metinlerde konu edilmiştir.

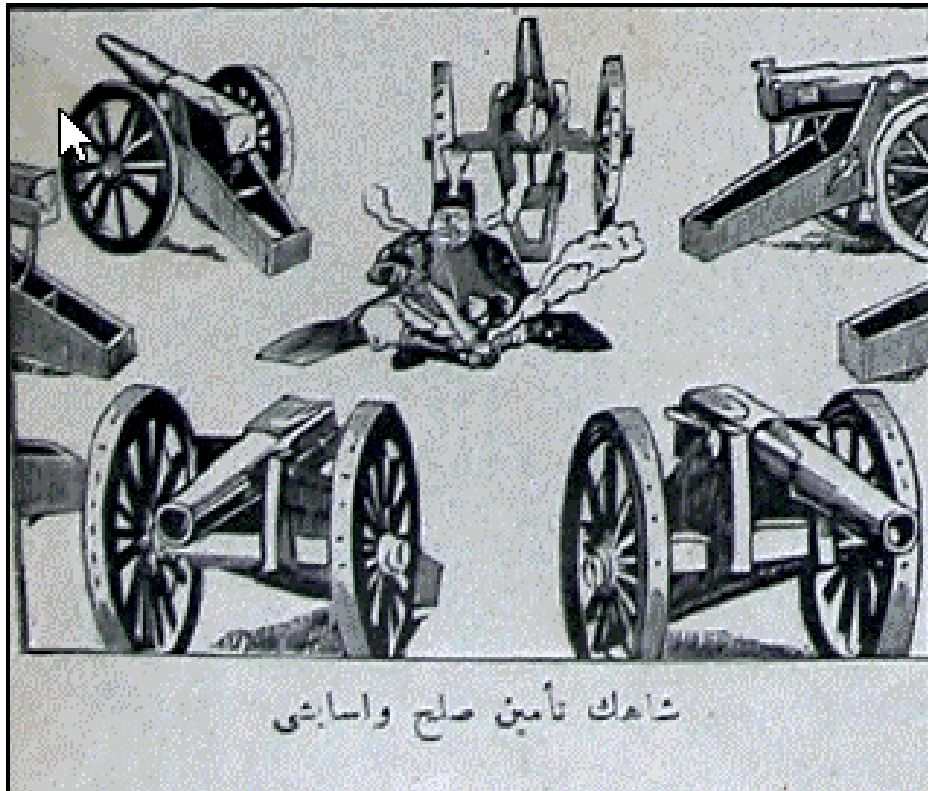

Resim 16

“Şahın ilanı hürriyeti.”

Boşboğaz,

1 Eylül 1324 / 14 Eylül 1908.

Resim 17 “Şah’ın temin-i sulh-u asayişî.” *Boşboğaz,* 1 Eylül 1324 / 14 Eylül 1908.

Resim 18

“Şah- Bu nedir?

Vezir- Hürriyet için yekdiğerini kırıp geçiren ahali nasıl...

men' edelim mi?

Şah- Zinhâr !... Bilakis git kendilerini son ferd kalmayınca kadar teşvik et.”

Kalem,

5 Şubat 1324 / 18 Şubat 1909.

Resim 19 “İran meşrutiyetinin istihsali uğrunda fevkalade fedakârlıklarda bulunan Mücahidin Hürriyetten, Yefrem Han bazı eşirrà te'dib etmek üzere zencane azimet ederken”.

Resimli Kitab, Haziran 1326/ 1910.

Resim 20 "Tahran Mücahidin Hürriyetinden (Cihangir) Komitesi" Resimli Kitab, Haziran 1326/ 1910.

Resim 21 "Kazvin'de katl olan iki müstebid mürtecın suret-i teşhiri." Resimli Kitab ,Haziran 1326/ 1910.

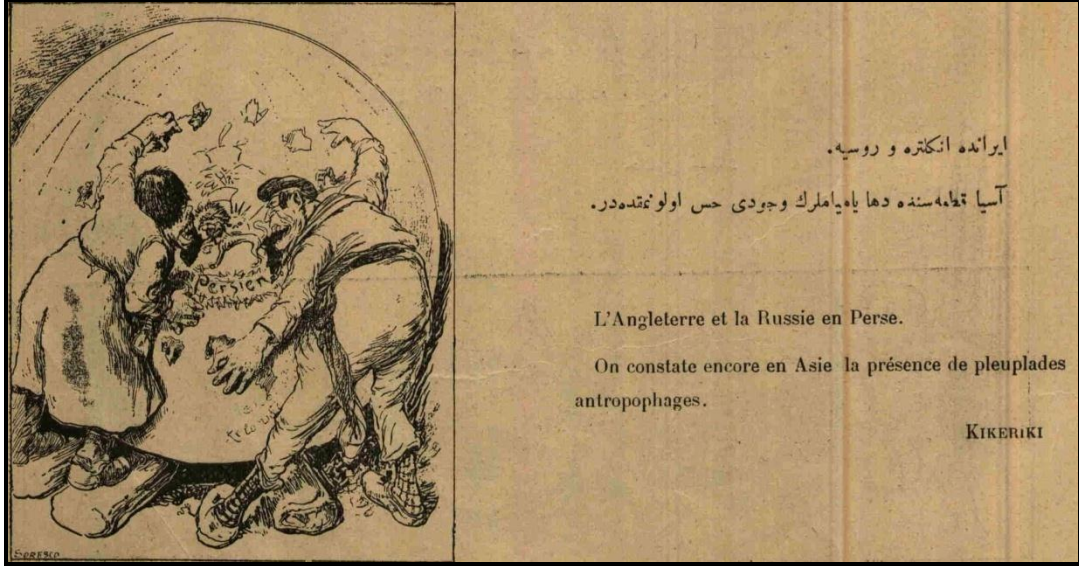
Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde en çok kaygı duyulan konulardan biri de yeni rejimin kalıcı olup olmayacağı konusundaydı. Basın görsellerde, toplumsal bilinci geliştirmek adına Abdülhamit'in istibdat sürecindeki baskıcı tutumunu sıkça hatırlatmak ve Meşrutiyet'in getirdiği özgürlükleri yüceltmek gibi yöntemler izlemesinin yanı sıra İran Şahı'nın anti demokratik tutumlarını, tehlikeyi göstermek için gündeme getirmiş olmaları mümkün görünmektedir. Brummett'e göre, İran Devrimi ve 1908'e kadar devam eden olaylar, Osmanlı'ya bir örnek teşkil etmekte ve sınırların hemen ötesindeki Müslüman İran'da devrimin yenilgiye uğraması, toplumda Osmanlı devriminin de başarısız olacağı kanaatini yaratmaktadır.⁶⁴ Bu noktada İran'da yaşanan olaylar ile Osmanlı'da yaşanan sorunlar çok farklıdır. İran'da Meşrutiyet'in ilanına rağmen Şah, ordunun gücünü kaybetmemiştir. Ordu güçlerine karşı İran halkının tepkisi, çetelerle mücadele etmek olmuştur. Yaşanan iç savaş pek çok acıya neden olmasına karşın, Şah bu noktada ısrarını sürdürmüştür. Osmanlı'da ise ordu, Meşrutiyet'i ilan eden ve devamlığını sağlayan bir misyon yüklenmiştir.⁶⁵ Dolayısıyla, Brummett'in yaklaşımına karşı Osmanlı Devleti'nde yaşanan sorunların biçimsel farklılıkları göz önüne alındığında bu görsellerde, iktidarda yaşanan çatışmalara karşı toplumun meşrutiyete sahip çıkması ve uzlaşım içinde olması, beklentisi daha ağır basmaktadır.

1908 - 1911 yılları arasında Osmanlı basınında, Avrupa devletlerinin çıkarları doğrultusunda İran'da yaşanan iç çatışmalara müdahale ettiklerine dair görsellere yer verilmiştir. Resim 22 ile 23'te, İngiltere ve Rusya'nın İran'daki paylaşım planları üzerine vurgu yapılırken, Resim 24'te İngiltere ve Rusya'nın tüm desteğine karşın Şah Muhammet Ali'nin meşrutiyet yanlılarına karşı yenik düşmesi ve tahtı bırakıp Rusya'ya sığınması gö-

⁶⁴ Brummett, *a.g.e.* , s.166.

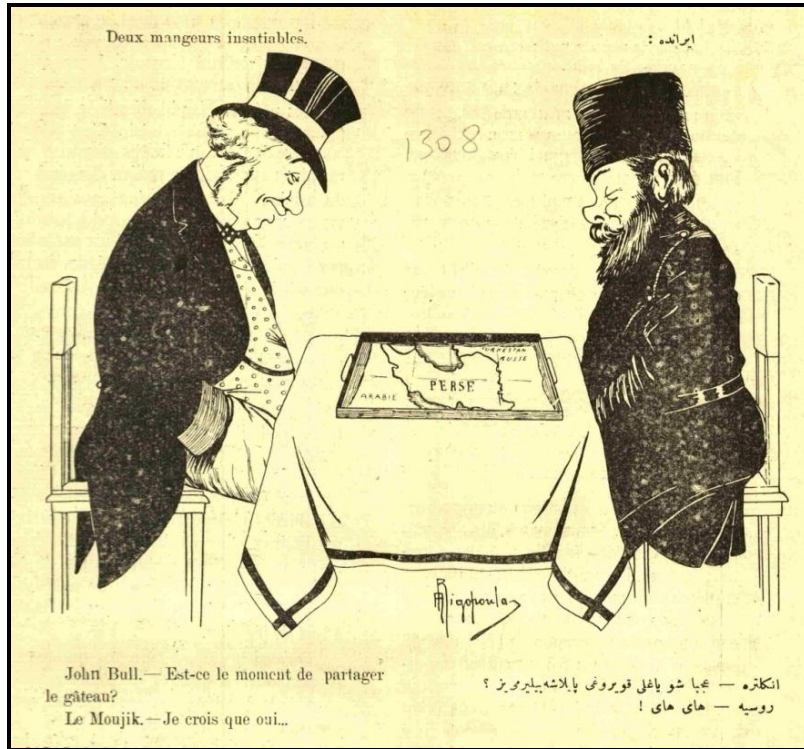
⁶⁵ Bkz. s.151.

rüntülenmiştir. 1911'e ait görsellerde ise İran'daki paylaşım taleplerine Almanya'nın da katıldığı izlenmektedir.

Resim 22 “İran’da İngiltere ve Rusya. Asya kıtasında daha yamyamların vücudu his olunmaktadır.”

Kalem, 20 Ağustos 1325/ 2 Eylül 1909.

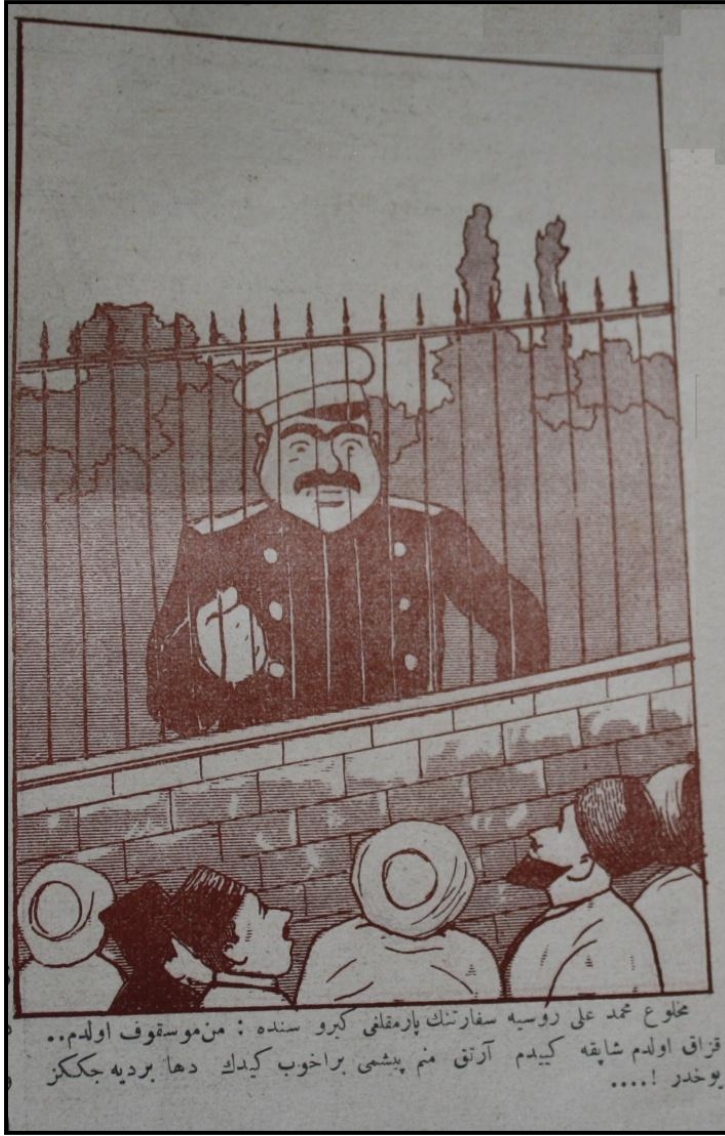

Resim 23 “İran’da:

İngiltere- Acaba şu yağlı kuyruğu paylaşabilir miyiz?

Rusya- Hay hay”

Kalem, 14 Teşrinievvel 1326/ 27 Ekim 1910.

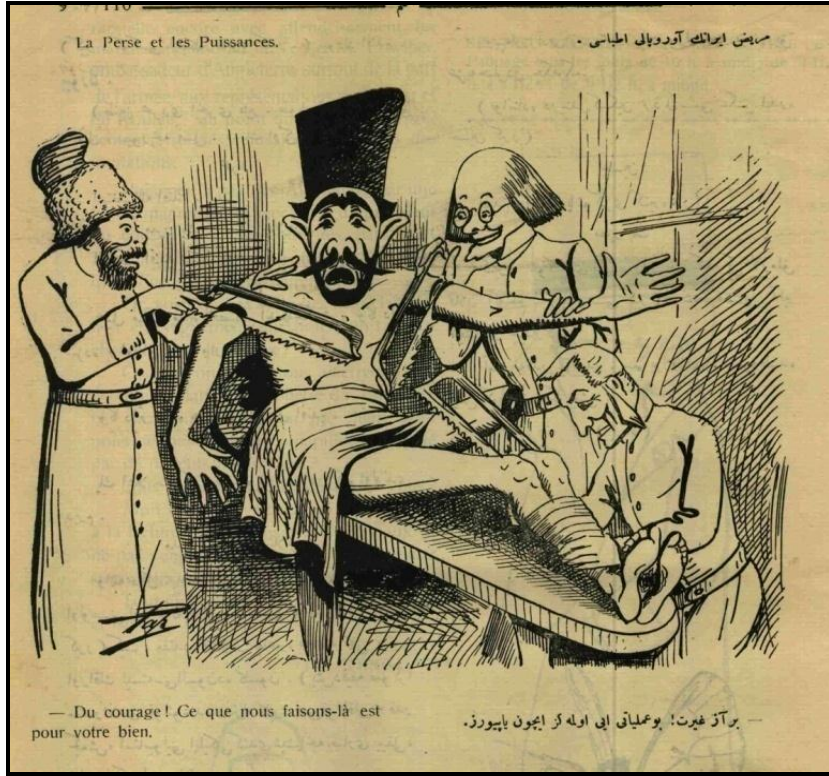
Resim 24

“Mahlu' Muhammet Ali, Rusya sefa-
retinin parmaklığı gerisinde: Men
moskof Şapka giydim, artık benim
peşimi bırakın gidin. Daha bir diye-
ceğiniz yoktur.”

Lak Lak,

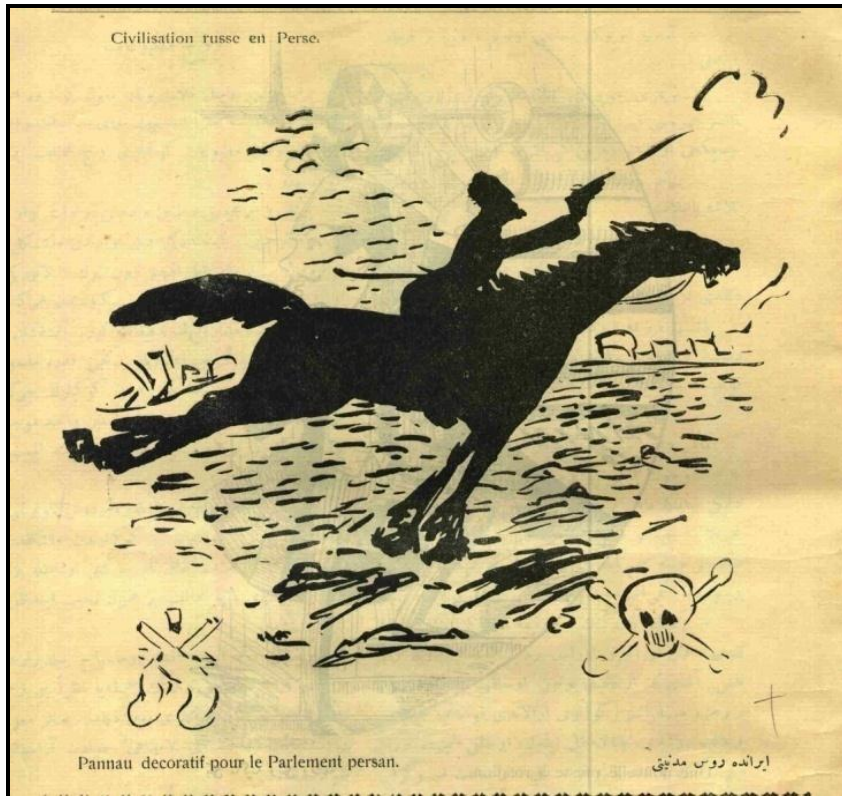
12 Temmuz 1325/ 25 Temmuz 1909.

Resim 25'te, Avrupalıların, İran'ın sorunlarını çözmek adına yaptıkları göstermelik müdahalelerin gerçekte paylaşım planlarının bir parçası olduğu karikatürize edilerek anlatılmıştır. Resim 26'da Rusya'nın, İran'a medeniyet götürürken, daha büyük şiddete neden olduğu ile alay edilirken, Resim 27'de İngiltere'nin İran'daki asıl amacına nihayet ulaşarak, Basra Körfezi'nde etkinlik kazanmaya başladığına değinilmiştir. Bu görseller aynı zamanda Osmanlıların, Avrupa'ya bakışının da görüntüleridir.

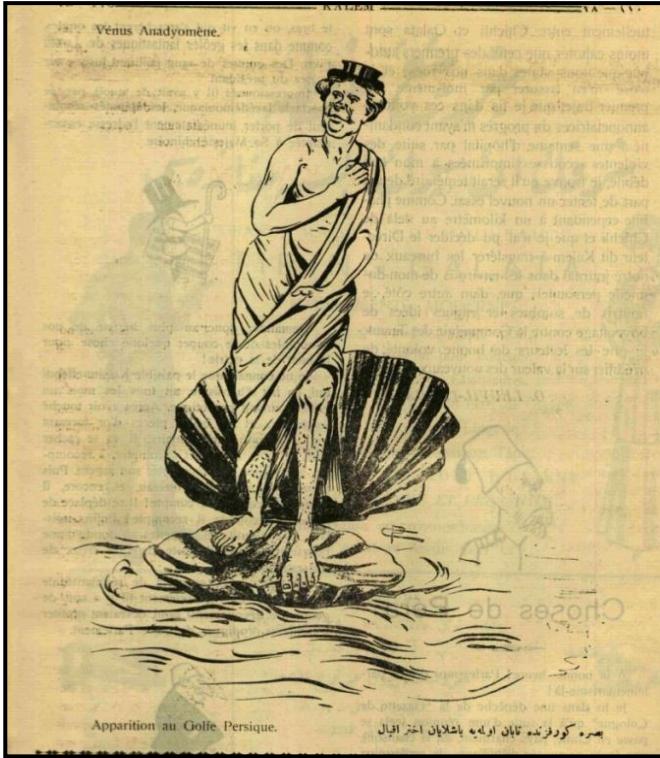

Resim 25 “Mariz İran’ın Avrupalı etibbesi. Biraz gayret ! Bu ameliyatı iyi olmanız için yapıyoruz.”

Kalem, 13 Kânunusani 1326/ 26 Ocak 1911.

Resim 26 “İran’da Rus medeniyeti” *Kalem*, 10 Mart 1327/ 23 Mart 1911.

Resim 27

“Basra Körfezi’nde tâbân olmaya başlayan ahter-i ikbal”

Kalem,

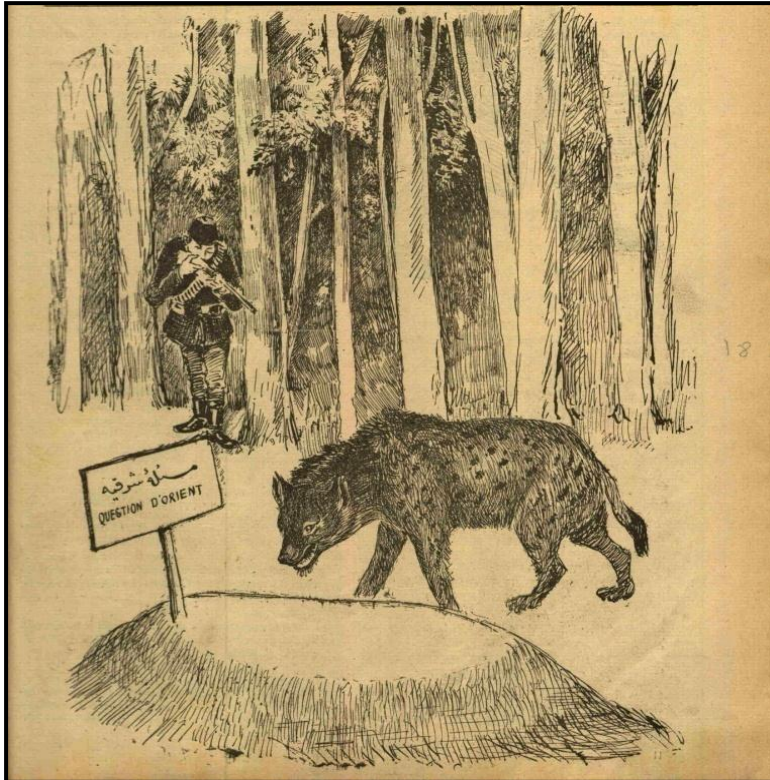
13 Kânunusani 1326/ 26 Ocak 1911.

II. Meşrutiyet’in ilanı ile basında yer alan görseller, dış politikada iyimser ve umutlu bir tablo çizmiştir. 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluk toprakları üzerinde yürüttüğü “*Şark Meselesi*”nin devamlılığını sağlayan koşulların ortadan kalkacağına inanılmıştır. 1878 Berlin Antlaşması’nda, *Şark Meselesi*’ne çözüm getirilmek istenmiş olmasına karşın çatışma süreci devam etmiştir. Avrupa devletleri Balkanlar’daki çıkarlarını, Balkan uluslarının haklarını koruma gerekçesiyle sürdürmüşlerdir. Osmanlılar ise Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte Avrupalıların bu gerekçelerinin ortadan kalkacağına inanmışlardır. Örneğin, Resim 28’de İngiltere’nin sürdüğü cenaze arabasında yer alan tabutun üzerinde Fransızca “*Doğu Sorunu*” yazmaktadır. Arabanın hemen yanında yürüyen, Rus Çarı, Fransa Cumhurbaşkanı, Avusturya - Macaristan İmparatoru, Alman İmparatoru ile İtalyan Kralı’nı arka safta bir Yunanlı ve Bulgar takip etmektedir. Şark meselesinde çıkarları olan devletler hep birliktedir ve sorunun devamlılığındaki rollerine uygun olarak konumlarını almışlardır. Resim 29’da da benzer bir anlayış hâkimdir:

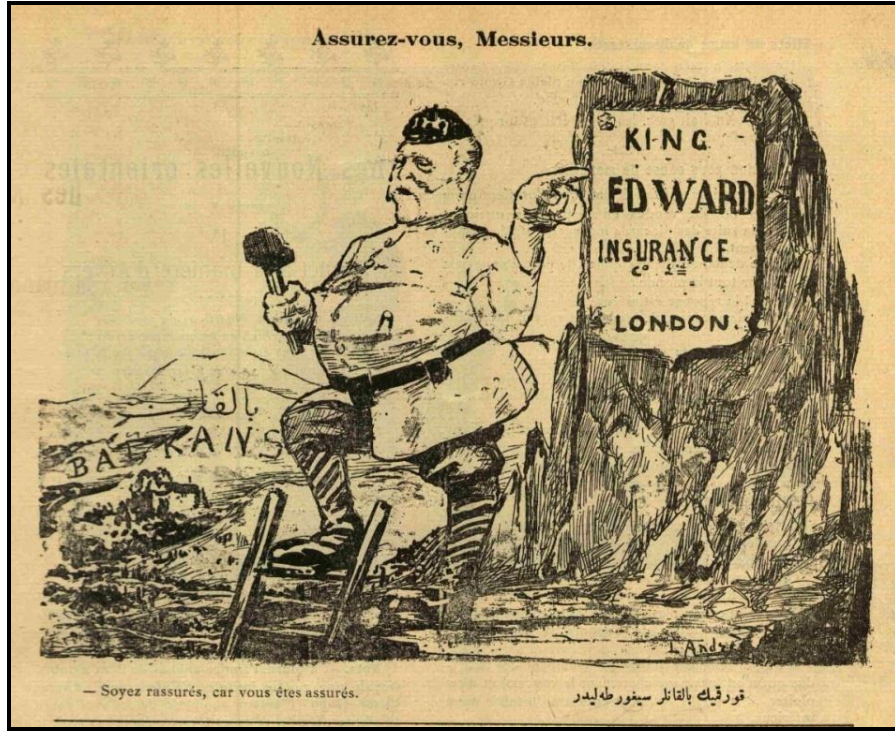
Mezarın üzerinde yer alan tabelada “Mesele-i Şark” yazılıdır. Mezarın etrafında dolanan kurdun şark meselesini yeniden mezarından çıkarma tehlikesine karşı, Osmanlıyı temsil eden silahlı asker tetiktedir.

Resim 28 “Şark Meselesinin tedfini.” *Kalem*, 3 Eylül 1324/ 18 Eylül 1908.

Resim 29
“Mesele-i Şark”
Kalem,
11 Eylül 1324/ 25 Eylül 1908.

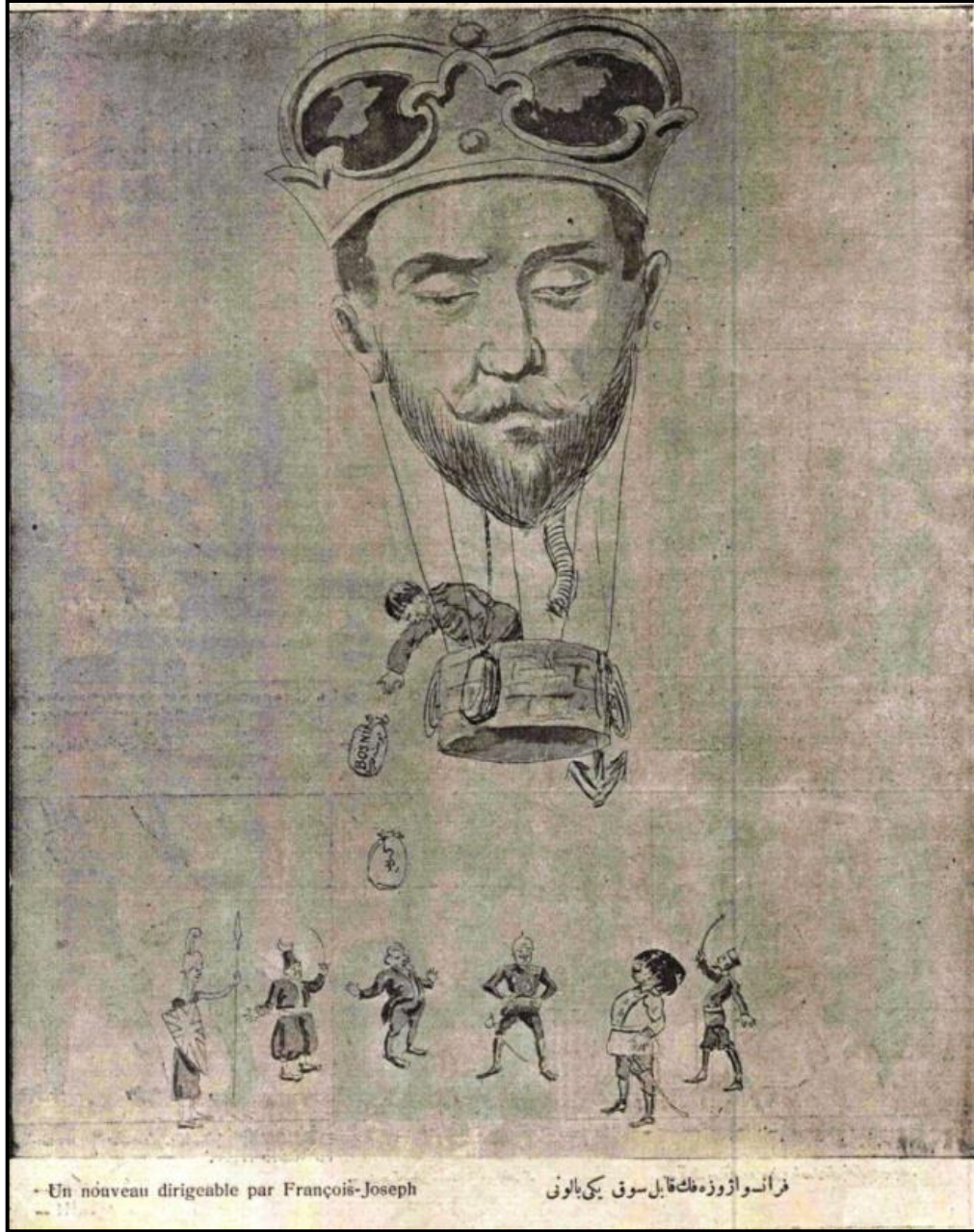

Resim 31 “Korkmayın Balkanlar sigortalıdır.” *Kalem*, 23 Teşrinievvel 1324/ 5 Kasım 1908.

Resim 32’de, Avusturya’nın, Bulgaristan’ı desteklemesinin gerekçesi anlatılmaktadır. Brumett’in “Franz Josef’in yeni müvezzi balonu”⁶⁶ olarak çevirdiği karikatürün altında “Fransuva Josef’in kanbel-i sevk yeni balonu” yazmaktadır. Fransızca çeviride ise “Fransuva Josef’in yeni zeplini” denilmiştir. Brummet’e göre, Franz Josef, yeni balonundan Bosna ve Girit yazan çuvaları atarak, Bosna-Hersek-i ilhak etmekle kalmıyor, aşağıda bulunan minik devletlere de suç ortaklığı yapıyordu. Öncelikle karikatürün altında yazan “Kanbel”(Kambur) sözcüğü , “müvezzi”(Posta mektuplarını dağıtan kimse) ile aynı anlamı taşımamaktadır. Diğer yandan Avusturya-Macaristan İmparatoru, taç giyen Bulgar Kralı Ferdinand’ın balonuyla havalanırken, aşağıya attığı çuvalarla Avrupa devletlerine yeni çatışma alanları yaratarak, Ferdinand’ın hafiflemesini sağlamış oluyordu. Başka bir ifadeye, Avusturya yeni sorunlar yaratarak, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesiyle doğan tepkileri başka bir soruna yönlendirme çabasıdır. Ancak bu çaba Avrupa devletlerine

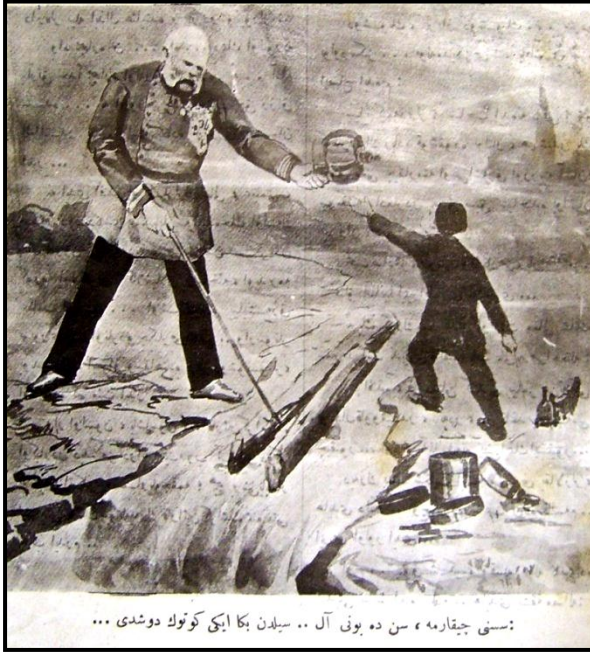
⁶⁶ Brummett, *a.g.e.*, s.268.

karşı Avusturya'nın belini bükmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Meşrutiyet basınında Avusturya, Osmanlı dış politikası için olumsuz bir figürdür. Resim 33'te Avusturya'nın, selden faydalanan ülke olarak görüntülenmesi de bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Resim 32 "Fransuva Josef'in Kanbel-i sevk yeni balonu."

Kalem, 2 Teşrinievvel 1324/15 Ekim 1908.

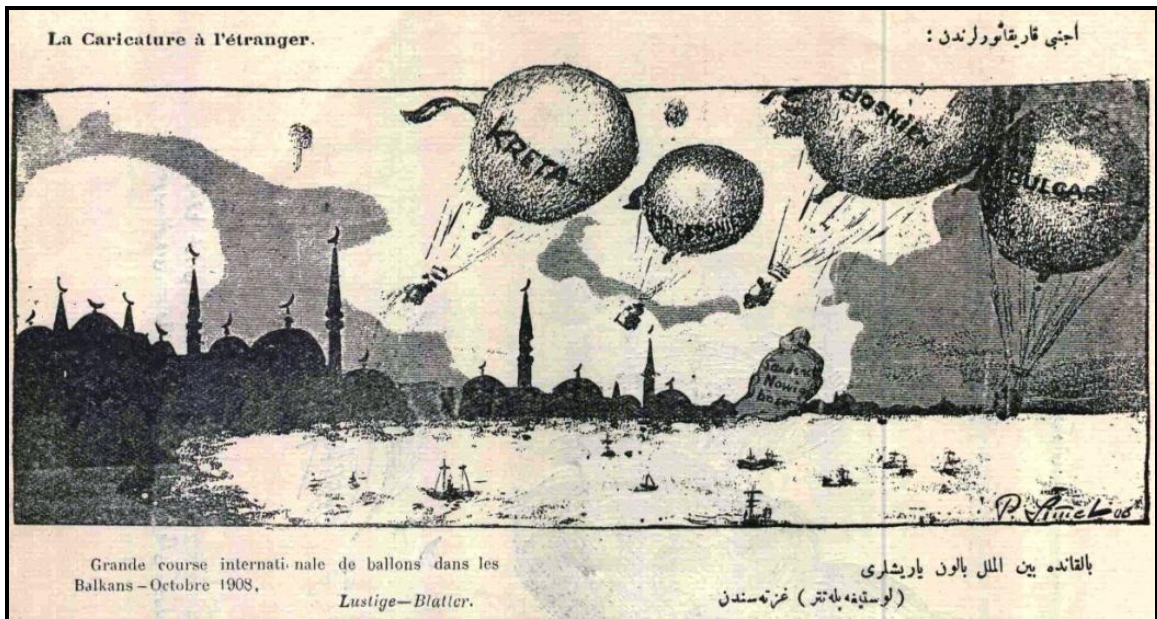
Resim 33

“Sesini çıkarma sende bunu al... Selden bana iki kütük düştü...”

Dalkavuk,

11 Teşrinievvel 1324/25 Ekim 1908.

Resim 34’te, 1908 sonbaharında patlak veren gelişmelerin yarattığı yeni çatışma ortamında, Balkan uluslarının çıkar elde etmeyi amaçladıkları vurgulanmıştır. Bu durum Avrupa devletleri arasındaki gerginlikleri artırmış, barış ortamını tehlikeye sokmuştur. Resim 35’de, oyun kâğıtlarıyla yapılan barış sarayı benzetmesiyle, barış ortamının nedenli kırılma olduğu ifade edilmiştir.

Resim 34 “Balkanlarda bin âmâlal balon yarışması”(Lustige- blatter gazetesinden.)

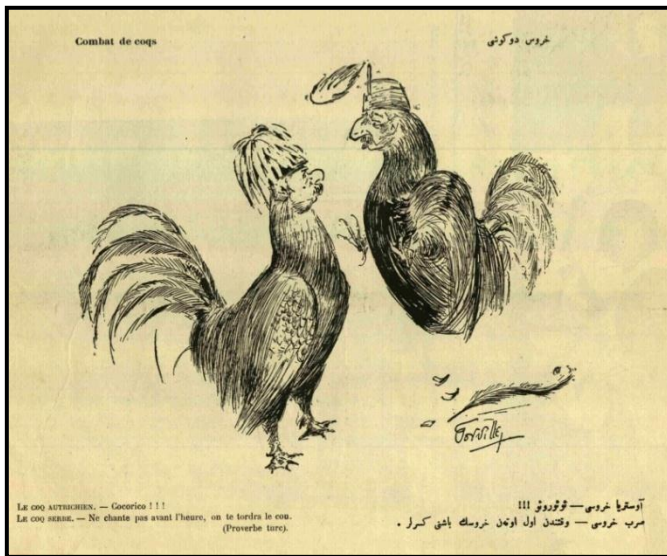
Kalem, 7 Teşrinisani 1324/19 Kasım 1908.

Resim 35 “Sulh sarayında çocuk nelerle oynuyor.”(Rire gazetesinden)

Kalem, 7 Teşrinisani 1324/19 Kasım 1908.

Resim 36 ile 37’de, Avusturya’nın, Bosna-Hersek’i ilhak etmesine karşı çıkan Balkan uluslarının tepkilerine yer verilmiştir. Öncelikle Sırbistan, ardından da Karadağ Sırbistan’ı destekleyerek, Avusturya’ya tavır almışlardır. Bununla birlikte Resim 38’de görüldüğü üzere Sırbistan ve Karadağ’ın ortak tutumu Avrupa devletlerini rahatsız etmiştir.

Resim 36

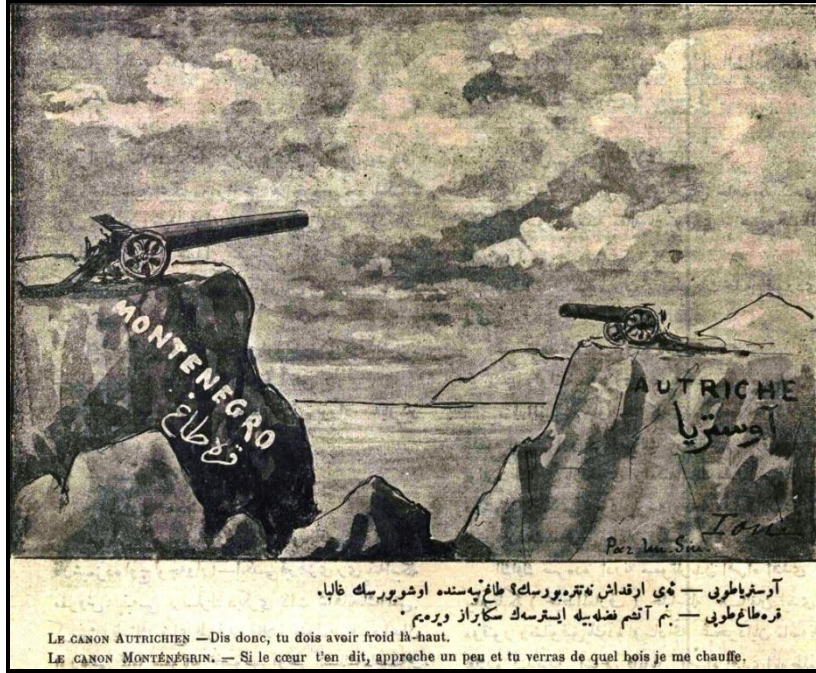
“Horoz Döğüşü

Avusturya horozu – Üürriü

Sırb horozu: Vaktinden evvel öten horozun başını keserler.”

Kalem,

7 Teşrinisani 1324/19 Kasım 1908.

Resim 37 "Avusturya topu – Ey arkadaş ne titriyorsun? Dağ tepe sende üşüyorsun galiba.

Karadağ topu – Benim ateşim fazla bile istersen sana biraz vereyim."

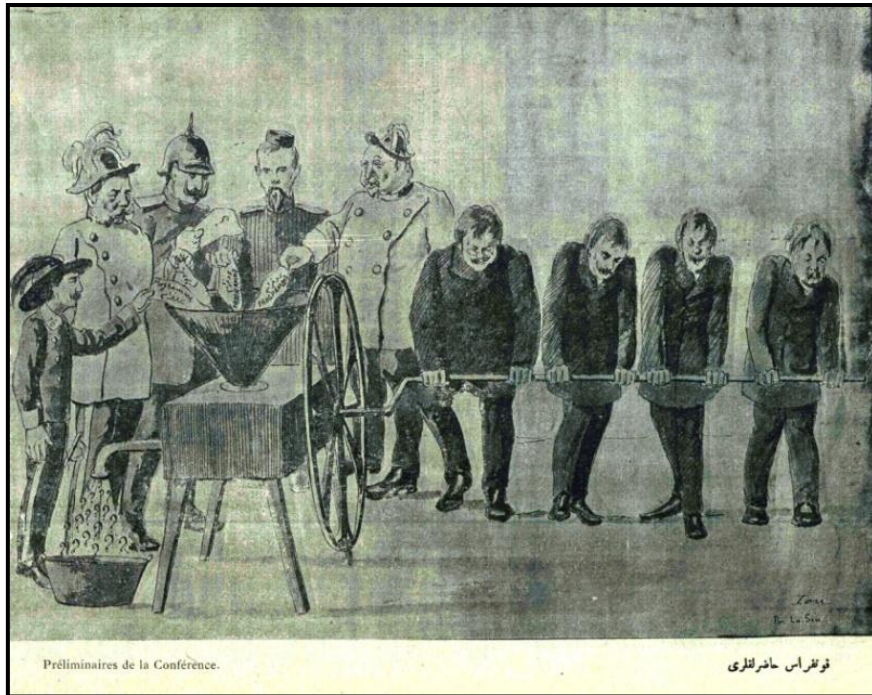
Kalem, 12 Kânunuevvel 1324/24 Aralık 1908.

Resim 38 "Sizi gidi haylaz çapkınlar sizi. İhtiyarlığımda bana bakarlar diye şefkat ve muhabbetle besledikçe

siz adeta kuduruyorsunuz." *Kalem, 22 Kânunusani 1324/4 Şubat 1909.*

II.Meşrutiyet dönemi basınında, Balkanlar'daki gerginliklerin artması üzerine, Avrupa devletlerinin çözüm arayışlarına girdiğine; ancak uzlaşma ortamının sağlanamadığına dair pek çok görsel malzemeye rastlanmıştır. Örneğin Resim 39, bu uyuşmazlığın göstergelerinden biridir: Bir araya gelen Avrupa devletleri ellerindeki sorunları değirmende öğütmeye çalışırken, Almanya'nın elinde tuttuğu kâğıtta soru işareti vardır. Dolayısıyla değirmenden çıkanda soru işaretidir. Görünen o ki çözüm arayışlarında en çok problem yaratan devletlerden biri Almanya olmuştur.

Resim 39 “Konferans Hazırlıkları.” *Kalem*,23 Teşrinievvel 1324/5 Kasım 1908.

Resim 40'ta, üzerinde Berlin Konferansı yazan bir çuvalın içinde uzlaşamayan devletler görüntülenmiştir. Bu durum; devletler arasındaki görüşmelerde barış ortamının, Berlin Konferansı kararları çerçevesinde arandığını göstermektedir. Balkanlardaki son gelişmelerden sonra Berlin Konferansı kararlarına dönmek mümkün olmadığından uyuşmazlık süreci giderek devletleri savaşa sürüklemektedir (Resim41).

Resim 40

“Bu çuvalın içinde birbirine derd anlatmak ne müşkül !”

Kalem,

30 Teşrinievvel 1324/12 Kasım 1908.

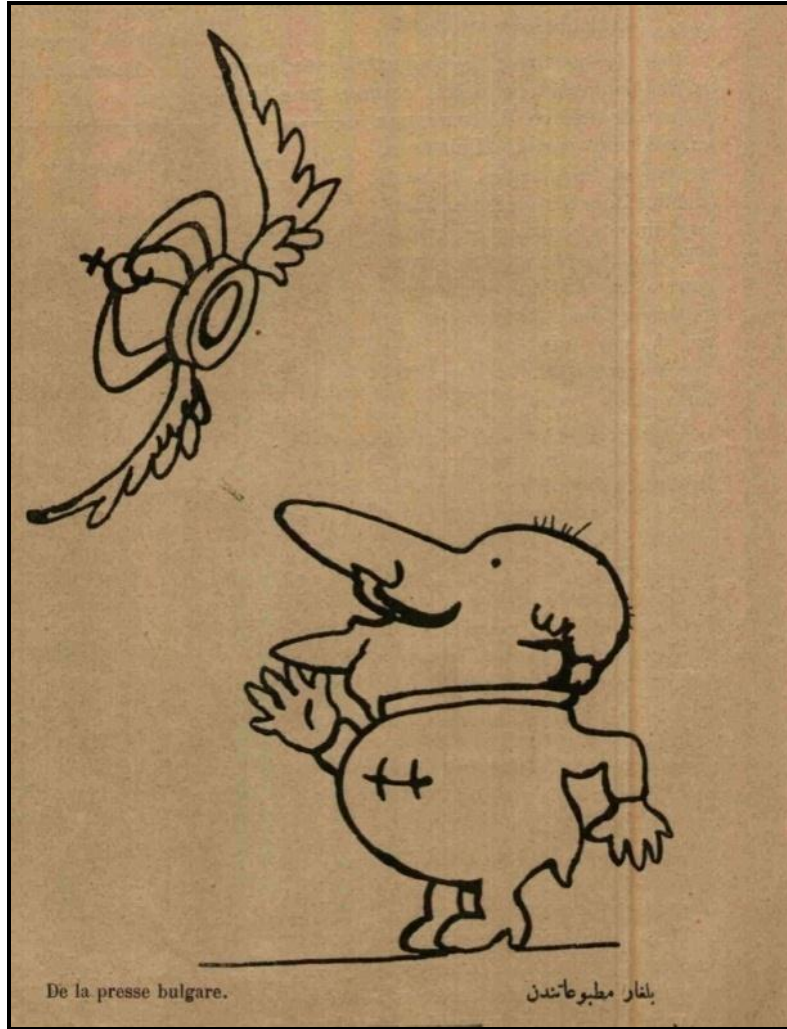
Resim 41

“Avrupa hükümet müttehidesi,
 küheylan-ı harb üstünde.”

Kalem,

30 Teşrinievvel 1324/12 Kasım 1908.

Balkan krizinin merkezinde bulunan Bulgar Kralı Ferdinand, Meşrutiyet dönemi görsellerinde en sık rastlanan karakterlerden biridir. 1908 Ekim'inden itibaren basında yer alan görsellerde Ferdinand'ın boyundan büyük işlere karıştığı, krallığı koruyacak gücü olmadığı, kaderinin Almanya, Avusturya ve Rusya tarafından belirlendiği üzerinde durulmuştur. Osmanlılarda, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kendi gücüne dayanarak elde etmediğinden her an kaybedebileceği inancı baskındır (Resim 43-44). Resim 42'de Bulgar matbuatından alınan karikatürde görüldüğü gibi, Bulgaristan'da dahi bağımsızlık düşüncesi henüz tam olarak sindirilememiştir.

Resim 42 “Bulgar matbuatından.” *Kalem*, 19 Mart 1325/ 1 Nisan 1909.

Resim 43

“Şımarttığın gibi gider bakalım”,

Boşboğaz,

13 Teşrinievvel 1324/26 Ekim 1908.

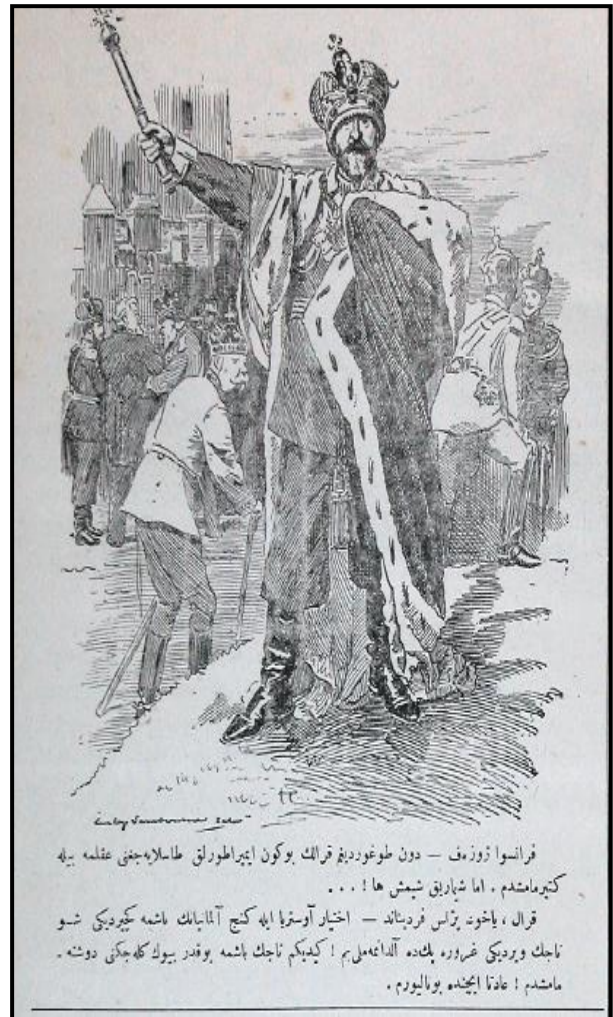
Resim 44

“Fransuva Josef – Dün doğurduğum krallık bugün imparatorluk taslayacağını aklıma getirmemişim. Amma şımarıkmiş ha!

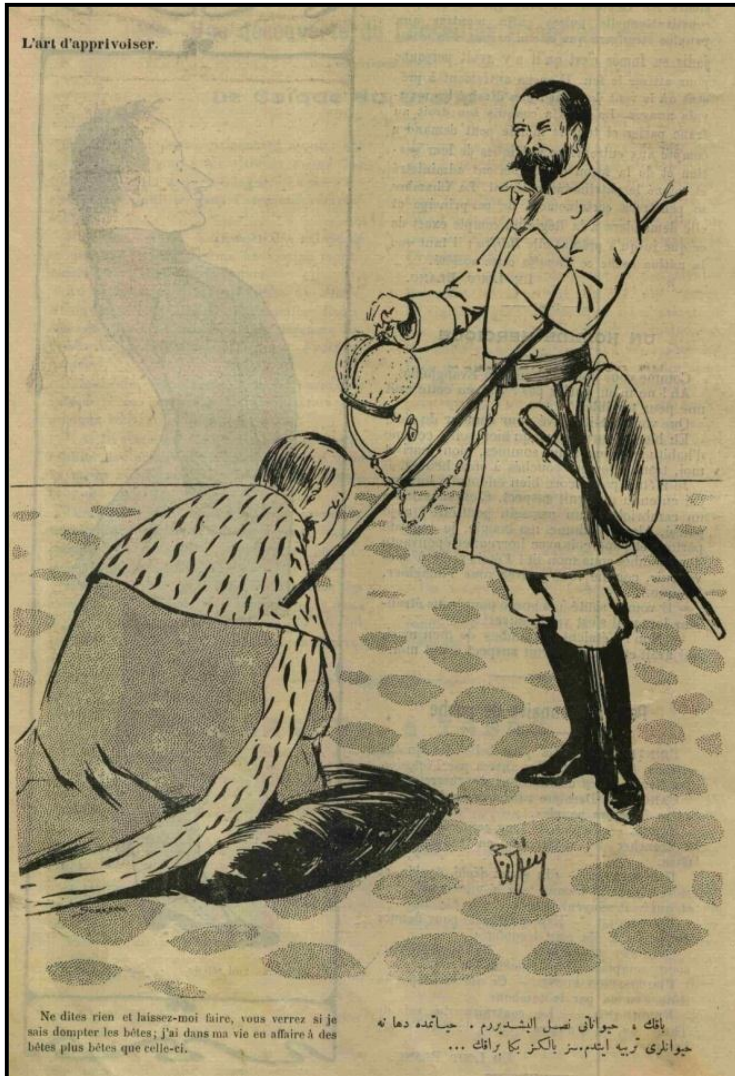
Kral yahut Prens Ferdinand – İhtiyar Avusturya ile genç Almanya'nın başıma geçirdiği şu tacın verdiği gurura pek de aldanmamalıyım! Giydiğim tacın başıma bu kadar büyük geleceğini düşünmemiştim. Adeta içinde bunalıyorum.”

Boşboğaz,

13 Teşrinisanı 1324/ 26 Kasım1908.

1909 yılı kışında Osmanlı mizah dergileri, Bulgar krizinin çözüldüğü ve çözümün sağlanmasında Rusya'nın belirleyici olduğunu gösteren karikatürler yayımlamışlardır. Örneğin Resim 45'te, Bulgar kralı, vahşi hayvan terbiyecisi olarak görüntülenen Rusya'nın karşısında diz çökmüştür. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasında ilk desteği Avusturya verse de son noktayı Rusya'nın koyması, Osmanlılarda, bundan sonraki dönemde Bulgaristan'ın, Rusya'nın Balkan politikasına bağlı kalacağı düşüncesini doğurmuştur (Resim 46).

Resim 45

“Bakın hayvanatı nasıl alıştırdım. Hayatımda daha ne hayvanları terbiye ettim. Siz yalnız bana bırakın”.

Kalem,

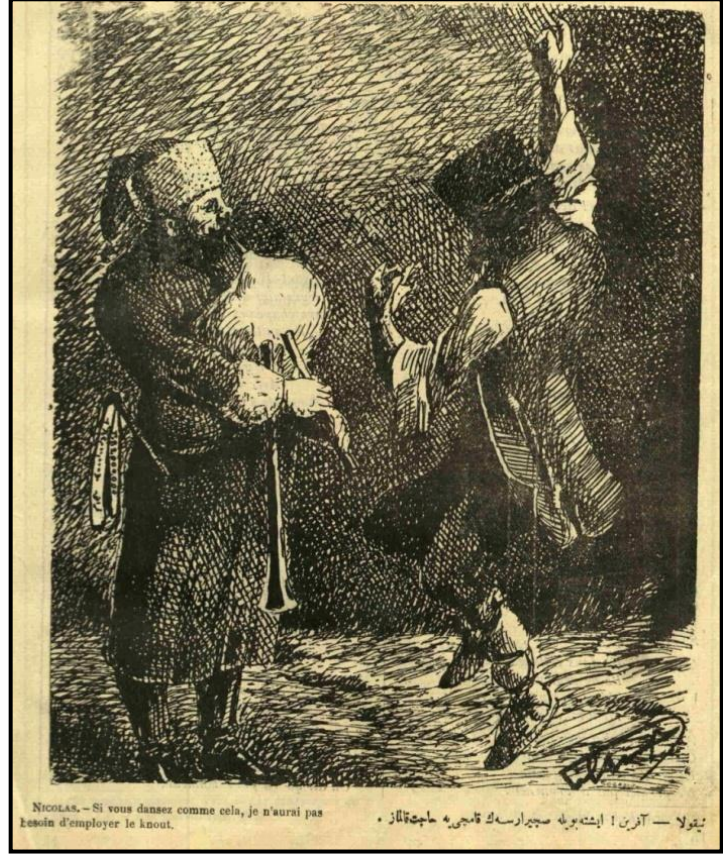
19 Şubat 1324/ 4 Mart 1909.

Resim 46

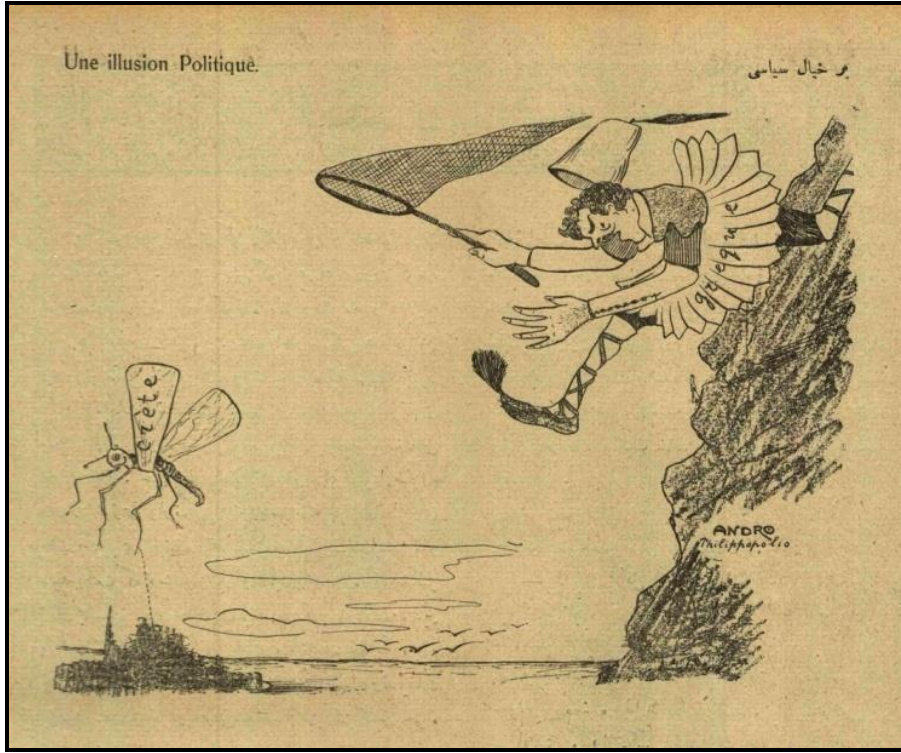
“Nikola- Aferin işte böyle sıçarsan kamçıya hacet kalmaz.”

Kalem,

12 Şubat 1324/ 25 Şubat 1909.

Osmanlı basınında sıklıkla adı geçen devletlerden biri de Yunanistan'dır. 1828-1829 Osmanlı - Rus savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanan Yunanistan, İmparatorluktan ayrılan ilk ulus olarak iz bırakmıştır. Diğer taraftan Resim 47'de görüldüğü üzere 1897'de Girit'i almak için Balkanlarda destek arayarak Osmanlı'ya karşı savaşa girişmesi, Osmanlı toplumunda fikir olarak anımsanmaktadır. Bununla birlikte II.Meşrutiyet dönemi görsel metinlerinde, Balkanlardaki karmaşa ortamından yararlanarak, Berlin Konferansı'nın, Girit'le ilgili kararlarını lehine değiştirmek isteyen Yunanistan'ın, Avrupa devletleriyle çatışma sürecine de yer verilmiştir. Resim 48'de, Yunanistan'ın Girit'i alma taleplerinin, Avrupa devletlerinin Girit üzerindeki çıkarları nedeniyle gerçekleşemediği vurgulanmıştır. Resim 49 ise, Avrupa politikalarından mağdur olan Bulgaristan ve Yunanistan'ın yakınlaştıklarını göstermektedir.

Resim 47 “Bir Hayal siyasi.” Kalem, 10 Kânunuevvel 1325/ 23 Aralık 1909.

Resim 48 “Daima İttifak. Edward- Bu bir timsahtır.

Viktor- Yanlış, bu bir makarna sofrasıdır.

Nikola- Bana kalırsa bu havyardan başka bir şey değildir.

Fallier – Hadi ya sizde ! Bu bir ıstakoz değil mi?” Kalem, 8 Kânunusani 1324/ 21 Ocak 1909.

Resim 49

“Bulgar- Yunan dostluğu
Kedi- Makedonya elden gitti.

Tazı- Girit elden gitti.

Kedi- Gel sarılalım, dert ortağım

Tazı- Gel işte açıktır kucağım.”

Kalem,

19 Ağustos 1326/ 1 Eylül 1910.

1908 ve sonrası Osmanlı görsellerinin tasnifinde, Balkanlar ve Girit meselesinden sonra Avrupalıların en çok çatışma halinde oldukları coğrafya, Kuzey Afrika olarak belirlenmektedir. 1878'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil olan Mısır, Berlin Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Resim 50'den anlaşılacağı üzere İngiliz işgali 1910'lara kadar devam eden yerel direniş ile karşılaşmıştır. Resim 50 aynı zamanda, Mısırlıların, İngiltere'nin hâkimiyetine karşı tepkilerinin yalnızca Osmanlı mizahçıların değil, yabancı kaynaklı mizah dergilerinin de ilgi odağı olduğunun göstergesidir. İtalyan Papagalo mizah dergisinden alınmış karikatür Mısır'ın içinde bulunduğu durumu özetlemektedir: İngiltere Mısır'da tam olarak denetimi sağlamamıştır. Mısırlılar, Hizb-ül-Vatan gibi milliyetçi örgütler kurarak direnç göstermektedirler. Mısırlıların İngiliz işgalini hiçbir zaman kabullenmediklerine dair bir başka örnekte

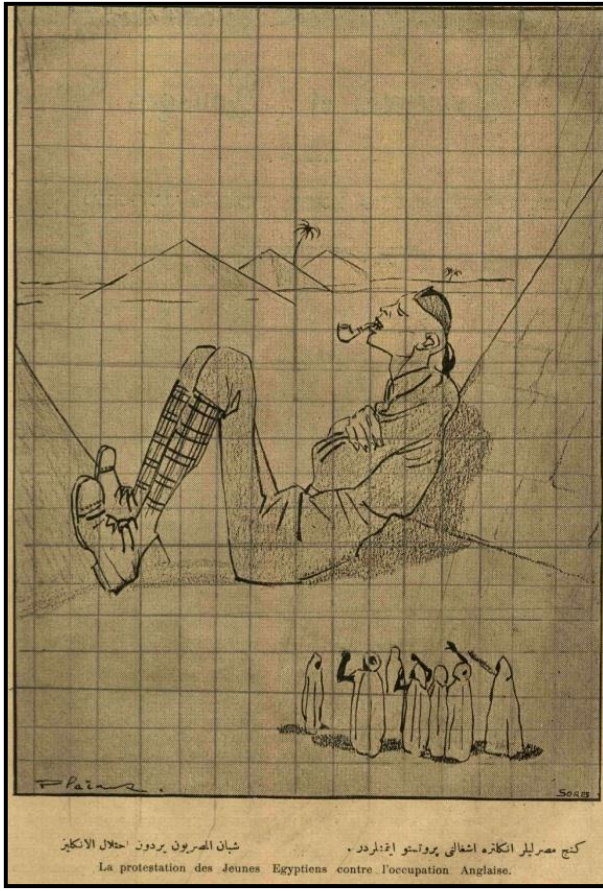
Resim 51’de görüntülenmiştir: Mısırlılar tüm tepkilerine karşın İngiltere’yle başa çıkabilecek güçte değildir.

Resim 50“Papagalo’dan : Mısır siyaset hazırası: Timsah- Mısırlılar. Kaplumbağa- Mısır askerinin rakip oldukları hayvan. Kaplumbağanın süvarisi – Mısır kuvve-i askeriyesi. Arabacı – Anarşist. Araba - Gerdüne-i Hizb-ül-vatan. Ön tekerlek – Avrupa politikasının aksine dönmek istiyor. Arka tekerlek- İngilizlerin kuvvetine mukavemet sadedinde. Arabanın üstündeki kadın- Mısır ailelerinin temsili.

Papagola bu resimle – Mısır nasyonalistlerinin hareket sekeşâneleriyle emri idare-i Mısıriyenin müzebzip bir halde bulunduğunu devamı halinde Mısır’ın İngilizlerin eline geçeceğini anlatmak istiyor.”

Hayal , 2 Mayıs 1326/ 18 Mayıs 1910.

Resim 51

“Genç Mısırlılar İngiltere’nin işgalini protesto etmişlerdir.”

Kalem,

18 Eylül 1325/30 Eylül 1909.

Avrupa devletleri arasındaki gerginliklerinin zaman zaman büyümesinde önemli rol oynayan coğrafyalardan birisi de Fas olmuştur. Resim 52’de Fas hükümdarı Molla Hafız, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Avrupa’nın dikkatini üzerinden çektiği için memnundur. Molla Hafız’ın yanında duran korkuluğun Alman subayı kıyafetiyle tasvir edilmesi, Almanya’nın Fas’ı koruma altına aldığı kanıtıdır. Fransız mizah dergisi Pasquino’dan alınmış Resim 53’te yansıtılan, Almanya’nın Fas’a zarar vereceğine dair kanaati, Almanya’nın Fas’ta yürüttüğü siyasetin Fransızlar tarafından hoş karşılanmadığının göstergesidir.

Diğer taraftan Resim 54’te, Almanya’nın Fas’a yönelik siyasetinin, Fas’ı korumaktan çok kendi çıkarlarına yönelik olduğuna değinilmiştir: Almanya’nın, Kuzey Afrika’da Süveyş’in hemen yanında bulunan Mısır’ı da koruma altına alacağı düşüncesiyle

olsa gerek Genç Mısırlılar Cemiyeti'ni temsil eden karakterin “Yaşasın İstiklal!” narası, Almanya'dan yardım isteğini göstermektedir. Ancak Almanya, silahıyla sırtını dönüp piposunu tütürerek, yardım çağrısına karşı umursamaz bir tavır koymuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere Almanya henüz İngiltere ve Fransa'ya Kuzey Afrika'daki sömürge alanlarına hâkimiyet kurma amacından uzaktır. Bu noktada Almanya'nın öncelikli amacı Fas konusunda rekabet içinde olan İngiltere ve Fransa arasındaki ilişki bozmaya yöneliktir. Diğer taraftan, Mısır'a yapacağı herhangi bir müdahalenin, İngiltere ile arasında sorun yaratacağından Almanya, Genç Mısırlıların taleplerine kulak asmamaktadır.

Resim 52

“Ney? Fas? Molla Hafız – Allah Bulgarlardan razı olsun. Avrupa bizi unuttu rahat ediyoruz.

Kalem,

23 Teşrinievvel 1324/ 5 Kasım 1908.

La Caricature à l'Étranger : اجنبی قاریقانو رل رندن:

مولای حفیظ تختندہ او طور رکن کوز بنہ سیوری برٹی ایلیشدی .
Moulaï-Hafid au moment de s'asseoir sur le trône, y découvre un casque à pointe allemand.
(Pasquino).

Resim 53

“Molla Hafiz otururken gözüne sivri
bir şey ilişti.”

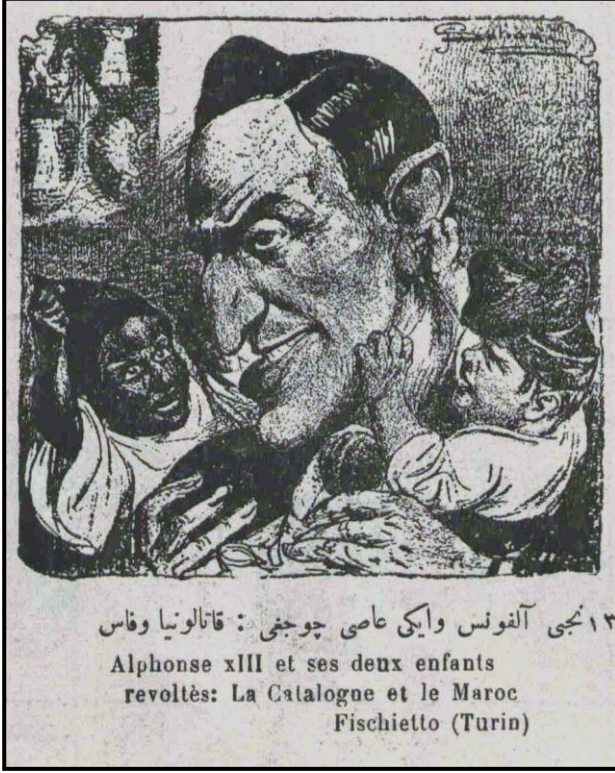
Kalem ,

13 Teşrinisani 1324/ 26 Kasım 1908.

Resim 54 Kalem, 12 Teşrinisani 1325/ 25 Kasım 1909.

Fas krizine dâhil olan bir başka devlet de İspanya'dır. Görsellerde, İspanya Kralı XIII. Alfons, 1909'da Fas üzerine askeri hareket düzenlediği dönemde, Katalonya'da İspanya yönetimine karşı isyan hareketleri görülmektedir.

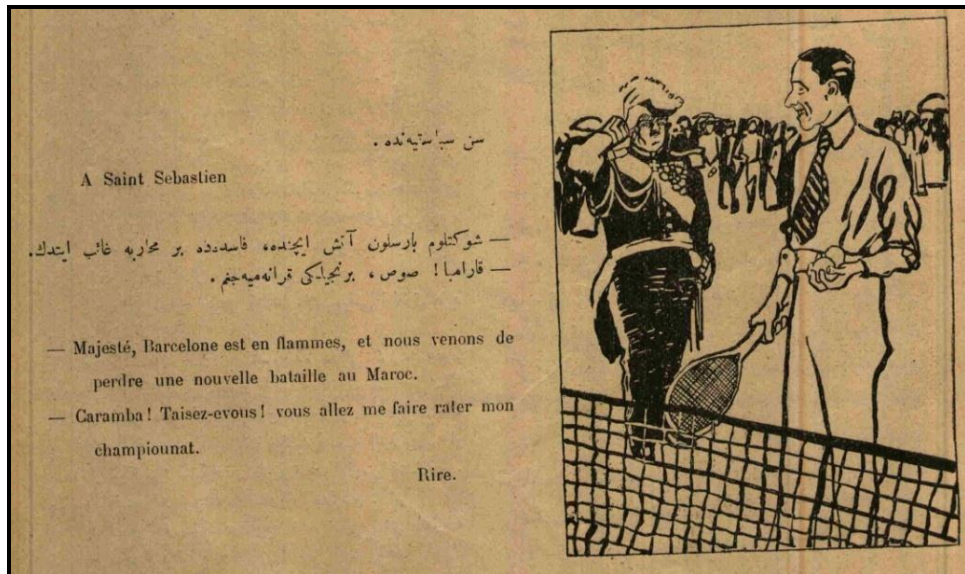

Resim 55

“XIII. Alfons’un iki asi çocuğu:
Katalonya ve Fas.”

Kalem,

27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909.

Resim 56 “Sen Sabastiyan’da

- Şevketlum Barselona ateş içinde, Fas’da da bir muharebe kaybedildi.

- Karamba! Susi birinciliği kazanamayacağım.” *Kalem*, 13 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909.

Resim 57’de İspanya’daki işçi hareketlerine ait bir fotoğraf yer alırken Resim 58’de, Barcelona’daki isyanların başlamasında etkili olan Anarşist teorisyen Francisco Ferrer’in, kurşuna dizilmesi tasvir edilmiştir. Bu görseller Osmanlıların dünya ile kurduğu ilişkinin yalnızca savaşlar, antlaşmalar boyutunda olmadığını, toplumsal çatışma ve uzlaşma süreçlerindeki gelişmeler ile dünya üzerinde etkisini sürdüren ideolojileri de izlediklerinin kanıtıdır.

Resim 57 “İspanya’da Bilbao maden ameleşi grevi- amelenin nümayişleri.”

Resimli Kitab, Eylül 1326/ 1910.

Resim 58

“İspanya’da Ferrer’in idamı.
Meğer hedef pek müdhîş imiş.”

Kalem,

10 Teşrinievvel 1325/ 28 Ekim 1909.

Meşrutiyet dönemi görsellerinde uzak doğu ülkelerinden Çin ve Japonya’ya ait çok fazla görsel malzeme bulunmamaktadır. 21 Nisan 1910’da *Kalem*’de Avrupa devletlerinin, Çin’deki tren şirketi için aldıkları imtiyaz ve bununla birlikte gelişen olaylar Çin’de yayımlanan mizah dergilerinden alıntılanan karikatürlerle anlatılmıştır (Bkz Ek 2): Avrupalılar Çin’den aldıkları imtiyazlara bağlı olarak hammadde ihtiyaçlarını Çin’den karşılamaya başlamaları Çin halkının zor günler yaşamasında belirleyici olmuştur. Çin’in bu duruma düşmesinin sorgulandığı metinde, bu durumun temel nedeni toplumsal bilincin gelişmemesi olarak belirlenmiştir.

Resim 59’da Rusya’nın da Çinliler tarafından bir tehdit olarak görüldüğü tespit edilmektedir. Bununla birlikte Resim 60’ta Rusya’nın Japonya karşısında aldığı yenilgiden dolayı Çin’e müdahale edemediği vurgulanmaktadır.

Resim 59 “Rusya – Çin Hadisesi

Çin Hey’et-i şinâsi teleskopla dübb-i ekber Çin semalarında hareketini tekik eder.”

Kalem, 13 Kânunusani 1326/ 26 Ocak 1911.

Resim 60“Rusya- Ah ayağımdaki çivi olmasa seni daha kuvvetli derguş ederim.”

Kalem, 10 Mart 1327/ 23 Mart 1911.

Meşrutiyet döneminde Osmanlı toplumunda dünya coğrafyası bilinmekte ve yaşanan gelişmeler takip edilebilmektedir. 14 Mart 1325'te yayınlanan *Musavver Muhit* gazetesinde, Amerika'daki bankerlerin yaşadıkları mali krizin haberi fotoğrafları ile verilirken (Ek 1), *Resimli Kitab*'da İspanya'daki karnavalardan ve Kuzey Atlantik'in buzlu sularına gömülen Titanik gemisinden (Ek 3) görüntüler yer almıştır. Osmanlı basınında rastlanılan bu görseller Osmanlılar için, yazılı metinlerde göremedikleri ayrıntıları fark etmelerinde belirleyici olmuştur. Bununla birlikte gazete ve dergilerde daha çok Osmanlı'nın içinde bulunduğu devletlerarası uzlaşma ve çatışma süreçlerini yansıtan görüntülere ağırlık verilmesi zihinlerde, Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerde içinde bulunduğu durumun somutlaşmasını sağlamıştır.

II-Memalik-i Osmaniye

Meşrutiyet yanlısı Osmanlı basını görsel malzemelerle, bir yandan uluslararası çatışma ve uzlaşma süreçlerinde Avrupa devletlerinin çıkarlarını ve amaçlarını gözler önüne sererken, diğer yandan da Osmanlı Devleti'nin Batı'ya karşı bütünlüğünü ve ekonomik bağımsızlığını sağlamak adına çözüm arayışına girişmiştir. Buna karşın çözüm arayışları, Meşrutiyet'in ilanına yaklaşımları da dâhil Avrupa merkezli fikirlerin çerçevesinde sınırlı kalmıştır. Örneğin, "Osmanlılık" düşüncesinin, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan halklar tarafından hoşnutlukla karşılanacağı inancı, Avrupa devletlerinin, gerek kendi aralarında gerekse Osmanlı'ya karşı izledikleri politikaların yarattığı, çatışma ortamını ortadan kaldıracığı düşüncesine yöneliktir. Resim 61'de izleyici olarak görülen İngiltere, Avusturya, Almanya ve Balkan devletleri, ordu gücüyle yeni doğan ve korunan Meşrutiyeti, alkışlamaktadırlar. Arka sırada oturan Rusya ise başını tutmakta, durumdan çok memnun görünmemektedir. Bu karikatüre göre Meşrutiyet rejimi, uluslararası siyasetteki dengelerin

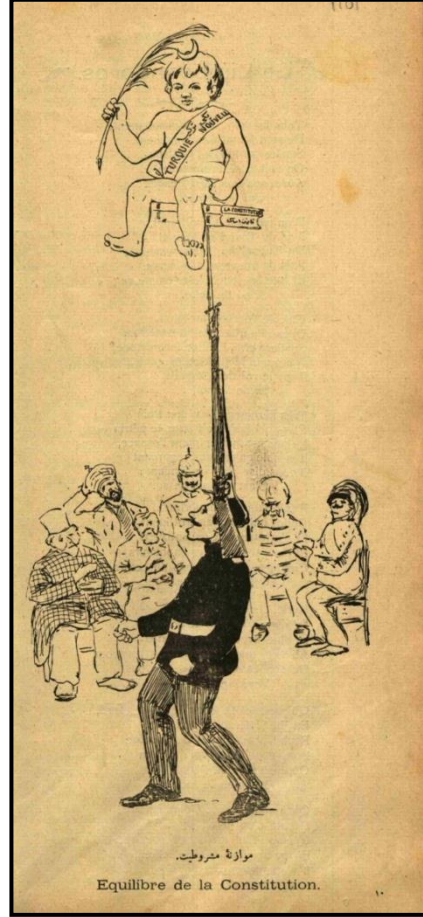
merkezinde duracak ve öncelikle Balkanlarda, Rusya'nın izlediği Panslavizm politikasını engelleyerek, Avrupa devletlerinin desteğinin sağlanmasında belirleyici olacaktır.

Resim 61

“Muvazene-i Meşrutiyet”

Kalem,

3 Eylül 1324/ 18 Eylül 1908.

Resim 62 ise yeni rejim güçlerinin, İmparatorluğu paylaşmaya çalışan Avrupalı devletlere karşı şahlanması konu edilmiştir. Bu durum; Meşrutiyet yöneticilerinin, Batılı devletlere karşı mücadele edeceği, boyun eğmeyeceği konusunda bir beklenti vardır olarak yorumlanacağı gibi, yeni rejimin bu yönde eğilim göstererek, halkın güvenini kazanma çabası içinde olduğu da düşünülebilir. Her iki durumda da Avrupa devletlerinin Şark politikası kapsamında, edilgen Osmanlı'nın çaresizliğinin sona ereceği umudunun beslendiği açıkça görülmektedir. Karikatür ayrıca İngiltere, Fransa ve Almanya'nın izledikleri politikaların dostça olamadığı ve olmayacağı konusundaki farkındalığı da ortaya koymaktadır.

Resim 63 de bu düşünceyi desteklemektedir: Silahlı Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'ndan destek alan Bulgaristan borusunu öttürürken, Yunanistan geride sırasını beklemektedir. Keyfe keder yatağında uyuyan Osmanlı, yeni rejimle birlikte genç Osmanlıya dönüşerek uyanmaktadır.

Resim 64 de, Batı'nın Osmanlı üzerindeki emellerine karşı çözüm arayışlarına bir başka örnektir. 26 Kasım 1908 tarihli *Kalem*'deki karikatürde yer alan tabelada “*Memalik-i Osman, Osmanlı vatanıdır*” yazılı olmasına karşın karikatürün altında “*Türkiye Türklerindir*” ifadesinin, 7 Kasım 1908 tarihli *Tanin Gazetesi*'nde, Hüseyin Cahit Yalçın tarafından kaleme alınan “*Millet-i Hâkime*” başlıklı yazının etkisinde olduğu muhtemeldir. Seçim tartışmalarının yoğunlaştığı günlerde yayımlanan yazısında Hüseyin Cahit Yalçın, gayrimüslimlere olan güvenin sarsıldığını ve Müslümanların esas olduğu bir hâkimiyet anlayışının gelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yalçın'ın iç politikayı düzenlemeye yönelik önerileri, Resim 64'te dış politikaya uyarlanmak istenmiştir: İmparatorluk sınırlarının korunması konusunda ordunun ve ordunun arkasından gelen halkın kararlı tavrı, Avrupa devletlerini şaşkına çevirmektedir.

Resim 62

“Şark Meselesi”

Dalkavuk,

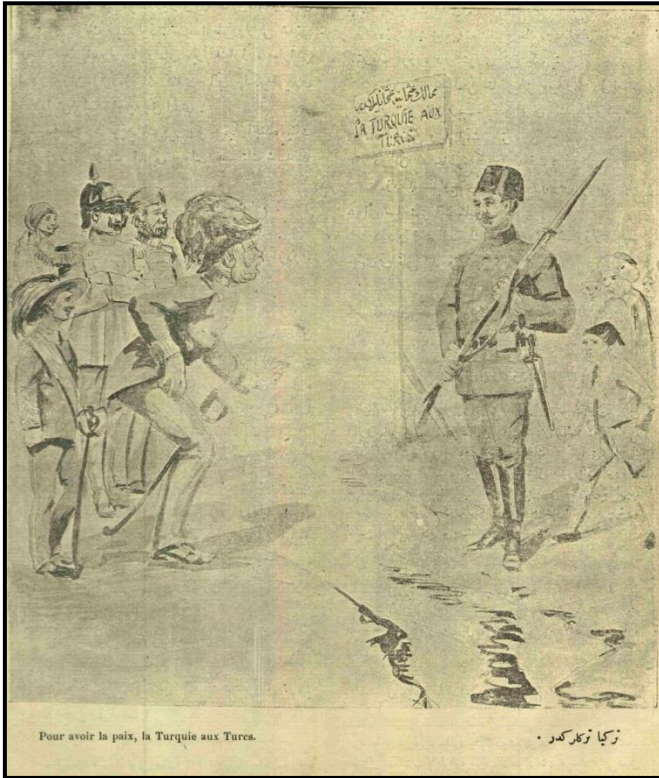
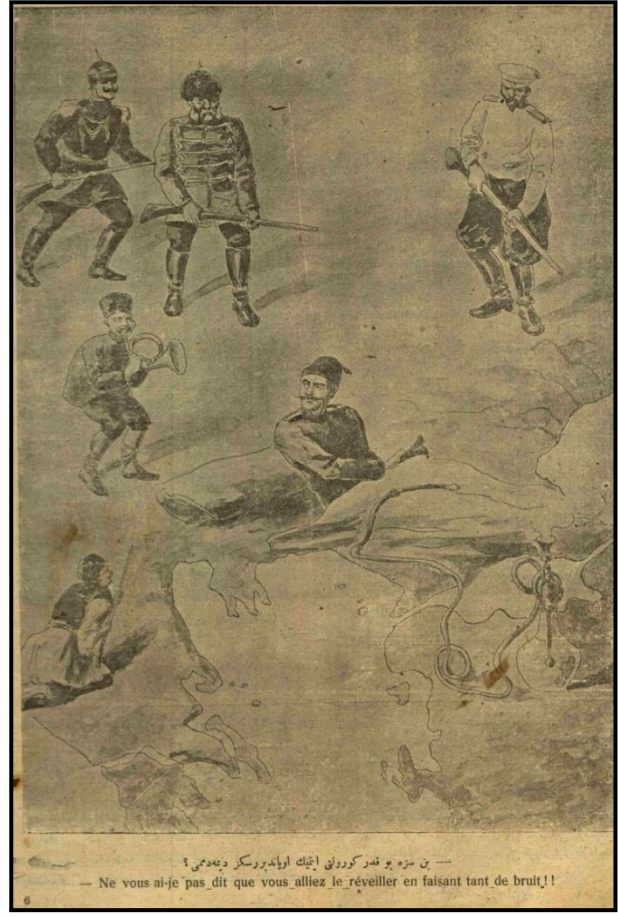
25 Ağustos 1324/ 7 Eylül 1908.

Resim 63

“Ben size bu kadar gürültü etmeyin uyandırırısınız demedim mi?”

Kalem,

3 Eylül 1324/ 18 Eylül 1908.

Resim 64

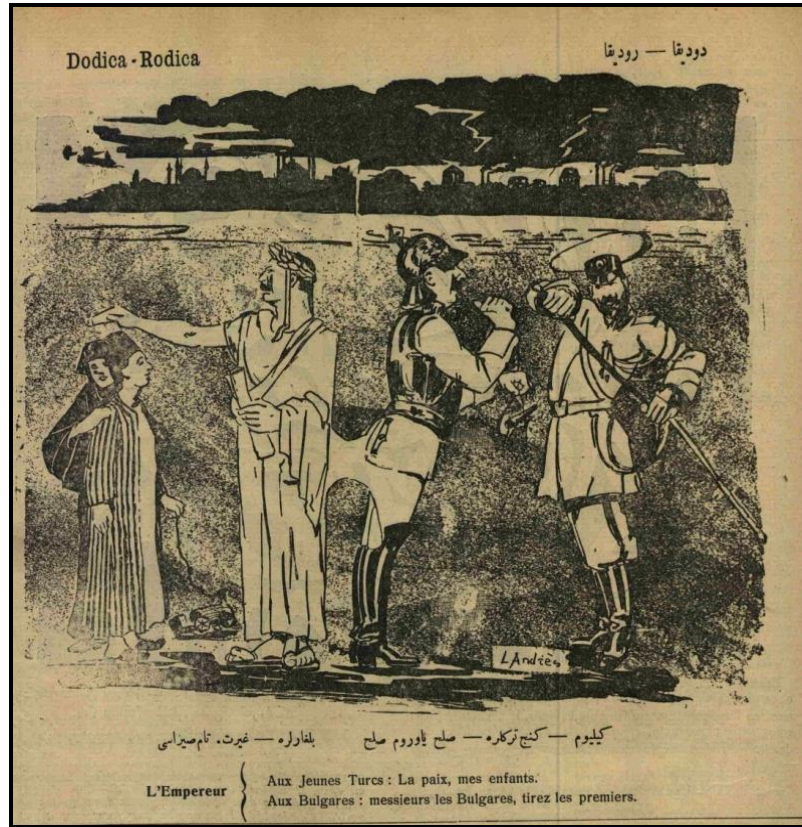
“Türkiye, Türklerindir.”

Kalem,

13 Teşrinievvel 1324/ 26 Kasım 1908.

Kanunu Esasi'nin ilanının ilk iki ayında görülen umutlu yaklaşımlar, 5 Ekim'de Bulgaristan'ın bağımsızlığının ilanı, bir gün sonra 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna - Hersek'i ilhakı, aynı gün Girit'in Yunanistan'a bağlandığını açıklaması ile sona erer. Bu tarihten itibaren basında yer alan görsellerin ilgisi daha çok Balkanlarda patlak veren ve gittikçe imparatorluğun farklı bölgelerine sıçrayan olaylara yoğunlaşır. Avrupa devletleri Meşrutiyet'in ilanını memnuniyetle karşılamış olmalarına rağmen emellerinden vazgeçmeyerek, Osmanlı'ya karşı ikiye bölünmüşlerdir. Görseller, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ederken Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun dolayısıyla da Almanya'dan destek aldığına dair inancın hâkim olduğunu göstermektedir. Örneğin Resim 65'de, Alman Kayzeri II. Wilhelm bir tarafta Sezar kıyafetiyle Genç Türkler'e sulh için telkinde bulunurken diğer tarafta askeri kıyafetiyle Bulgaristan'a amaçlarına ulaşmak için uygun zamanın geldiğini söyleyerek destek vermektedir. Genç Türkler'in simgelendiği çizimlerde, erkek olan elinde oyuncağı ile kadın ise çarşafıyla görüntülenmiştir. Bununla, Osmanlı'nın yeni rejiminin deneyimsizliği ve modern dünyanın dışında kalmışlığı vurgulanmıştır. Ayrıca 1914'te İttihat ve Terakki mensuplarının izledikleri Alman yanlısı politikayla kıyaslandığında, Meşrutiyet'in ilk yıllarında Almanya'ya mesafeli bir bakışın olduğu da gözlenmektedir.

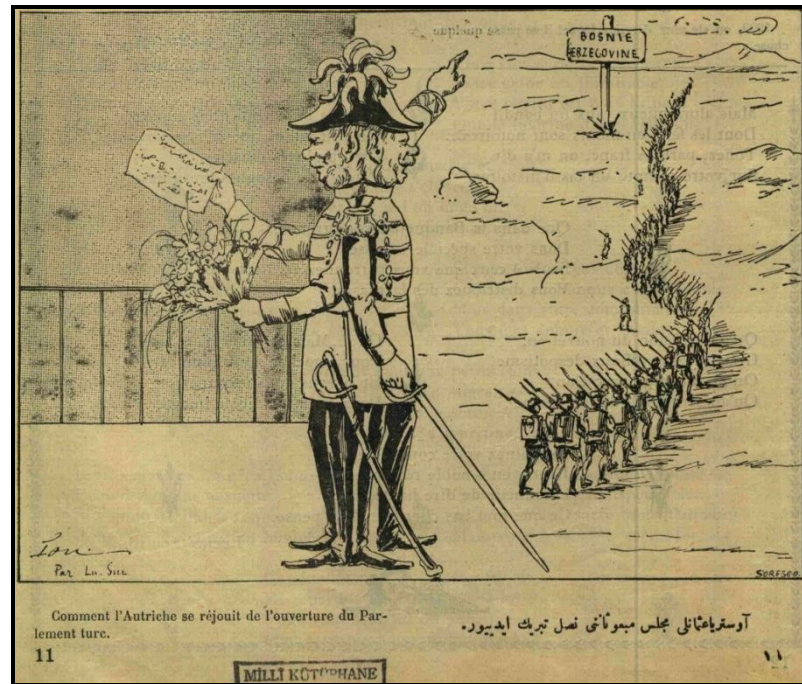
Resim 66'da, Almanya'nın Osmanlı'ya karşı izlediği ikiye bölünmüş politikanın bir benzerinin Avusturya tarafından da uygulandığı görüntülenmiştir: Avusturya İmparatoru Fransuva Josef bir yanı sıra Osmanlı Meclisi'ne tebriklerini sunarken, diğer yanı sıra ordularına Bosna – Hersek-i ilhak için emir vermektedir.

Resim 65 “Dodika – Rodika.

Gilyom- Genç Türklere - sulh yavrum. Bulgarlara – Gayret tam sırası.”

Kalem, 25 Eylül 1324/ 8 Ekim 1908.

Resim 66 “Avusturya Osmanlı Meclis-i Mebusanını nasıl tebrik ediyor.”

Kalem, 18 Kânunuevvel 1324/31 Aralık 1908.

Avusturya'nın, Bosna Hersek'i ilhakı ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı arasında bir bağlantı olduğu ve Almanya tarafından desteklendiği konusunda düşünceler oluşmasına karşın, tepkiler daha çok Avusturya'ya yönelik olmuştur. 9 Ekim'de İstanbul'da başlayıp kısa zamanda İmparatorluk sınırlarında yaygınlaşan boykotaj eyleminin daha çok Avusturya mallarına karşı geliştirilmesi bu durumun göstergesidir.⁶⁷

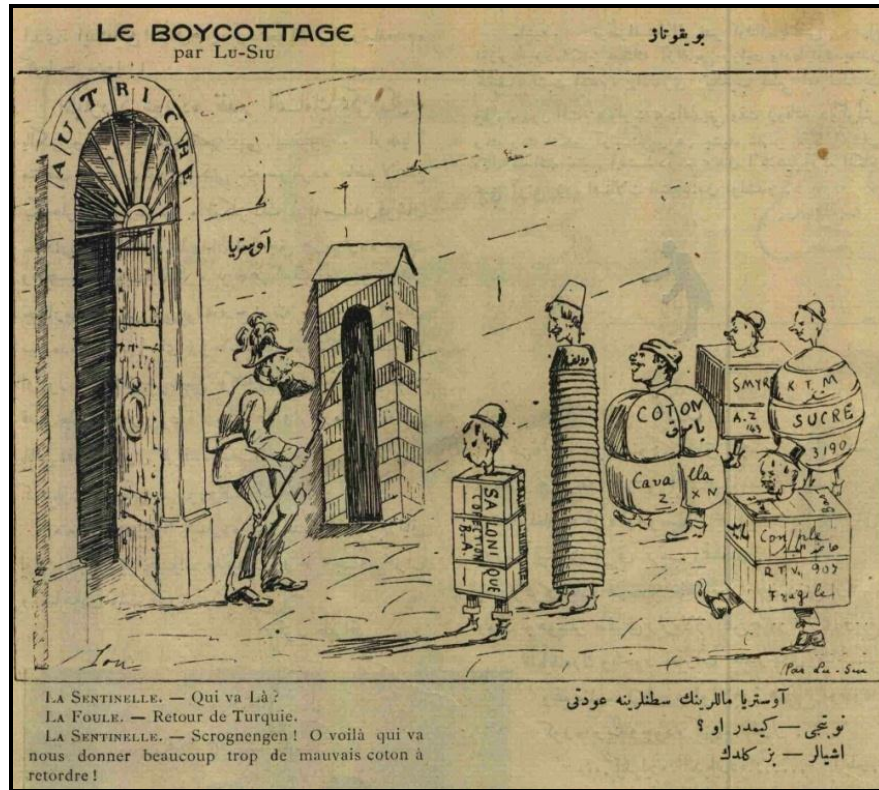
Resim 67 “Boykotaj

Sakın bunlar da Avusturya malı olmasın!”

Dalkavuk, 18 Teşrinievvel 1324/ 31 Ekim 1908.

⁶⁷ Mehmet Yılmazata, *Avrupa Devletlerinin Bloklama Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s.142.

Osmanlı basını, boykotajla ilgi görsellere sıkça yer vererek, kamuoyunda birliklik sağlamayı amaçlamıştır. Resim 68’de, boykot eyleminin boyutlarının artırıldığı ve Avusturya mallarının, Osmanlı sınırlarına sokulmamasına kadar götürüldüğü gözlenmektedir. Kuşkusuz boykotaj, Avusturya ekonomisine oldukça zarar vermiştir. Resim 69’da, Avusturya İmparatoru Fransuva Josef’in uğranılan zarar karşısında kendisini komik duruma sokması ile alay edilirken, bir anlamda toplumsal eylemin başarısı da yüceltilmektedir. Diğer yandan halkın çoğunluğunun boykotaja katılması, siyasal yaşama dâhil olduklarının da göstergesidir. Resim 70 de, bu durumu destekler özelliktedir.

Resim 68 “Boykotaj

Avusturya mallarının, satanlarına avdeti

Nöbetçi- Kimdir o?

Eşyalar- Biz geldik.”

Kalem, 19 Teşrinievvel 1324/ 1 Kasım 1908.

Resim 69

“Fes fabrikalarını siyanet maksadıyla Avusturya İmparatoru kendisi ve ordusu için fesi serpuş-i resmi olarak kabul etmiştir.”

Kalem,

4 Kânunuevvel 1324/ 17 Aralık 1908.

Resim 70 "Aman kulun olayım Ali ağa. Müsaade buyurunuzda şu mallarımı çıkarayım.

Hayır olmaz. Evvelden aklın neredeydi. Şimdi Ali ağaya yalvaracağına milletin kalbini yap da sonra.”

Kalem, 25 Kânunuevvel 1325/ 7 Ocak 1909.

Resim 71’de, Osmanlı halkı, 26 Şubat 1909 günü Avusturya ve Osmanlı temsilcileri arasında imzalanan antlaşmanın arifesinde, tarafların sunduğu uzlaşma koşullarından haberdar edilmiştir: Osmanlı Devleti, Bosna- Hersek’in Avusturya tarafından ilhakının onaylanması karşılığında iki buçuk milyon Osmanlı lirası istemektedir. Uzlaşmanın sağlanması her ne kadar boykotajın bitmesi anlamı taşısa da Resim 72’den anlaşılacağı üzere Avusturya mallarına karşı yürütülen boykotajın etkileri sürmüştür ve sürmesi de beklenmektedir. Avusturya’ya gösterilen tepkilerin bir nedeni de Bulgaristan’ın bağımsızlığını desteklemesidir. Krizin yaşandığı dönemlerde yayımlanan dergilerde çeşitli karikatürlerle sıkça bu konu üzerinde durularak, Avusturya’ya tepkilerin gündemde kalması sağlanmıştır. Resim 73, bu örneklerden bir tanesidir: Bulgaristan Kralı Ferdinand, karşısında bulunan Türk direnişçilerine karşı tedirgindir. Avusturya İmparatoru, Ferdinand’ın arkasından “*Hadi gayret!*” diyerek destek vermektedir.

Resim 71 “İmparator Fransuva- Usta bu iki köşkü de bu büyük bina rengine boyar mısın? Boyacı- Peki babalık . . . fakat bunları iki buçuk milyon Osmanlı lirasından aşağı vermezler.”

Kalem, 8 Kânunusani 1324/ 21 Ocak 1909.

Resim 72

“Buyurunuz efendim...”

- Efendi ne diyor bu adam ?

Efendi- Boykotaj bittiğinden içeri buyurun diyor. Fakat nafile artık bir defa yerli mallarına alıştık...”

Kalem,

21 Şubat 1324/ 6 Mart 1909.

Resim 73 “Hadi!.... Gayret!....” Dalkavuk ,22 Teşrinisani 1324/ 5 Aralık 1908.

Resim 74'te, Bulgaristan ile Osmanlı delegelerinin uzlaşma çabaları görüntülenirken, Bulgaristan'ın Avusturya'ya dayanarak hareket etmesi eleştiri konusu olmaktadır. Bu aynı zamanda Osmanlı yönetiminin, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kolaylıkla onaylamayacağı izlenimini de vermektedir.

Resim 74

“Kamil Paşa- İstiklal kolay... Uzlaşma güç! Herkesin endazesine göre bez verilmez.

Liyançef – Ne yapalım! Prens Ferdinand Avusturya endazesıyla ölçmeğe almışmı da !...

Kamil Paşa- Kabahat sizde, Avusturya endazesini Avusturya emtiası gibi hilelidir. Biz emtiasını almıyorken siz endazesini niçin kullanıyorsunuz?

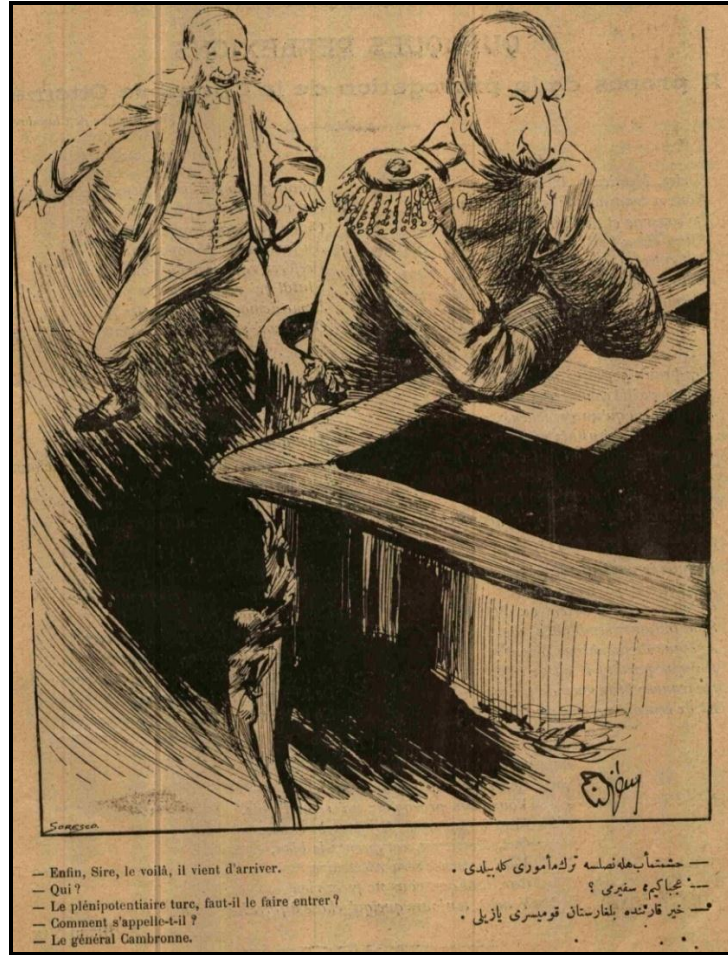
Liyançef- Ne yapalım endazeyi büyük gösterdi, gözümüzü boyadı, bizi aldattı!

Kamil Paşa – Ahmakçasına Avusturya'ya aldanan, yiğitçesine Türklere hesabını vermelidir ki akli başına gelsin.”

Boşboğaz,

13 Teşrinisani 1324/ 26 Kasım 1908.

16 Mart 1909'da, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ile Rusya Hariciye Nazırı İzlovski arasında imzalanan protokol gereği 125 milyon Frank karşılığında Bulgaristan'ın bağımsızlığı onaylanır. Uzlaşmaya varılmış gibi görünse de durum, Osmanlı cephesinde çok kabullenilmiş görünmemektedir. Resim 75'de bu düşünce ince bir şekilde işlenmiştir. Bağımsızlığı tanınan Bulgar Kralı resmi bir Osmanlı elçisi beklerken, geçmiş düzenin temsilcisi Bulgaristan komiseri gelir. Resim 76'da ise Osmanlı, Bulgaristan'ın izlediği politikada Bulgaristan'ı dikkatli olması için uyarılmaktadır. Bu görseller, Bulgaristan'ın tekrar Osmanlı sınırlarına katılacağı düşüncesinin hâkim olduğunu kanıtlamaktadır.

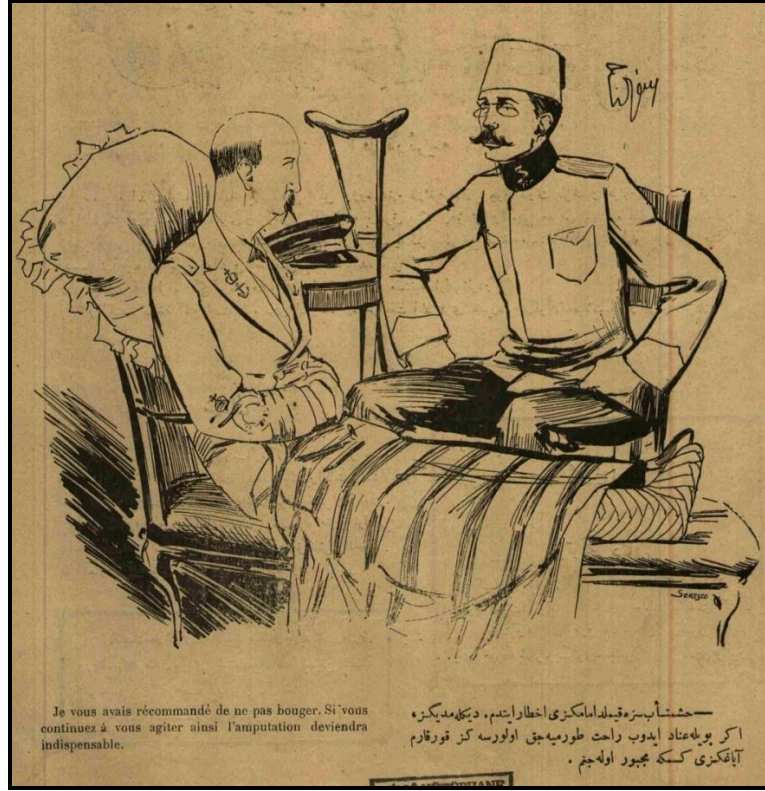

Resim 75 “ Haşmetmeab hele nasılsa Türk memuru gelebildi.

- Acaba kim? Sefir mi?

- Hayır, kartında Bulgaristan komiseri yazılı.”

Kalem, 12 Mart 1325 / 25 Mart 1909.

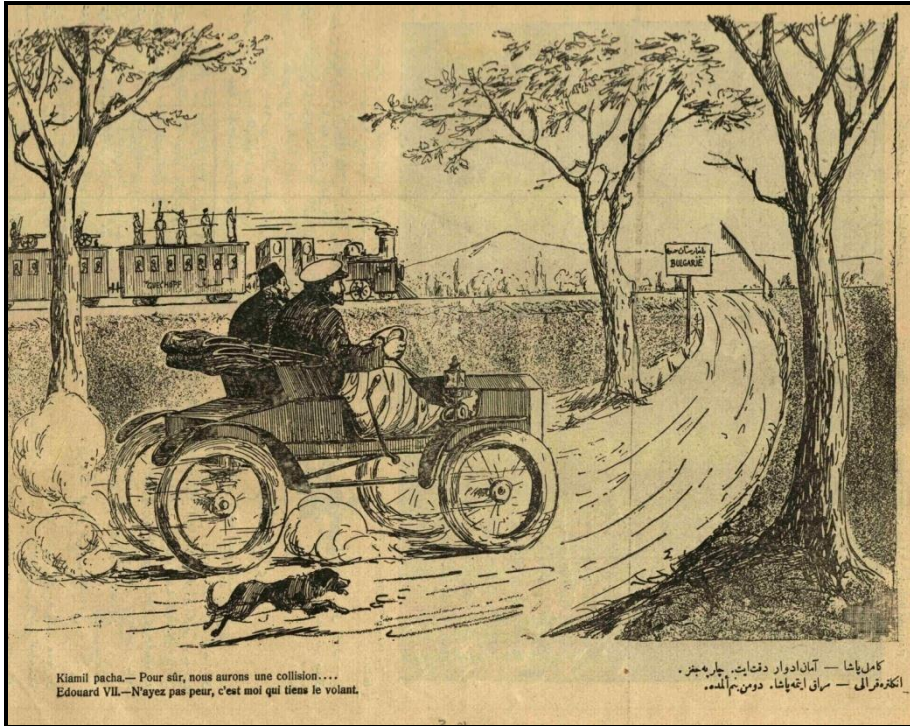
Resim 76– Haşmetmeab size kıvıldamamanızı ihtar ettim. Dinlemediniz. Eğer böyle inat edip rahat durmayacak olursanız korkarım ayağınızı kesmeğe mecbur olacağım.”

Kalem , 18 Haziran 1325 / 1 Temmuz 1909.

Diğer taraftan Bulgaristan’ın bağımsızlığının onaylanma sürecinde yayımlanan karikatürler, Avrupa devletlerinin sürece müdahale edeceği ve sorunun Osmanlı lehine çözümleneceği umudu taşımaktadır. Resim 77’de, Osmanlıların beklentilerinin boşa çıktığı anlaşılmaktadır: Rusya’nın Bulgaristan meselesine müdahalesi, Almanya tarafından hoş karşılanmamasına rağmen onaylanmıştır. Bu durum Osmanlılar için yeni bir hayal kırıklığı olmuştur. Yine Resim 78’de, Osmanlı Devleti’nin İngiltere’nin sürece müdahil olup soruna çözüm getireceğine dair inancın güçlü olduğu görülmektedir. Ancak istenen tepkinin gelmesine dair görsel malzemeye rastlanılmamıştır. Buna dayanarak, Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra yaşanan gelişmelerde, umut edildiği gibi Avrupa devletleri Osmanlı tarafında yer almamışlardır.

Resim 77 “Vay canına! Bunu da ayıya kaptırdık.” *Dalkavuk*, 29 Kânunusani 1324 / 11 Şubat 1909.

Resim 78 “Kamil Paşa- Aman Edvar dikkat çarpacağız.
İngiltere Kralı- Merak etme paşam dümen benim elimde. (Tabela- Bulgar hududu)”
Kalem, 29 Eylül 1324 / 8 Ekim 1908.

Basın yayın organları Osmanlı'nın Batı karşısında izlediği siyasetin naifliğinin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini silmek sorumluluğunu almışlar ve Resim 79'da olduğu gibi zaman zaman Avrupa devletlerine meydan okuyan görsellere yer vermişlerdir. Karikatürde, Osmanlı'nın uygarlığın üst seviyelerine yükseleceği ve Avrupa devletlerinin Osmanlı'ya şapka çıkaracak konuma gelineceği ileri sürülerek, Osmanlı yöneticilerine bir kez daha güven telkin edilmektedir.

Resim 79 “Kahrolsun düşmanlarımız!... Biz yükselecek medeniyetin tabahat-ı aliyesine çıkacağız.”

Köylü, 14 Nisan 1325 / 27 Nisan 1909.

1908 ile 1910 yılları arasında Avusturya'nın Balkanlarda yürüttüğü politika nedeniyle Rusya ile çatışmaya girmesi kaçınılmazdır. 19. yüzyılın başlarından itibaren açık ve sıcak denizlere inme siyasetine bağlı olarak Balkanlarda nüfuzunu artırma çabasında olan Rusya'nın Bulgar sorununa müdahil olmasının gerekçesi açıktır. Resim 80'de ön

planda Bulgaristan ile Sırbistan Osmanlı'ya kartopu atarken arka planda iki Balkan ulusuna destek veren Avusturya ve Rusya görünmektedir.

Resim 80“Balkanlarda kartopu oyunu.” *Kalem*,5 Şubat 1324 /18 Şubat 1909.

Balkanlar dışında Osmanlı Rus ilişkilerinde belirleyici olan bir başka konu da Boğazlar meselesidir. Resim 81’de, 1908 Ekim ayı başlarında Rusya’nın, Boğazların statüsünün değiştirilmesi konusunda İngiltere ve Osmanlı’ya götürdüğü tekliflere atıf yapılmıştır. Rusya Boğazların, Karadeniz’de sınırı olan devletlerin savaş gemilerine açık olması, savaş gemilerinin en az üçünün birlikte beklemeden, 24 saat arayla Boğazlardan geçebilmelerine olanak tanıyan kararların onaylanmasını istemiştir. Ancak, Osmanlı ve İngiltere bu taleplere sıcak bakmamıştır.⁶⁸ Diğer taraftan Resim 82’de sürecin, 1909 Eylül’üne kadar sürdüğü görülmektedir. Resim 83’ten, Rusya ile Osmanlı arasında Boğazların statüsü

⁶⁸ Sevilya Aslanova, *20. Yüzyılın Başında Rusya’nın Osmanlı Politikası*, 9 Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 88.

ile ilgili görüşmeler yapıldığı ve kapitülasyonların gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Resim 84'te, 1910 yılında Boğazların kapatılması konusunun yeniden gündeme getirilerek, Osmanlı'nın Boğazlar üzerindeki denetiminin korunduğu vurgulanmıştır.

Resim 81 “- Nasıl buluyorsun doktor?”

Doktor Edvar- Şimdilik bir şey yok. Fakat hastalık boğazda olduğundan bazı mühim ihtilatati men için çok dikkat lazım.”

Dalkavuk, 18 Teşrinievvel 1324 /31 Ekim 1908.

Resim 82

“- Ayol ne zaman gelsem seni yemek de görüyorum, bu hal nedir?”

-Kuzum şimdi Boğazlar meselesi pek mühim.”

Laklak,

27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909.

Resim 83

“Rus- Artık kapıyı açsak

Türk- Kolay ama evvela kapının önündeki hır-davacı kaldırmalı.”

Kalem,

3 Eylül 1325/ 16 Eylül 1909.

Resim 84 “Boğazda endahat talimatları

Nikola – Bu top sesleri nedir? Osmanlı filosu Karadeniz’i mi zapt ediyor?

Ferdinand – Hayır haşmetmeab! İstanbul’un kapıları kapanıyor.”

Kalem, 30 Eylül 1326/13 Ekim 1910.

Rusya’nın Bulgaristan sorununun çözülmesinde verdiği destek, Balkan devletlerine karşı yürüttüğü Panslavizm politikasının etkisinin artmasında belirleyici olmuştur. Buradan hareketle; gerek Bosna krizi, gerek Bulgaristan’ın bağımsızlığının kabul edilme biçimi, süreç içerisinde Girit, Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk’un da memnuniyetsizliklerini ve taleplerini su yüzüne çıkarmıştır.

1908’de Bulgaristan ve Bosna krizini fırsat bilen Girit, Yunanistan’a ilhak girişiminde bulunmuşsa da bu durum hamî devletler ve hamî devletlerin baskısından çekinen

Yunanistan tarafından kabul görmemiştir.⁶⁹ Girit meselesine dair görsel malzemelerin, 1909 – 1910 arasında daha fazla rastlanması, Osmanlı için sorunun, bu dönemde ciddiye kazanıldığının göstergesi olabilir. Her ne kadar Yunanistan, Girit'in ilhakını kabullenmemiş gibi görünse de, 8 Temmuz 1909'da, *Kalem*'deki karikatürde de belirtildiği gibi, geri planda önemli bir rol üstlendiği konusunda şüphe yoktur (Resim 85,86,87).

Resim 85 “Çalmasını biliyorsun ama bakalım nasıl oynayacaksın.”

Kalem, 25 Haziran 1325/ 8 Temmuz 1909.

⁶⁹ Niyazi Karan, *Girit'in Yunanistan'a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.82.

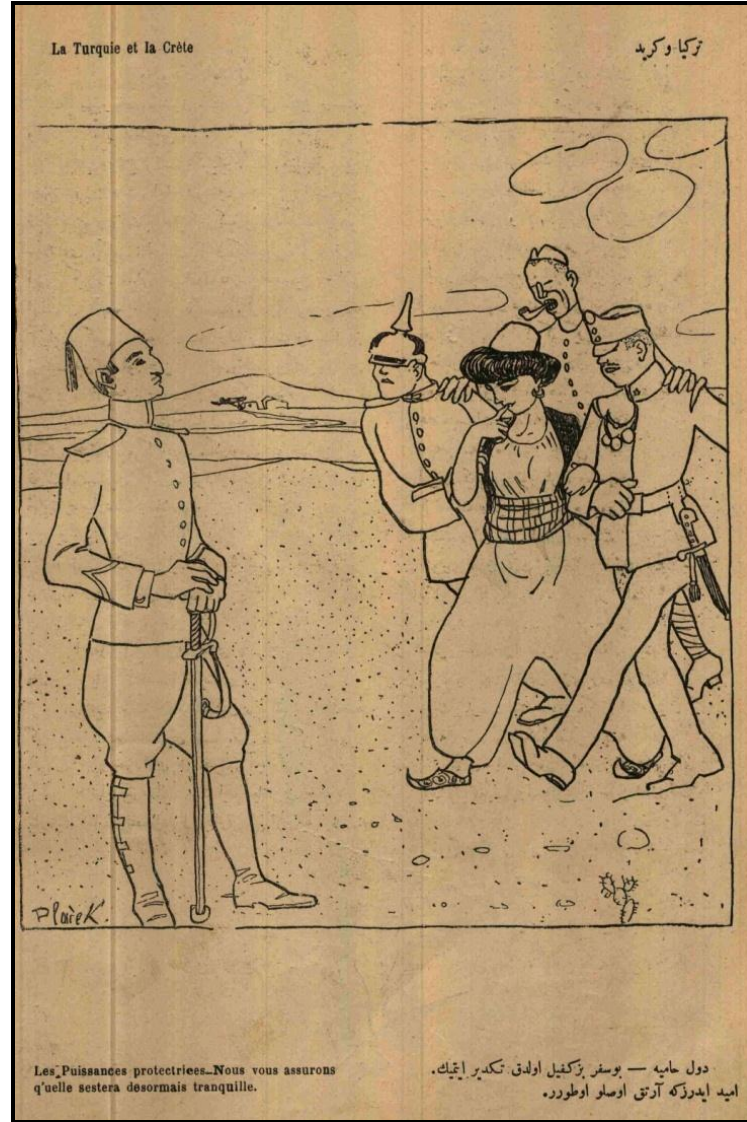

Resim 86 “Girit’i almak için bayrağınızı bu renge boyamalısınız.” *Kalem*, 28 Mayıs 1325/ 10 Haziran 1909.

Resim 87 “Yorgaki kavga dediğin işte bundan çıkar.” *Kalem*, 23 Temmuz 1325/ 12 Ağustos 1909.

Mizah dergilerinin Girit sorununa sıkça değinmeleri, Girit sorunun yaşandığı sürecin karikatürler aracılığı ile takip edilmesine olanak sağlamaktadır. Avrupa devletlerinin, Girit konusunda, Osmanlı lehine bir tutum sergiledikleri (Resim 88 -89), Osmanlıların ise Avrupa devletlerinin böyle bir siyaset izlemelerinin ardında kendi çıkarlarını korumayı amaçladıklarının farkında oldukları sonucuna ulaşılabilmektedir (Resim90 -91).

Resim 88 “Türkiye – Girit

Düveli hamiyeh- Bu sefer biz kefil olduk takdir edin. Ümit ederiz ki artık uslu oturur.”

Kalem,

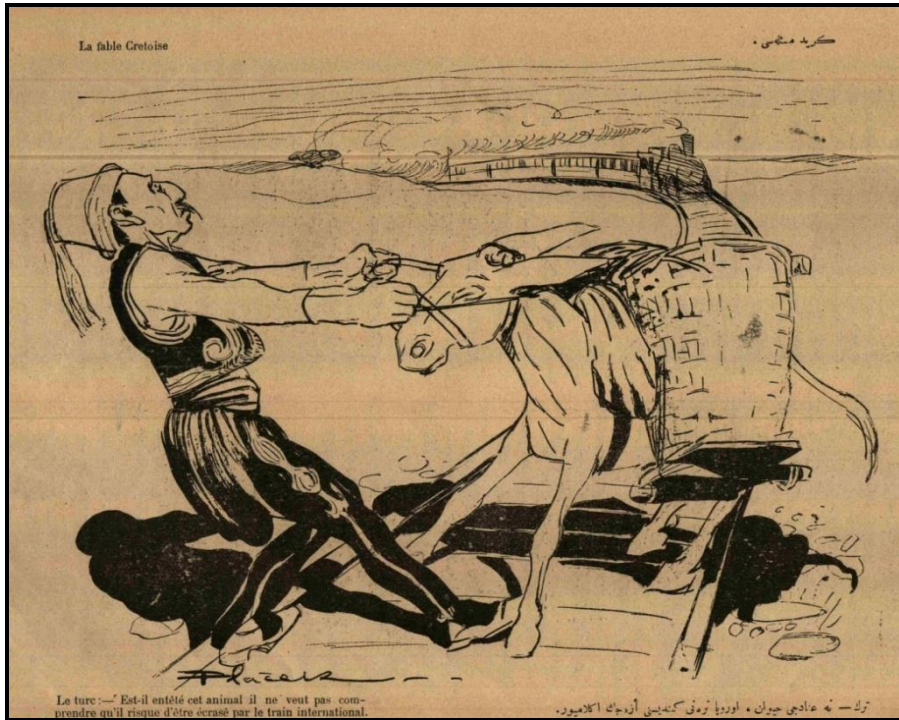
27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909.

Resim 89 “Girit’in hali hazırısı

Rica ederim bu defa iyi temizleyiniz. Zira ben fırça almaktan usandım.”

Hayal, 6 Nisan 1326/ 19 Nisan 1910.

Resim 90 “Girit Meselesi

Türk- ne inatçı hayvan, Avrupa treni kendisini ezecek anlamıyor.”

Kalem, 13 Ağustos 1325/ 29 Ağustos 1909.

Resim 91 “Girit’in vaziyeti hazırası.” *Kalem*, 23 Teşrinievvel 1325/4 Kasım 1909.

Osmanlı basınının 1909 Ağustos ve Eylül aylarında gündemine oturan “*Bayrak Hadisesi*” Haziran 1908’de *Tanin Gazetesi*’nde yayımlanan isimsiz mektuplarla başlamıştır. Mektuplarda, Girit’te Osmanlı bayrağının indirildiği, yerine Yunan bayraklarının çekildiği ve camilerde dahi Osmanlı bayraklarının asılmasına izin verilmediği yazmaktadır. Sonunda Avrupa devletlerinin desteğini alan Türk donanma birlikleri adaya çıkarak, Yunan bayrağını indirmiştir. Bu gelişmenin ardından Osmanlı Devleti’nin adadaki egemenliği bir sancakla temsil edilmiştir.⁷⁰ Tüm bu süreci basında yer alan görsellerden de takip etmek mümkün olmaktadır. Resim 92’de, “*Bayrak Hadisesi*”nin Türklerin müdahalesiyle çözümlendiği sonucuna ulaşılırken, Resim 93’te ise girişimlerin Girit meselesini halletmediğini, çözümün gerçekte Avrupa devletlerinde olduğu yorumu yapılmıştır. Resim 94’te de sorunun Osmanlı lehine çözüldüğü, Giritlilerin bayrak meselesinden zararlı çıktığı ileri sürülmüştür.

⁷⁰ Karan, *a.g.e.*, ss. 88-129.

Resim 92

“Girit’te Yunan Bayrağı
Bayrak Meselesi nasıl hal oldu.”

Kalem ,

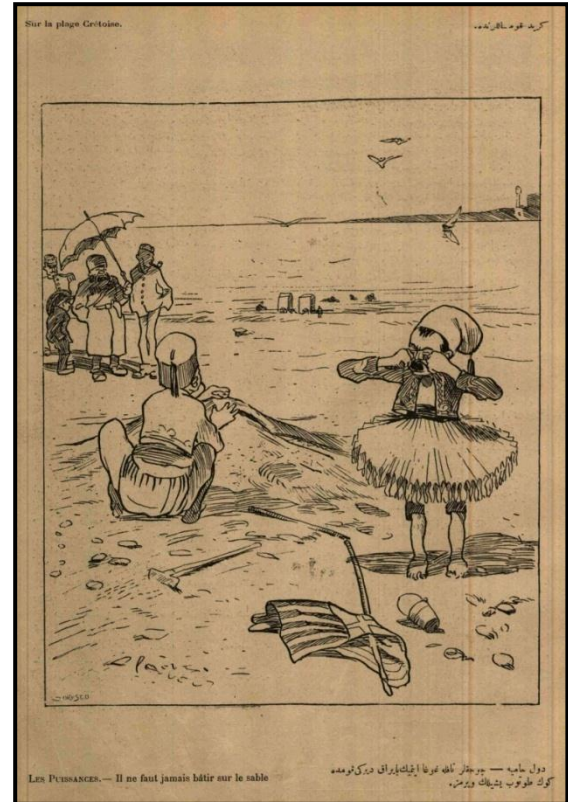
13 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909.

Resim 93

“Girit kumsallarında
Düveli hamiye – Çocuklar nafile kavga etmeyin,
bayrak direği kumda kök tutup yeşillik vermez.”

Kalem ,

20 Ağustos 1325/2 Eylül 1909.

LES PUISANCES. — Il ne faut jamais bâtir sur le sable

دول سامیه — چه بهتر خانه نمونما ایچینک یوزاق دیرکی نومده
کوک ملو توب یشینک دیریمز.

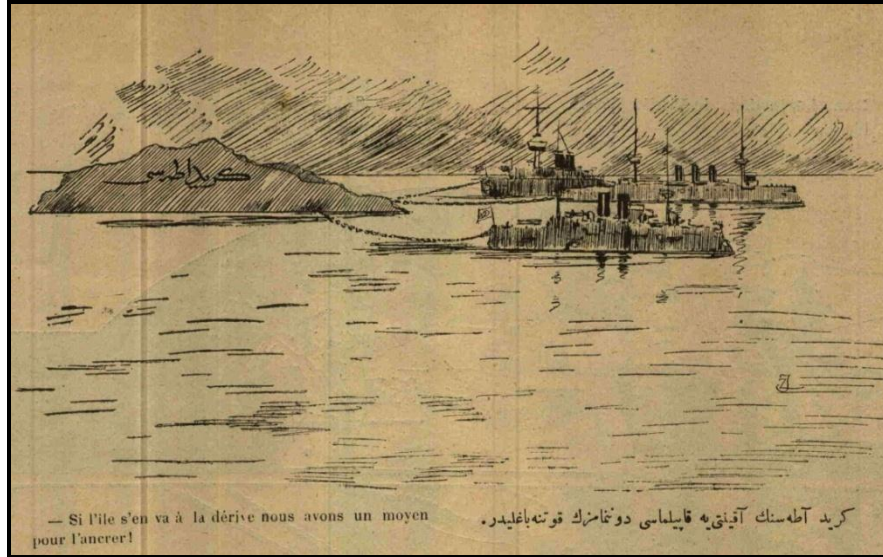
Resim 94 “Zavallı Giritikos

Giritli – Eyvah bu bâziçe de bizler yine yandık, zira ki ziyan ortada, bilmem ne kazandık?”

Hayal, 3 Temmuz 1326/ 10 Temmuz 1910.

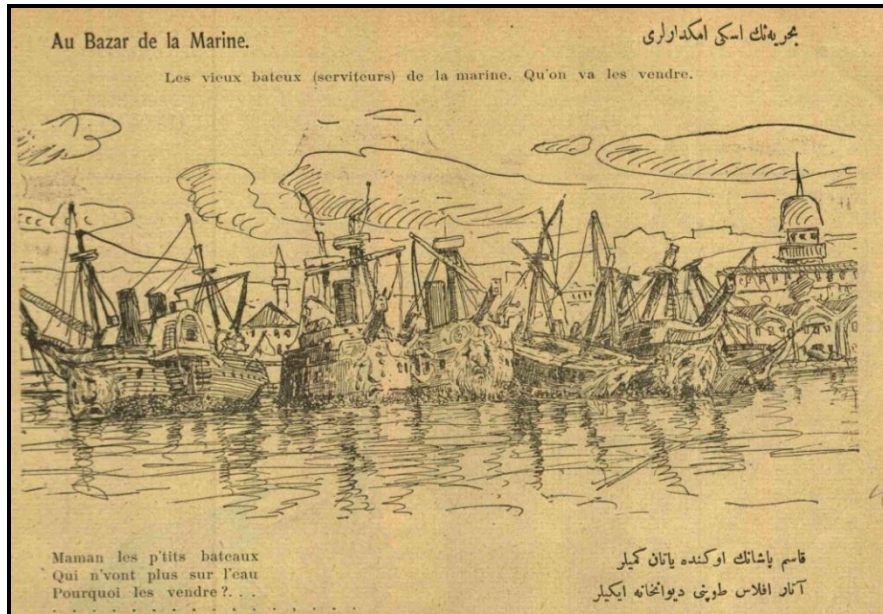
1910 yılı görsellerinde, Osmanlı- Yunanistan ilişkilerinin merkezine oturan Girit meselesine bağlı olarak da sık sık gündeme gelen bir başka konu da donanma olmuştur. Söz gelimi Resim 95’de, Girit’in elde tutulması için güçlü bir donanmaya ihtiyaç olduğu özellikle vurgulanmıştır. Abdülaziz döneminde oluşturulan donanma Abdülhamit döneminde çürümeye bırakıldığından (Resim 96), Osmanlı Devleti’nin denizlerde, dolayısıyla da Girit ve Trablusgarp gibi bölgelerdeki etkisi günden güne zayıflamıştır. 31 Mart vakasından sonra Meşrutiyet yönetiminde gücünü artıran İttihatçıların yaptıkları ilk işlerden biri donanmayla ilgili sorunu çözmeye yönelik olmuştur. Osmanlı’nın ekonomik problemlerini çözemediği için, İtalya’dan alamadığı geminin, Rum asıllı Osmanlı vatandaşı George Averof’un büyük miktardaki para bağışı ile Yunanlılar tarafından satın alınması üzerine, derhal harekete geçilerek Almanya’dan, Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis adı verilen 18 yaşla-

rında iki gemi satın alınmıştır.⁷¹ Bu girişim ile Yunanlıların tedirgin olacağı ve Girit’le ilgili taleplerinin gerileyeceği beklentisi taşınmıştır (Resim 97).

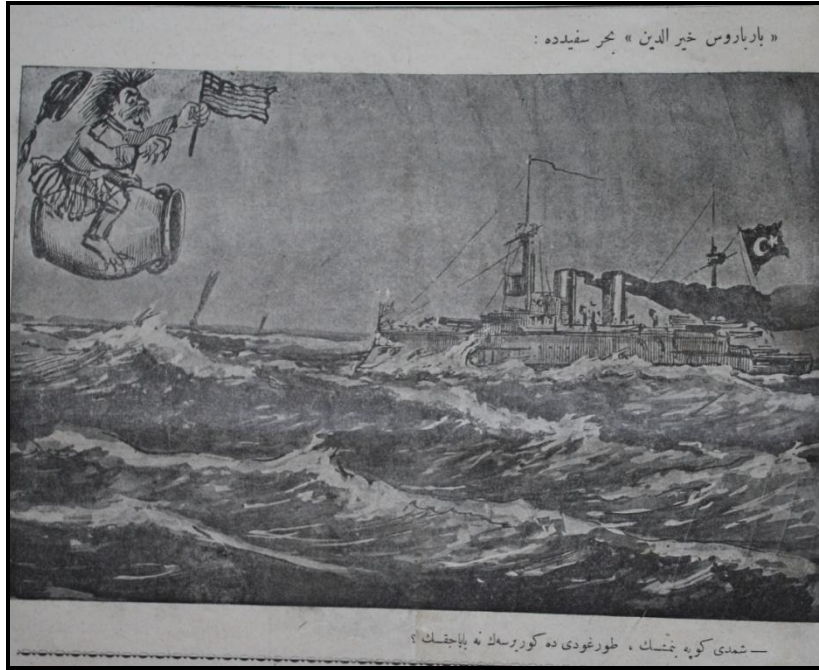
Resim 95 “Girit adasının akıntıya kapılmaması, donanmamızın kuvvetine bağlıdır.

Kalem, 2 Temmuz 1325/ 15 Temmuz 1909.

Resim 96 “Bahriyenin eski emektarları, Kasımpaşa’nın önünde yatan gemiler atar iflas topunu divanhane ikiler.” *Kalem*, 10 Teşrinievvel 1325 / 28 Ekim 1909.

⁷¹ Ayşe Hür, “Averof Zırhlısı’nın Osmanlı’ya ettiği”, (Taraf Gazetesi, 12.09.2010) , <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-averof-zirhlisi-nin-osmanli-ya-ettigi.htm> (06.05.2011).

Resim 97 “Barbaros Hayreddin Bahr-i sefidde

Şimdi küpe binmişsin, Turgut’u da görürsek ne yapacaksın.”*Hayal*, 7 Ağustos 1326/ 20 Ağustos 1910.

Meşrutiyet’in ilanından sonraki ilk iki yıl boyunca Balkanlar’la ilgili görsel malzemeler Bosna- Hersek, Bulgaristan, Girit ile sınırlı kalmamıştır. Sayıları daha az olmakla birlikte Sırbistan, Karadağ ve Arnavutlukla ilgili karikatür ve fotoğraflara rastlamak mümkün olmuştur.

Nisan 1910 *Resimli Kitab*’da, Sırp Kralı Prens Piyer’in İstanbul’a gelmesi ve Padişah V. Mehmet Reşat’la görüşmelerine dair fotoğraflar bulunmaktadır. Fotoğraflarda, Kral Piyer için Sirkeci İskelesi’nde hazırlanan resmi karşılama merasimi (Resim 98 - 99) ile daha sonra Hürriyet-i Ebediye Tepesi’nde (Resim 100) düzenlenen resmigeçit görüntülenmektedir. Sacit Kutlu’ya göre, bu ziyaretin amacı, İngiltere, Fransa ve Rusya’nın da desteğiyle, -Avusturya- Alman birliğine karşı, Osmanlı’nın da yer alması istenen- bir Balkan birliği yaratmaktır.⁷² Öte yandan kısa bir süre önce, İmparatorluk sınırları içinde yer alan Sırların kralına karşı düzenlenen merasim törenin fotoğraflarının, basında yer alan

⁷² Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.284.

görsel malzemelerin yaygınlaşması, toplum düşüncesinde, imparatorluktan ulus devlete doğru oluşan değişim sürecini izleme olanağı vermektedir.

Resim 98 “Kral Piyer hazretlerini istikbal etmek üzere Sirkeci İskelesi’nde zat-ı hazret padişahı ile veliaht hazretlerinin çadırda intizarları.” *Resimli Kitab*, Nisan 1326/ 1910.

Resim 99 “Zat-ı hazret Padişahı ile Kral hazretlerinin Dolmabahçe Sarayı hümayuna gitmek üzere Sirkeci’deki çadırdan çıkarak Sükudlu vapuruna azimetleri.” *Resimli Kitab*, Nisan 1326/ 1910.

Resim 100 “Kral hazretlerinin şerefine Hürriyet-i Ebediye Tepesinde icra edilen resmigeçitte süvari kıtaatı.”

Resimli Kitab, Nisan 1326/ 1910.

Resim 101’de, Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda Arnavutlara karşı yürüttüğü siyasete değinilmiştir: İttihat ve Terakki’nin Arnavutluk’ta aşiretleri silahsızlandırmak ve düzenli ordu birliklerini bölgede etkin hale getirmek suretiyle izlediği merkezîyetçi politikaya karşı Arnavutlar tarafından gösterilen tepkinin, bölgenin askeri güvenliğinin sağlanması koşulunda dinebileceğine işaret edilmektedir. Böylelikle Arnavutlar Yunanlılarla birlikte hareket etmek yerine Osmanlı’ya güven ve bağlılık duyacaklardır. Diğer taraftan Resim 102’de, Karadağ’ın krallığını ilan edeceği, bunu yaparken de Makedonya’dan talepleri olacağı vurgulanmaktadır.

Resim 101 “Papagolaya: Tahf-i Hayal. Arnavud- (Mahmut Şevket Paşa’ya) madem ki bizi muhafaza etmeyi derhude edersiniz, alınız silahımızı... (Yunanlı’ya) naska guguk!” *Hayal*, 12 Mayıs 1326/ 25 Mayıs 1910.

Resim 102 “Karadağ Prensi - Efendim bu tacı giyeceğim, kral olacağım. Fakat yerim pek ufak, şu ovidan lütfen bir miktar...

Zabıta- Prens hazretleri böyle hülyada bulunma, tül-i emeller ekseriye aksi netice hâsıl eder. Sana prenslik yetişmez mi idi?”

Dertli ile Garip, 13 Ağustos 1326/ 26 Ağustos 1910.

İmparatorluğun kuzey sınırlarında Avrupalı devletleriyle karşı karşıya kalan Osmanlılar, güney sınırlarında iç güvenlik sorunları yaşamaktadırlar. Arabistan'ın güneyi Yemen'de, eşkıyaların yarattığı çatışma ortamı Nisan 1911'de, *Resimli Kitab*'da konu olmaktadır. Resim 103'te, eşkıyaların korunduğu bir kalenin bombalanmış görüntüsü, bölgede Osmanlı otoritesinin devam ettiğini vurgulamaktadır. Osmanlı basını, üst üste yaşanan olumsuzluklar ile ilgili görsellerin yanı sıra bunun gibi moral verici görsellere yer vererek, aynı zamanda toplumun nabzını tutabilmeyi de amaçlamıştır.

Resim 103 “Yemen eşkıyalarına tahassunkah olan taş kalelerden biri – bombardıman ile bir kısmı harab olmuştur.” *Resimli Kitab*, Nisan 1327/1911.

1912 Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında *Resimli Kitab*'da, sıkça Trablusgarp'tan gelen fotoğraflar yer almıştır: Yerel direnişçiler ile Osmanlı subaylarından Enver Bey'in, İtalyan askerlerinin ve savaştan etkilenen mekânların görüntülerinin yanı sıra Trablusgarp cephelerinde kahramanca mücadele verildiği, bununla birlikte düşmanın acımasızca hastanelere dahi saldırdığı, Osmanlı vatandaşlarının idam edildiği gibi olayların aktarılması da düşmana olan öfkeyi artırmaktadır. Basın organlarının öfkeyi artırma çabalarının

temel nedeni, Osmanlı toplumunda vatanseverlik duygusunu geliştirerek birlik ve beraberliği sağlamaktır.

Resim 104 “Derne’de 31 Nisan resmigeçidinde kahraman milli taburlarından birinin kumandan Enver Bey’in önünden müruru.” *Resimli Kitab*, Temmuz 1328/ 1912.

Resim 105 “Derne’de Avakile Kabilesi ve kumandanları mücahit muhterem Eşref Bey.”
Resimli Kitab, Ağustos 1328/ 1912.

Resim 106 “Trablusgarp’ta düşman tarafından bombardıman edilen hastanelerimizden biri.”

Resimli Kitab, Ağustos 1328/ 1912.

Resim 107

“Bingazi’de İtalya askerini harbe teşvik eden rahiplerden biri.”

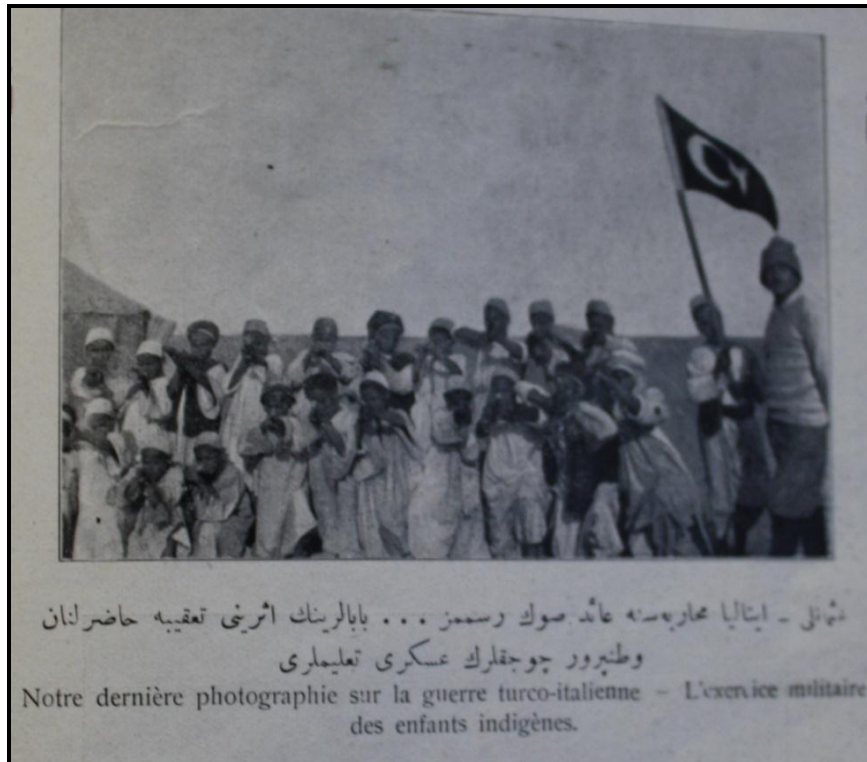
Resimli Kitab,

Eylül 1328/ 1912.

Resim 108 “İtalya vahşetlerinden- Bedbaht vatandaşlarımızdan bir kısmının idama sevk edilmeleri.”

Resimli Kitab, Şubat 1327/Şubat 1912.

Resim 109 “Osmanlı - İtalya muharebesine ait son resmimiz... Babalarının eserini takibe hazırlanan vatanperver çocukların askeri talimaları.” *Resimli Kitab, Eylül 1328/ 1912.*

1912 yılı görsel malzemelerinde, Trablusgarp'taki savaşın yanı sıra Balkanlar'daki sıcak gelişmelerde takip edilebilmektedir. 1912 yılına kadar Balkanların farklı mekânlarında zaman zaman meydana gelen çeteler arasında süren çatışma süreçleri, sonunda daha büyük boyutlu Balkan savaşına dönüşmüştür. Resim 110'da, Mürefte ilçesinde tahrip olan bir bina ile bu durumdan mağdur insanların görüntüsü savaşın Tekirdağ'a kadar geldiğinin kanıtı olmaktadır.

Resim 110 “Mürefte civarında duçar harabi olan mebaniden birinin manzarası.”

Resimli Kitab, Temmuz 1328/ 1912.

I.Balkan Savaşı'nın görüntülerinin yer aldığı görseller arasında Arnavutların çıkardıkları ayaklanmalarla ilgili fotoğraflar da bulunmaktadır. İttihatçıların II.Meşrutiyet'in İlanı'ndan sonra uyguladıkları politikalara karşı Arnavutların tepkileri, 1912'de özerklik talebine dönüşmüştür. Bu amaca yönelik ayaklanmalar çıkaran Arnavut çetelerinin eylemlerinin yayılmasını önlemek için, Osmanlı hükümeti bölgeye ordu gön-

dermek zorunda kalmıştır. Ancak bir süre sonra gönderdiği orduda isyan başlamış, Arnavut subaylar ve askerler birliklerinden ayrılıp çetelere karışmışlardır.⁷³ Resim 111’de, 1912 Haziran ve Temmuz ayları boyunca süren isyanlarda yaralanan isyancılar görülmektedir.

Resim 111 “Arnavutluk kıyam ahiri - Erbab kıyamdan bazı mecruhların Mitroviçe istasyonun da alınmış resimleri.” *Resimli Kitab*, Ağustos 1328/ 1912.

1912 Ekim’inden itibaren *Resimli Kitab*’da yoğunluk Balkanlar’daki savaşa yönelmiştir. Cephe, hastane, muhacirlerin yaşadıkları zorluklar ile asker ve malzeme nakillerinin görüntülediği fotoğraflarda, savaşın yarattığı yıkımın, insanların yüz ifadelerindeki yansımalarını görmek mümkün olmaktadır. Elbette görsel metinler, bu sürecin siyasi ve askeri gelişmelerini, istatistiksel bilgilerini tam olarak ortaya koymamaktadır; ancak yazılı metinlerde yer alan bu bilgilere, yaşam veren bu fotoğraflar olmaktadır. Devletlerarası politik manevraların, antlaşma maddelerinin görünmediği bu fotoğraf karelerinde, tüm o mücadelelerin bedelini ödemek zorunda kalan insanların tarihini gözlemek mümkün ol-

⁷³ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavutluk Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, ss.194-197.

maktadır. Başka bir ifadeyle, tarihsel sürecin yazılmayan; ama yaşanan gerçeklik boyutu görsel metinlerin konusu olmaktadır.

Balkan Savaşları sürecinde özellikle *Resimli Kitab*'da savaştan görüntülere yoğunlukla yer verilmiş, fotoğraflanamayan olaylar çizimlerle gösterilmeye çalışılmıştır (Resim 113). Bu görsel malzemelerden yola çıkarak, cephede mücadelenin yoğun olarak Bulgarlara karşı verildiği, Terkos cephesinde Bulgarların yenilgiye uğradığı, Bulgarların Müslümanlarla olduğu kadar Rumlarla da, çatışma halinde olduğu bilgisine ulaşılabilir. Ayrıca Bulgar ilerleyişinin Çatalca'ya kadar ulaştığı, ancak daha sonra Edirne'nin ötesine kadar geri çekilmek zorunda kaldıkları, Bulgarların eline düşen Osmanlı esirlerinin yol inşaatında çalıştırıldıkları, ele geçirilen Bulgar esirlerin de İstanbul'da tutulduklarına dair bilgilere de ulaşılabilir.

Resim 112 “Bulgar Mezalimi- İdama mahkum edilen bedbaht muhacirinden bazılarına hüküm-ü idamın suret tefhimi.” *Resimli Kitab*, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.

Resim 113 “Terkos Muharebesinde bir Bulgar kıta-ı askeriyesinin hezimetı.”

Resimli Kitab, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.

Resim 114 “Lüleburgaz muharebesinde mecruh olan askerileri Haydarpaşa hastanesine nakil etmek üzere arabacıların Haydarpaşa rıhtımında intizarları.”

Resimli Kitab, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.

Resim 115 “Esir düşen askerlerimizden bir kısmı Bulgarlar tarafından turuk-u askeriye inşaat ve tamiratında istihdam edilmek üzere sevk olunurken.” *Resimli Kitab*, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.

Resim 116 “Bulgar esirlerden bir kaçının Selimiye kışlasında alınan resimleri.”

Resimli Kitab, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.

Resim 117 “Yunan cephane nakliyat bölüklerinden birinin manzarası.”

Resimli Kitab, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.

Resim 118 “Çatalca muharebesine iştirak etmek üzere azimet eden bir gönüllü taburun Bab-ı ali caddesinde suret-i Mûruru.”

Resimli Kitab, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.

Resim 119 “Bulgar ordusu mezaliminden - Karaağaç da dörder dörder kollarından bağlanıp Meriç’e atılmış olan Rum ahali mazlumesinden.” *Resimli Kitab*, Nisan – Mayıs 1329/ 1913.

Resim 120 “Onuncu kolordu kumandanı Hurşit Paşa ile kol ordu Erkan-ı Harbiye reisi vatanperver muhterem Enver bey Efendi’nin ba’del işgal Edirne civarında otomobilde alınmış bir resim.”

Resimli Kitab, Haziran-Temmuz 1329/ 1913.

Resim 121 “Edirne’yi işgal için hareket eden topçu bataryalarından birinin azimeti.”

Resimli Kitab, Temmuz 1329/ 1913.

Resim 122 “Edirne’den hezimete doğru giden Bulgar muhasıra toplarından biri.”

Resimli Kitab, Temmuz 1329/ 1913.

Balkanlardaki savaş meydanlarından uzak Osmanlılar, cephelerle ilgili gelişmelerin yanı sıra evini ve toprağını bırakıp yollara düşen muhacirlerin yaşadıkları zorlu yolculukları da fotoğraflarda görmüşlerdir. Çalışmanın bu bölümünde İstanbul'a ulaşan Balkan muhacirlerinin fotoğraflarına *Resimli Kitab*'dan ulaşılırken, 1913'te Lionel James'in ⁷⁴ ile Ellis Ashmead Barlett ⁷⁵ tarafından yazılan eserlerde muhacirlerin, Balkanlar'daki yolculukları sırasındaki görüntülerine de rastlamak mümkün olmuştur.

Resim 123 “Düşman mezaliminden kaçıp gelen bedbaht muhacirlerin İstanbul sokaklarında manzara-i sefaleti.”

Resimli Kitab, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.

⁷⁴ Lionel James, *With The Conquered Turk*, Small, Maynard and Company Publishers, Boston, 1913.

⁷⁵ Ellis Ashmead Barlett, *With The Turks In Thrace*, George H. Doran Company, New York, 1913.

Resim 124 “Muhacirin arabalarının İstanbul sokaklarından müruru.”
Resimli Kitab, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.

Resim 125 “Sirkeci’de muhacirin arabaları ve hayvanatı.”
Resimli Kitab, Kânunuevvel - Kânunusani 1328/ Aralık- Ocak 1912.

Resim 126 *With The Conquered Turk* (1912) ,s.31.

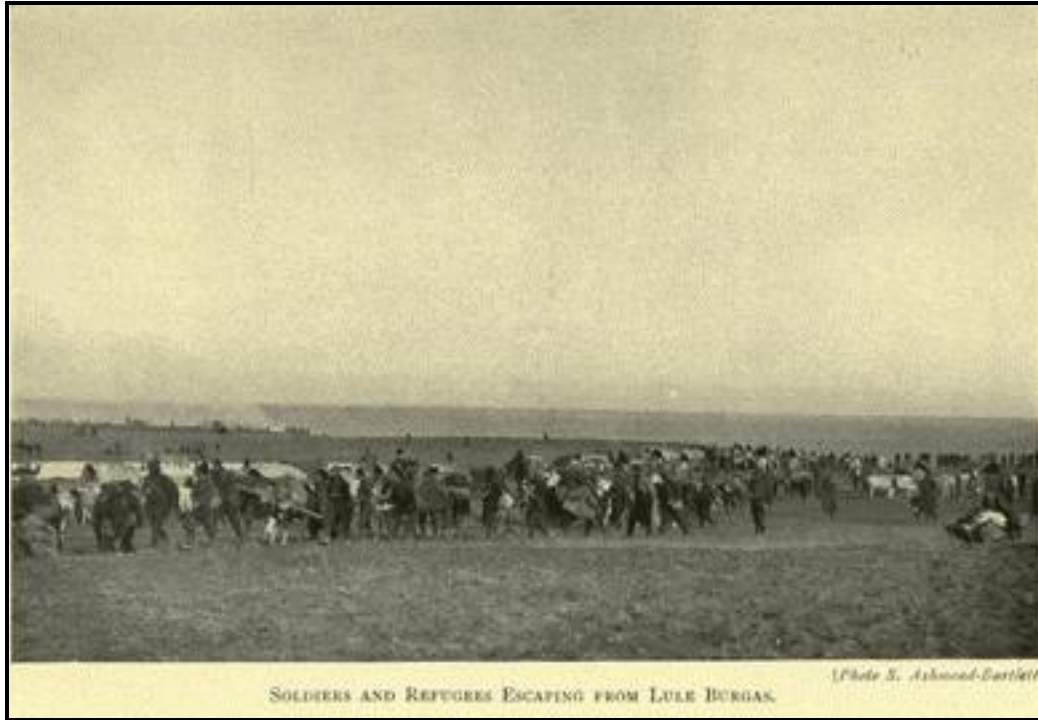
Resim 127 *With The Conquered Turk* (1912) ,s.55.

Resim 128 "Mültecilerin yürüyüşü." *With The Turks In Thrace*, s.27.

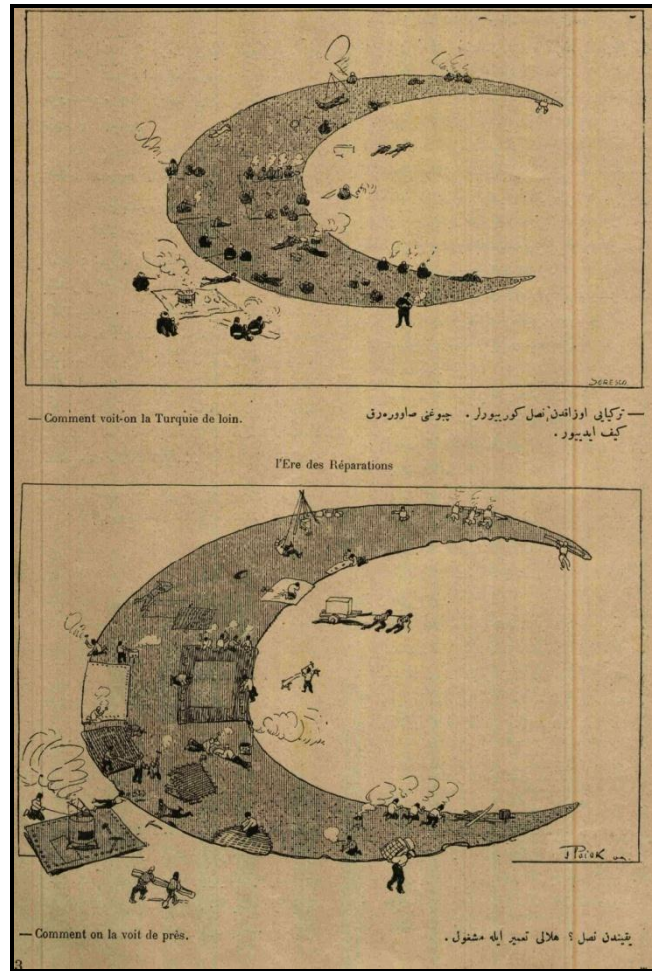
Resim 129 "Kolera kurbanları." *With The Turks In Thrace*, s. 259.

Resim 130 “Lüle Burgaz’dan kaçan asker ve mülteciler.” *With The Turks In Thrace*, s 311.

Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra basında yer alan görsellerde sıkça gündeme gelen Osmanlı toprak bütünlüğünün sağlanacağına dair umutlar, Balkan Savaşları sonunda anılmaz olmuştur. Balkan uluslarına kaptırılan topraklar sonucunda İmparatorluk sınırları daralırken, aynı zamanda etnik ve kültürel sınırlarda da ulus devlete doğru bir değişim söz konusudur. Bu durum Balkan Savaşları sırasında ortaya çıkan Bab-ı Âli baskını sonrasında iktidarda sesi yükselen İttihat ve Terakki mensuplarının, Osmanlılık yerine Türkçülük ideolojisine sarılmaları halktan da destek bulmalarında etkili olmuştur. Başka bir ifadeyle dışta Batı ile yaşanan çatışma sürecindeki kayıplar, batıya karşı “bizi” yaratmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde Osmanlı’nın kendine dönük düşüncelerini görsel metinlerden gözlemlemek mümkün olmuştur. Örneğin Resim 131’de, II. Meşrutiyet’in ilanından bir yıl sonra, Osmanlıların içinde buldukları durumu nasıl tarif ettikleri görülmektedir: Osmanlıyı simgeleyen hilalden yükselen dumanlar batılılar tarafından sigarasını yakıp keyif içinde yaşayan bir Osmanlı toplumu gibi algılanmasına karşın, Osmanlılar meşrutiyetle

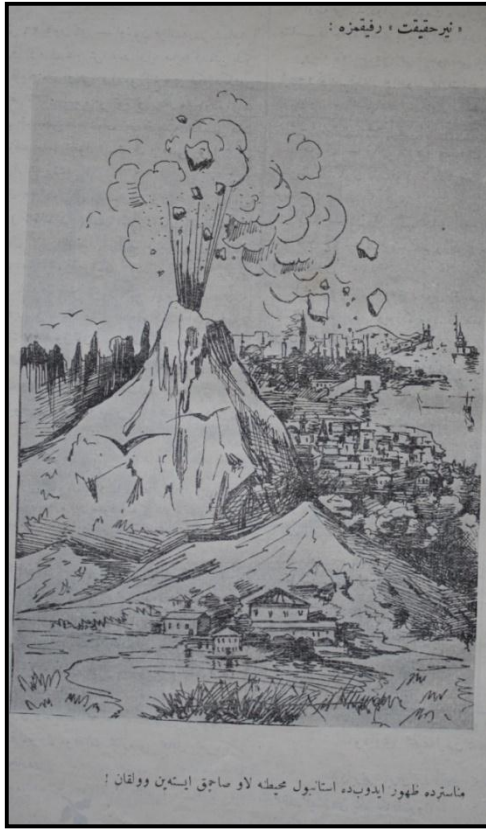
birlikte yaralarını sarma çabasındadırlar. Bunun yanı sıra Resim 132’de, Manastır’da patlayan volkanın lavları İstanbul’a sıçramak istemektedir. Dolayısıyla, Manastır’da yaşanan sorunlar İstanbul’a taşınacak kadar büyüktür. Bu durum, imparatorluk sınırları içerisinde, ulusal sınırlar kavramına uzak olan Osmanlılar için daha çok bir korku kaynağıdır. Diğer bir taraftan bu korku, toplumsal uzlaşma sürecinin zorunluluğunu doğurmaktadır. Resim 133’te, Aydın’da Yenipazar ahalisinin, Osmanlı donanmasının güçlenmesi için yardım toplayan cemiyete para bağışı yaptıktan sonra topluca görüntü vermeleri, toplumsal uzlaşmanın oluşumuna beslenen umuttur.

Resim 131 “Türkiye’yi uzaktan nasıl görüyorlar. Çubuğu savurarak keyf ediyor.

Yakından nasıl? Hilali tamir ile meşgul.”

Kalem, 19 Temmuz 1325/ 29 Temmuz 1909.

Resim 132

“Neyyir hakikat, refikamıza:
Manastırda zuhur edip de İstanbul muhitine lav saçmak
isteyen volkan.”

Hayal,

28 Kânunusani 1326/ 11 Şubat 1911.

Resim 133 “Mahiyet-i maliye – Aydın Yenipazarı ahali hamiyet-mendânının en nâfi –i tesisatımızdan olan donanmayı Osman-ı muavenet-i maliye cemiyetine gönderilmek üzere cem ettikleri meblağı kaza merkezi olan Bozdoğan’a esnâ-i îsâllerinde ahali-i mahalliye tarafından bâd-el istikbal bir arada çekilen resimleri.”

Resimli Kitab, 10 Temmuz 1326/ 23 Temmuz 1910.

Trablusgarp ve Balkan savaşları boyunca *Resimli Kitab*'da yer alan İstanbul fotoğraflarında görünen mekânlar, cepheye asker ya da malzeme sevk edilen tren istasyonları ile savaş meydanlarından gelen yaralıların doldurduğu hastanelerdir. Bu fotoğraflar bir yandan Osmanlıları, savaşın durumuna dair bilgilendirirken, diğer taraftan taraf olmaya çağırmaktadır. Taraf olmak, toplumsal uzlaşmanın sağlanması için bir yöntemdir aynı zamanda. Tehdit altında olan sınırlar, yansıtılan ihanetler, fedakârlıklar, II. Meşrutiyet iktidarının ön plana çıkaracağı Türkçülük propagandalarının somut nedenleri olacaktır.

Resim 134 “Hudutta vagonlarla süvari hayvanatının sevkî.”

Resimli Kitab, Ağustos 1328/ 1912.

Resim 135 “Sirkeci istasyonunda bir askeri katarın teşyii.” *Resimli Kitab*, Ağustos 1328/ 1912.

Resim 136 “Sevkiyat sırasında Sirkeci’de izdiham.” *Resimli Kitab*, Eylül 1328/ 1912.

Resim 137 “Haydarpaşa’dan Ayastefanos’a sevkiyat-ı askeriye manzaralarından – Bir redif taburunun vapura binışı.” *Resimli Kitab*, Eylül 1328/ 1912.

Resim 138 “Kadıköy Sen Josef Fransız mektebinde tahte tedaviye alınan mecruh gazilerimizi ziyaret- Hastane hâne-i ifrağ alınan bir salonda mecruhîn ve mecruhîne muavenet eden mektebi mezkûr talebeleri.”

Resimli Kitab, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.

Resim 139 “Gülhane serîriyat hastanesinde mecruh gazilere tahsis kılınan koğuşlardan birinin Hilal-i Ahmer’e mensub şefkatli hasta bakıcı hanımların vazife başında manzarası.”

Resimli Kitab, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim - Kasım 1912.

Resim 140 “Üsküdar İttihat ve Terakki kulübünde teşkil eden Hilal-i Ahmer hastanesinin heyet-i muhteremesi ve hastagan.” *Resimli Kitab*, Nisan – Mayıs 1329/ 1913.

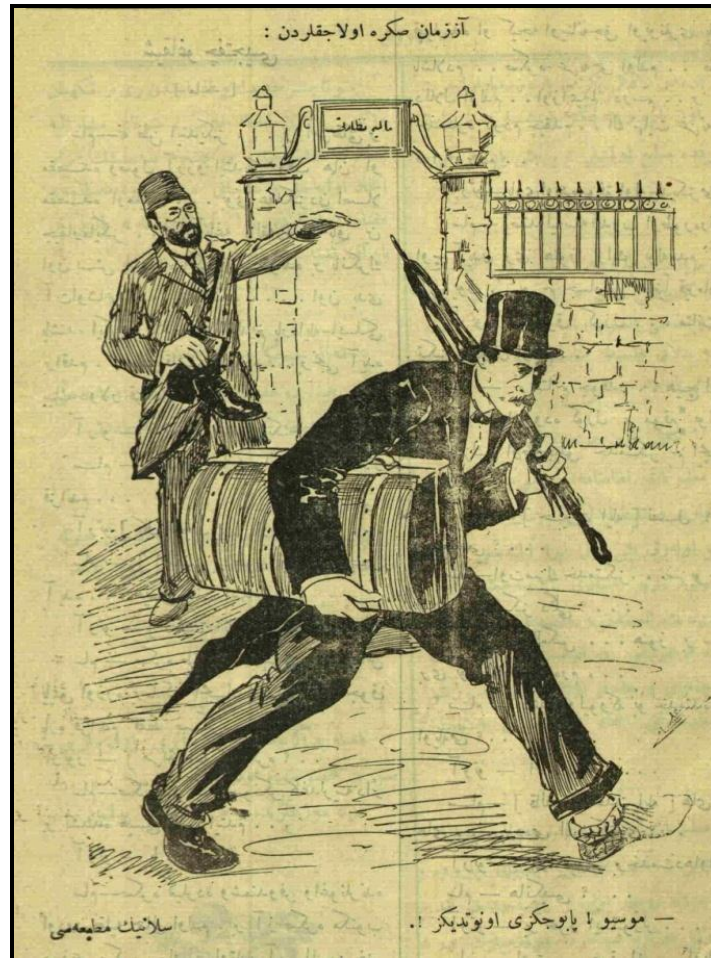
XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarıyla uğraşılırken Meşrutiyet yöneticilerinin, Avrupa devletleriyle ilişkilerde denge bulmaya zorlayan başka bir sorun da dış borçlar ve imtiyazlar olmuştur. 1854 Kırım Savaşı sonrası İngiliz ve Fransız hükümetlerinin desteği ile Londra ve Paris borsalarından alınan ilk dış borcun ardından, anapara ve faizin, yeniden borçlanarak ödenmesi Osmanlı Devleti'nin 1875'de iflasına neden olmuştur. 1881'de Muharrem Kararnamesi ile kurulan Düyun-u Umumiye idaresi döneminde de borçlanma düzeyi artmaya devam etmiş, bu da Osmanlı Devleti'ni borç batağına sürüklemiştir.⁷⁶ II.Abdülhamit devrinde (1888-1909) on beş kez dış borçlanmaya gidilmiş ve toplam 77.336.624 Osmanlı Lirası borçlanılmıştır.⁷⁷ V. Mehmet Reşat döneminde ise (1909-1914) toplam 55.754.402 Osmanlı Lirası olmak üzere, dokuz kez borç alınmıştır. Bu süreçte Avrupa bankaları, karşılıksız borç vermek istememişlerdir. Osmanlı Devleti aldığı borçlar karşılığında yüksek faiz ödemeyi kabul ettiği gibi çeşitli imtiyazlar da vermek zorunda kalmıştır. II. Meşrutiyet döneminde basında yer alan görsel metinler, Osmanlı yöneticilerinin Avrupa'ya borçlanma süreçlerini bazen alaya alarak, bazen de çözüm önerileri ile takip etmişlerdir. Örneğin Resim 141, Avrupa'nın borç vermekteki isteksizliğini ortaya koymuştur: Avrupalı banker, maliye nezaretinden arkasına bakmadan kaçmaktadır.

Resim 142'de üzerinde "*Memalik-i Osmaniye*" yazan ineğin yabancı devletler tarafından sağılmasının, ordu tarafından engellenmesi konu edilerek, Meşrutiyet'in koruyucusu olan ordunun, Osmanlının sömürülmesine izin vermeyeceği konusunda telkinde bulunmaktadır. Diğer yandan 1908'e gelene kadar Osmanlı'nın sömürge haline geldiği, genel kabul görmüştür. Benzer bir yaklaşım, Resim 143'te görülmektedir: Yabancı devlet-

⁷⁶ Özer Ertuna, "Osmanlı ve Türkiye Ekonomilerinin Borç Bunalımı", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2004,(24), ss.6-21.

⁷⁷ Ertan Urhan, *Türkiye'nin 150 Yıllık Borç Serüveni*, Başkent Üniversitesi, İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007,s.48.

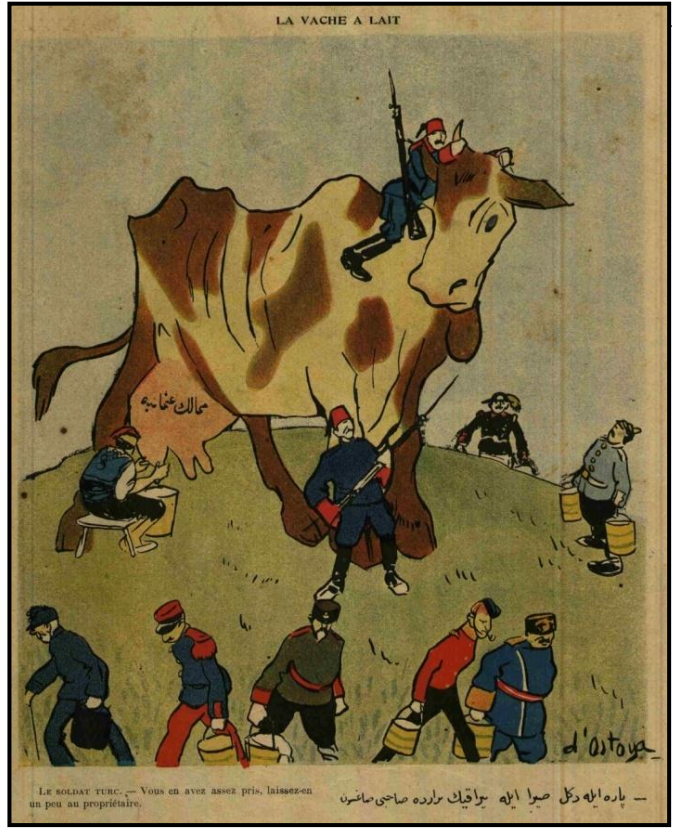
lerin arasında kalan, Meşrutiyet Osmanlısını simgeleyen kız, ayağında cehalet yazan prangalardan ve boynunda imtiyaz yazan ağır kolyeden kurtulmak istemektedir. Bir önceki karikatürde olduğu gibi Osmanlı'nın gelişimini engelleyen sorunları, Meşrutiyet rejiminin çözmesi beklentisi hâkimdir. Bununla birlikte Resim 144'te, Avrupa devletleri fiçiyı bir yandan suyla doldururken, fiçinin deliklerinden su akmaktadır. Burada deliklerle dolu fiçi Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu durumu temsil etmektedir. Bir yandan ıslahat çalışmaları, diğer yandan sürüp giden savaşların yol açtığı masraflar, eski borçların faizleri Osmanlı bütçesinin kapanmasını engellemektedir. Bu da Osmanlı'nın batılı devletlere olan ekonomik bağılılığını her geçen gün artırmaktadır.

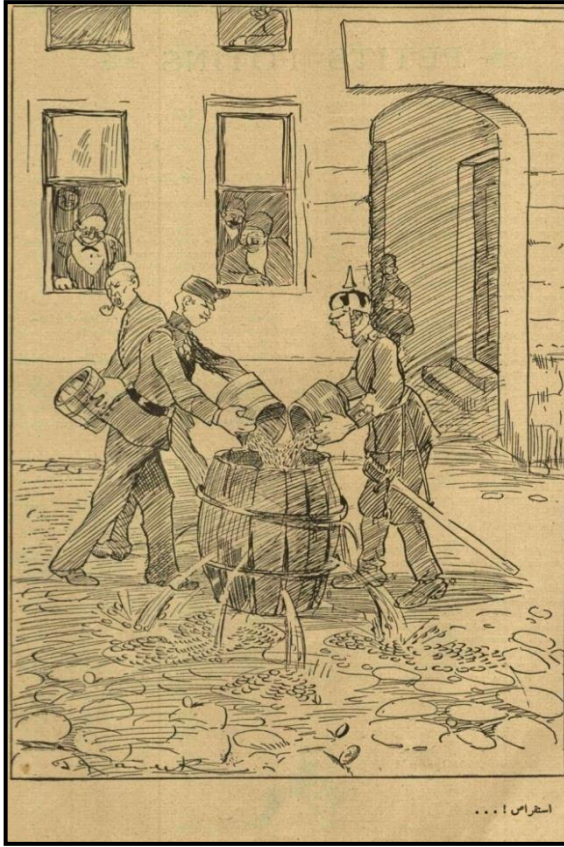
Resim 141 “Az zaman sonra olacaklardan

Mösyö pabucunuzu unuttunuz.” *Dalkavuk*, 8 Kânunusani 1324/ 21 Ocak 1909.

Resim 142
“Para ile değil sıra ile
bırakın birazda sahibi sağışın.”
Kalem,
9 Temmuz 1325/ 22 Temmuz 1909.

Resim 143
“Meşrutiyet-i Osmaniye – Artık boynum-
daki bu koca kolyeyi taşıyamayacağım,
ayağımdaki zincirleri de kıracağım.”
Laklak,
24 Eylül 1325/ 7 Ekim 1909.

Resim 144

“İstikraz”

Kalem,

15 Teşrinievvel 1325/ 28 Ekim 1909.

1910 yılında Meşrutiyet yöneticileri, askeri ihtiyaçlara yönelik yeniden borç almak istediklerinde, Düyun-u Umumiye'nin denetiminden kurtulmak isterler. Düyun-u Umumiye'ye karşı bağımsızlaşma çabasında olan Maliye Nazırı Cavit Bey, bütçe açıklarını toplamak üzere birtakım önlemler alır. Özellikle 1909'da vergi sisteminde yapılan kısmi ıslahatlar olumlu sonuçlar doğurur. 1910 yılında devletin vergi gelirinden elde ettiği kazanç 40.490.000 Osmanlı lirası artış göstermiştir.⁷⁸ Resim 145, bu gelişmeye vurgu yapmaktadır: Maliye Nazırı, toplanan vergilerin devlet ekonomisi için yeterli olduğunu ileri sürerek yabancı sendikanın komisyoncusunun borç verme önerisini reddetmektedir.⁷⁹

⁷⁸ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul,2007,s. 95.

⁷⁹ 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı sermayedarlar veya bankerler tarafından oluşturulan sendikalar zaman zaman Osmanlı Devleti'ne borç para vermişlerdir. Osmanlı bankasının kuruluşunda da etkili olan sendikaların etkisi II.Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Bkz. Kaya Bayraktar, “Osmanlı Bankasının Kuruluşu”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002, ss.71-88.

Resim 145 “326 İstikraz Münasebetiyle

Komisyoncu- Ekselans ! zat-ı devletleri bizim sendikannın teklifatını nazar-ı dikkate alırlar ise hem hazine-i millet hem de nezaret müstefit olurlar.

Maliye Nazırı – Çelebi iki taraflı istifade devri çoktan geçti. Biz şimdi yalnız kese-i milleti düşünüyoruz.

Milletin nezarete verdiği maaş kafi ! Şu kağıdı sendika reisine tevdiye ve ihtiramatımı tebliğ ediniz.”

Hayal, 2 Haziran 1326/ 15 Haziran 1910.

1910 Haziran’ın ikinci yarısında mecliste askeri bütçe tartışmaları başlar. Dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın ordu için istediği bütçeden tutar, yeniden bir borç alma ihtiyacını doğurur. Dönemin Maliye Nazırı Cavit Bey yeniden borç alınmasına çok sıcak bakmadığı halde borç istemek üzere Fransa’ya gider. Fransa, Düyun-u Umumiye’ye karşı bağımsızlaşma çabasında olan hükümete birtakım koşullar öne sürerek borç vereceklerini bildirir. İngiltere’nin de desteğini alamayan hükümet; ancak Kasım

ayında Almanya'dan borç almayı başarır.⁸⁰ Bununla birlikte Resim 151'de, borçlanma ve borçlanma sürecinde izlenen Osmanlı politikalarının basın tarafından kuşkuyla karşılandığı anlaşılmaktadır: Almanya'ya borç almak amacıyla giden yetkililer turistik bir gezideymiş-çesine mağazalardan alışveriş yapmaktadırlar.

Resim 146 “İstikraz Münasebetiyle (Cavid Bey’in seyahati hakkında) Gezdim diyar garpta, geldim huzuruna, ‘biçare ben, falınızda ben, bahtı kara ben.’ ”

Kalem ,26 Ağustos 1326/ 8 Eylül 1910.

⁸⁰ Ahmad, *a.g.e.*, s.s. 97 – 106.

Resim 147

“Sen Nehri’nde oltacılık
Bu ne ağır balık... Oltayı koparacak.”

Kalem ,
2 Eylül 1326 / 15 Eylül 1910.

Resim 148 “İstikraz mesele-i mezmunesi

Sermayedar - Sermayesi bu kadar çok olan bir memlekette aradığımızı bulamamak mümkün müdür?”

Kalem , 5 Teşrinievvel 1326 / 20 Ekim 1910.

Resim 149 “İstikrazın mesa-i müzesi

Fransız Reiscumhuru - Bu iş galiba Almanya'ya yaradı.” *Kalem*, 21 Teşrinievvel 1326 / 3 Kasım 1910.

Resim 150 “- Ne olur şuradan beş on milyon yem alayım. - Hadi kış! Burada öyle bir şey yok. - Hah! O vermediyse buradan yerim. Eşek- Birader çok acele ettin boğazında kalmazsa çok iyi.”

Eşek, 16 Teşrinisani 1326 / 29 Kasım 1910.

Resim 151 “İstikrazdan sonra pazar-ı Almanda heyet-i vekili.”

Kalem, 2 Kânunuevvel 1326 / 15 Aralık 1910.

İngiltere ve Fransa’nın, Osmanlı’nın borçlanma isteklerine karşı izledikleri siyaseti, Bosna – Hersek, Girit ve Balkan politikalarından ayırmak çok mümkün değildir. Bu aynı zamanda, I. Dünya Savaşı öncesi devletlerarası bloklaşmaların, başka bir ifadeyle yeni uzlaşma gruplarının oluşma sürecidir. Tüm bu politikalar içinde Osmanlı’nın, Almanya ile yaklaşması doğal bir sonuç olarak görülmektedir.

II.BÖLÜM

MEŞRUTİYETİ GÖRMEK

I. Siyasal Kümeleşmeler

Avrupa'nın dışında kalan dünya coğrafyasını pazar alanlarına dönüştürme mücadelesi veren Avrupa devletlerinin amaçları doğrultusunda yürüttükleri “Şark Meselesi”nin merkezinde kalan Osmanlılar için 1908 yılının Temmuz sonu, bağımsız olabilmek, imparatorluğu eski görkemine kavuşturabilme umudunun taşındığı günlerdi. Önceki bölümde, II. Meşrutiyet döneminin görsel malzemelerinde Osmanlıların, 19. yüzyılın başından itibaren başlayan kayıpların sonucunda İmparatorluğun geriye kalan topraklarında - başta Makedonya'daki- ayrılıkçı eylemleri dindirmek ve Batı müdahalelerine son vermek konusunda büyük beklentiler taşıdıkları ortaya konmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde, otuz yıllık istibdat rejiminin yıkılarak yeniden ilan edilen Meşrutiyet rejiminin getirdiği özgürlükler yaşama geçirilebilmiş midir? Dış siyasetteki çatışma süreçlerinin yarattığı baskıların iç siyasetteki yansımaları nasıl olmuştur? Yeni rejimin yöneticileri hangi dinamikleri dönüştürme mücadelesi vermişlerdir? gibi soruların yanıtları aranmıştır. Bu soruların yanıtlarını yazılı metinlere dayanarak, yapılan araştırmaların sonuçlarını bir kez daha tekrarlamak yerine, bu döneme ait görsel malzemelerde aramak, çalışmanın yöntemine uygun düşecektir.

Gerek dönem basınındaki görsellerde gerekse çeşitli matbaalarda basılan kartpostallarda Meşrutiyet'in ilanının, imparatorluğun pek çok yerinde büyük bir sevinçle karşılandığı görülmektedir. II.Abdülhamit'in Kanuni Esasi'yi ilan ettiğini açıklaması üzerine İstanbul'da yükselen “Yaşasın Padişahımız!”⁸¹ nidalarına karşılık özellikle Manastır'dan

⁸¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Meşrutiyet Hatıraları 1908-1918”, *Fikir Hareketleri* (1934-1937), Sayı 72, s.310.

yansıyan görüntülerde, Meşrutiyet'in kahramanı Resneli Niyazi ve kuvvetleri ilan edilmiştir (Resim 156-157).

Resim 152

“İzmir Frenk mahallesinde Meşrutiyet kutlamaları.”⁸²

Resim 153 “İstanbul, Tepebaşı’nda Meşrutiyet kutlamaları.” *Didâr-ı Hürriyet*. s.126.⁸³

⁸² Resim 152, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9499386.asp> , (21.07.2011).

⁸³ Sacit Kutlu, *Didâr-ı Hürriyet, Kartpostallarla II. Meşrutiyet 1908–1913*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Resim 154 “İstanbul, Karaköy’de Meşrutiyet kutlamaları.” *Didâr-ı Hürriyet.* s.127.

Resim 155 “Meşrutiyet kutlamalarına katılan Ermeni öğrenciler.” *Didâr-ı Hürriyet.* s.129.

Resim 156 “Manastır’da Meşrutiyet kutlamaları.”⁸⁴

Resim 157 “Manastır’da Meşrutiyet kutlamaları Resneli Niyazi kuvvetleri.”⁸⁵

⁸⁴ Resim 156, http://urun.gittigidiyor.com/1908-ORIJINAL-OSMANLI-FOTOGRAF-MESRUTIYET-RUMELI_W0QQidZZ22432642 , (21.07.2011).

⁸⁵ Resim 157, http://urun.gittigidiyor.com/1908-ORIJINAL-OSMANLI-FOTOGRAF-MESRUTIYET-RUMELI_W0QQidZZ22429401 , (21.07.2011).

Resim 158 “Manastırda, Resneli Niyazi Bey.”⁸⁶

Kanunu Esasi'nin ilanından kısa bir süre sonra, II. Abdülhamit rejiminin her geçen gün toplum yaşamında derecesi yükselen baskılarının, sona erdirileceğine dair güçlü bir inanç geliştirilmiştir. Yeni rejimin görünen mimarları da Genç Osmanlılar ile ordu gücünü kapsayan İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Resim 159, bu durumun Osmanlı basını tarafından da benimsendiğini kanıtlamaktadır: Üzerinde “*Selanik'ten İstanbul'a*” yazan kutunun içinden elinde kılıç olan bir subay fırlamıştır. Subayın elindeki kılıcın üzerinde “*Kanunu Esasi*” yazmaktadır. Resim 160'da ise Meşrutiyet'in ilanı, İttihat ve Terakki liderlerinden Enver ile Niyazi (Resneli) Beylerle, II. Abdülhamit'in eseri olarak yansıtılmıştır. Belli ki, İttihat - Terakki Cemiyeti rejim değişikliğini padişah ile ortak bir çalışmanın sonucu gibi göstererek aynı zamanda padişahın iktidarına ortak olmaktadır.

⁸⁶ Resim 158, <http://www.paradoxfan.com/forum/index.php?topic=8919.0>, (21.07.2011).

Resim 159

“cic.....ci”

Kalem,

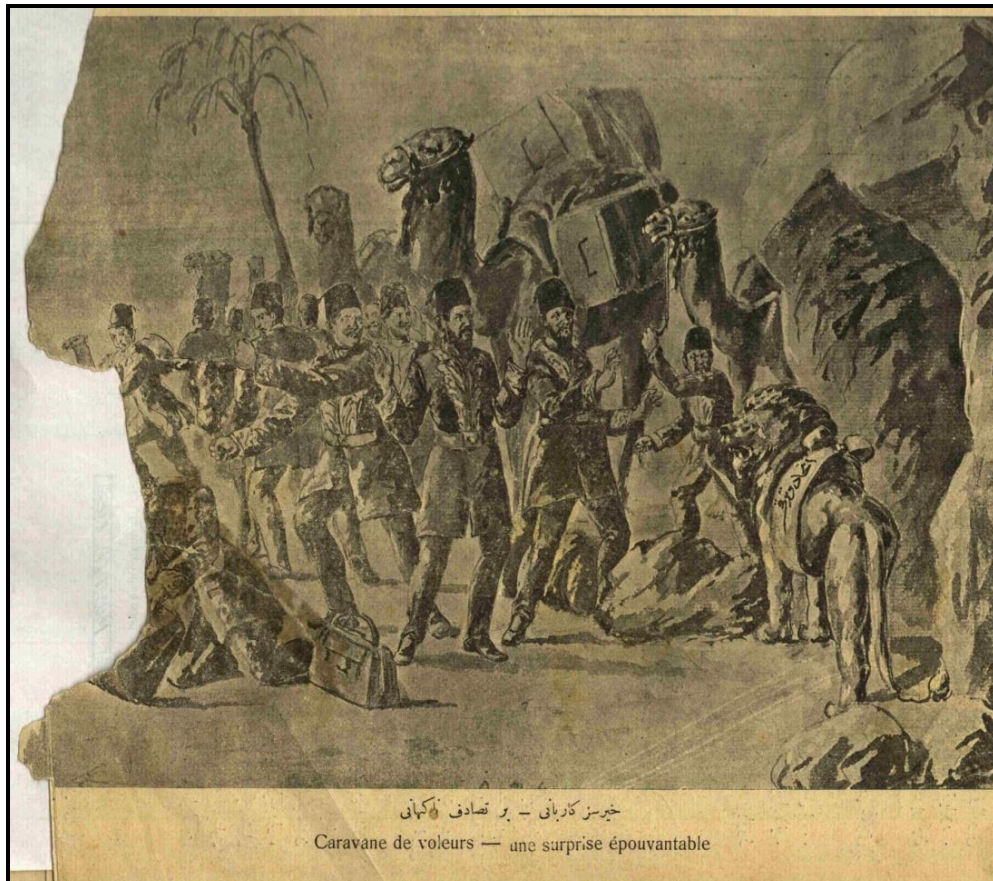
28 Ağustos 1324/ 10 Eylül 1908.

Resim 160 II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Selanik’te basılan bir kartpostal. ⁸⁷

⁸⁷ Resim 160, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9499386.asp> , (20.07.2011).

II.Abdülhamit devrinin sona ermesiyle sansürden kurtulan Osmanlı basını, tekrar özgürlüğüne kavuşmasını sağlayan Meşrutiyet'in ve değerlerinin savunucusu olmuştur. Bir an önce istibdadın yıkıntıları ortadan kaldırılmalı ve yeni rejim değerleriyle birlikte benimsenmeli ve yaşatılmalıdır. Bu noktadan itibaren basın eski devir yöneticilerinin yarattığı sorunları gündeme getirerek Meşrutiyet'e ve dolayısıyla İttihat Terakki Cemiyeti'ne muhalif olan gruba karşı toplumsal destek sağlamayı görev bilmiştir. Örneğin Resim 161'de, eski devri temsil eden hırsız kervanı, üzerinde “İttihat ve Terakki” yazan aslan tarafından durdurulmuştur. Yine Resim 162'de filozof Doktor Rıza Bey, tabiat dersinde öğrencilerine karbonifer döneminden olduğunu söylediği eski dönem yöneticilerini göstermekte ve devlet yönetimindeki görevlerini suiistimal etmekle suçlamaktadır.

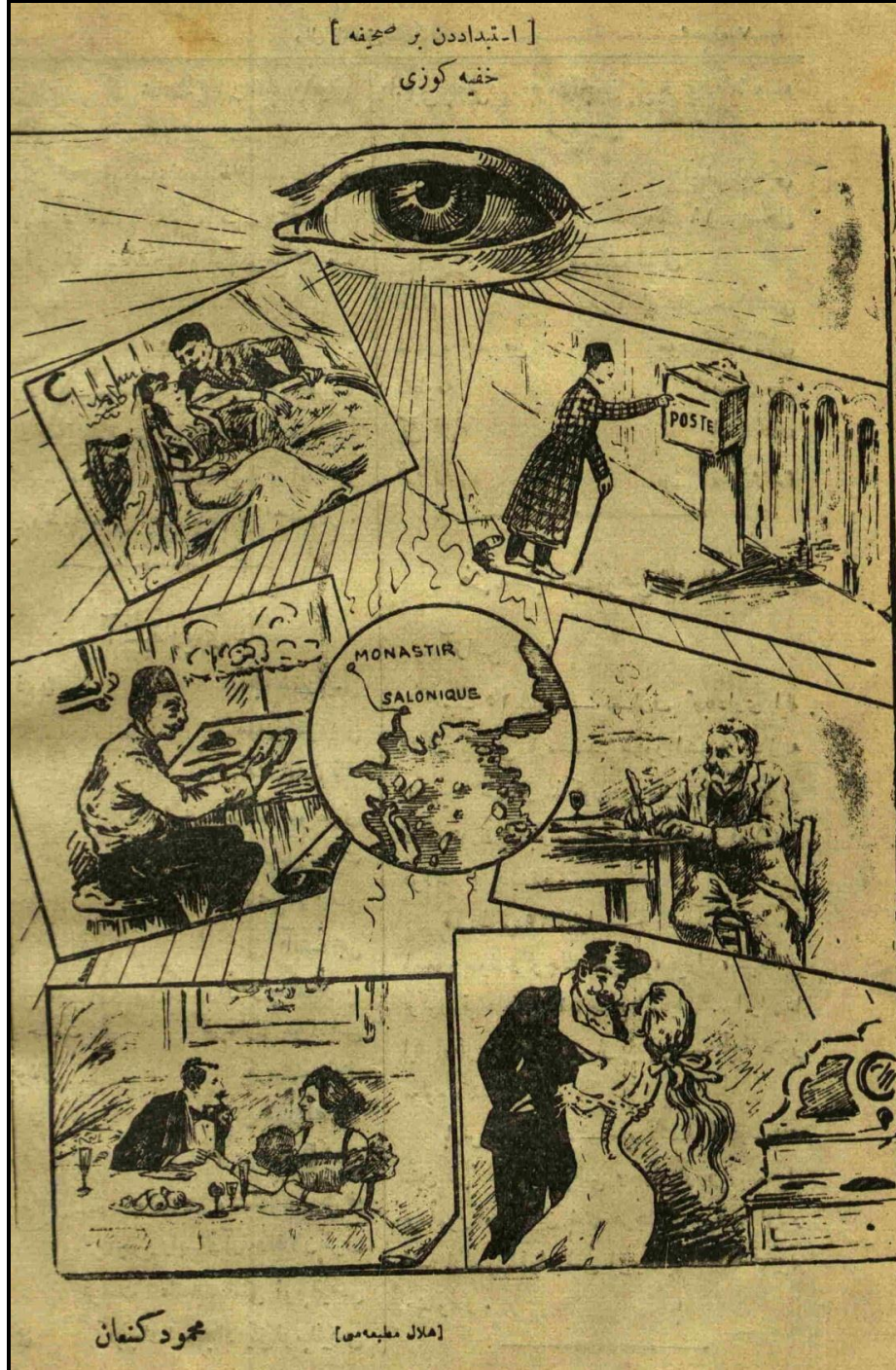
Resim 161 “Hırsız kârbanı- tesadüf na-gehan.” *Kalem*, 21 Ağustos 1324/ 3 Eylül 1908.

Resim 162 “Filozof Doktor Rıza Bey’in tarihi tabii dersi Rıza- Efendiler bu karşınızda gördüğünüz mahlûkat karbonifer devrinin en müdhiş hayvanatındandır. Bunlar şimdiki fillerin yüz misli yerler yine doymazlardı. Çok şükür ki bugün bunların yalnız enkaz azami kalmışlardır.” *Kalem*, 21 Ağustos 1324/ 3 Eylül 1908.

Osmanlı basınında İstibdat Devri’nin en çok eleştirilen konuları arasında hafiyelik kurumu ve sansür meselesine de gazete ve dergilerde sıkça yer verilmiştir. Resim 163’te “*Hafiyeye gözü*” başlıklı karikatürde Selanik merceğe altına alınmış, kişilerin özel hayatlarına kadar takip altında oldukları ileri sürülmüştür. İstibdat devrinin bu hassasiyetine karşın devrim yine de Selanik’ten gelmiştir. Hafiyelik sisteminin II. Abdülhamit rejimini İttihat ve Terakki’nin müdahalesinden kurtaramadığı açıktır. Resim 164’te de hafiyeler hariciye mektebinde yaptıkları aramalar sonunda buldukları kitaplardaki bilgileri silahlar kadar tehlikeli görürler. Bu durum aynı zamanda istibdat politikalarının toplumu kültürel anlamda geriletmediği noktasında bir eleştiriyi de yansıtmaktadır. Resim 165’te eski devrin,

basına uyguladığı baskı görüntülenirken, Resim 166'da ise basının sansürden kurtulmasının sevinci paylaşılmıştır. Çünkü bu Osmanlı toplumunun uykudan uyanması, geleceği ile ilgilenmesi için olabilecek en önemli gelişmedir (Resim 167).

Resim 163 “[İstibdaddan sahifeler] Hafiyeye gözü” *Dalkavuk*, 2 Eylül 1324/15 Eylül 1908.

Resim 164

“Mekteb-i harbiyede derslane tahrîsi
(eski zaman)

- Aman burada muzur bir kitap daha var.

İçi bütün silah resimleriyle dolu

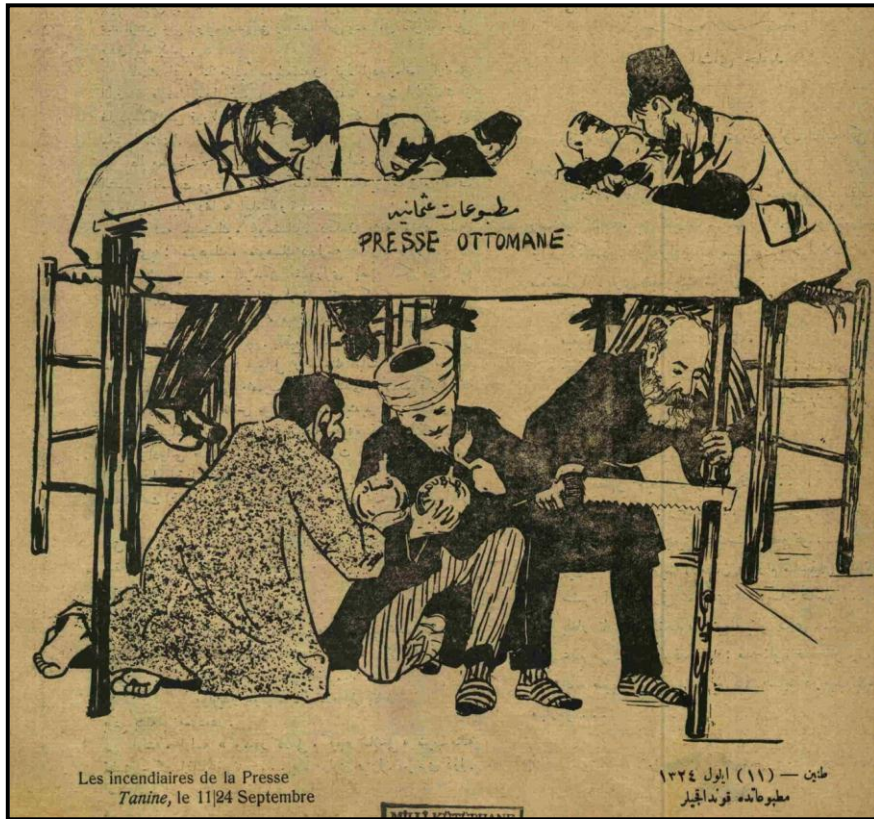
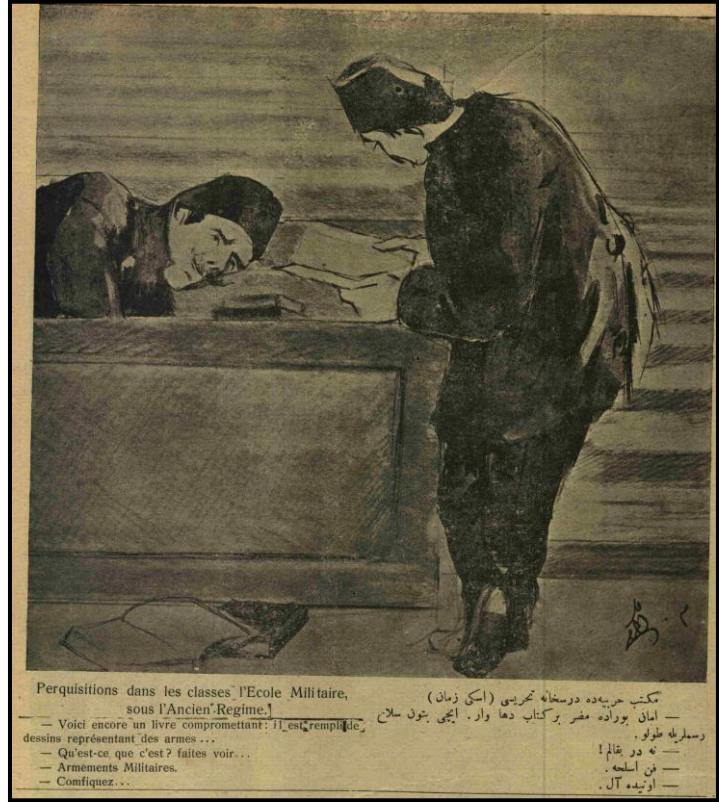
- Ne der bakalım

- Fen ıslahı-

-Onu da al.”

Kalem,

3 Eylül 1324/18 Eylül 1908.

Resim 165

“Tanin – 11 Eylül 1324,
Matbuat da kundakçılar”

Kalem,

18 Eylül 1324/1 Ekim 1908.

Resim 166

“O
Oh
Oh,oh,oh,
Artık istedi . . .
Artık istediğimiz gibi
Artık istediğimiz gibi yazaca..
Artık istediğimiz gibi yazacağız.
Artık istediğimiz gibi yazacağız. Çünkü
Artık istediğimiz gibi yazacağız. Çünkü sansür ..
Artık istediğimiz gibi yazacağız. Çünkü sansür yok
Artık istediğimiz gibi yazacağız. Çünkü sansür
Artık istediğimiz gibi yazacağız.
Artık istediğimiz gibi yazaca..
Artık istediğimiz gibi
Artık istedi . . .
Vay,vay,vay
Vay,vay
Vay.” Kalem,28 Ağustos 1324/10 Eylül 1908.

Resim 167

“Evvelden hiç ses çıkarmıyorlardı. Çünkü uyuyorlardı. Şimdi neden ses çıkarıyorlar çünkü okuyorlar.”

Kalem,

25 Eylül 1324/8 Ekim 1908.

Meşrutiyet

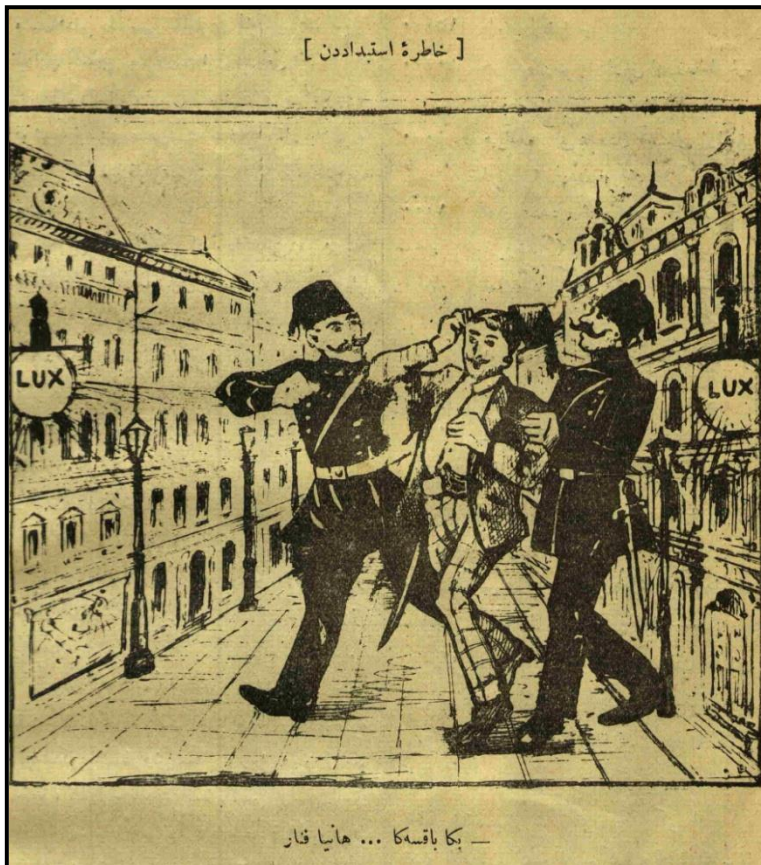

dönemi basınına göre Kanunu Esasi'nin ilanından sonra eski devrin yöneticileri hak ettiklerini buluyorlardı. Resim 168'de eski rejimin simgeleri olan bürokratların ve hafiyelerin Kanuni Esasi karşısında ne derece zayıf duruma düştükleri anlatılmıştır: Hafiyeler tespit edilip tutuklanıyor, bürokratlar ülkeyi terk etmeye çalışıyorlardı. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Balkanlardaki çıkarlarını sona erdirmek amacıyla Balkan devletleriyle Sancak demiryolu projesine imza atmak üzere Bükreş'e giden padişahın pek güvendiği Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa, uzaktan olayları izlemekteydi. Karikatürden çok açıkça anlaşılmasa da Salih Bey muhtemelen döndüğünde yeni rejimin kendisine karşı nasıl bir tavır takınacağını kestirmeye çalışıyordu.

İstibdat devrinin olumsuzlukları bürokratlar, hafiyeler ve sansürle sınırlı değildir. Görsel malzemelerden, toplumsal yaşamın her alanındaki baskıları hissetmek mümkündür. Resim 169'da geceleri sokakta fenersiz dolaşmanın suç sayılması, toplumsal denetimin ne kadar güçlü olduğuna bir örnektir. Devlet otoritesinin zayıfladığı zaman dilimleri olan gecelerde, fenersiz dolaşmanın suç sayılması (Resim 169) , denetimi sağlamanın bir yöntemi olarak benimsenmiştir. Diğer taraftan eski düzenin baskıcı ortamında devleti temsil eden memurların rüşvet almasının halk tarafından olağan kabul edilmesi de (Resim 170) otoriteye karşı naif duruşun bir sonucudur. Meşrutiyet basını tüm bu olumsuzlukları gündeme getirirken, aynı zamanda yeni rejimin nimetlerini ortaya koymuş oluyordu. Basına göre eski devir Resim 171'de olduğu gibi adeta tuhaf bir yaratık gibi algılanmalıydı. Meşrutiyetle birlikte Osmanlılar için zamanda yepyeni bir devir açılmıştı ve eski düzeni temsil eden her şey artık rafa kaldırılmalıydı (Resim 172).

Resim 168 “Kanuni Esasi’nin ilanından sonra hürriyet, meydan süpürgesiyle sokakları hafiyelerin dolandırıcıların vücutlarından tathir ediyor, Münir Paşa dürbün ile Bükreş’ten dersaadeti seyrediyor. Paraları der-ceb edenler vapurlara kaçıyor, kaçamayanlar deliğe giriyor.” *Boşboğaz*, 18 Ağustos 1324/31 Ağustos 1908.

Resim 169
“ [Hatıra-i İstibattan]
-Baksana, hani ya fener.”
Dalkavuk ,
2 Eylül 1324/17 Eylül 1908.

Resim 170

“ [Hatıra-i İstibattan]

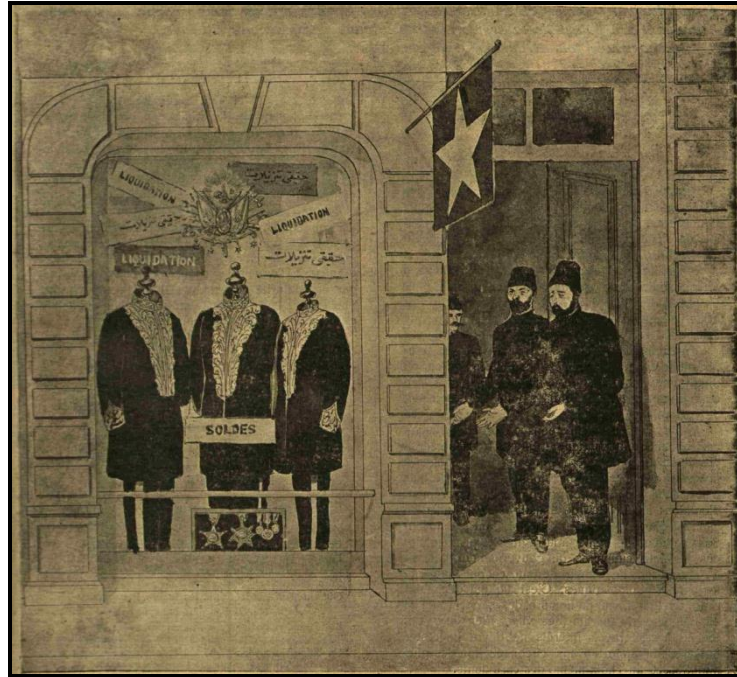
-Eyvallah ...kisa günün kârı az olur.”

Dalkavuk,

2 Eylül 1324/17 Eylül 1908.

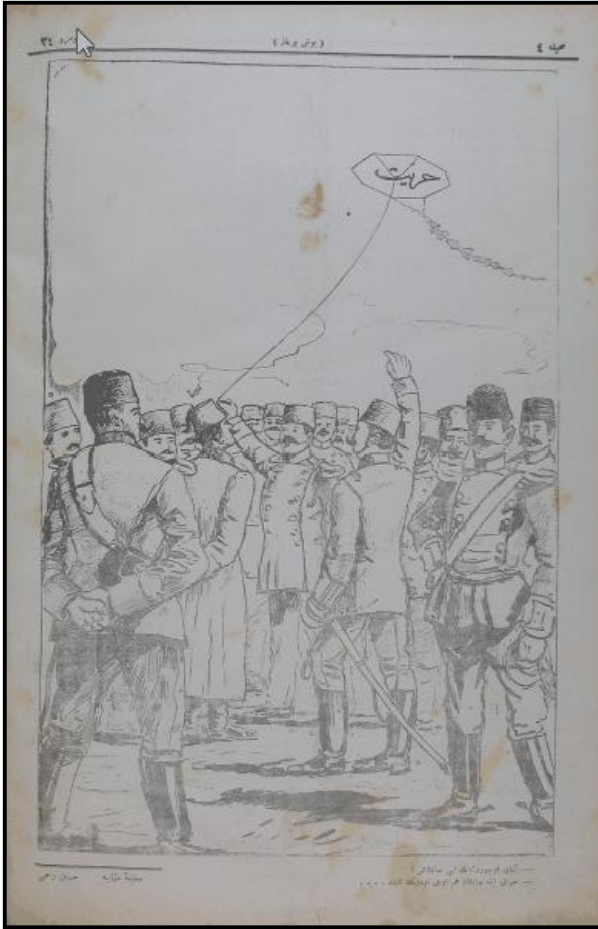
Resim 171 “Hürriyet ve İstibdad.” *Kalem*, 23 Teşrinievvel 1324/ 5 Kasım 1908.

Resim 172 (Vitrinde) “Hakiki indirim”, “Paşaların kıyafeti.”

Kalem,18 Eylül 1324/1 Ekim 1908.

II.Meşrutiyet basını görsel malzemelerde toplumsal bilincin oluşması, rejime ve özgürlüklere sahip çıkılması konusundaki tüm çabalara rağmen meşrutiyet düşüncesinin toplum yaşamında bu kadar kısa zamanda etkin olamayacağına inanmış olmalı ki, eski rejime karşı sık sık ordunun, Meşrutiyet’in koruyucusu olduğuna işaret etmiştir. Başka bir ifadeyle basında yer alan görsellere göre, yeni rejim eski rejimle çatışma halindeydi ve bu konuda toplumsal uzlaşma sağlanıp demokratik ilkelerin kanıksanmasına kadar ordu, meşrutiyetin koruyucusu olacaktı. Resim 173’te, Boşboğaz ile Gülabi’nin kendi aralarındaki konuşmalarında “*hürriyet*” yazan uçurtmanın ipini tutan subaya atıf yapılarak, “*merak etme uçurtmanın ucu ordunun elinde*” ifadesi ile Resim 174’te de “*irtica*” yazan yaratığa karşı hürriyeti koruyan komutanın “*korkma yavrum ben yanındayım, kılıcım keskindir*” yaklaşımı bu durumun kanıtıdır.

Resim 173

“-Aman uçurtmanın ipi sağlam mı?
-Merak etme sağlam hem ucu ordunun elinde.”

Boşboğaz,

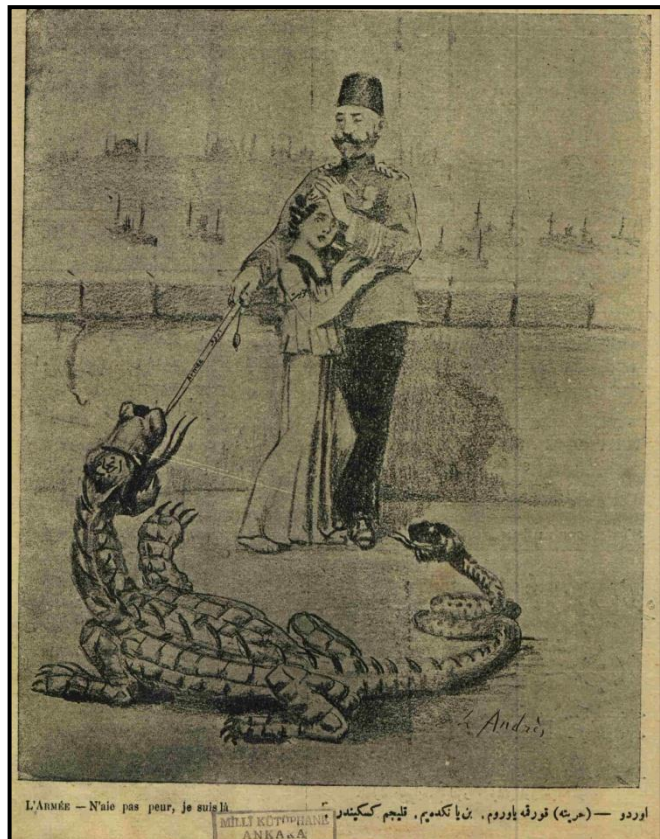
24 Teşrinisani 1324/7 Aralık 1908.

Resim 174

“Ordu (Hürriyete) korkma yavrum ben yanındayım. Kılıcım keskindir.”

Kalem,

30 Teşrinievvel 1324/12 Kasım 1908.

L'ARMÉE — N'aie pas peur, je suis là

اوردو — (حریت) تورقہ یاروم. بن یا ککمیم. تلجم ککیندر

MİLLİ KÜTÜPHANE ANKARA

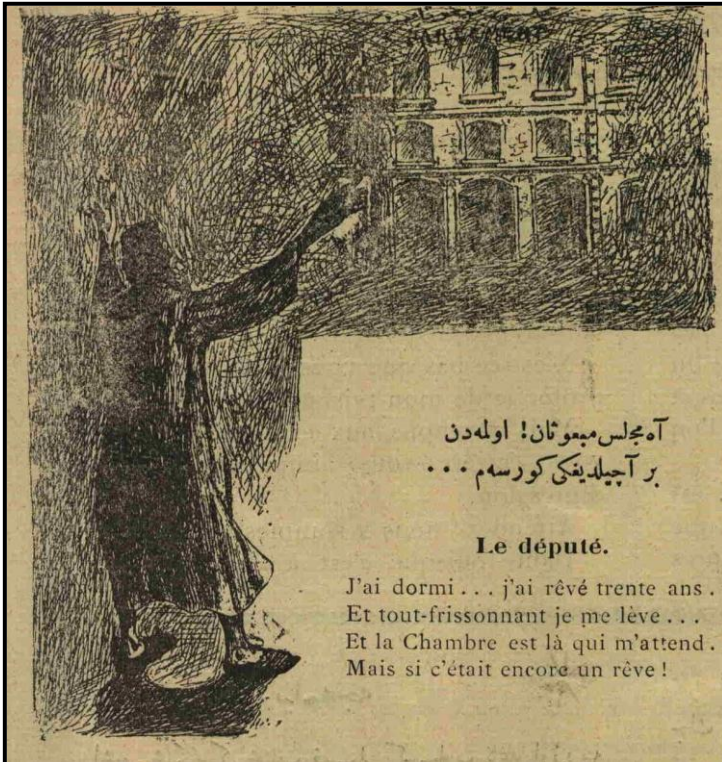
23 Temmuz 1908’de Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra Kanuni Esasi’nin tekrar işlerlik kazanabilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Öncelikli olarak Meclisi Mebusan’ın tekrar açılabilmesi için seçimlerin yapılması gerekmektedir. Bu dönemde basına yansıyan görüntüler daha çok sürecin yavaş işlemesine yönelik eleştirilerdir. Örneğin Resim 175’te mahalle muhtarı seçimlerle ilgili listelerin hazırlanmasını ağırdan aldığı için mahalleli tarafından eleştirilmektedir. Resim 176’da da yaşlı adam karanlıkta duran meclis binasına kollarını açıp “*Ölmeden açıldığını bir görsem*” demektedir. 17 Aralık 1908’de – Meclisi Mebusan’ın açılış günü- *Kalem*’de yer alan karikatür iki mebus arasındaki konuşmadan yola çıkarak meclisin açılmasında mutlu sona yaklaşıldığını duyurmaktadır. Basının Meclisten beklentileri yüksek olmasına rağmen karikatürde, konuşturulan mebusların arasındaki sohbette, mebuslara karşı yeterli güvenin oluşmadığı görülmektedir (Resim 177). Bu güvensizlik Meclisin açılmasından sonrada sürmüştür, mebusların çalışmaları basında yer alan görsellerde zaman zaman eleştirilmiştir. Çoğunlukla da mebusların hantallığı, iş bilmezlikleri, çözüm üretmemeleri konu edilmiştir. Resim 178’de mebusların, Kamil Paşa ve nazırlar tarafından verilen gereksiz sorunlarla meşgul edildikleri ima edilmiştir. Resim 179’daki iki mebus arasındaki konuşmadan yola çıkarak mebusların mecliste konuşmalarının çok anlamlı sonuçlar doğurmadığı sonucuna ulaşılabilir. Resim 180’de ise meclis kararlarının etkilerinin gündelik yaşama yansımadağı konu edilirken gerçekte meclis çalışmalarının işlevsizliğine değinilmiştir. Oysa, Meclis-i Mebusan’da milleti temsil eden mebusların çalışmaları, toplumsal yaşamın gündelik sorunlarını çözebilecek nitelikte olmalıydı.

Resim 175 “Mahalleliden biri – Muhtar efendiye lakırdı anlatamıyorum. Meclis-i Mebusan’ın küşadına on gün kaldı. Daha liste yapılmadı. O hala nargilesini içmekle meşgul.

Muhtar Efendi –Efendim, ramazan keyfiyle bir nargile içemezsem bu hürriyetten ne anladım.”

Kalem, 9 Teşrinievvel 1324/22 Ekim 1908.

Resim 176

“Ah Meclis-i Mebusan! Ölmeden bir açıldığını görsem.”

Kalem,

23 Teşrinievvel 1324/5 Kasım 1908.

Resim 177

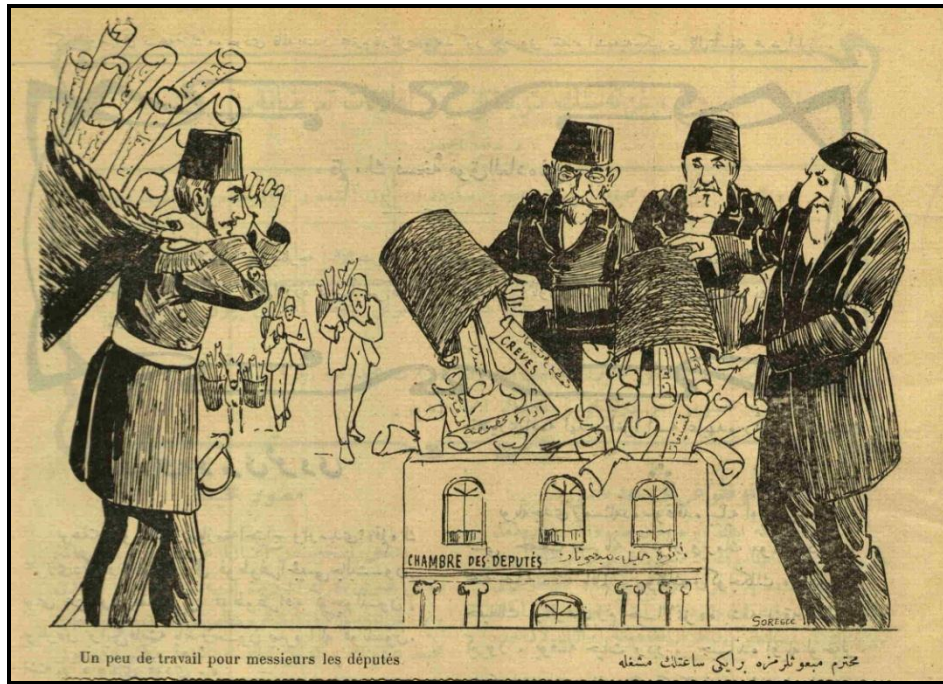
“İki Mebus arasında

-Yahu mebus olduk ama epeyce yorulduk.

-Merak etme bundan sonrası rahat.”

Kalem,

4 Kânunuevvel 1324/17 Aralık 1908.

Resim 178 “Muhterem mebuslarımıza bir iki saatlik meşgale. (Binanın üzerinde: Milletvekileri Odası-Mebusan meclisi.)” *Kalem,* 1 Kânunusani 1324/14 Ocak 1909.

Resim 179 “İki Mebus arasında

- Beni tenkid ediyorsunuz ama Meclisi Mebusan da bir defa olsun ağzınızı açmadınız.
- Nasıl açmadım mı ? Siz ne vakit söze başladınızsa esnemekten ağzımı kapayamadım.”

Kalem, 15 Teşrinievvel 1325/28 Ekim 1909.

Resim 180 “Zevce- Duydun mu azizem? Mebusan-ı Millet muzır olan bendleri çıkarmak için Kanuni Esasi’yi tekrardan tetkiki talep etmiş.

Zevce-(Deruni) pekala, fakat acaba içlerinden hiç biri küfvesiz olan izdivaçların tedfikini talep etmeyecek mi?” *Kalem*, 8 Kânunusani 1324/21 Ocak 1909.

İstibdat devrinde yasama, yürütme ve yargı güçleri II. Abdülhamit ve onun de-
netiminde kurulan hükümetlerin elindeydi. “Eski devirde Muziki-i Hümayun” başlıklı kari-
katürde (Resim 181), orkestranın aletlerin akort edilmemiş olmasına karşı padişaha konser
vermeleri ile bürokrasinin olması gereken düzende çalışmak yerine padişaha uyumlu ça-
lışmalarının daha belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Meşrutiyet yönetiminden beklenen,
meclis ve meclis tarafından kurulacak hükümet arasındaki sağlanacak uyumla, padişah
otoritesinin sınırlanabilmesiydi. Başka bir ifadeyle Fransız devrimi örneğinde olduğu gibi
mutlak güç, ulusal irade tarafından denetlenmeliydi.

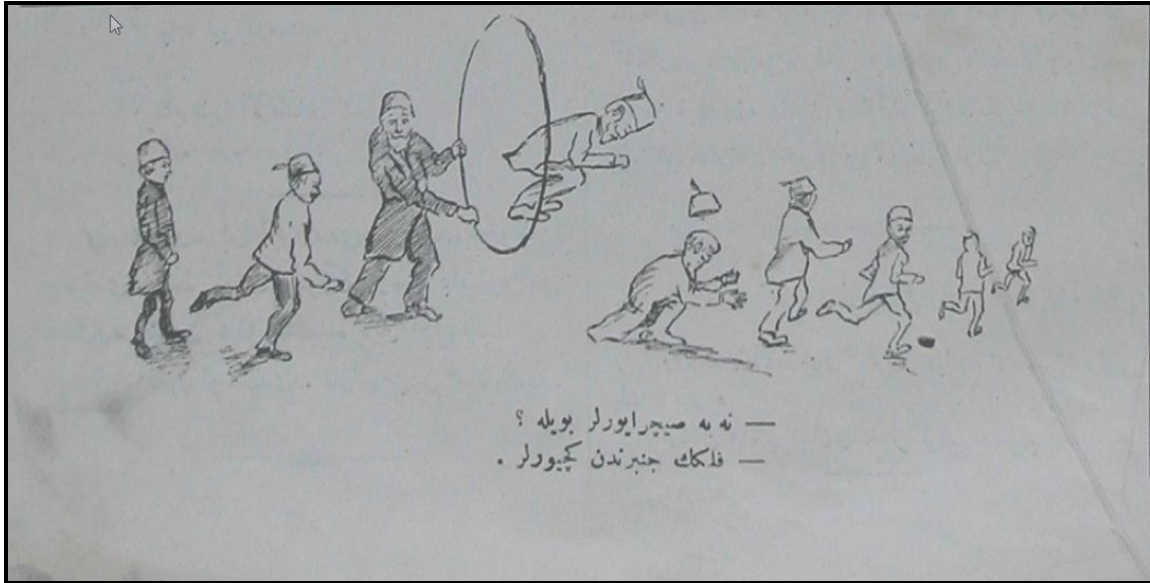
Resim 181 “Eski devirde muziki-i hümayun
Nazır-Efendimiz bekliyor niçin çalmıyorsunuz?
-Akort ediyoruz.
- Canım şimdi çalın sonra boş vaktinizde yaparsınız.”

Kalem, 15 Teşrinievvel 1325/28 Ekim 1909.

1908 -1918 yılları arasında dört genel seçim yapılmış olmasına karşın on beş hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin on ikisinin 1908-1914 yılları arasında. -Mahmut Şevket Paşa'nın ölümüne değin- kurulduğu dikkate alındığında, Meşrutiyet'in ilk altı yılında devlet yönetiminde ciddi bir siyasi çatışma sürecinin yaşandığı söylenebilir.⁸⁸ Bu siyasi çatışmaların bir nedeni dış baskılardan dolayı çıkan bunalımlar olmasına karşın, iç siyasette de eski rejim ile yeni rejim güçlerinin iktidar çatışmaları da belirleyici olmuştur. Meşrutiyet'in ilanında etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin iktidarı eski bürokrasinin ellerine bırakıp dışarıdan baskılarla rejime dâhil olmaya çalışmalarının temel nedeni, bürokrasi alanındaki deneyimsizlikleri olmuştur. Bununla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti sonraki dönemlerde iktidarda olmayı planlamış olacak ki, cemiyet üyelerini deneyim kazanmaları için çeşitli bakanlıklara müşavir olarak yerleştirmişlerdir. Resim 182'de eski rejimi temsil eden bürokratların, Genç Osmanlıları çemberin içinden atlatırken "*Feleğin çemberinden geçiyorlar.*" olarak tanımlamaları, bu duruma kanıt olmaktadır. Cemiyet bir yandan iktidar güçlerini kontrol ederken bir yandan da bu gücü sağlamlaştırmak amacıyla devlet memurluklarında kadrolaşmaya yönelmiştir. Dönem başında bu durumun örneklerine sıklıkla rastlamak mümkün olmaktadır (Resim 183-184-185).

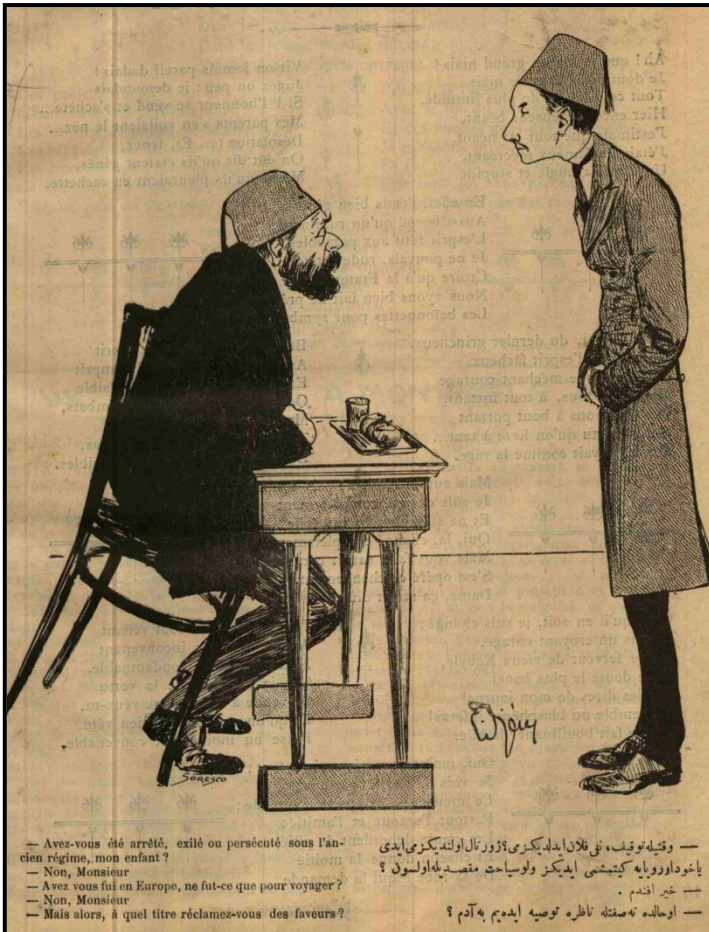
İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri Meşrutiyet sisteminde muhalefetten iktidara geçmeyi amaçlamışlardır. Ancak yüzyılların kemikleşmiş geleneksel bürokrasisi karşısında güçlenmeleri çok da kolay değildir. Resim 186'da, daha Meclis-i Mebusan'ın açılmasına yönelik hazırlıkların sürdüğü günlerde yayımlanan bir karikatürde, eski rejimin dinamiklerinin üstün geleceği, yeni seçilen mebuslarında düzenin parçası olacaklarına dair duyulan kaygıların izlerine rastlanmaktadır. 1911 yılına ait Resim 187'de bu kaygıların haklılık payı olduğu görülmektedir.

⁸⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul,2011, s.65.

Resim 182 “ Neye sıcıyorlar böyle?-Feleğin çenberinden geçiyorlar.”

Boşboğaz, 13 Teşrinievvel 1324/26 Ekim 1908.

Resim 183

“- Vaktiyle tevkif , nefy-i edildiniz mi? Jurnal oldunuz mu? İdi. Yahud Avrupa'ya gitmiş mi idiniz, velev seyahat maksadıyla olsun?

-Hayır efendim.

- O halde ne sıfatla nazıra tavsiye edeyim be adam.”

Kalem,

5 Mart 1325/18 Mart 1909.

Resim 184

“- İsminiz

-Hamit

-Başka yerde memuriyet ara.”

Kalem,

10 Kânunuevvel 1325/ 23 Aralık 1909.

Resim 185

“Avda bile politika

-Kuzum efendim, siz Avrupa'da iken kaç mücahitdiniz?

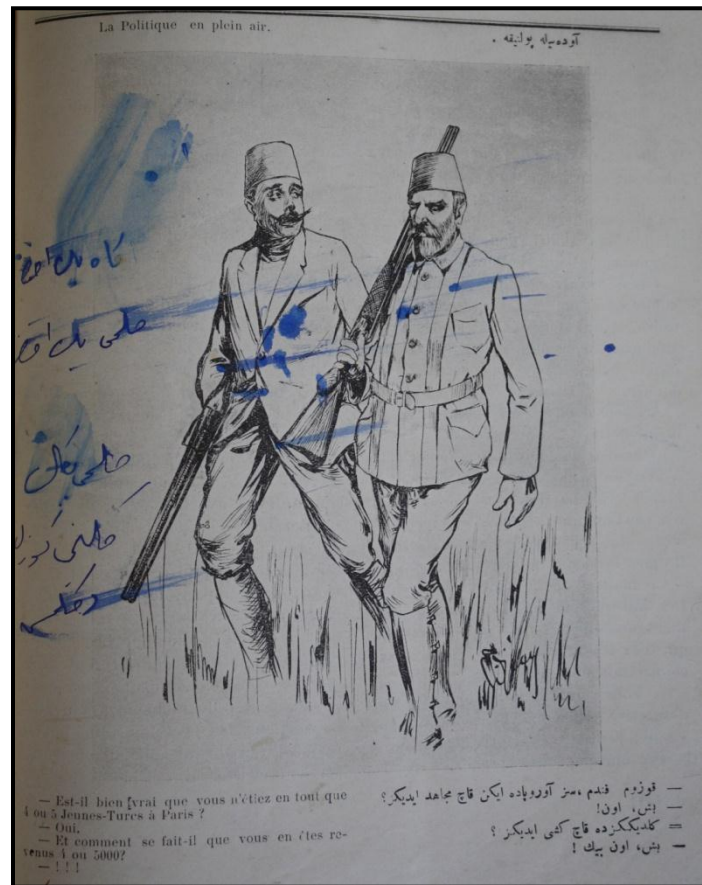
-Beş on.

- Geldiğinizde kaç kişiydiniz?

-Beş on bin.”

Cem,

6 Kânunusani 1326/ 19 Ocak 1911.

Resim 186 “Meclis-i Mebusan.

Reis- Mebus efendiler zaman naziktir. Halkı tehyic edecek meselenin mevzubahis olması muvafık değildir. Cümlelerin vazifesi tevzi edilen talimatnamede gösterilmiştir. Maddiyatınızda ondan harice çıkmamanız ihtar olunur. Her şeyde hatta parlamentoda da alaturkadan ayrılmamalıyız.”

Boşboğaz, 25 Eylül 1324/ 8 Ekim 1908.

Resim 187

“Yo bak ona söz istemem. Aşk olsun çocuğa nazırlık bile az. İbtida akrabasını kayırdı, sonra kendisini. Deli gibi burnunun doğrusuna giderek başına bela aramaktansa suyun akıntısına gidip çıkarına bakmalı.”

Cem,

26 Şubat 1326/ 11 Mart 1911.

II.Abdülhamit'in istibdadını yıkarak Meşrutiyet'i ilan etmeye yemin eden İttihat ve Terakki Cemiyeti, yeni rejimin kurulması ve ıslahat programlarının uygulanması aşamasında pek çok çatışma alanının ortasında kalmıştır. Bir yandan eski rejime ve yöneticilerine karşı güçlü kalmaya çalışırken, diğer yandan meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamından yararlanan muhalif gruplarla mücadele etmiştir. Bu mücadelenin ilki ve belki de en büyüğü, Kanuni Esasi'nin ilânın sekizinci ayında, Meşrutiyet karşıtı gruplarca düzenlenen 31 Mart Vakası'dır. Mahmut Şevket Paşa'nın komutasındaki Hareket Ordusu tarafından bastırılan Meşrutiyet karşıtı isyan hareketi günlerce basında yer alan görsellerde konu edilmiştir. Basının dışında çeşitli matbaalar da basılan kartpostallar da, Hareket ordusunun başarısının gündemde kalmasında etkili olmuştur.

Resim 188 “Hareket Ordusu’nun Tatavla (Kurtuluş) cephelerinde ahz-ı mevki edişi.” *Didâr-ı Hürriyet*,s.198.

Resim 189 “24 Nisan günü hareket ordusu Taksim kışlasını top ateşine tutuyor.” *Didâr-ı Hürriyet*,s.201.

Resim 190 “24 Nisan 1909 Taksim Kışlası önü.”⁸⁹

⁸⁹ <http://img370.imageshack.us/img370/7776/31martolayi13hm3bq.jpg> (28.07.2011).

Resim 191 “Beyoğlu’nda Hareket Ordusu isyancılarla çatışırken.”⁹⁰

Resim 192 “İngiliz Büyükelçiliğini koruyan harbiye öğrencileri.”⁹¹

⁹⁰ http://www.img.duseyazanlar.com/kultur-sanat/roportaj/31_mart_istanbul.jpg (27.07.2011).

⁹¹ http://www.berkbalcik.net/images/31_mart_3.jpg (27.07.2011).

Resim 193 “İsyanın bastırılmasından sonra Yıldız Sarayı’nın önü.”⁹²

Resim 194 “Hareket Ordusu kumandanlarından bir grup.”⁹³

⁹² <http://doganzeki.files.wordpress.com/2009/10/31martayaklanmasi.jpg> (28.07.2011).

⁹³ <http://www.secim.com.tr/wp-content/uploads/2010/05/mesrutiyet1.jpg> (28.07.2011).

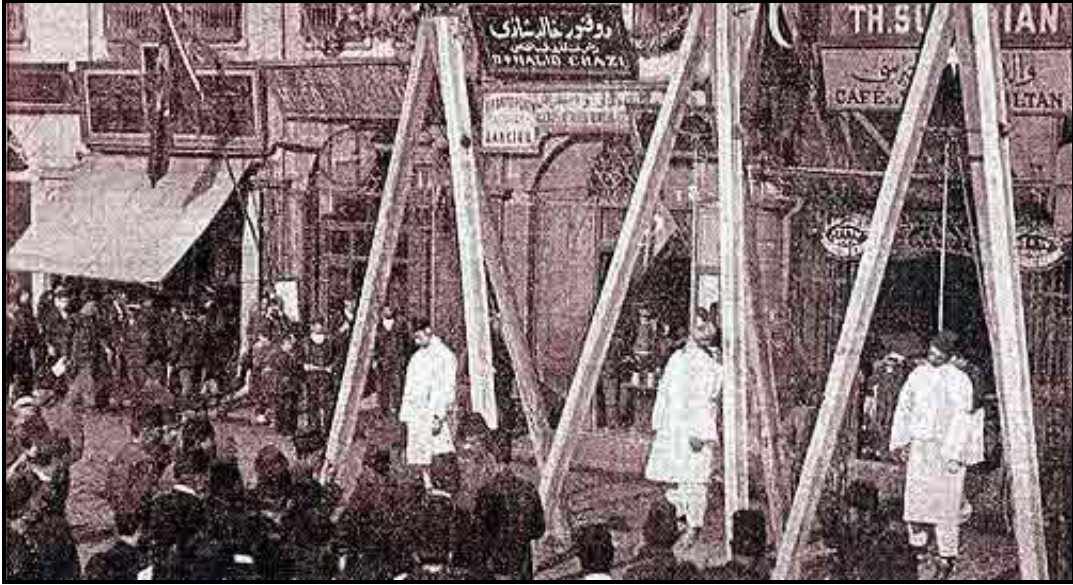
Resim 195 “31 Mart Vakası sırasında yaralananların hastaneye taşınması.”⁹⁴,

Resim 196 “31 Mart Vakası’nda yaşamını kaybedenlerden bazıları.”⁹⁵

⁹⁴ <http://www.berkbalcik.net/2009/03/31/31-mart-isyaninin-100-yildonumu> (28.07.2011).

⁹⁵ <http://deco-01.slide.com/r/1/0000/dl/VgVmPbsk0z9U-8-gvKXmmct34TJPk30a/watermark> (28.07.2011).

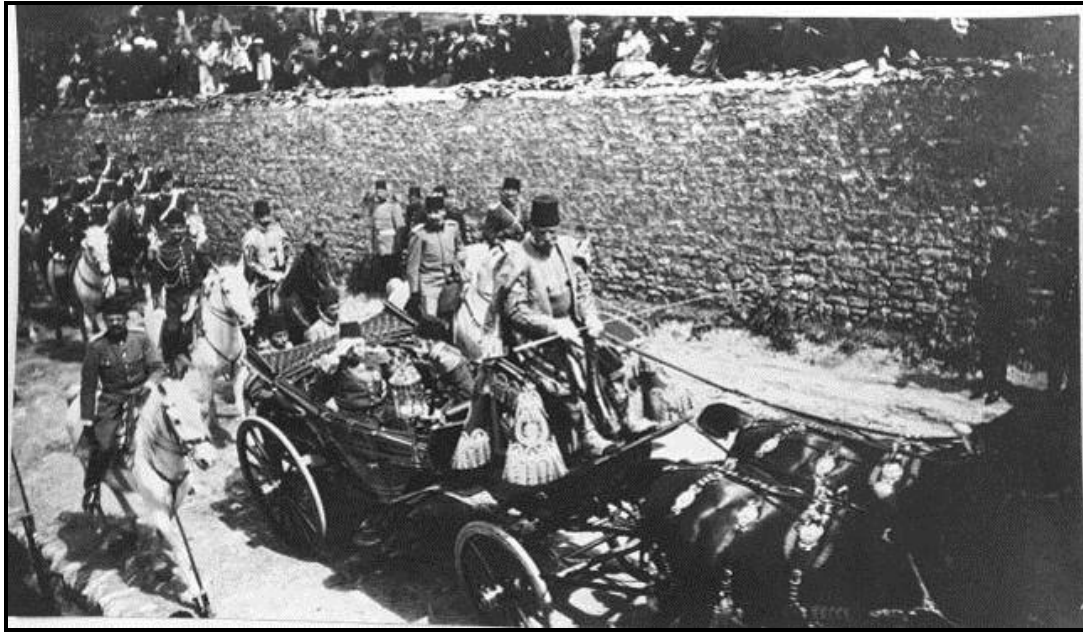
Resim 197 “31 Mart Vakası’na karışanların cezalandırılmaları.”⁹⁶

Resim 198 “31 Mart Vakası’na dâhil olduğu düşünölen II. Abdülhamit’in tahtan indirilmesi.”⁹⁷

⁹⁶ http://www.sodev.org.tr/Dosyalar/Tarihten_Yapraklar/31mart_vakasi.jpg (28.07.2011).

⁹⁷ <http://medya.zaman.com.tr/2008/07/24/yorum1.jpg> (28.07.2011).

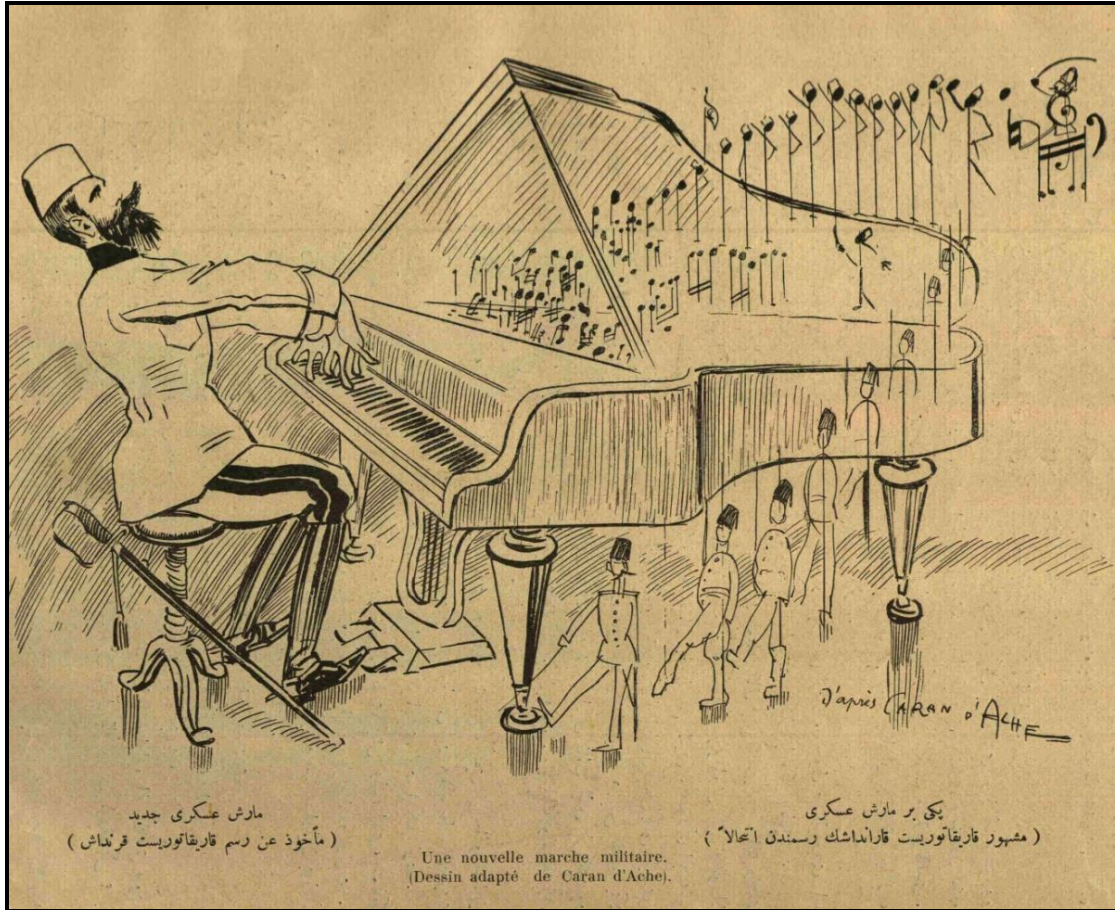

Resim 199 “II.Abdülhamit’in yerine tahta geçen V. Mehmet Reşat’ın halkı selamlaması.”⁹⁸

Ordu, 31 Mart Olayı’nda Meşrutiyet’in koruyucu olduğunu ispatlamıştır. İsyancılar ve isyanda adı geçenler cezalandırılmış, Padişah II. Abdülhamit tahttan indirilmiş, sükûnet yeniden sağlanmıştır. 31 Mart Olayı’ndan sonraki dönemde Meşrutiyet basınında ordunun yönetime müdahil olduğu, zaman zamanda baskı unsuru olduğuna dair görüntülere yer verilmiştir. Örneğin, Resim 200’de Mahmut Şevket Paşa’nın piyano ile askeri marş çalması, devlet siyasetinde artan ordu yönlendirmelerine yapılmış bir eleştiridir. Yine Resim 201’de orduyu temsil eden bir subay doktordan, devlet işlerinden dolayı hastalanan sadrazamın –Hilmi Paşa- görevden alınarak iyileştirilmesini istemektedir. Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin istifasının ardında ordu baskısı olduğu yorumunu yapanların düşüncesini dile getiren karikatür, aynı zamanda siyasetin belirlenmesinde ordunun ne derece etkili olduğuna da değinmektedir. Resim 202 ve 203’te ise ordunun bütçe tartışmalarındaki rolüne yer verilmiştir. Ülkenin ekonomik bunalımlar yaşadığı, dışarıdan borç alarak ayakta kalmaya çalıştığı dönemlerde ordu, özellikle dış siyasette artan baskılara dayanarak bütçe-

⁹⁸ http://www.os-ar.com/Mart/O_248.jpg (28.07.2011).

den fazla pay istemiş, sonunda da almıştır. Bu süreçte bütçe pazarlıkları hükümetle ordu arasında sıkı tartışmalara neden olmuştur. Resim 202’de askeri manevradan önce Maliye Nazırı Cavit Bey ile Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa arasında oluşan gerginlikte, sadrazam İbrahim Hakkı Paşa arada kalmıştır. Resim 203’te de bütçe tartışmaları sırasında Mahmut Şevket ile Cavit Bey’in çekişmeleri görüntülenmiştir. Cavit Bey’in ileri gelen İttihatçılardan olduğu göz önüne alındığında İttihat ve Terakki Cemiyeti programı doğrultusundaki uygulamaları sırasında ordu ile zaman zaman çatışma haline girip, uyum sağlamanın yollarını aramıştır.

Resim 200 “Pek iyi bir marş-ı askeri. (Meşhur bir karikatüristin Karan Aşın resminden intihalen).”

Kalem,

3 Eylül 1325/16 Eylül 1909.

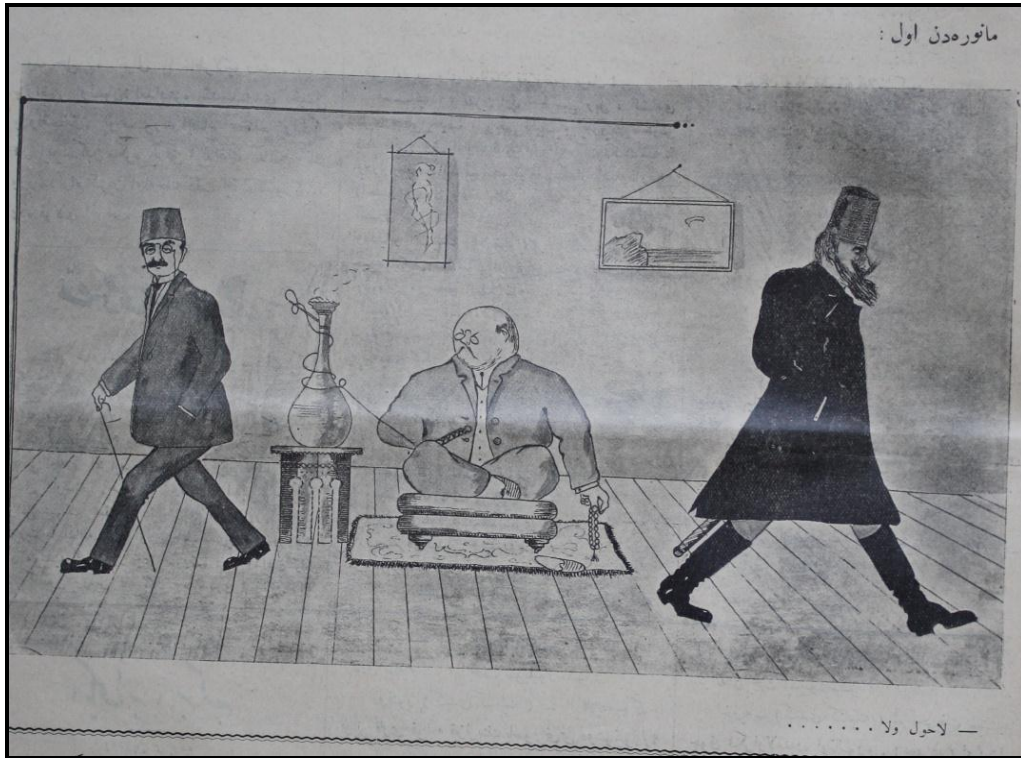
Resim 201

“Doktor – Hasta sadr’dan muzdarip-
tir.

-Avrupa’da lüzumunda maada dönüştürüyorlarmış. Mümkünse sizde dönüştürseniz de ızdırıp mündefi olsa.”

Laklak,

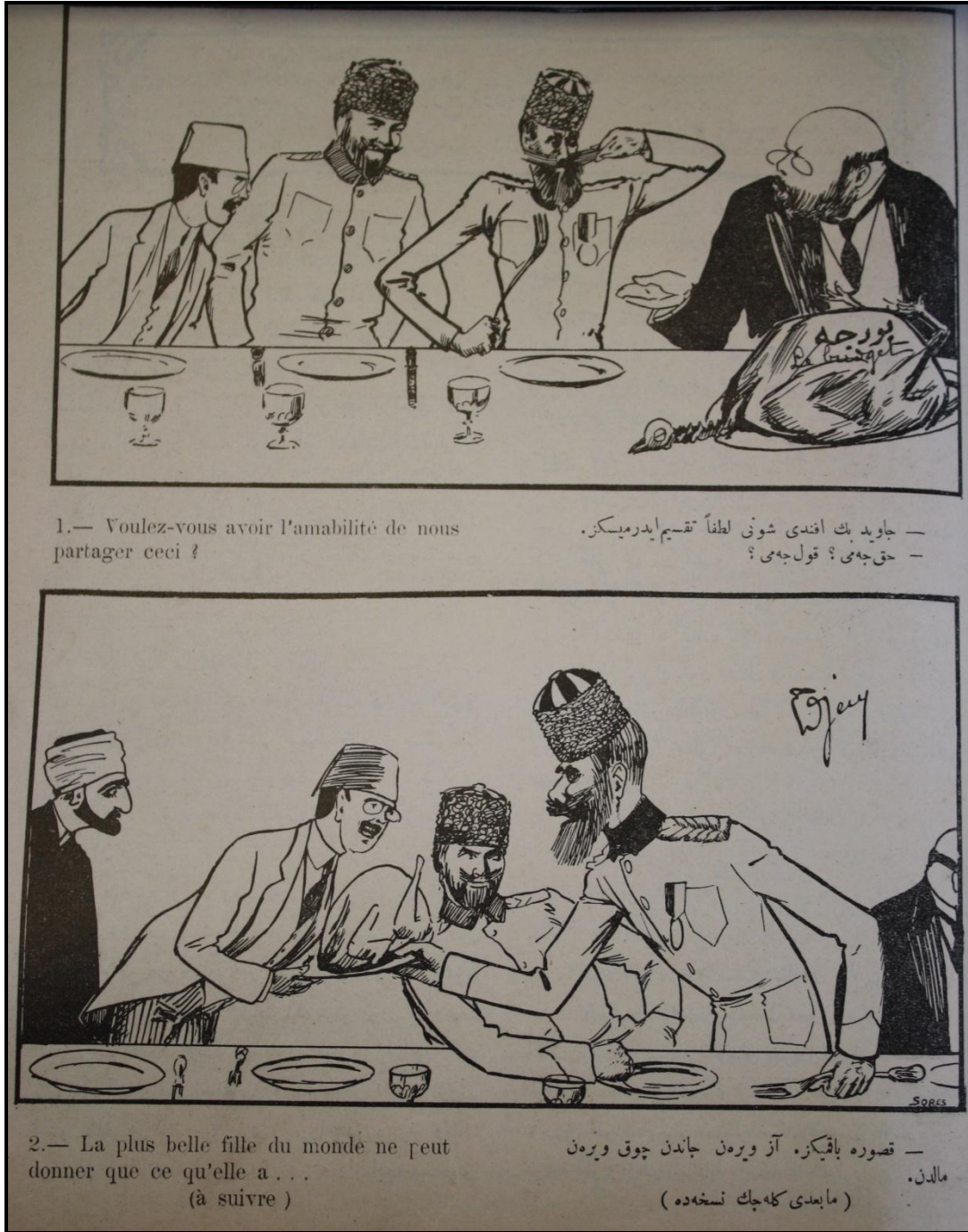
17 Eylül 1325/ 30 Eylül 1909.

Resim 202 “Manevradan evvel,

La Hâvle vell.”

Hayal, 22 Teşrinievvel 1326/ 4 Kasım 1910.

Resim 203 1. “-Cavid Bey Efendi şunu lütfen taksim ediniz.

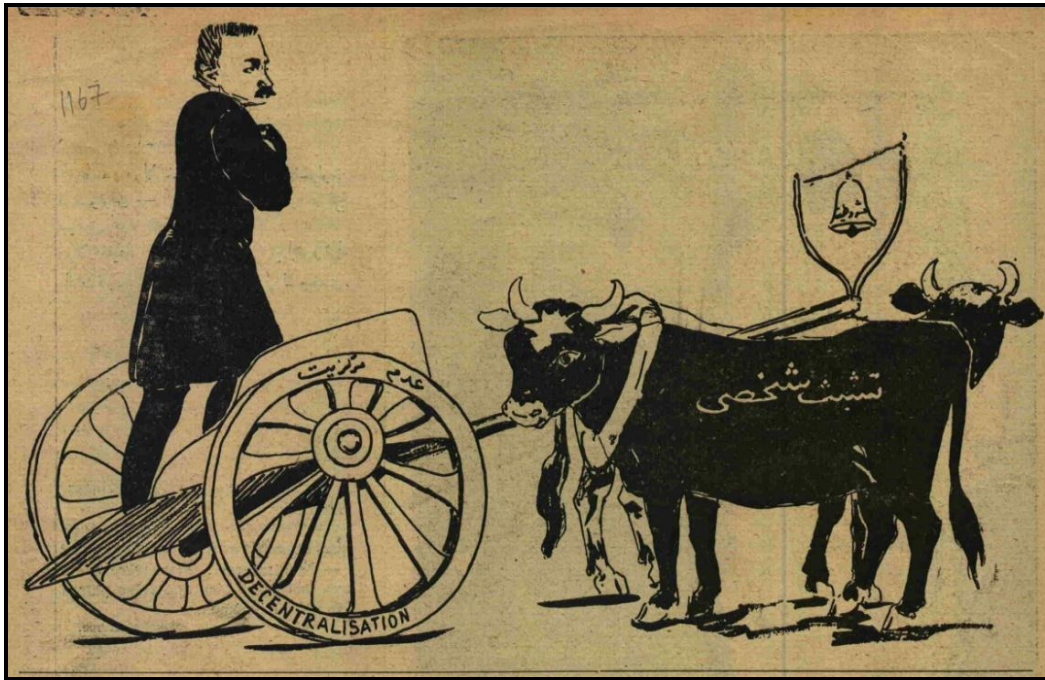
-Hakça mı, kulca mı?”

2. “Kusura bakmayınız. Az veren candan çok veren maldan.”

Cem,

26 Şubat 1326/11 Mart 1911.

Görsel malzemelerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayımladığı programın uygulanmasını sekteye uğratan önemli güçlerden biri de *Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti* olarak gösterilmiştir. Resim 204'te cemiyetin kurucusu Prens Sabahattin, tekerleğinde “*Ademi Merkeziyet*” yazan bir kağıdadır. Kağıdı çeken öküzlerden ters duranın üzerinde “*Teşebbüsü Şahsi*” yazmaktadır. *Kalem* dergisine göre Prens Sabahattin'in cemiyeti gelişmeyi engelleyen düşünceler ortaya koymaktadır. Resim 205'te Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti'nin faaliyetlerini fütursuzca sürdürdüğü üzerinde durulurken, Resim 206'da cemiyetin ileri sürdüğü düşünceleri silahlarla özdeşleştirerek, çalışmalarını vatanperverlik adına yapmaları eleştirilmiş, bu durumun ülke bütünlüğü için tehlike arz ettiğine değinilmiştir.

Resim 204 (Tekerlekte: Âdem-i Merkeziyet, İneğin üzerinde Teşebbüs-ü Şahsi yazmaktadır)

Kalem, 18 Eylül 1324/ 1 Ekim 1908.

Resim 205

“Mösyö bana bu yolda bir teklifte bulunmaktan utanmıyor musunuz?

-Af edersiniz madam. Bu bir teşebbüsü şahsidir, itiraz kabul etmez.”

Kalem,

3 Kânunuevvel 1325/ 16 Aralık 1909.

Resim 206 “Bu silahlar nedir?

-Vatanın müdafaası için bir teşebbüsü şahsi.”

Kalem, 25 Şubat 1325/ 9 Mart 1910.

Resim 207’de görülen iki subayın aralarındaki konuşmadan anlaşıldığı üzere ordunun içinde de muhaliflere katılanlar olmuştur: Subaylardan birisi örgütlerinin kabul görmediğinden söz etmekte, diğeri de Selanik’e gidip bu durumu düzeltmeyi önermektedir. İktidar tarafından onay bulmayan örgütlerin içinde yer alan subaylar, aynı zamanda ordunun içinde de muhalif grupların oluştuğunun göstergesi olmaktadır.

Resim 207

“-Yahu bizim teşkilat red edilmiş.
-Bari bizde Selanik’e gidelim belki
kabul ettiririz.”

Hayal, 25 Şubat 1326/ 10 Mart 1911.

Dönemin görsel malzemelerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile muhalifler arasındaki çatışmaların yeri Meclisi Mebusan olmuştur. İktidar politikalarını belirleyen İttihatçı hükümetlerle muhalifler arasındaki diyalogları genelde istizahlar belirlemiştir. Örneğin Resim 208’de, mebusların istizah (gensoru) talepleri karşısında uyanık olmak zorunda kaldıkları için memnuniyetsizlikleri dile getirilerek, mebuslar bir yandan tembelliklerinden

dolayı eleştirilmiş diğer yandan mecliste siyasi rotaların çizilmesinde gensoru taleplerinin belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Resim 209’da ise istizah taleplerinin hükümetin faaliyetlerini aksattığına dikkat çekilmiştir. Hatta Resim 211 ve 212’de olduğu gibi sırf muhalif olmak için muhalefet yapıldığına dair eleştiriler de yapılmıştır. Resim 213’e göre de meclisin sağ tarafında oturan muhalif grup gibi, meclisin sol tarafında oturan iktidarı temsil eden İttihatçı mebuslar da muhalefet edebilmişlerdir. Buradan hareketle İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin içinde de tam bir bütünlükten söz etmek çok mümkün görünmemektedir.

Resim 208

“Aman bu istizahlar....
uyumak mümkün değil !...”

Kalem,

2 Kânunuevvel 1326/15 Kasım 1910.

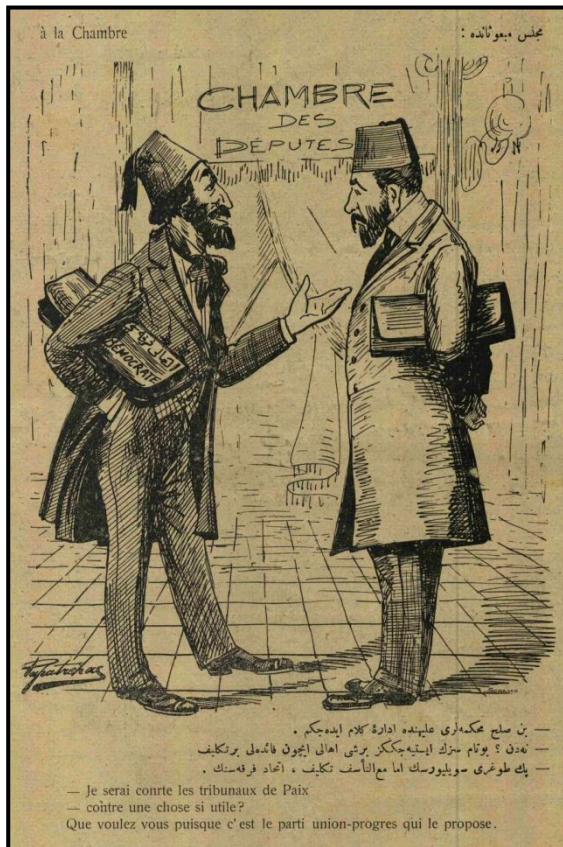

Resim 209 “Sadr- Oh çocuklar istizahlara karşı muhtaç olduğum istirahata muvafık oldum.

Maliye- Paşacığım bende bol çenem sayesinde hele bunları kurtarabildim.

Nafia- Aman arkadaşlar herkesin derdi kendisine deseniz iyidir. Huzuru ve rahatımı şu levhanın münderecatından muvakkit bir zaman için olsun mütarekeye nail oldum.”

Kahya Kadın, 22 Haziran 1326/5 Temmuz 1910.

Resim 210

“Meclisi Mebusan

-Ben sulh mahkemeleri aleyhinde idare-i kalam edeceğim.

-Neden? Bu tam sizin isteyeceğiniz bir şey, ahali için kaideli bir teklif.

-Pek doğru söylüyorsun ama maalesef teklif İttihat fırkasından.”

Kalem,

18 Mart 1326/31 Mart 1910.

Resim 211

“Nazır olup yerime göz dikenlerin hücumuna
maruz kalacağıma, mebus olur
ben hücum ederim.”

Cem,

12 Şubat 1326/25 Şubat 1911.

Resim 212 “Meclis Müzakeratından

Halil Bey- Hangi birinize cevap vereyim canım. Biriniz sağdan çekiyorsunuz, biriniz soldan.”

Züğürt, 18 Mart 1327/31 Mart 1911.

Basında yer alan görsel malzemeler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalifler karşısındaki siyasal ve ideolojik tutumunun tespit edilmesinde de önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Örneğin, Resim 213'te görüldüğü üzere 1909 yılında İttihatçılar eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve adalet kavramlarının savunucu olmuşlardır. 1910 yılında *Hayal* dergisinde yayımlanan bir karikatürde İttihat ve Terakki fırkası diğer tüm fırkaların üstünde bir güce sahip olarak gösterilmiştir (Resim 214). 1911'de *Züğürt* dergisindeki bir karikatürde ise aydınlık ve karanlığın birbirine denk olduğu bir dönem yaşandığı vurgulanarak, muhalifler karanlıkla, İttihatçılar aydınlıkla temsil edilmiştir (Resim 215). 1912'de de *Eşek* dergisinde, İttihatçıların tüm çabalarına karşın tam güce henüz ulaşabildikleri ifade edilmiştir. Bu karikatürlerin çoğunlukla İttihatçı manzaralar sunmalarının ardında muhalif basının susturulduğu⁹⁹ gerçeği dikkate alınmalıdır.

Resim 213

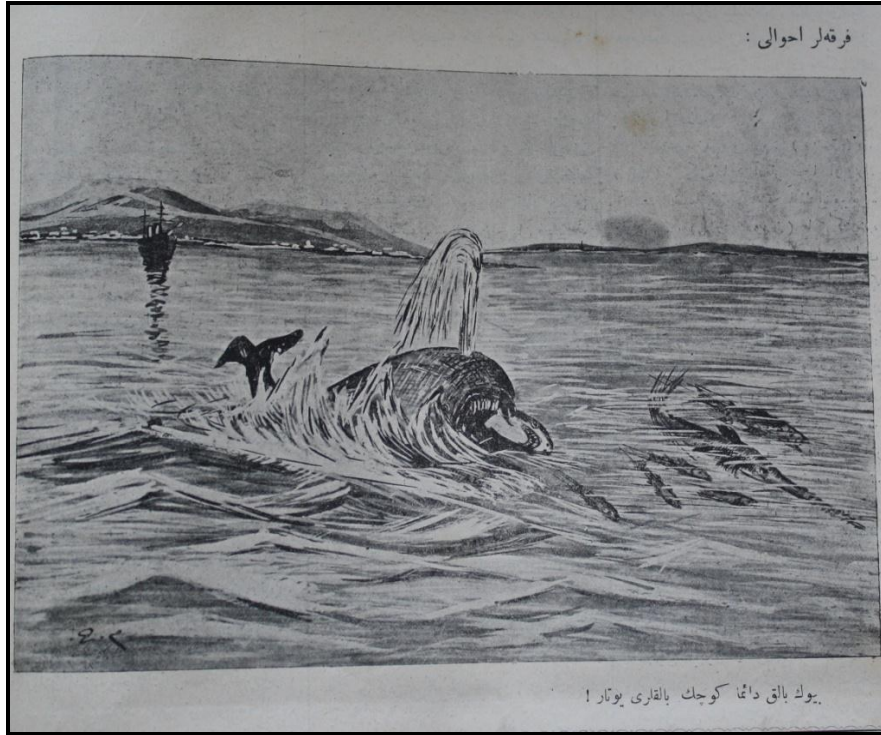
“En büyük kuvveti teşkil eden İttihat’dır.”

(Adamları saran kuşakların üzerinde, uhuvvet, adalet, hürriyet yazmaktadır.)

Kalem,

25 Kânunuevvel 1324/7 Ocak 1909.

⁹⁹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s.90-94.

Resim 214 “Fırkalar Ahvali

“Büyük balık daima küçük balıkları yutar.” *Hayal*, 31 Temmuz 1326/13 Ağustos 1910.

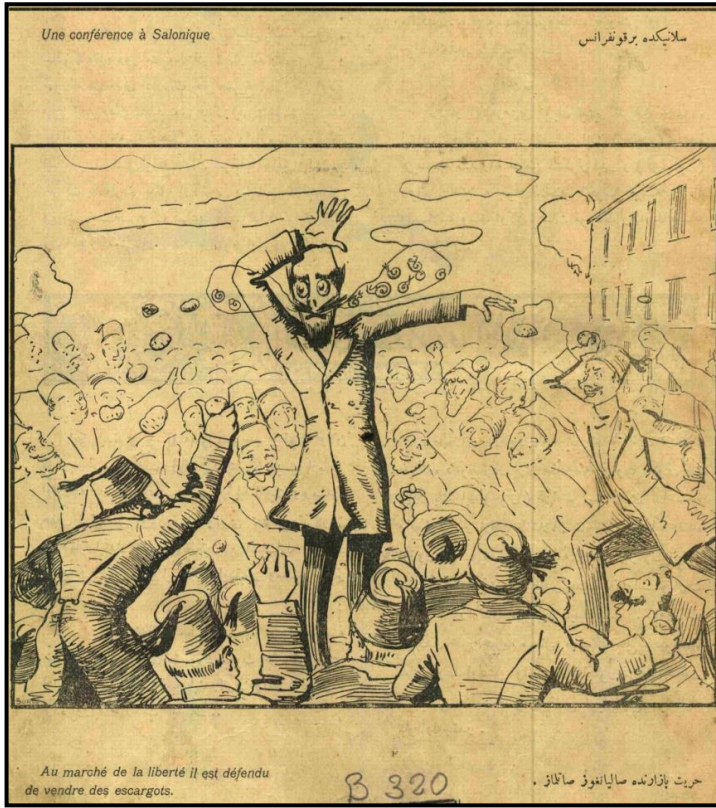
Resim 215 “Tesavi leyal ve nehar.” *Züğürt*, 1 Mart 1327/14 Mart 1911.

Resim 216 “Eşek- Oh çok şükür İttihatçı kardeşlerimizi bir defa da yükselmiş olarak görüyoruz.”

Eşek, 26 Temmuz 1328/8 Ağustos 1912.

II.Meşrutiyet dönemi basını her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafında yer almış görünse de, karikatürler muhalefeti eleştirirken diğer yandan dönemin iktidar güçlerinin merkeziyetçi ve despotik tutumunu da yansıtabilmektedir. Örneğin Resim 217’de, muhalif Lütfi Fikri Bey’in 19 Temmuz 1910’da Selanik’te siyasi partilerin durumu ile ilgili konferans vermek isterken İttihat ve Terakki taraftarlarınca protesto edilmesi görüntülenmiştir. Bu görüntü aynı zamanda 1910 yılında giderek güçlenen İttihatçı iktidarın muhalefete karşı tutumunu sergilemektedir : “*Hürriyet pazarında salyangoz satılmaz*” ifadesi, meşrutiyet ortamının özgürlük ilkesiyle çelişen bir durumdur. Yine Resim 218’de muhalif mebuslara uygulanan baskıya atıf yapılmıştır: Mecliste İstanbul mebusu olan muhalif fırkanın reisi elinde ağzını kapatan bir bantla görüntülenmiştir.

Resim 217

“Selanik de bir konferans
Hürriyet pazarında salyangoz
Satılmaz.”

Kalem,

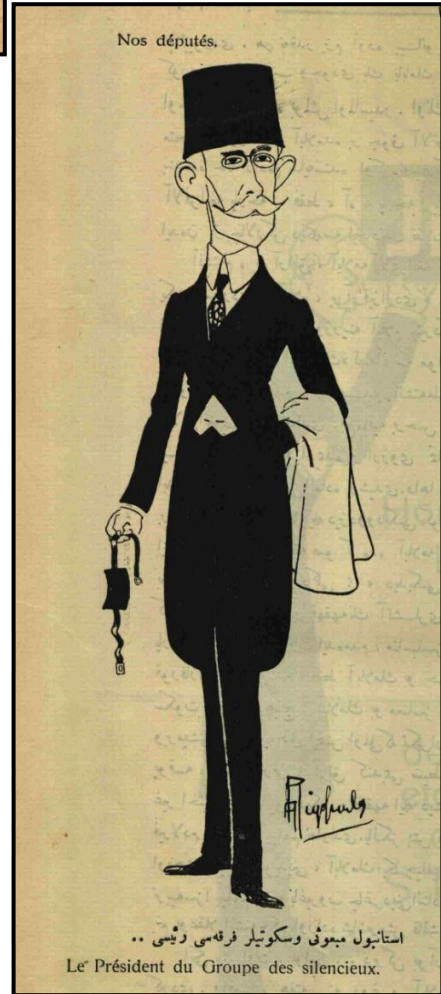
29 Temmuz 1326/11 Ağustos 1910.

Resim 218

“İstanbul Mebusu ve sükutiler fırkası reisi.”

Kalem,

30 Kânunuevvel 1326/12 Ocak 1911.

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 devrimi sonrasında bir yandan istibdat devrinin baskılarını ortadan kaldırmak, diğer yandan da hürriyet, eşitlik ve adalet kavramlarının içini dolduracak ıslahatları gerçekleştirmek istemiştir. Ancak tüm bu çabalar iktidar savaşlarında çoğu zaman anlamını kaybetmiş görünmektedir. Zaman zaman ordu ile çatışmalarına karşın önlerine çıkan engelleri 31 Mart olayında olduğu gibi ordunun gücüyle aşmışlardır. Bu da ordunun siyasette güçlenmesine ortam hazırlamıştır. Basın da yer alan görseller bu noktada orduyu rejimin destekçisi ve koruyucusu olarak göstererek desteklemiş olmakla birlikte sivil yönetimin demokratik koşulları yerine getirmesini de arzu etmiştir. Resim 219’da, daha Kanuni Esasi’nin üzerinden bir ay geçmişken idarenin sivillere bırakılması gerektiği dile getirilmiştir. Resim 220’de de benzer şekilde sivil iktidarı temsil eden Halil Mentеше ordu mensuplarına İdareyi Örfiye’nin bir gün güçleneceğini hatırlatmaktadır. Resim 221’de ise 31 Mart sonrası ordunun siyasete müdahalesinin, devlet yönetimini yavaşlattığı üzerinde durulmaktadır. Bu durum militarist bir anlayışı hâkim kılarken, demokratik ilkeleri zayıflatmıştır. Resim 222’de küçük bir kız hürriyet şarkısı söylemekte, Mahmut Şevket Paşa üzerine eğilerek tepeden bakmaktadır. Başka bir ifadeyle hürriyet, ordu sisteminin altında bir çocuk sesi kadar cılız kalmaktadır. 23 Ocak 1913 Bab-ı Âli Baskını sonrası iktidar tamamen ordunun eline geçecek ve Mahmut Şevket Paşa sadrazam olacaktır (Resim 223-225).

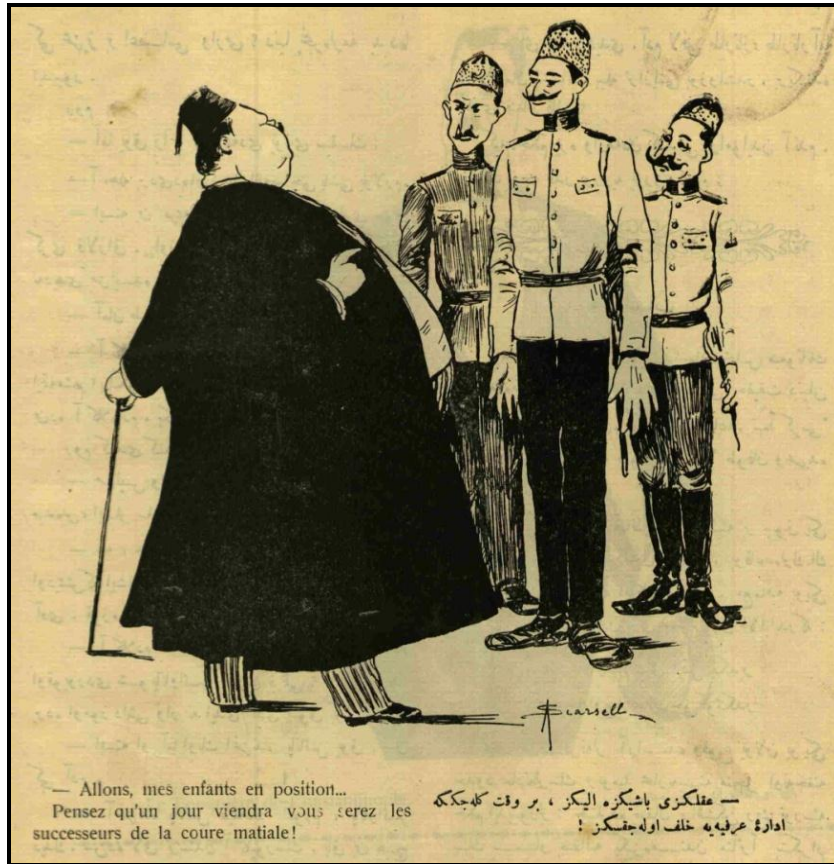

Resim 219 “- Pek ağır elimiz yoruldu.

-Ben size demedim mi? atınız bu tarafa.”

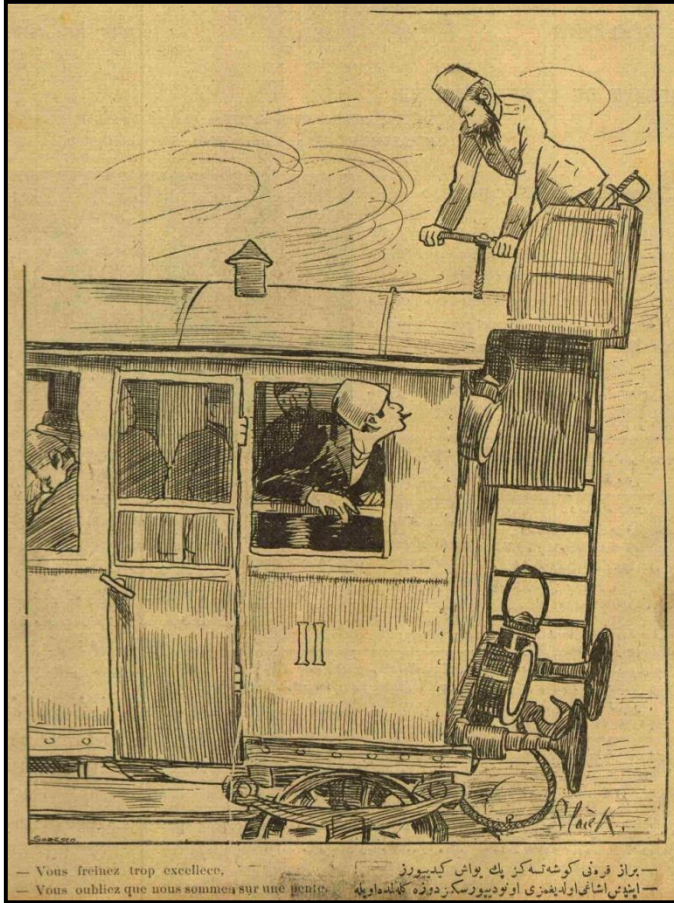
(Topun üzerinde: Türkiye)

Boşboğaz, 11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908.

Resim 220 “Aklınızı başınıza alınız bir vakit gelecek ki İdare-i Örfiye’ye halef olacaksınız.”

Kalem, 24 Şubat 1326/ 9 Mart 1911.

Resim 221

“–Biraz freni gevşetseniz pek yavaş gidiyoruz.

–İniş aşağı olduğumuzu unutuyorsunuz düze gelelim öyle.”

Kalem,

23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.

Resim 222

“La lay hürriyet.”

Kalem,

20 Kânunusani 1326/2 Şubat 1911.

Resim 223 23 Ocak 1913 Bab-ı Âli Baskını.¹⁰⁰

Resim 224 “Kamil Paşa Kabinesi’nin sukutuyla neticelenen Bab-ı Âli Vakası- Bab-ı Âli merdivenleri üzerinde ihtilal bayrakları temevvüc ederken.” *Resimli Kitab*, Kânunuevvel-Kânunusani 1328/ Aralık-Ocak 1913.

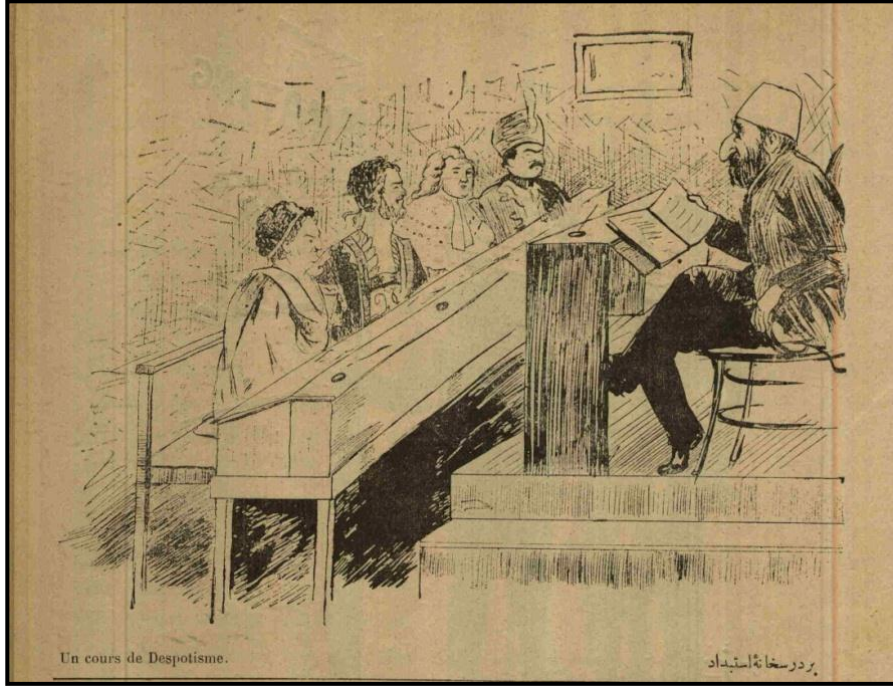
¹⁰⁰ <http://www.anindatepki.com/kultur-tarih/bab-i-ali-darbesi/> (02.08.2011).

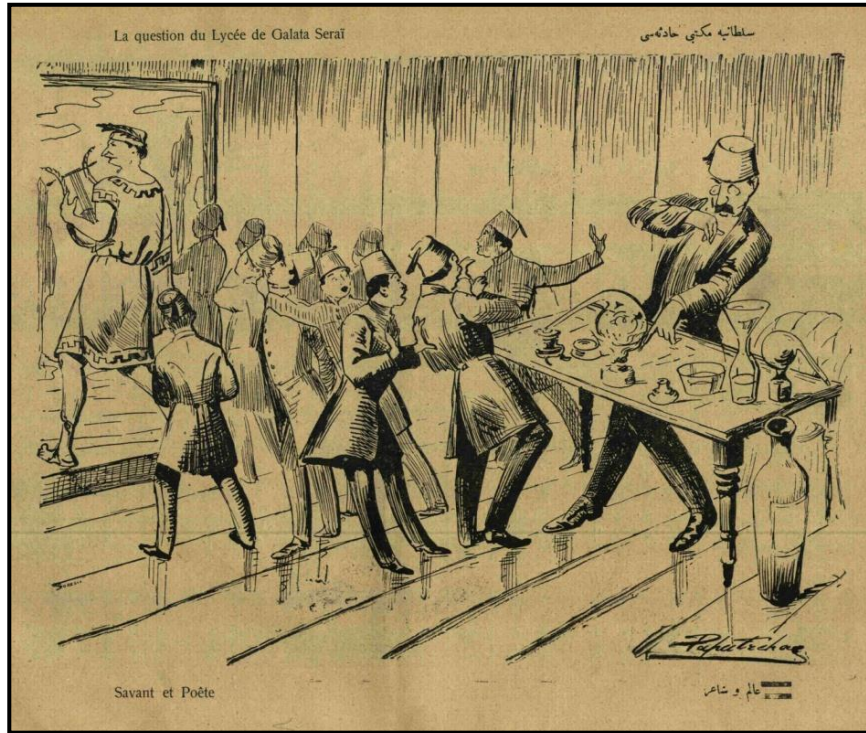
Resim 225 “Bab-ı Âli Vakası- vatanperverane nutukların halk tarafından kemal-i tehalükle istimâ edilmesi.”
Resimli Kitab, Kânunuevvel-Kânunusani 1328/ Aralık-Ocak 1913.

Yeni rejimin iktidar güçleri, eğitim ve basın alanlarında da İttihatçı politikaların desteklenmesine yönelik baskıcı bir tutum içinde olmuşlardır. Meşrutiyet basını bir yandan yeni rejimin baskılarını görüntülerken diğer yandan da II. Abdülhamit devrinin baskıcı politikalarını hatırlatmaktan vazgeçmemiştir. Dolayısıyla okuyucular Meşrutiyet’in getirdiği hürriyet ortamındaki baskıları, İstibdat devrinin baskılarıyla karşılaştırma şansına ulaşmıştır. Örneğin Resim 226’da Abdülhamit dünyanın tanınmış despotlarına ders verirken görüntülenmiştir. Diğer taraftan Resim 227’de Maarif Nezareti’nin, Sultaniye Mektebinde fen derslerinin edebiyat derslerine nazaran daha ağırlıklı olması yönündeki müdahalesine karşı liselilerin verdiği tepkiler görüntülenmiştir. Devlet bürokrasisine adam yetiştiren bir okulda, edebiyat derslerinin azaltılmak istenmesinin amacı daha az sorgulayan ve iktidarı destekleyen yeni nesil bürokratların yetiştirilmesi amacı taşındığı düşünülebilir.

Resim 228 ve 229’da ise basına yönelik baskılar görüntülenmiştir. Resim 230’da da iktidar güçlerinin bu yöndeki taleplerinin gerekçesi ortaya konmuştur.

Resim 226 “Bir derslane-i istibdad.” *Kalem*, 28 Mayıs 1325/10 Haziran 1909.

Resim 227 “Sultaniye Mektebi hadisesi. Âlim ve Şair.”

Kalem, 8 Nisan 1326 /21 Nisan 1910.

Resim 228

“Zavallı dostum bu hal ile nereye gidiyorsun?”

-Bir gazete imtiyazı istemeye.

-Pek âlâ. Fakat başını ne yaptın?

-Ne olur ne olmaz,ihtiyaten emin bir mahalde muhafıza ettim.”

Kalem,

5 Şubat 1324/18 Şubat 1909.

Resim 229

“Paris -10 Nisan

-Ey sahibi Kalem, ne var ne yok?

-Fincancı katırını ürkütmediysen

bir şey yok.”

Kalem,

5 Mayıs 1325/20 Mayıs 1909.

Resim 230 “Hükümetle-Matbuat

Mülteciyan-Aman! Meded senden! Senden başka bize zahir olacak kimse yok.

Mülteci-Peki, ama ...beni böyle yüksek taşlar arasında, tehlikeli halde bulundurur iseniz kendime bile imdad edemem. Nerde kaldı gayriye, ...ya beni buradan kurtarırınız yahud başınızın çaresine bakarsınız.”

Hayal, 5 Teşrinisani 1326/18 Kasım 1910.

II. Meşrutiyet’in ilanıyla ortaya atılan kardeşlik, eşitlik, adalet gibi kavramlar Osmanlılık ideolojisinin alt yapısını oluşturmaktaydı. Modernleşme sürecinde Osmanlı toplumunun, karşı karşıya kaldığı eşitlik ve kardeşlik gibi kavramlarla özdeşleşmesi, ideolojik bir üst çabanın başarısı olabilir miydi? Bu sorunun yanıtı 1908 öncesi gayrimüslimlerin Osmanlı toplum düzeni içindeki konumları ve ilişkileriyle, II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki gelişmelerde aranmalıdır.

Osmanlı devlet sisteminde, XIX. yüzyılın başlarına kadar devam eden millet sistemi din ve mezhep topluluklarına dayanarak oluşturulmuştur. İlber Ortaylı'ya göre bu durum, toplumda Osmanlı üst kimliğinin oluşmamasında belirleyici olmuştur: “*Maddi kültür ve hayat tarzında, folklor de karşılıklı etkileşimlere bir ölçüde açıklık sağlamış bir Osmanlı tarzı ve yaşam biçimi doğabilmişse de, yazılı kültür ve düşünce de ortak bir kültürün doğuş ve gelişmesini engellemiştir.*”¹⁰¹

Toplumsal düzenin oluşumunda belirleyici tarihsel koşullara, Avrupa devletlerinin gayrimüslimler üzerindeki etkileri de eklenince, Osmanlılık kavramının gerek Müslüman gerekse gayrimüslim tebaa tarafından kabul görmesi ve gündelik yaşama yansması çok mümkün görünmemektedir. II. Meşrutiyet'in ilanının başkahramanları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oluşumunda,- özellikle askeri üyelerinde -Türkçülük düşüncesinin egemen olduğu gerçeği, Osmanlılık düşüncesinin uygulanma sürecinin yapaylığı inancını artırmaktadır. “*Derin çekirdeğinde Türkçülüğün bulunduğu, yüzeyde yapay bir Osmanlılık diskuru, İttihatçı politikanın en karakteristik özelliği olacaktır.*”¹⁰²

II. Meşrutiyet dönemi basınında yer alan görsel malzemeler, istibdat sisteminin olumsuzluklarına karşı Meşrutiyet sistemini anlatmak ve bu sistemi benimsetmek çabasında iken bir yandan da gayrimüslim tebaanın, Osmanlıya bağlılığını sağlamayı ve böylece Avrupa devletlerine Osmanlı birliğini ve bütünlüğünü kanıtlamayı amaçlamıştır. Bu nedenle basında yer alan görsel metinlerde Kanun-u Esasi'nin ilan edilmesinden sonra her fırsatta kardeşlik, eşitlik ve hürriyet kavramlarına yer verilmiştir. 21Aralık 1908'de *Davul*'da kardeşlik vurgusu yapan karikatür dönemin simgesi haline gelmiştir (Resim 231). Diğer yandan Resim 232'de görülen “*Çingenelerin hisse-i nümayişinden*” alt yazılı karika-

¹⁰¹ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Ansiklopedisi*, s.996.

¹⁰² Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İletişim Yayınları, İstanbul,2008, s.76.

tür, Osmanlılığın yaygınlaşmasına yönelik taleplere dair oluşan kanaatin, bir başka göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Resim 231 “Yaşasın Uhuvvet.” Davul, 8 Kânunuevvel 1324/ 21 Aralık 1908.

Resim 232

“Çingenelerin hisse-i nümayışinden
Yaşasın adalet, yaşasın uhuvvet!
Yaşasın müsavat, yaşasın hürriyet!”

Kalem,

20 Teşrinisani 1324/ 3 Aralık 1908.

Basında yer alan görsellerde, Osmanlıcılık ideolojisi desteklenirken, eşitlik ve adaletin sözde kalmaması gerektiği sıklıkla yinelenmiştir. Örneğin Resim 233’de Balık Pazarı’nda Ermeni Kilisesi’nce yapılan Meşrutiyet kutlanmalarına atıf yapılarak, eşitliğin henüz tam olarak sağlanmadığı vurgulanmıştır. Yine Resim 234’de hukuki eşitliğin yetersizliğinden söz edilmektedir. Basın organları çoğu zaman eşitliğin uygulanabilirliği konusunda umutsuzdur (Resim 235).

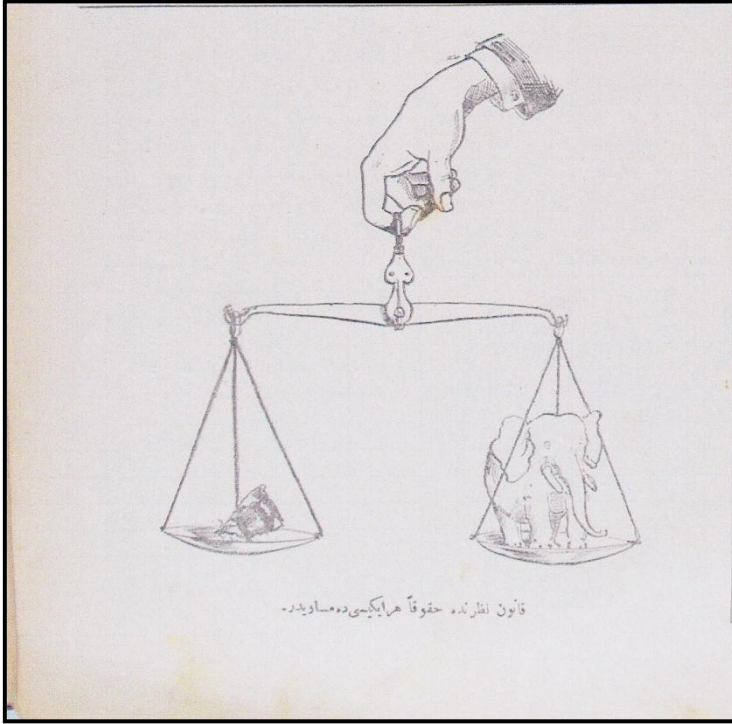
Resim 233

“Müsavat

Balık Pazarında müsavatın suret-i telâkkisi.”

Boşboğaz,

8 Eylül 1324/21 Eylül 1908.

Resim 234

“Kanun nazarında hukuken
her ikisi de müsavidir.”

Boşboğaz,

18 Eylül 1324/1Ekim 1908.

Resim 235

“- Müsavat böyle mi olur? Mademki biz herkes gibi
olamayız. Herkes bizim gibi olmalı ki müsavane-i
itimad edelim.”

Kalem,

19 Teşrinievvel 1324/ 1 Kasım 1908.

— مساوات بویله می اولور؟ مادامکه بز هرکس کبی
اوله میز . هرکس بز کبی اولمی که مساوانه اعتاد ایدلم .

Entre eunuques.

— Egalité? allons donc! Il foudrait que tout le
monde fût comme nous?

1908 seçimleri Osmanlılık kavramı etrafındaki vurgulara rağmen uygulamanın güçlüğüne ortaya koymuştur. Örneğin, Yanya vilayetindeki köylerde yaşayan Rumların vatandaş kabul edilmeyerek seçimlere katılmalarına izin verilmemesi, diğer yandan da seçim sürecinde devam eden Rum muhalefetinin seçimlere katılmama yönündeki “*boycot eylemi*”¹⁰³ *Kalem* dergisi tarafından eleştirilmiştir (Resim 236).

Resim 236

İntihabda Haksızlık

- Kaimeno Panoyataki niçin ağlıyorsun yavrum?
- Mamakamo Türkler bana sen müntahib olamazsın diyorlar.”

Kalem,

13 Teşrinisani 1324/26 Kasım 1908.

¹⁰³ Erol Üyepazarcı - Mehmet Ö. Alkan, “İlan-ı Hürriyet Dolayısıyla 1908 Karikatürleri” *Toplumsal Tarih*, 2008, 176. Sayı, ss.20-22.

1910 yılı sonbaharına gelindiğinde Osmanlı basınında yer alan görseller, Osmanlılık kavramını sürdürme çabasından uzakta görünmektedir. Özellikle Rum muhalefeti açıkça eleştirilmektedir. Patrikhaneye cesaret veren gücün Yunan devleti olması ve Girit meselesinde olduğu gibi dış politikada Yunanlılarla yaşanan olumsuz gelişmeler bu tepkilerin artmasında belirleyici olmuştur. Resim 237’de, Rum Patriği’nin, Yunan ve Osmanlı basını arasında kalmış görüntüsü bu duruma örnek oluşturmaktadır. Resim 238’de Makedonya’daki çete savaşlarında rahiplerin etkili olduğu ileri sürülürken, Resim 239’da Yunanistan’ın, Osmanlı Rum mebuslarının da desteği ile çeşitli çetelerin eylemlerine neden olduğu iddia edilmiştir.

Resim 237

“Rum Patrikhanesi Meselesi

Hayal- Şimdilik muvazene yolunda....Eğer bir ucu koparsa gümbürtüyü o vakit seyrediniz.”

Hayal, 3 Eylül 1326/16 Eylül 1910.

Resim 238

“Makedonya’da Rahipler- Kardeşler sakın terk-i husumet etmeyiniz. Silahlarınızı zinhar hükümete vermeyiniz.

Kalem,

28 Teşrinievvel 1326/ 10 Kasım 1910.

Resim 239 “Dertli –Bunlar kimi götürüyorlar?

Garip-Yunanistan’ın müteveffa politikasını, Deli Yani’yi¹⁰⁴ muhakeme edecek mülk hakimesinin yanına götürüyorlar.

Dertli- O fesliler kim?

Garip- Anlayamadın mı? Osmanlı Rum mebuslarından malum-ul esamî”

Dertli ile Garip, 26 Ağustos 1326/8 Eylül 1910.

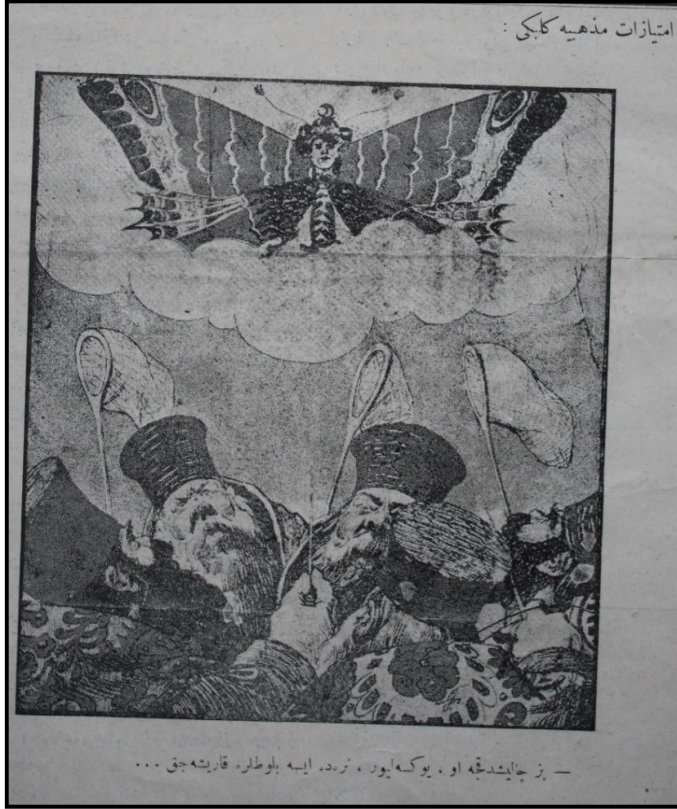
¹⁰⁴ Bafra çevresinde Aynidere köyünden Balcıoğlu "Deli Yani" Rum Çetesi.

<http://www.angelfire.com/rnb/atadiyar/ata1df.html> (03.08.2011)

1911 yılına gelindiğinde Patrikhane'nin tüm çabalarına rağmen istediği ayrıcalıkları elde edemediği vurgulanmıştır (Resim 240). Görsel malzemeler Rum Patrikhane-si'nin Osmanlı yönetiminden hangi ayrıcalıkları almak istediğinin bilgisini detaylı olarak vermemektedir. Bununla birlikte genel olarak değerlendirildiğinde görsellerde, Patrikhane-nin, Yunanistan tarafından desteklendiği, Balkanlarda yaşanan karmaşada ve Osmanlıcılık ideolojisinin benimsenmemesinde etkili rol oynadığı, kanaatinin hakim olduğu anlaşılmak-tadır. 1912'de Balkan savaşları sürecinde -Osmanlılık kavramı somut olarak geçerliliğini yitirmiş olmasına karşın- basında, İmparatorlukta bütünlüğünün sağlanmasına yönelik bel-ki de son bir umutla Osmanlılık düşüncesi ön plana çıkarılmak istenmiştir. Özellikle *Re-simli Kitab*, Balkan savaşları sırasında kahramanlık gösteren gayrimüslim vatandaşların fotoğraflarına yer vermiştir (Resim 241- 242). Resim 243'te ise Arnavutluk'ta ayrılıkçı eylemlere rağmen savaşa gönüllü olarak katılan Osmanlı Arnavutlarının görüntülerine rast-lanmaktadır. Yine Patrik Yoahim Efendi'nin (Resim 244) ve iki ay sonraki Mahmut Şevket Paşa'nın (Resim 245) cenaze törenlerindeki tüm cemaatlerin katılımının vurgulanması bu yolda değerlendirilebilir.

II. Meşrutiyet basınında yer alan görsellerin, gayrimüslimlerin ve Müslümanla-rın ayrımcı söylemlerine yönelmemelerinin nedeni Osmanlılık düşüncesini koruma çabala-rı olabilir. Diğer taraftan dönem görsellerinde aydınlar arasında yayılmaya başlayan milli-yetçilik kavramı da ön plana çıkarılmamıştır. Çalışma sırasında, satır aralarına sıkıştırılan ifadeler dışında ¹⁰⁵ 1914 yılına kadar doğrudan Türkçülük ideolojisini sergileyen bir görse-le rastlanmamıştır.

¹⁰⁵ Bkz.s.77,Resim 64.

Resim 240

“İmtiyazat-ı mezhebiye kelebeği
Biz çalıştıkça o yükseliyor, nerede ise
bulutlara karışacak.”

Hayal,

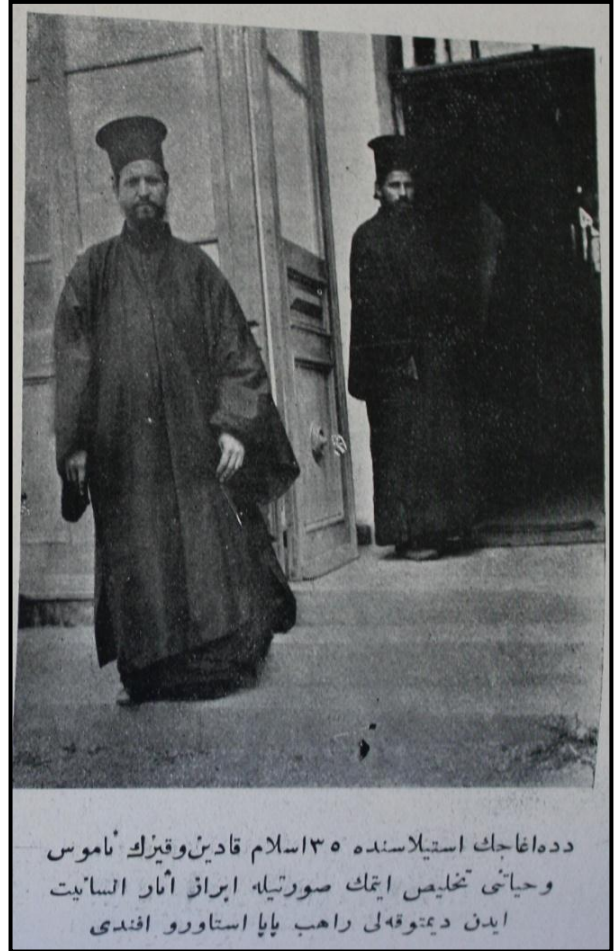
21 Kânunusani 1326/ 3 Şubat 1911.

Resim 241

“ Dedeâğaç’ın istilasında 135 İslam kadın ve kızın namus ve hayatını tahlis etmek suretiyle ibraz-ı eser insaniyet eden Dimetokalı Rahip Papa İstavro Efendi.”

Resimli Kitab

Temmuz 1328/ 1912.

Resim 242 “Gönüllü bir kahraman- Musevi vatandaşlarımızdan olup sevk-i hamiyetle bir kıta-ı askeriyeye gönüllü olarak ilhak eden Yaku oğlu Mordhay Efendi – Sirkeci’de hareketi intizar esnasında.”

Resimli Kitab, Ağustos 1328/ 1912.

Resim 243 “Arnavut gönüllülerinin idarehanemiz önünden mürurları.”

Resimli Kitab, Eylül 1328/ 1912.

Resim 244 “Mütevveffa Rum Patrik’i Yoahim Efendi’nin cenaze merasimi.”

Resimli Kitab, Teşrinievvel - Teşrinisani 1328/ Ekim –Kasım 1912.

Resim 245 “Cenaze alayının bir kısmının görünüşü.” *Resimli Kitab, Mart 1329/ 1913.*

II. Toplumsal Kümeleşmeler

20. yüzyılın başlarında Avrupa merkezli bir dış siyasetin gölgesinde modern dünyanın değerleriyle Osmanlı'nın geleneksel değerlerini uzlaştırarak, imparatorluğun siyasal bütünlüğünü sağlama çabaları, toplumsal yaşamın şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu dönemde siyasal yaşama katılan, başka bir ifadeyle Meşrutiyet rejimini benimseyen ve destekleyen bir toplum anlayışına ihtiyaç vardır. Yeni toplumsal yapılanmada da, Fransız devriminin -kardeşlik, eşitlik, hürriyet ve özgürlük- kavramlarıyla, Batı'ya açılan kapıdan geçerken, bu değerleri geleneksel Osmanlı değerleriyle uzlaştırmak gerekmektedir. İç siyasal yaşamın yapılanmasında olduğu gibi toplumsal yaşamda da bu uzlaştırma çabaları yeni çatışma süreçlerinin doğmasına yol açmıştır. Diğer taraftan II. Meşrutiyet dönemine ait görsellerde, 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan Osmanlı modernleşmesinin en radikal adımlarının atıldığı görüntüsü hâkimdir. II. Meşrutiyet'in ilanı devlet rejiminde yapılan siyasal bir değişim olarak kalmamış, toplumun temel birimlerindeki dönüşümü de tetiklemiştir. Dönem basınında yer alan görsellerden yola çıkarak gündelik yaşamın pek çok alanında bu dönüşüm sürecinde görülen, uzlaşma ve çatışmaları izlemek mümkün olmaktadır.

Meşrutiyet rejiminin değerlerinin oluşturulması, devamlılığının sağlanarak gelecek nesillere aktarılması ve buna bağlı olarak toplum yaşamının yeni iktidar güçlerince denetlenebilir hale gelmesi aşamasında çocukların yetiştirilmesi önem kazanmıştır. Meşrutiyet döneminde basılan *Çocuk Duygusu* dergisinde Osmanlı çocuklarına ve ebeveynlerine, Batılı çocukların dünyasından yapılan alıntılar, bu duruma kanıt olarak gösterilebilir. Resim 246 ve 247'de örnekleri görülen masal kahramanları, Osmanlı çocuklarını batı düşüncesine yakınlaştıran alt bilincin oluşmasında belirleyici olmaktadır.

Resim 246

“Prenses sarayda hizmet görürken.”

Çocuk Duygusu,

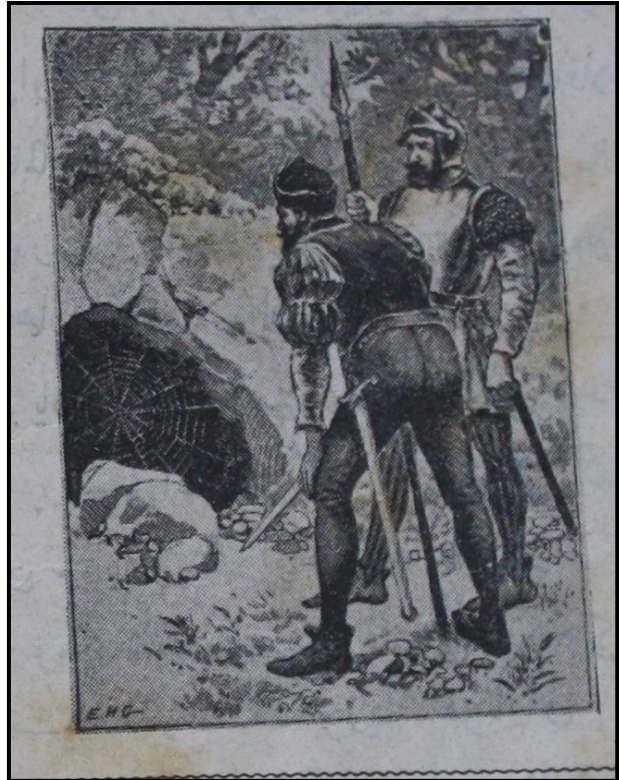
12 Kânunuevvel 1329/ 25 Aralık 1913.

Resim 247

“Prens ve Şövalyeler.”

Çocuk Duygusu,

19 Kânunuevvel 1329/ 1 Ocak 1914.

Çocuk Duygusu masalların dışında Batılı çocukların küçük yaşlardan itibaren farklı alanlarda eğitildikleri yönünde haberlere de yer vermiştir (Resim 248- 249). Batıda “çocuk” artık geleneksel bakışın yüklediği ailenin soyadını taşımak ve aile işlerini devralmak gibi görevlerinin ötesinde modern dünyanın bir parçası haline gelmiştir. Batılı çocuklar, müzik dinleyerek, bale yaparak, tiyatro oyunlarında rol alarak, çocuklara yönelik tasarlanan modayı takip ederek (Resim 250) ve siyasal değişimleri gözlemleyerek (Resim 251) bireysel gelişimlerini tamamlamaktaydılar. Bu süreç özgür düşünen, adalete inanan ve nihayetinde demokrasiyi benimseyen bireylerin yetişmesine giden yol olarak benimsenmiştir.

Resim 248 “Paris’in Anton tiyatrosunda büyük artistler derecesinde marifet gösteren bir kızcağız.”

Çocuk Duygusu,

12 Kânunuevvel 1329/ 25 Aralık 1913.

پارسده اوپهرا تياتروسنده بر درسخانه صنعت

Resim 249“Paris de Opera tiyatrosunda bir derslane-i san’at .”

Çocuk Duygusu, 12 Kânunuevvel 1329/ 25 Aralık 1913.

قىشاق چو چوق مودارى ظرافت چو چوقلار ايمونك بولك براحتيا جدر

Resim 250

“Kışlık çocuk modaları, zarafet çocuklar için en büyük ihtiyaçtır .”

Çocuk Duygusu,

12 Kânunuevvel 1329/ 25 Aralık 1913.

Resim 251 “Kral Edward’ın vefatı üzerine arz-ı matem etmek üzere merasim-i mahsusa ile sarayın önünden geçen bazı İngiliz çocuklar.” *Resimli Kitab*, Temmuz 1326/ 1910.

XX. yüzyılın başlarındaki Osmanlı toplumsal düzeni içinde gerek ekonomik gerekse değerler düzeyinde, Batılı çocukların imkânlarına ulaşmak çok küçük bir kesimin şansı olsa da, dönem basınındaki fikirler ve fotoğraflar sayesinde, çocukların yetiştirilmesi konusunda yeni bir anlayış oluşmaya başlamıştır. Örneğin Resim 252’de, ders çalıştığı için oğluyla gurur duyan bir Osmanlı annesinin görüntüsü, çocuklarda okur-yazarlık yetisinin gelişmesine önem verildiğini kanıtlamaktadır. Yine *Resimli Kitab*’da sıkça yer alan, Osmanlı İmparatorluk sınırları içerisinde bulunan çeşitli okullarda eğitim gören öğrenciler ile öğretmenlerinin fotoğrafları, eğitilmiş bir gelecek nesil yaratma noktasındaki istekli tutumun yansımalarıdır.

Resim 252

“Maşallah evladım dersine çalışıyor.”

Dalkavuk,

15 Teşrinsani 1324/ 28 Kasım 1908.

Resim 253 “Kadıköy’de Halile-i Muhammediye Mekteb-i İbtida-iyesi talebesiyle muallimleri.”

Resimli Kitab, Haziran 1327/ 1911.

Resim 254 "İstanbul [Numune Mektebi] talebe ve muallimini."

Resimli Kitab, Ağustos 1326/ 1910.

Resim 255 "Bursa Darülmuallimin Tatbikat. Mektebi münthehi sınıfı talebe ve muallimini."

Resimli Kitab, Haziran 1327/ 1911.

Resim 256 "Eskişehir Mekteb-i İdadiye Mülkiyesi talebe ve muallimini." *Resimli Kitab*, Nisan 1327/ 1911.

Resim 257 "Sivas Sanayi Mektebi talebe ve heyeti talimiyesi." *Resimli Kitab*, Nisan 1327/ 1911.

Resim 258 “Anadolu’da bir İbtida-i Mektebi- İmtihandan sonra talebenin Târık Piyesini temsil etmeleri.”
Resimli Kitab, Teşrinievvel 1326/ Ekim 1910.

Resim 259 “Selanik’te tesis edilen dilsizler mektebi talebe ve muallimini.”
Resimli Kitab, Ağustos 1326/ 1910.

Resim 260 “Selanik’de dilsizler mektebi talebesi .”*Resimli Kitab*, Ağustos 1326/ 1910.

Anadolu’nun farklı bölgelerinde ve İttihat ve Terakki’nin etkin olduğu Selanik’te bulunan çeşitli okullara ait fotoğraflardaki (Resim 253 – 260) öğrencilerin kıyafetleri ve duruşları ilk bakışta askeri okulları çağrıştırmaktadır. Okul öğrencileri arasında kız çocuklarına rastlanılmaması da bu imajı güçlendirmektedir. Buna karşılık İmparatorluk sınırları dışında kalan Bulgaristan’ın Tatar Pazarcık kasabasında Müslüman çocuklara yönelik eğitim yapan bir okula ait fotoğraf da öğrenciler rahat kıyafetleri ve duruşlarıyla fark edilmektedir (Resim 261). Resim 262’de yine Bulgaristan’daki Vidin Mekteb-i Rüştîyesi’nde kız ve erkek öğrenciler birlikte görüntülenirken, başlarında bayan öğretmenlerin bulunması da ilginç ve önemlidir. Bulgaristan’daki Müslümanlara uygulanan eğitim politikalarının farklı olması, artık bir Osmanlı toprağı olmayan Bulgaristan’daki Müslümanların dışarıdan Osmanlıyı destekleyecek bilince ulaşmalarını sağlamak olabilir.

Resim 261 “Bulgaristan’da Tatar Pazarçık kasabasında İslam Mektebi talibe ve talebatıyla heyet-i talimiyesi.”

Resimli Kitab, Temmuz 1326/ 1910.

Resim 262 “Bulgaristan’da Vidin Mekteb-i Rüştıyesi talibe ve talebatıyla heyet-i muhteremi talimiyesi.”

Resimli Kitab, Haziran 1327/ 1911.

İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara geldikten sonra eğitim ve öğretim sisteminde, yeni rejimi destekleyen birtakım önlemler alırken, kendi örnek okullarını da açmıştır (Resim 263-265). Resim 263'te İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Medine civarında, gelecekte vatana faydalı olacak çocukların yetiştirilmesi için açılan “*İttihad Mektebi*”nin görüntüleri, Meşrutiyet yöneticilerinin eğitimden beklentilerini ortaya koyan ipuçlarını içermektedir. İttihad Mektebi'nin açılış töreni sırasında öndeki Arap çocuğun konuşmasını Türkçe yapması, bu bölgedeki halklar üzerindeki hâkimiyeti pekiştirme düşüncesini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Resim 264'te görülen bedevi çocuklara yönelik “*Bürhân-ı İttihad Mektebi*”nin açılması da bu yargıyı desteklemektedir. Dönem görsellerinden anlaşılan İmparatorluğun sınırlarında Türk nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerde daha çok askeri kaynağı sağlamak, diğer bölgelerde ise hâkimiyeti korumak üzerine bir eğitim politikası sürdürülmüştür.

Resim 263 “İttihat ve Terakki kulüplerinin mesai meşkûre-i vatanpervanelerinden Medine-i münevvere de küşad olunan İttihad Mektebi Cezire’t-ül Arabın orta yerlerinde istikbalde vatan-ı mukaddese hizmet etmek için hazırlanan mini mini talebelerden biri Türkçe irad-ı nutuk ederken.” *Resimli Kitab*, Temmuz 1326/ 1910.

Resim 264 “Medine-i Münevvere civarında bedevi çocuklarına mahsus olarak İttihad ve Terakki kulübü tarafından açılan [Bürhân-ı İttihad] mektebi talebesi.” *Resimli Kitab*, Temmuz 1326/ 1910.

Resim 265 “Camia-i bâlâ Osmanlı İttihad ve Terakki Mektebi talebe ve muallimini.”

Resimli Kitab, Kânunuevvel 1326/ Aralık 1910.

Batının uyguladığı şark politikasına karşı Osmanlı Devleti'nin varlığını koruyacak, meşrutiyet anlayışını devam ettirebilecek, en önemlisi İttihat ve Terakki'nin programını devam ettirebilecek bir nesil yetiştirme arzusunu destekleyen pek çok görsel malzeme ile karşılaşmıştır. Örneğin 3 Aralık 1908'de *Kalem* dergisinde yayımlanan karikatürde (Resim 266) baba oğluna neden geç kaldığını sorduğunda çocuk “*Niyazi Bey'in geyiğini görmeye gittim*” karşılığını vermektedir. Meşrutiyet'in ilanından sonra efsane gibi anlatılan hikayeye göre Niyazi Bey ve ordusu Rumeli'den İstanbul'a doğru ilerleyişlerinde yollarını kaybederler. Ordunun yorgunluktan ve açlıktan umutsuzluğa düştüğü sırada ormanın içinden çıkıp gelen bir geyik hürriyet savaşçılarına rehberlik yapar. Karikatür, devrim mitolojisi haline gelen bu hikâyenin çocuklar üzerindeki etkili olması beklentisini göstermektedir. Yine Resim 267'de kadınlar arasındaki konuşma, Meşrutiyet döneminde nasıl bir gelecek nesil yaratmak istendiğinin önemli bir kanıtıdır: Kadınlardan biri diğerine çocuğunun cinsiyetini sorduğunda aldığı yanıt “*Asker maşallah*” olur. Ayrıca beşikteki bebeğin elinde de silah vardır. Yine Resim 268'deki çocuğun askerlik hevesi, Resim 269'daki annenin altını ıslatan oğlunu paşam, diye yüceltmesi devrin düşüncesini destekler niteliktedir. Resim 270'te gönüllü olarak orduya katılan on iki yaşında bir çocuğun fotoğrafı, daha çok 1913'teki Balkan savaşları sırasında orduya verilen desteği artırmaya yönelik görünse de, çocuklarda ve ebeveynlerinde asker olmanın yüce bir vatan görevi olduğu anlayışını da yerleştirilmektedir. Görsel malzemelerdeki genel görüntü de, gerek dış gerekse iç siyaseti belirleyen koşullar militarist bir bakışı destekleyen yeni bir nesil yaratma isteği görünmektedir. Bundan dolayı da erkek çocuklarının iyi yetiştirilmeleri öncelik taşımıştır.

Resim 266

“Ah ne denir

-Yumurcak bu saate kadar nerede sür-tün?

-Niyazi Beyi'in geyigini görmeye git-tim.”

Kalem,

20 Teşrinisani 1324/ 3 Aralık 1908.

Resim 267 “Nesl-i Cedid,- Allah bağışlasın hemşire, kız mı oğlan mı?

- Asker maşallah.” *Kalem,* 20 Teşrinisani 1324/ 3 Aralık 1908.

Resim 268

“- Baba işte asker oldum. Ama iyi asker olmak için manevra yapmak lazı. Şimdi kimi düşman mefruz yapayım.

-Kim olursa mesela anneni farz edebilirsin.”

Kalem,

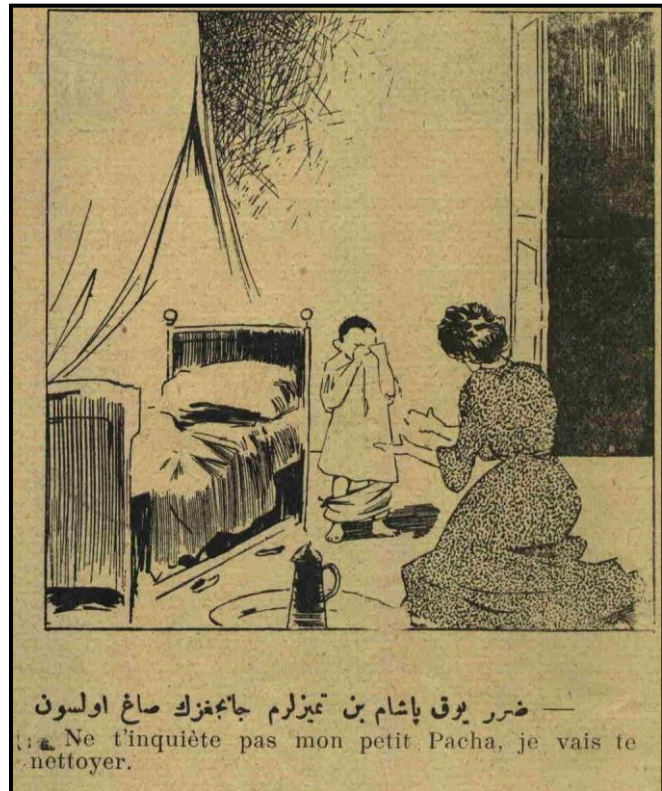
19 Teşrinisani 1325/ 2 Aralık 1909.

Resim 269

“- Zarar yok pašam ben temizlerim cancağının sağ olsun.”

Kalem,

29 Teşrinievvel 1325/ 14 Kasım 1909.

Resim 270

“On iki yaşında bulunmasına rağmen gönüllü sıfatıyla orduya dahil olarak mecruh düşen kahraman Karahisarlı Nuri Çavuş”

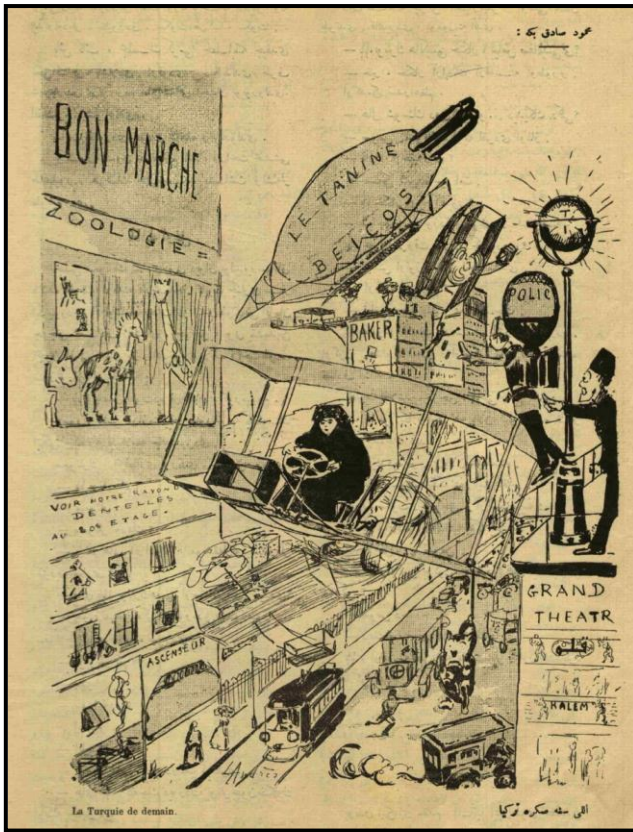
Resimli Kitab,

Şubat 1328- Mart 1329 / Şubat- Mart 1913.

II. Meşrutiyet döneminde geleceği kurmaya çalışan Osmanlı elitleri bir yandan özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve adalet gibi kavramları benimseyen, mutlakiyete dayanan bir sisteme uzak duran, modern batı dünyasının farkında olan bir nesil yetiştirmeye çalışırken; diğer yandan da bu amaca ulaşabilmek için silahlanmış bir askeri topluma olan ihtiyacı karşılamaya çalışmışlardır. Bu durum toplum yaşamında yeni çelişkiler ve çatışmalara ortam hazırlamıştır. Benzer şekilde çelişkili bir başka yaklaşım kadınların toplumsal rollerinin değişiminde gözlemlemek mümkündür. II. Meşrutiyet basınında yer alan görsel malzemelerde, bir yandan gelecek nesilleri yetiştiren çocukların anneleri olmaları nedeniyle kadınların modernleşmeleri istenmekte, diğer taraftan bu modernleşmenin denetim altında tutulması ve geleneksel değerlerin korunması beklentisi ağır basmaktadır. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra *Yeni Gazete*'de yazılar yazan Mahmut Sadık Bey'in kadın

hakları üzerine çıkan yazılarına karşı, *Kalem* dergisinde çıkan bir karikatür (Resim 271) kadınlarla ilgili oluşan düşünceyi doğrulamaktadır. Karikatür, Türkiye'nin elli sene sonra yüksek binaların olduğu modern kentlere kavuşacağı, uçak ve zeplin gibi hava ulaşım araçlarının kullanılacağını öngörür. Karikatürün sağ tarafında görülen ayrıntıdaki hava trafik polisleri, beklenen yoğun bir hava yolu kullanımının göstergesidir. Bütün bu gelişimin içinde kadına verilen rol ise çarpıcıdır. Kadın, teknolojik gelişimin bir parçası olmasına karşın halen çarşafıyla görüntülenmektedir.

Bununla birlikte görseller, Meşrutiyet'le birlikte kadınların evlerinden sokağa çıkarak sosyal yaşama dâhil olmaya başladıklarına dair pek çok veri sunmaktadır. Örneğin, kadın erkek ilişkilerinin yer aldığı görsellerde kadınlar, erkeklere karşı güçlü ve erkekleri yönlendiren bir duruş sergilemektedirler. Örneğin Resim 272,273 ve 274'te kadınları çeşitli yollarla kandırmaya çalışan erkeklerin karşısındaki kadınların, verdikleri hazır cevaplar, arka planda kadınlarında birey oldukları ve davranışlarının sorumluluğunu alabildiklerini vurgulamaktadır. Resim 275'te karısına kalpak yakıştığı için jandarmaya yazılmasını öneren kocasına kadının yanıtı, "*O zaman sizi kim idare edecek?*" olmuştur. Askerliğin simgesi olan kalpak ile kadınların orduda görev alabileceği görüşüne karşı, karikatürist kadının modernleşmesini onaylamakla birlikte bu gelişimini kocasını desteklemekte kullanmasını savunmaktadır.

Resim 271

“Mahmut Sadık Bey’e
Elli sene sonra Türkiye.”

Kalem,

12 Kânunuevvel 1324/ 24 Aralık 1908.

Resim 272

“-Madamazel sizi dünyanın ucuna
kadar takip edebilirim.

-Evim o kadar uzun değil.”

Kalem,

25 Teşrinisani 1324/ 10 Aralık 1908.

— مادمازل سزی دنیاك اوجنه قدر تعقیب ایدرم .

— اوم اوقدر اوزاق دگل .

— Mademoiselle, je vous suivrai jusqu'au bout du monde.

— Pas la peine, j'habite toute près d'ici.

— Ne craignez rien, Mesdames, je ne vous
mangerai pas.
— Vous avez pourtant l'air bien affamé!

— قورقماي كوزل سزي ييم
— يك آچ كوزل به بگزييوسكزده

Resim 273

“-Korkmayın kuzum sizi yemem.

-Pek aç gözlüye benziyorsunuz da.”

Kalem,

12 Teşrinisani 1325/ 25 Kasım 1909.

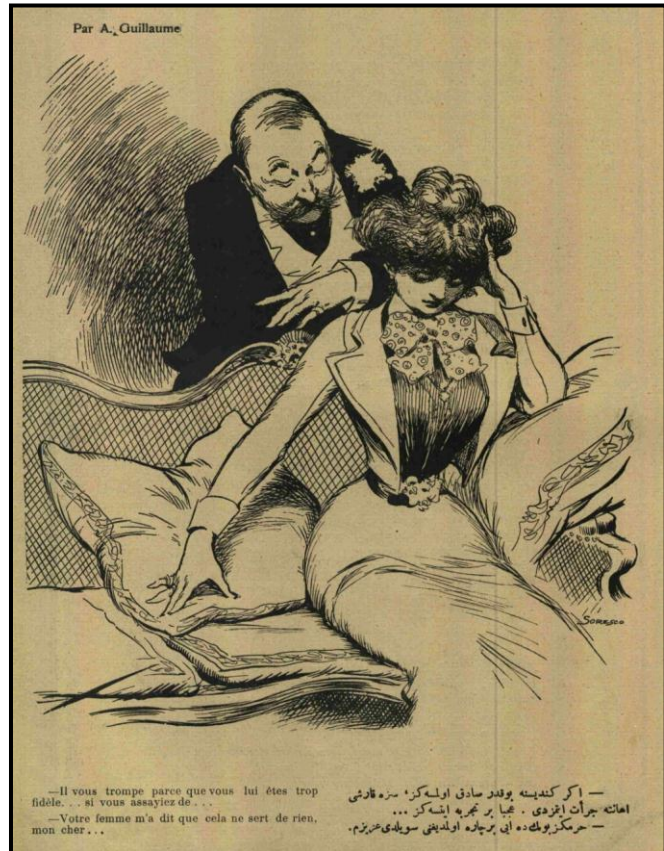
Resim 274

“Eğer kendisine bu kadar sadık olmasanız size karşı ihanete cüret edemezdi. Acaba bir tecrübe etseniz.

-Hareminiz bununda iyi bir çare olmadığını söyledi.”

Kalem,

17 Kanunuevvel 1325/ 30 Aralık 1909.

— Il vous trompe parce que vous lui êtes trop
fidèle. . . si vous essayiez de . . .
— Votre femme m'a dit que cela ne sert de rien,
mon cher . . .

— اگر كنديشنه بوفدو صادق اولسه كزه سزه قاردي
اهاته جرات اغزدي . مجيا بر تجربه ايشه كز . . .
— حرمكز بولمده ابي برچاره اولديني سويلدي حريم.

Resim 275

“-Kalpak sana o kadar yakıştı ki, ben senin yerinde olsam hemen jandarmaya yazılırdım.

-Ya o zaman sizi kim idare edecek.”

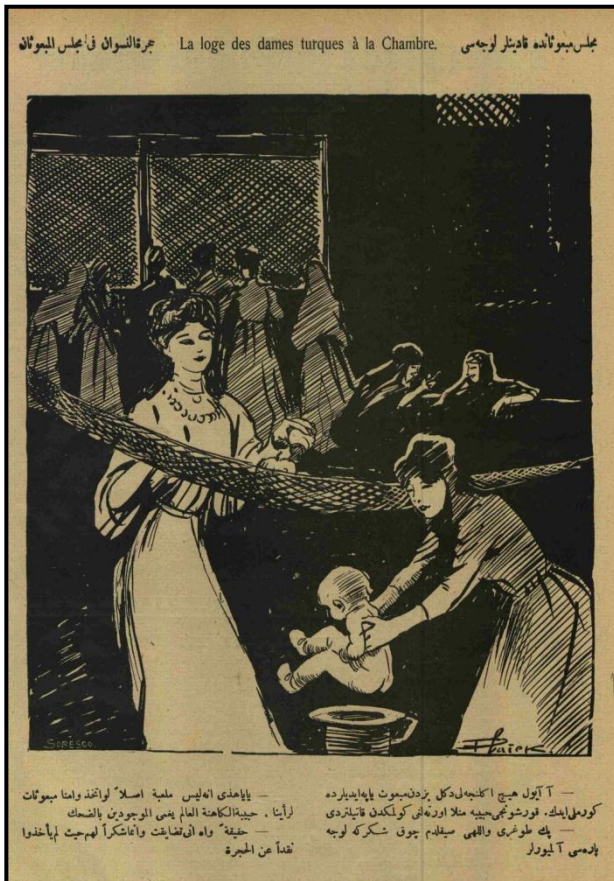
Kalem,

29 Teşrinievvel 1325/ 14 Kasım 1909.

II.Meşrutiyet döneminde kadınların toplumsal rollerindeki değişime yönelik pek çok tartışma ortamını görsel malzemelerden takip etmek mümkün olmaktadır. Geleneksel Osmanlı sisteminde, siyasal, sosyal ve ekonomik düzenlemeler din ve cinsiyet farklılıklarına göre şekillendirildiğinden devletin merkezileşmesi ve merkezi bir denetim geliştirmesi mümkün olmamıştır. 1839 Tanzimat Fermanı'yla birlikte dinsel ve örfi içerikli geleneksel devlet sistemi değişmeye başlamıştır. Hukuksal değerler üzerine yapılandırılan devlet kurumlarının işlerlik kazanması eğitim, hukuk, ekonomik alanların dolayısıyla toplumsal yaşamın merkezileşmesiyle mümkün olacaktır. Buradan hareketle özgürlük, kardeşlik ve adalet gibi değerleri temel ilke edinen Meşrutiyet düzeninde kadınların, toplumsal yaşama dâhil olmaları doğal ve zorunlu bir süreçtir. Ancak görsel malzemelerden anlaşıldığı üzere geleneksel Osmanlı düzeninde kamusal hayata egemen olan erkekler, kadınların modernleşme sürecini ve toplumsal yaşamın içinde var olabilecekleri alanları belirlemek istemişlerdir. Görseller, erkek dünyasında iki yönlü bir tartışmanın olduğunu göstermekte-

dir. Bir kesim, kadınların her alanda yer alabileceğini savunurken, bir kesim de modernleşmiş kadınları çağın gereklerine uygun olarak çocuklarına ve eşlerine bakmakla yükümlü kılarak bununla yetinmeleri gerektiği inancı taşımışlardır. Örneğin Resim 276 ve 277’de, kadınların yapıları gereği siyasal alanda yer almamaları gerektiği görüşü hâkimdir. Bununla birlikte Resim 278’de tayyareci elbisesiyle ilk kez uçağa binen Türk kadını Belkıs Şevket Hanım’ın ile Resim 279’daki “Müdafa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti” üyelerinin görüntüleri, kadınların haklarını savunmak için örgütlendikleri ve toplumsal yaşamın pek çok alanında yer alabileceklerini kanıtlamak için mücadele verdiklerini göstermektedir. Yine Resim 280’de Balkan Savaşları sırasında Hilal-i Ahmer’de gönüllü çalışan kadınlar da bu mücadelenin bir parçası olmuşlardır.

Resim 276

“Meclis-i Mebusan’da kadınlar locası

-A ayol hiç eğlenceli değil. Bizden mebus yapdılar da görmeli idik. Kurşuncu Habibe menlâ ortalığı gülmekten katılırdı.

-Pek doğru vallahi, sıkıldım. Çok şükür loca parası almıyorlar.”

Kalem,

8 Teşrinievvel 1325/ 21 Ekim 1909.

Resim 277

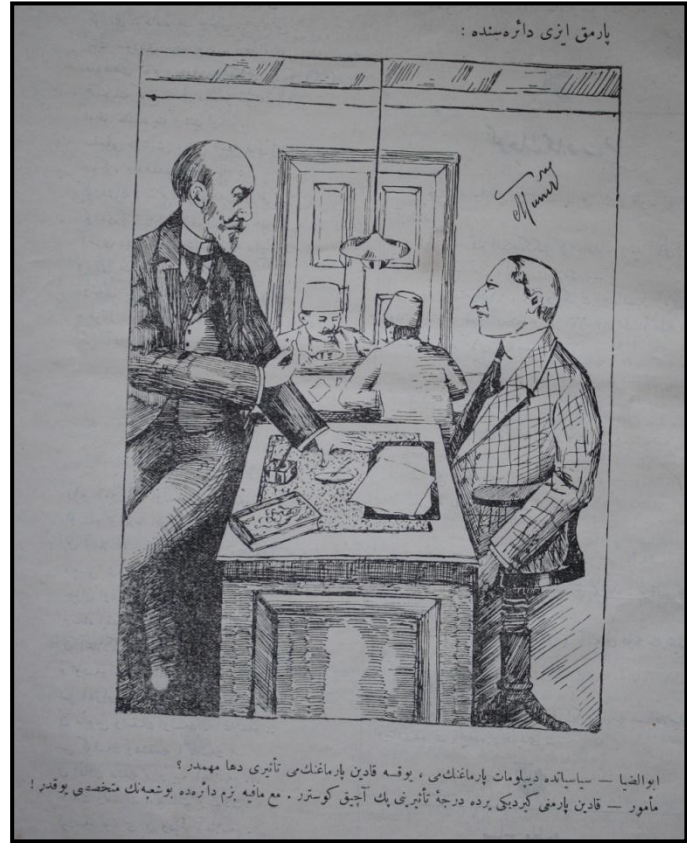
“Parmak İzi Dairesinde:

-Ebul Ziya- Siyasette diplomat parmağının mı, yoksa kadın parmağının mı tesiri daha mühimdir?

- Memur- Kadın parmağı girdiği yerde derece-i tesirini pek açık gösterir. Ma'ma-fih bizim dairede bu şaibenin mütahasısı yoktur.”

Hayal,

28 Kânunusani 1326/ 10 Şubat 1911.

Resim 278

“Belkis Şevket Hanım- Tayyareci elbisesiyle.”

Resimli Kitab,

Ağustos-Eylül 1329 / 1913.

Resim 279 “Belkıs Şevket Hanımın cevâlan-ı hava-iesi merasiminde bulunan ‘Müdafâ-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’ aza-ı muhteremesinin tayyare önünde alınan resimleri.” *Resimli Kitab*, Ağustos-Eylül 1329 / 1913.

Resim 280 “Mecruhinin yaralarını sarmak için sevk-i hamiyet-i şefkatle sargı ameliyathanelerine devam eden Hilal-i Ahmer’e mensub hanım hemşerilerimizden bazılarınin ameliyathane dâhilinde hücre faaliyetleri.” *Resimli Kitab*, Teşrinievvel – Teşrinisani 1328/ Ekim- Kasım 1912.

Serpil Çakır'a göre karşıt cinsler arasında sosyal ilişkinin kontrol altında tutulduğu geleneksel Osmanlı toplumunda kadın ve erkeğe iki ayrı dünya sunulmuştur. “*Erkeğin dünyası kamusal, kadının ki ise özel ve mahremdi. Bu iki ayrı dünyada kadın içerinin, erkek dışarının insanıydı.*”¹⁰⁶ Meşrutiyet döneminde, tarih boyunca her türlü davranışına dinsel ve toplumsal sınırlar getirilen kadının, erkeklerin kamusal dünyasında hangi koşullarda yer alacağı tartışmaları sırasında ailenin ve kadının mahremiyeti de gün yüzüne çıkmıştır. Özellikle görsel malzemeler de evliliklerde yaşanan sorunlar, kadınların kocalarından beklentileri, kadınların mutsuzluğunun nedenleri gibi daha önce mahrem kabul edilen pek çok konu gündeme getirilmiştir. Resim 281’den 288’e kadar ki karikatürlerde evlilik kurumu içerisinde yaşanan sorunlara değinilmesi, aynı zamanda aile içi ilişkilerde kadın ve erkek rollerinin de dönüşüm sürecine girdiğini kanıtlamaktadır. 289’da kadınlarla erkeklerin aile yaşamında eşit haklara sahip olmalarıyla ilgili tartışmalar karikatürize edilmiştir. Kocanın bebeğe bakması, kadının odun kesmesi gibi bir eşitlik anlayışı Meşrutiyet dönemi için henüz ironik bir yaklaşımdır. Diğer taraftan bu dönem görsellerinde Resim 290 ve 291’deki gibi kadınların kocalarından sürekli maddi talepleri olduğu yönündeki karikatürlere sıkça rastlanması, modernleşen evlilik kurumunda ekonomik koşulların belirginleşmesine yönelik eleştirel bir bakışı da yansıtmaktadır. Resim 292’de ise evlilik kurumunun oluşumunda kadınların da tercih hakkı olduğu vurgulanmıştır.

¹⁰⁶ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul,1996,s.158.

Resim 281

“Ne garip mazhariyyet:
Hamile olduğumuz zaman
erkekler bizi gayri
kabal-ü tahammül buluyorlar.”

Kalem,

7 Teşrinievvel 1326/ 20 Ekim 1910.

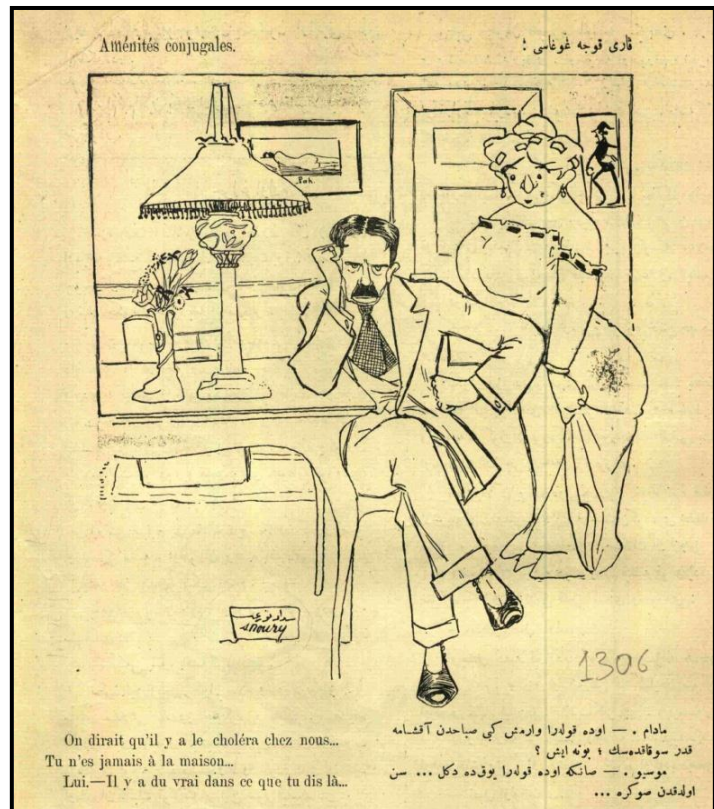
Resim 282

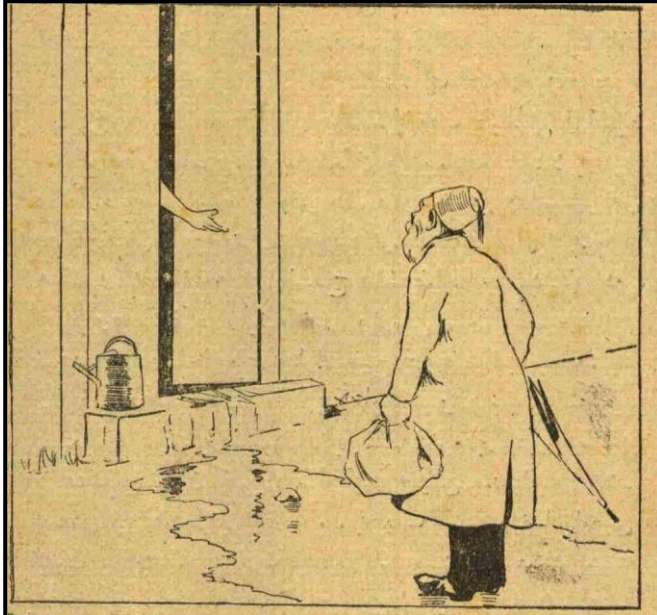
“Karı koca kavgası

Madam- Evde kolera varmış gibi sabah-
tan akşama kadar sokaktasın bu ne iş?
Mösyö- Sanki evde kolera yok da değil.
Sen olduktan sonra...”

Kalem,

14 Teşrinievvel 1326/ 27 Ekim 1910.

— بن طوطون صتالی قوجه جنم ، الکنده کنی و برده
تخته ل قورویونجه به قدر سنده قهوه ده اطور اولزمی ؟
O mon Lon mari, donne-moi ton paquet et
attends dehors que le parquet soit séché.

Resim 283

“Benim tonton sakallı kocacığım elindeki
verde tahtalar kuruyuncaya kadar sende
kahvede otur olmaz mı?”

Kalem,

23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.

Resim 284

“-Mutbahda bir dirhem yağ yok.

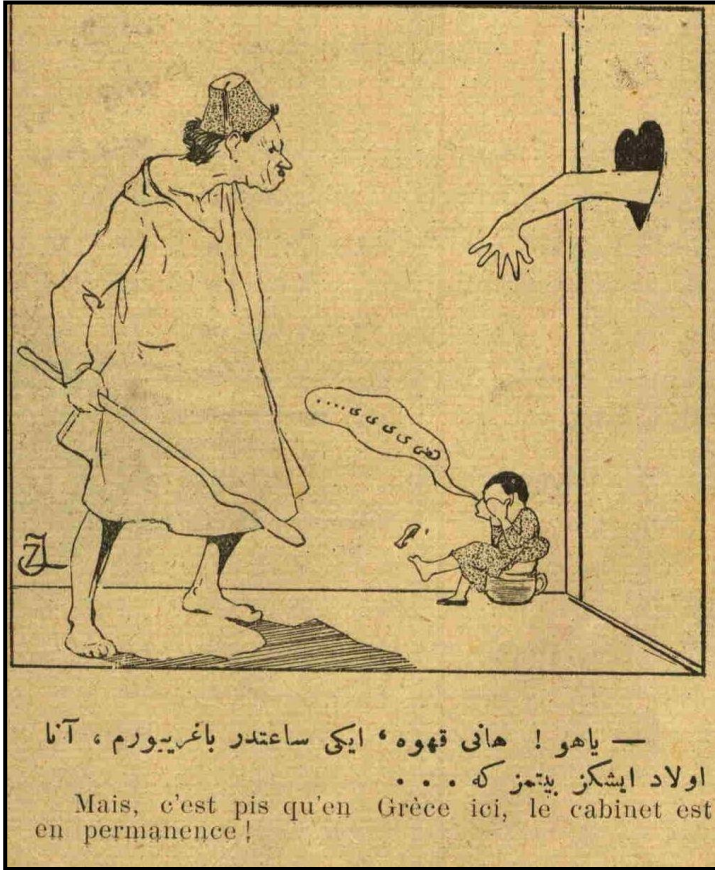
-Payanda....”

Kalem,

23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.

— مطبخده بر درهم یاغ یوق .
— پاینده . . .
— Il n'y a plus une miette de graisse à la
cuisine
— Et moi alors!

Resim 285

“-Yahu hani kahve iki saattir bağırıyo-
 rum, ana evlat işiniz bitmez ki.”

Kalem,

23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.

Resim 286

“-O cadı annen duymasın.

-O şıllık karıya bir şey söyleme.”

Kalem,

23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.

Resim 287

“Tepemde baykuş gibi dolaşma işte yine
peri şairimi kaçırдың.”

Kalem,

23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.

Resim 288

“İzdivacın ilk geceleri
Artık çok şükür yalnız kaldık.”

Kalem,

23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.

Resim 289

“Sabahın baş muharriri
Bizde taksim-i amelin tatbiki ictimaye-
si.”

Kalem,

8 Teşrinievvel 1325/ 21 Ekim 1909.

Resim 290

“- Kadro haricinde kalmaklığım sizi
sevmekliğime mani değildir.
-Evet ama benim sizi sevmekliğime
engeldir.”

Kalem,

10 Kânunuevvel 1325/ 23 Aralık 1909.

Resim 291

“- Dairede tenkısat yapılsın benden ne istersen iste demiştın. İşte şımdı sende bir küpe isteyecektım.

-Evet iste demiştım ama alırım dememiştım zannedıyordum.”

Kalem,

9 Temmuz 1325/ 22 Temmuz 1909.

— Tu m'avais promis qu'après les réformes, je pourrais te demander ce qu'il me plairait. Eh bien ! je veux des boucles d'oreilles.
— Pardon ! je t'ai permis de demander, mais je ne t'ai pas promis d'acheter.

— Dairede tenkısat yapılsın benden ne istersen iste demiştım .
— İşte şımdı sende bir küpe isteyecektım .
— Evet iste demiştım ama alırım dememiştım zannedıyordum .

— Enfin, Mademoiselle, pourquoi avez vous refusé d'épouser ce brave Gaston ?

— Je ne veux pas un mari qui parle du nez !

— Le nez est un sujet de conversation qui en vaut bien un autre !

— Mademoiselle, niçın benıme izdivaca muvafakat etmiyordunuz ?

— Ben bir hım hım adamla izdivaç edemem .

— Fakat kusurum yalnız burnumdadır .

Resim 292

“- Matmazel niçın benimle izdivaca muvafakat etmiyordunuz ?

-Ben bir hım hım adamla izdivaç edemem.

- Fakat kusurum yalnız burnumdadır.”

Kalem,

4 Teşrinisani 1326/ 17 Kasım 1910.

Gazete ve dergilerde, okurların arasına kadınların da katılması amacıyla kadınlara yönelik özel bölümler oluşturulmuştur. *Kâhya Kadın*'da yayımlanan bir karikatürün anlamını ifade eden kadınlar arasında çekiliş düzenlenmesi bu duruma örnek gösterilebilir (Resim 293). Yine Resim 294'te kadın okurlar için bir kumaş sergisinin haberi verilmiştir. Görseller, okuryazarlığın yanı sıra edebiyat, tiyatro gibi kadınların sosyalleşmelerinde belirleyici etkinlikleri de gündelik yaşamın içinde olağanlaştırmaya çalışmışlardır (Resim 295-296). Zaman zaman da Batılı kadınların görüntüleri ile modern dünyanın kadın faaliyetlerine yer verilerek, Osmanlı kadınları yönlendirilmeye çalışılmıştır (Resim 297).

Resim 293

“Bu resmin manasını tamamıyla izah edenlere kur'a itibariyle:

1. Bir kıyye Girid peyniri
2. Bir kıyye Sisam yağı
3. Bir adet nazar tokası

Kur'a Meclis-i Mebusan'ın üçüncü ictimaîn birinci gününde keşide edilecektir.”

Kâhya Kadın,

4 Haziran 1326/ 17 Haziran 1910.

بورسك معاشنى تامايه ايشاح ابدنلره .
قرعه اعتباريله :

١ - برقه كريد پيرى !!

٢ - برقه سيسام زيتون ياغى

٣ - بر عدد نظر هقهسى

قرعه مجلس مبونلك اوچنچى اجتماعك برنجى كوفى كشيده ايديله كيدز .

Resim 294

“Dört Haftalık 10000 parçalık
kumaş sergisi küşad edilmiştir.”

Kalem,

29 Teşrinievvel 1325/ 14 Kasım 1909.

Resim 295
“Rozali git beyi yine sen giydiriver,
romanımı bitireyim.”
Kalem,
23 Teşrinievvel 1325/ 4 Kasım 1909.

روزالی کیت بکی ینه سن کیدر بورده رومانمی بیتیرهیم .
Rosalie, allez habiller le bey, je dois finir mon
roman,

Resim 296

“-İçim sıkılıyor bu akşam tiyatroya gideceğim valideciğim.

- Bari tiyatrodan çıkarken eve yalnız gelme geç vakit korkarsın yavrum.

Kalem,

17 Kânunuevvel 1325/ 30 Aralık 1909.

Resim 297 “Garb kadınlarının sefahati hayatıyesinden birkaç intibah.”

Resimli Kitab, Haziran- Temmuz 1329/ 1912.

Görsel malzemeler kadınların gündelik yaşam ve kamusal alan içerisindeki rollerinin, II. Meşrutiyet dönemi içinde baştan sorgulandığı ve gerek kadınlarla erkekler arasında gerekse erkeklerin kendi aralarında önemli çatışma süreçlerinin yaşandığına dair kanıtlar sunmaktadır. Bu tartışmaların yer aldığı görsellerin tasnifi yapıldığında, oransal olarak kadınların kılık-kıyafetiyle ilgili malzemelerin fazlalığı dikkat çekicidir. Mart 1912 tarihli *Resimli Kitab*'da “*Yasak*” başlığı altında yirminci yüzyılda çarşaf modasının modernleşeceği ve fotoğraftaki gibi olacağına işaret edilmiştir (Resim 298). Yine Haziran 1912'de *Resimli Kitab*'da dört sayfa arka arkaya yer alan karikatürlerden, kadınların Batılı kadınların son moda giysilerinin yerine çarşaf giymeleri konusunda tartışmaların kızıştığı anlaşılmaktadır (Resim 299-302). *Resimli Kitab* bu tartışmalara tepkisini göstermekle beraber Batı'nın son moda elbiseleri ve şapkaları hakkında haberler vermeye devam etmiştir (Resim 303-304). Hatta bu tarz kıyafetlerin satın alınması ve bulunması zor olabilir düşüncesiyle, giysilerin dikimi ile ilgili bilgilerde yer almıştır (Resim 305). Resim 306'da “*Son haftanın modası*” başlığı altında “*Kadınlar bundan sonra pantolon giyecekler imiş.*” haberi yer almıştır. O dönem için kadının pantolon giymesinin şaşılacak bir durum olduğu, konunun tartışmaya açıldığı anlaşılmaktadır. Resim 307'de kadınların pantolon giymesi konusundaki tartışmalara farklı bir bakış açısı geliştirilmiştir: Anadolu'nun geleneksel şalvarı modernize edilerek çizilmiş ve Batı modasının Türklerden doğduğu ileri sürülmüştür. *Resimli Kitab*'da yer alan fotoğraflar Batı'nın yalnızca kıyafetlerinin değil saç kesim stillerinin de takip edildiğini kanıtlamaktadır (Resim 308).

Resim 298

“Yasak!....

Yirminci asırda çarşaf modasının alacağı şekillerden.

Fransızca ‘Aylostrasyon’ gazetesinin nefis bir tablosundan kısmen iktibas olunmuştur.”

Resimli Kitab,

Mart 1328/ 1912.

Resim 299

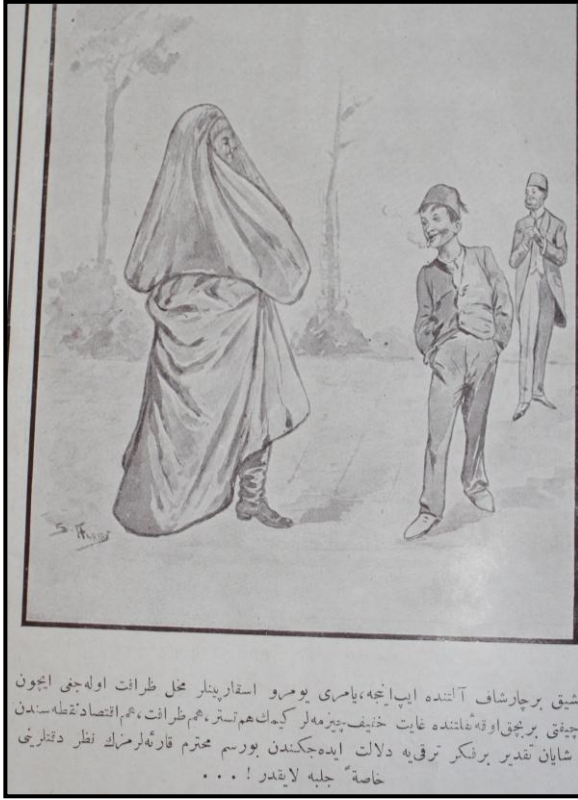
“Yaşasın Hürriyet

Nisvanın suret-i tesettürlerine aid olarak ahiren zuhur eden buhrân münasebetiyle ‘Resimli Kitab’ kendi kariat muhteremesine bir hizmet de bulunmuş olmak için hiç kıl-ü kal-ı mucib olmayacak bir moda ihdasına teşebbüs etmiştir. Bu cümleden tamamen istenen matluba muvafık olduğuna emin bulunduğumuz bu son sistem şemsiye vücudun kısm-ı alyâsını kamilen setredeceği için cidden ve hakikaten şayan-ı tavsiyedir.”

Resimli Kitab,

Haziran 1328/ 1912.

Resim 300

“ Şık bir çarşaf altında ip ince, yamrı yumru iskar-pinler muhaccil zarafet olacağı için çifti bir buçuk okka sıkletten de gayet hafif çizmeler giymek hem tesettür, hem zarafet, hem iktisad noktasından şayan-ı takdir bir fikir terakkiye delalet edeceğinden bu resmi muhterem karielerimizin nazarı dikkatlerini hasseten celbe layıktır.”

Resimli Kitab,

Haziran 1328/ 1912.

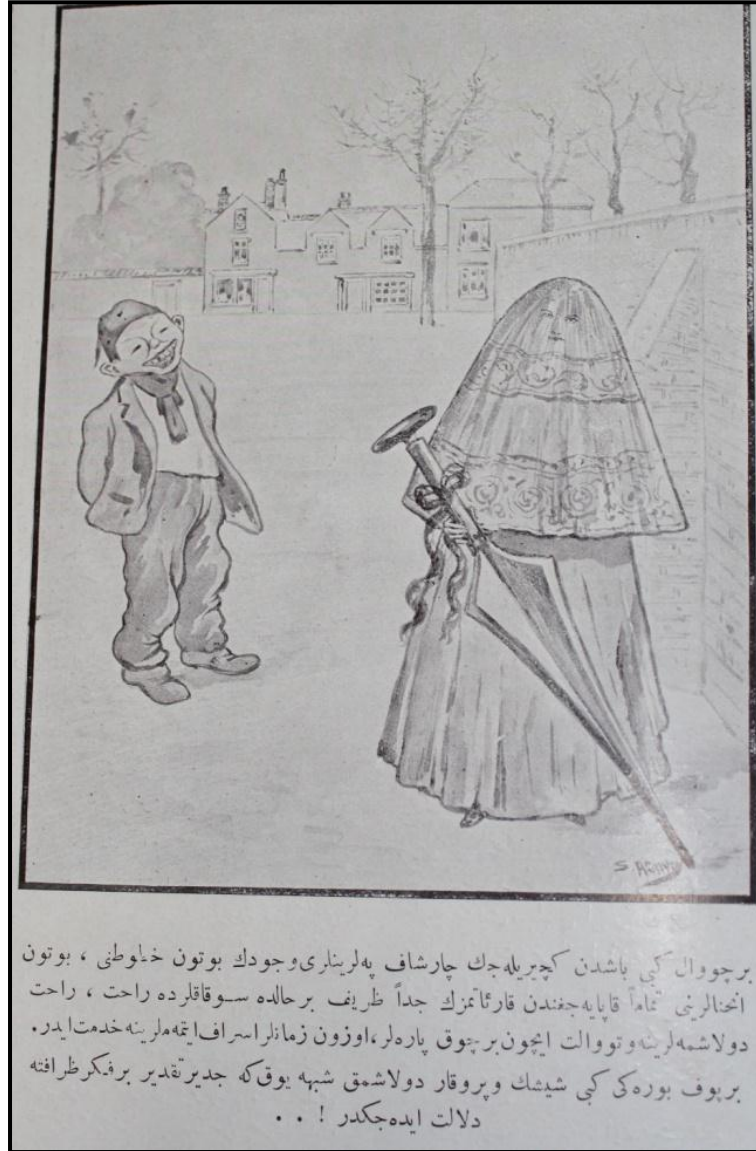
Resim 301

“Eldivenler parmakların rahatsız olmasına ve ara sıra bileklerin kıvrılması faciasına meydan vermekte bulunmasına binaen suret-i mahsusa da imal ettirilecek çorapların eldiven yerine istimali hem gayet şık olur, hem eskiyince de ayağa giyilebilir ki bu da az bir faide değildir... Çifti kırk beş para mukabilinde idaremizde mevki' fūrūhte vaz' olunmuştur. Tavsiye ederiz.”

Resimli Kitab,

Haziran 1328/ 1912.

Resim 302

“Bir çuval gibi geçirilecek pelerinleri vücudun bütün hududunu, bütün inhinalarını tamamen kapayacağından karietimizin ciddi bir halde sokaklarda rahat rahat dolaşmalarına ve tuvalet için birçok paralar, uzun zamanlar israf etmemelerine hizmet eder. Bir puf böreği gibi şişen ve pür vakar dolaşmak şübhe yok ki cedir-i takdir bir fikri zarafete delalet edecektir!...”

Resimli Kitab,

Haziran 1328/ 1912.

Resim 303

“Son moda elbiseler.”

Resimli Kitab,

Haziran 1328/ 1912.

Resim 304“Geçen 1911 senesinde yaşayan kadın elbiseleri numuneleri.” *Resimli Kitab*, Haziran 1328/ 1912.

Resim 305

“Şekil 27- Penyeden kostüm. Bol ceket. Önü açık, kolları ile bir parçadan kesilmiş. Yaka ile kollukları çizgili ipekliden. Ku- maşdan düğme. İki dikişli etek. Kenarı geniş ve makine ile dikilmiş. Sağ taraftaki kırma açılıyor.”

Resimli Kitab,

Teşrinievvel-Şubat 1329/

Ekim1913-Şubat 1914.

Resim 306

“Son haftanın modası.

Kadınlar bundan sonra pantolon giyecekler imiş.”

Hayal,

25 Şubat 1326/ 10 Mart 1911.

Resim 307

“Son haftanın modası.

Türkler mi Avrupayı taklit ediyorlar,

Avrupalılar mı Türkleri ?”

Hayal,

18 Mart 1327/ 31 Mart 1911.

Resim 308

“Son moda saçların suret-i tanzimi ve kostümleri.”

Resimli Kitab,

Nisan 1328/ 1912.

II.Meşrutiyet dönemi görsel malzemelerinden kadınların azınlıktaki bir kesiminin Batı'nın son moda giyim tarzını takip ettikleri veya geleneksel çarşafı Batı tarzıyla kaynaştırdıkları gözlenmektedir. Örneğin, Resim 309'da¹⁰⁷ *Teali Nisvan Cemiyeti* üyelerinden birisi (sağ başta oturan) mantosu, şapkası ve manşonuyla tamamen batılı bir görünüm içindeyken, bir diğeri (sol başta oturan) geleneksel çarşafıyla olduğu halde elinde batı modasından manşon bulunmaktadır. Batı tarzı modayı takip eden kadınların ve kadınlara bu özgürlüğü tanıyabilen ailelerin sayısı az olmakla birlikte, modernleşme sürecinde dönüşümün temsilcileri olmuşlardır.

Resim 309

Teali Nisvan Cemiyeti Azaları.

¹⁰⁷ <http://www.toplumsalbilinc.org/forum/index.php?topic=284.0> (22.08.2011).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giyim tarzları ve yaşam biçimleriyle Osmanlı toplum yapısına eklenen, yeninin, başka bir ifadeyle “alafranga” tarzın temsilcileri olan zengin yüksek memur ve tüccar kesimin çocukları, çoğunlukla basın eleştirilerine maruz kalmışlardır. Bu eleştiriler Rezaizade Mahmut Ekrem’in 1898’de yayımladığı “*Araba Sevdası*” romanında yer alan *Bihruz Bey* karakterinde bütünleştiği Fransız sevdalısı, Türkçeyi kaba bir dil kabul eden, Türkleri medeniyetten uzak gören, şık giysilerle mesire yerlerinde, barlarda buluşan, lüks otomobiller kullanan alafranga tarza yöneliktir.

Resim 310

“-Hanım efendi artık esaretten kurtuldunuz.

-Evet madam... Fakat şimdide modanın esiri olduk.”

Kalem, 9 Eylül 1326/22 Eylül 1910.

Resim 311

“-İğneliler, Köstekliler.

-Rica ederim dönerken dikkat ediniz...az daha iğneniz gözümü çıkaracaktı.

-Aman yarabbi!... dikensiz gül mü istiyorsunuz.”

Hayal,

31 Kânunuevvel 1326/13 Ocak 1910.

Resim 312

“-Artık ayrılıyorz. Hükümet beni tahsil için Avrupa'ya gönderiyor.

-(Molenruj) artistlerinden madam Matilda bir tavsiyename vereyim, istifade edersiniz.”

Kalem,

24 Eylül 1325 /7 Ekim 1909.

Resim 313

“Çoktan patinajda görünmüyorsunuz madam.
 -Bana bu kostümü hediye ettiğiniz günden beri
 yürümesini bile unuttum. Kaymak için genişçe
 lüzum.”

Kalem,

19 Ağustos 1326/1Eylül 1910.

Resim 314 “Dertli- Madam giremedi.

Garib- Kapı pek dar. Biraz genişletmek icab eder ki madamlar böyle gülünç hale gelmesinler.”

Dertli ile Garib, 31 Ağustos 1326/13 Eylül 1910.

Resim 315 “Balıkçı-Kadınlar bizi beğenmezler ama modayı bizden alıyorlar.”

Kalem, 3 Eylül 1325/16 Eylül 1909.

Resim 316

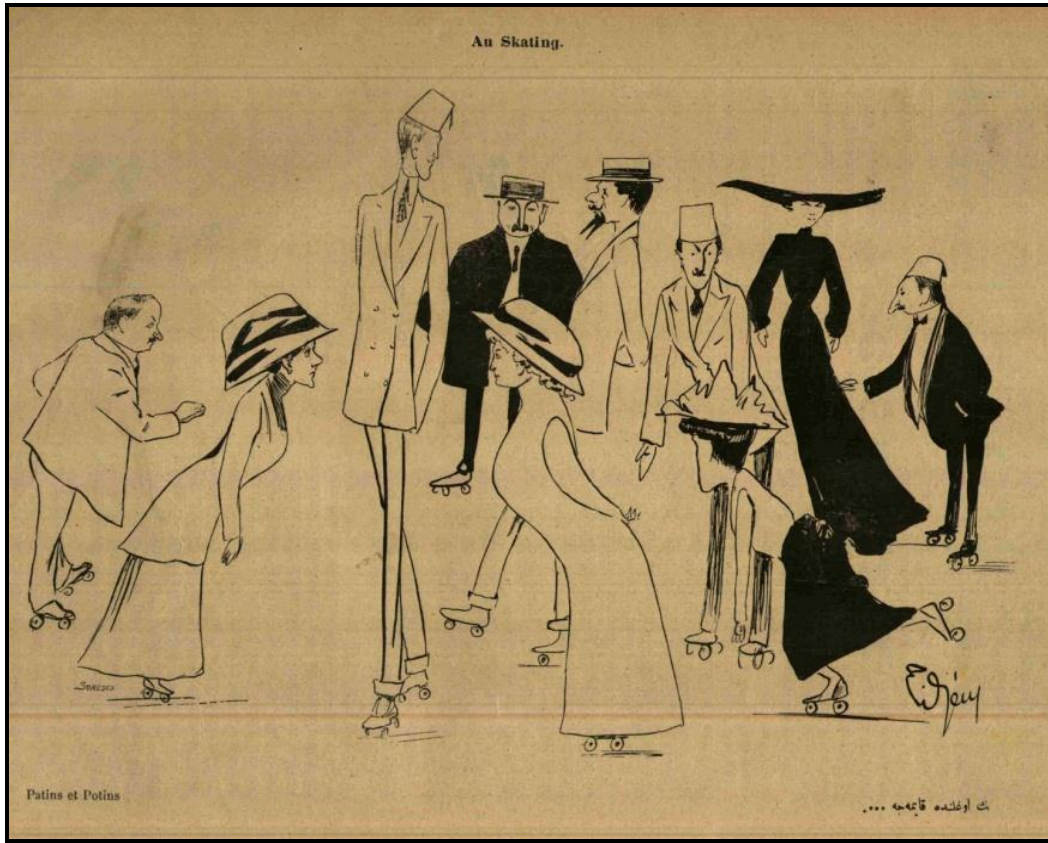
“Beyoğlu barlarında,

-Artık çok içtiniz yetişir birazda dışarıda gezip hava alsak.

-Ben de yarım saatten beri onu düşünüyorum. Ama yüksek sandalyelerin üstünde adam çıkıp da iki viski yuvarladımı, yuvarlanmadan inmek müşkil.”

Kalem,

5 Teşrinisani 1325/ 18 Kasım 1909.

Resim 317 “Beyoğlu’nda kaymaca.” *Kalem*, 18 Haziran 1325/1 Temmuz 1909.

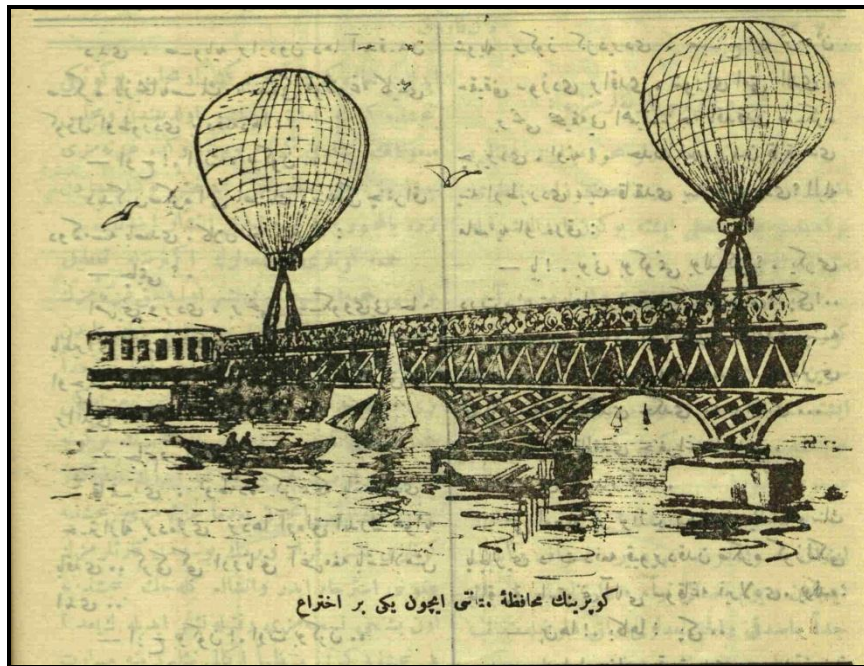
Batılı devletlere karşı Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü koruma savaşının verildiği bir dönemde basının alafranga tarzın yüzeysel batıcılığına yönelik eleştirileri anlaşılır bir durumdur. Diğer taraftan II.Meşrutiyet basını, devlet ve toplumsal düzeyde modernleşme sürecinin alt yapısının oluşturulmadığı dolayısıyla sınırlı bir dönüşüm yaşandığını, görsel malzemelerde sıkça vurgulamıştır. Örneğin Meşrutiyet’in ilanından birkaç ay sonra Resim 318,319 ve 320’de İstanbul’un modernleşmesinin simgelerinden biri olan Galata (Karaköy) Köprüsü’nün sağlamlaştırılması gerektiği, ancak bu noktada yeterli teknolojik birikimin olmadığına değinilmiştir. Resim 321 ve 322’de ise köprü memurlarının da görev yapabilecek yetiye sahip olmadıkları üzerinde durulmuştur.

Resim 318 “Çocuk- Bey baba ! çok sadaka veriyorsun....

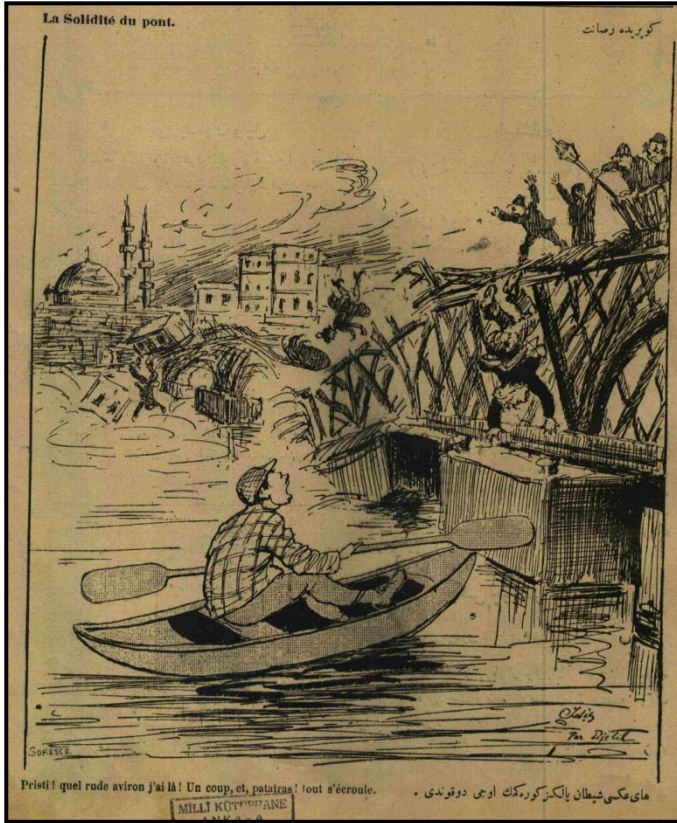
Peder- Ne yapalım oğlum, köprüden geçeceğiz. Başımız gözümüz sadakasıdır.”

Dalkavuk, 4 Teşrinievvel 1324/17 Ekim 1908.

Resim 319 “Köprünün muhafaza-i metini için yeni bir ihtiraî.”

Dalkavuk, 4 Kânunuevvel 1324/17 Aralık 1908.

Resim 320

“Köprü de resanet
Hay aksi şeytan, yalnız küreğimin ucu
dokundu.”

Kalem,

22 Kânunusani 1324/4 Şubat 1909.

Resim 321 “Dertli- İstanbul sokaklarının turlarından tahaffuz için peçe ihtiraî eden bir profesör çelebilerini size takdim ederim.

-Teşekkür ederim. Ceda şayan-ı takdir bir ihtiraî. Profesörün arkasında duran ne yapıyor?

-Sekiz yumurta dört limon ile köprü memurlarını terbiye-i medeni etmeğe çalışıyor.”

Dertli ile Garip, 28 Ağustos 1326/10 Eylül 1910.

Resim 322

“Karaköy Köprüsünde
Hey havadaki onluğu ver de öyle geç.”

Kalem,

23 Kânunuevvel 1326/5 Ocak 1911.

Resim 323'ten, otomobilin Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı'ya geldiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bununla birlikte Resim 324 -326 arasındaki karikatürlerden anlaşıldığı üzere İstanbul bu otomobillerin geçeceği caddelerden yoksundur. Sokaklar dar, çamurlu ve pistir. Resim 328'e göre de dükkânların ve satıcıların çalışma koşullarındaki düzensizliklerde İstanbul'u modern kent görünümünden uzaklaştırmaktadır. Bu durumu düzeltmek için yapılan çalışmalar yavaş ilerlemekte ve sorunları çözmemektedir (Resim 329-331). Diğer taraftan İstanbul Boğazı'nda ulaşımı sağlayacak vapurlar da yeterince sağlam değildir ve vapurları kullanacak bilgiye sahip kaptanlar da yoktur (Resim 332 – 335). Toplu ulaşım araçlarından tramvaylar 1911 yılına gelindiğinde halen atlarla çekilmekte ve sistemli çalışmamaktadır (Resim 336-337). Oysa Selanik'te elektrikli tramvay bir süredir kullanılmaktadır (Resim 338). Batı'da sanayi devrimi sonrası kent içi ulaşım teknolojile-

rinde görülen gelişim, ekonomik ve sosyal yaşamının bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Osmanlı'nın başkentinde ulaşım teknolojisinin yetersizliğinin arka planında ekonomik ve sosyal yaşamda geleneksel koşulların etkisini sürdürdüğü sonucuna ulaşılabılır.

Resim 323“-Şeytan arabasına bak!

-Yok birader bunlar hürriyet arabası çünkü hürriyetten sonra meydana çıktılar.”

Dalkavuk, 15 Teşrinisani 1324/28 Kasım 1908.

Resim 324“-Şehr-emîni Beyfendiye

-İstanbul sokakları tanzim edilinceye kadar - şehr- emâneti kararıyla –otomobillerin sürat isti'mal.”

Kalem, 18 Kânunuevvel 1324/ 31 Aralık 1908.

Resim 325

“-Bu sokağın darlığından artık başımıza bir şapka bile koyamayacağız.”

Kalem,

4 Haziran 1325/17 Haziran 1909.

Resim 326

“Posta ve Telgraf Nazırlığı

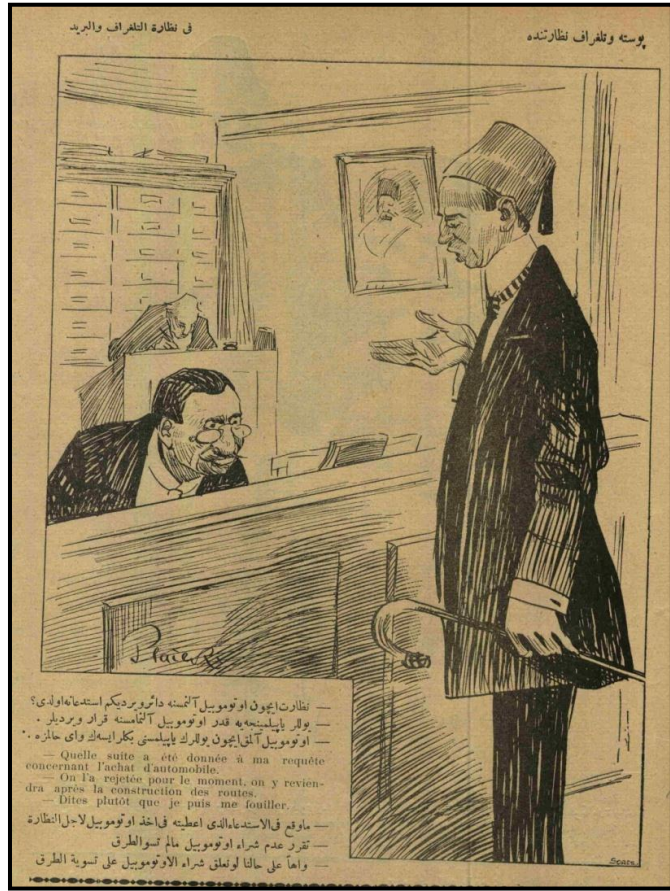
-Nezaret için otomobil alınmasına dair verdiğim istid'a ne oldu?

-Yollar yapıncaya kadar otomobil alınmasına karar verdiler.

-Otomobil almak için yolların yapılmasını beklersek vay halimize.”

Kalem,

24 Eylül 1325/7 Ekim 1909.

Resim 327

“Madamlar- Bu memlekette bu hanımlarda olmasa sokaklarda pislikten yürünmeyecek. Bak bu hanım ne güzel kaldırımları süpürerek gidiyor.”

Laklak,

22 Temmuz 1325 / 4 Ağustos 1909.

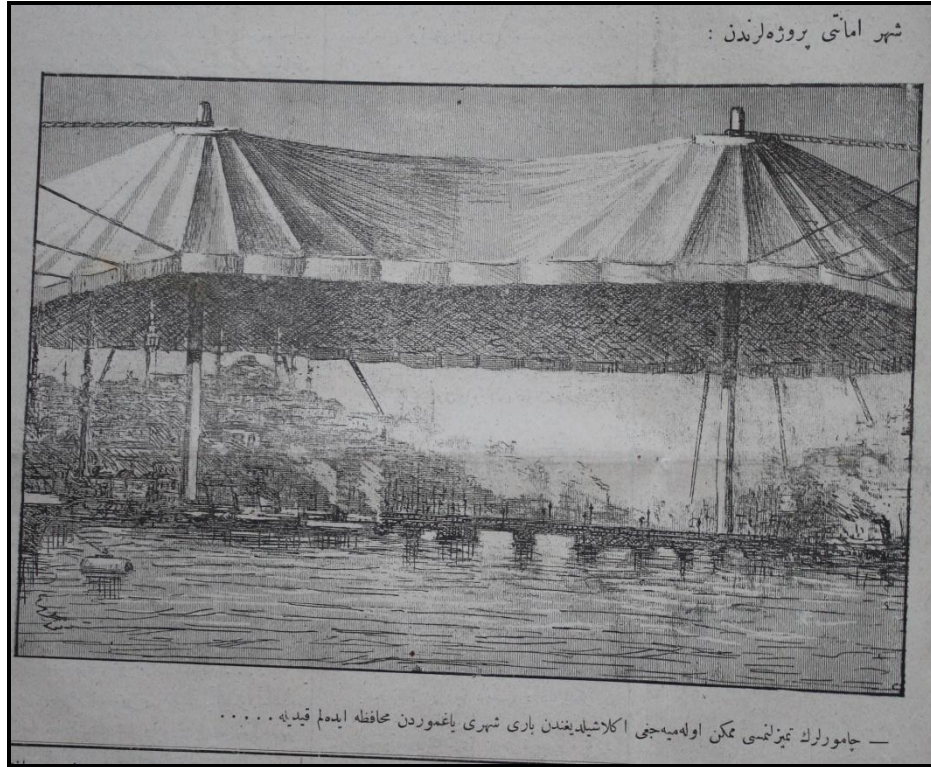
Resim 328

“Evamir Belediye

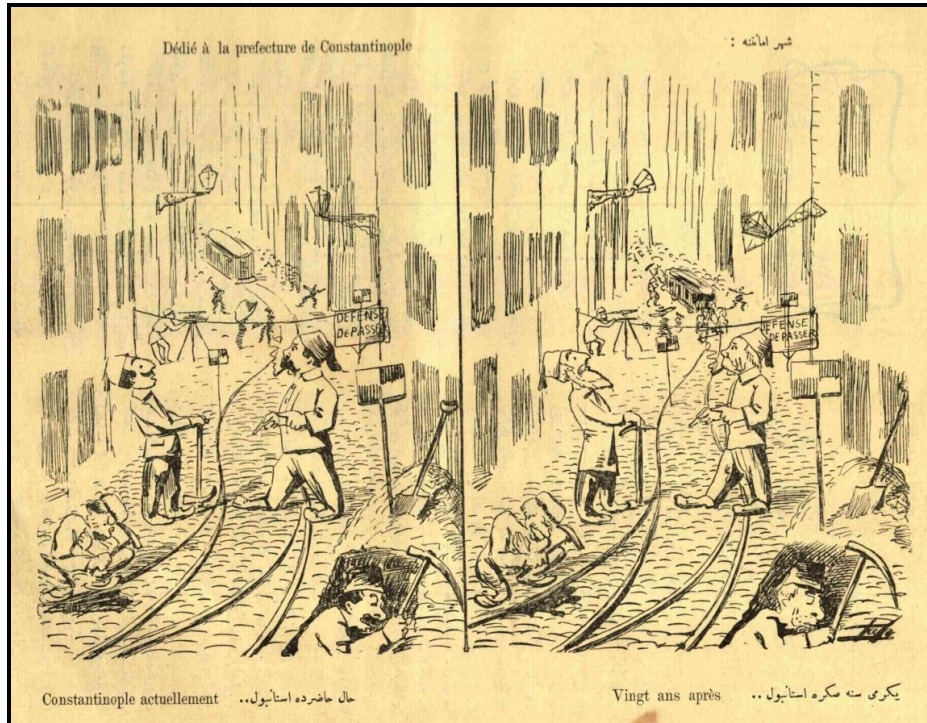
- 1’inci madde- Dükânlardan sokağa bir santimetre bile çıkıntı ihdası memnu’dur.
- 2’inci madde- Her dükâncı günde iki defa dükânının önünü bol suyla yıkayacaktır.
- 3’üncü madde- Küfeciler mütemadiyen seyyar bir halde bulunup müşteriye bir şey satmak için yolun en tenha ve mürur-u ubûr bi-n-nisbe az olan yerlerde duracaktır.
- 4’üncü madde- Dükânların tenteleri kaldırımdan iki metre mürtafi’ olacaktır.(Ya dükkanlar bir buçuk metre olursa?)
- 5’inci madde- Eşya sandıkları sokakta açılmayıp dükânların içinde açılacaktır.
- 6’ıncı madde- Her satıcı tez kebiresinde mukayid miktardan fazla küfesinde eşya bulunduracak olursa fazlası müsadere olacaktır.
- 7’inci madde- Belediye memurlarından maada kimse sokağa ağaç ve sair dikmeğe me’zun değildir.”

Kalem,

18 Eylül 1325/ 30 Eylül 1909.

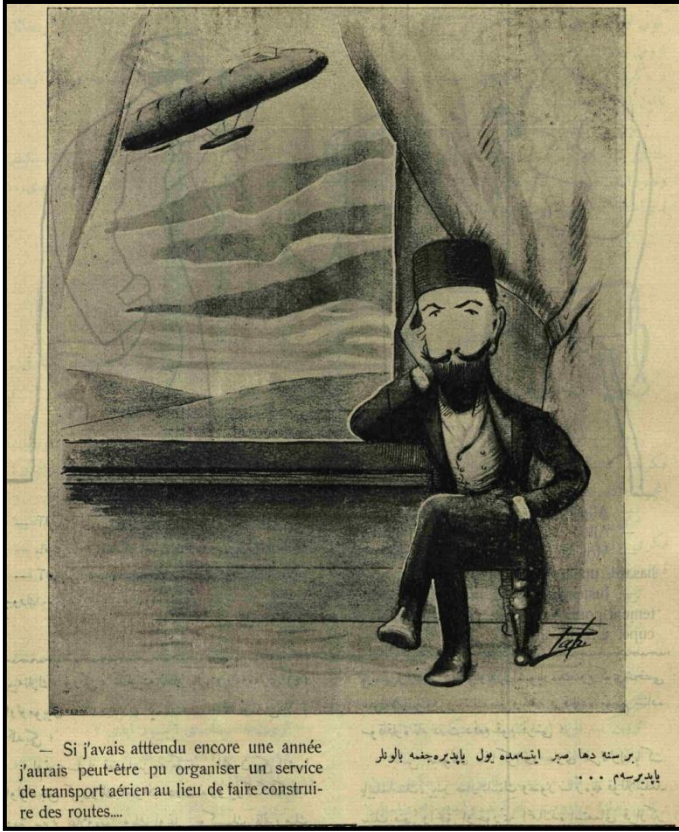

Resim 329 “Şehr- emâneti projelerinden. Çamurların temizlenmesi mümkün olmayacağı anlaşıldığından bari şehri yağmurdan muhafaza edelim kaydıyla...” *Hayal*, 8 Mayıs 1326 /21 Mayıs 1910.

Resim 330 “Şehr- emânetine
1.Yirmi sene sonra İstanbul - 2.Hali hazırda İstanbul.”

Kalem, 12 Ağustos 1326/25 Ağustos 1910.

Resim 331

“Bir sene sabretsem de yol yaptıracağıma balonlar yaptırısam.”

Kalem,

4 Teşrinisani 1326/ 17 Kasım 1910.

Resim 332

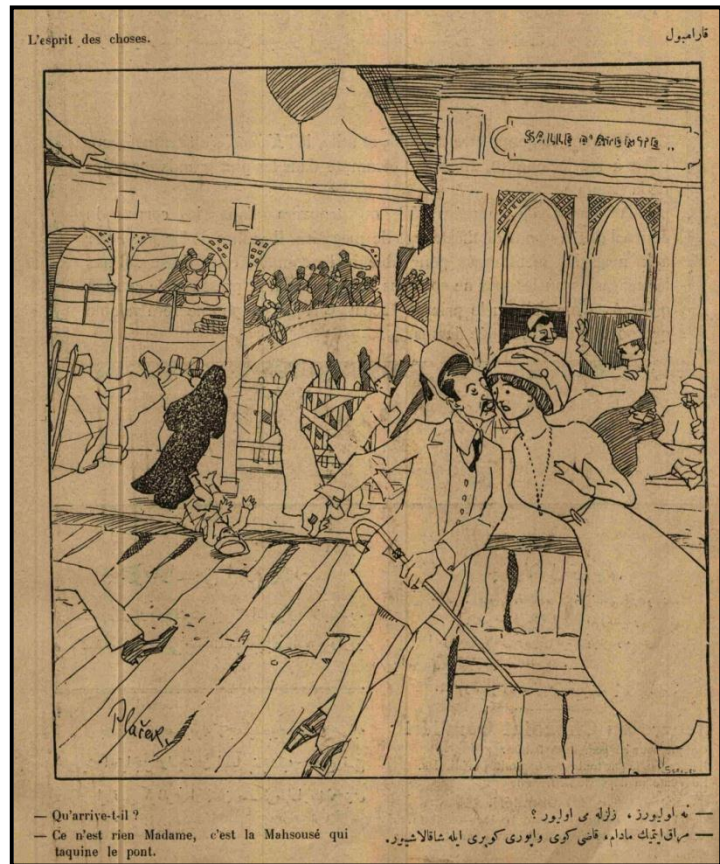
“Karambol

-Ne oluyoruz zelzelemi oluyor?

-Merak etmeyin madam, Kadıköy vapuru köprü ile şakalaşıyor.”

Kalem,

20 Ağustos 1325/ 2 Eylül 1909.

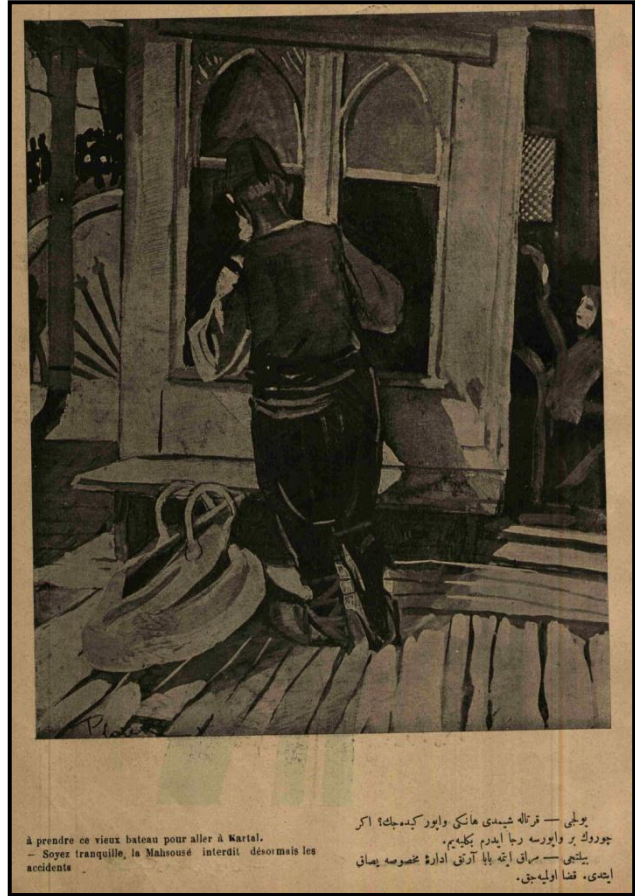
Resim 333

“Yolcu- Kartal’a şimdi hangi vapur gidecek? Eğer çürük vapursa rica ederim binmeyelim.

Biletçi- Merak etme baba artık İdare-i Mahsusa yasak etti, kaza olmayacak.”

Kalem,

27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909.

à prendre ce vieux bateau pour aller à Kartal.
— Soyez tranquille, la Mahsouse interdit désormais les accidents

يولجى — قرتاله شيدى هانكي واپور كيدجيك؟ اكر
چوروك بر واپورسه رجا ايدرم يكليم.
بيشنى — سراقى ايتجه يالدا آرتقى اداره مخصوصه يمانى
ايتدى، قضا اولميجى.

قاضي كوي وحيد ريشا يولجىلرى ايجنده جناسيق بيلما تارك
استخبر تايان الدين لا يلمون التدرين العضى (جيمناستيق)
استانبوله ماشينه چغرى خبر آلتندور .
بين مسافرى قاضي كوي وحيد ريشا سرحلون الى استانبول

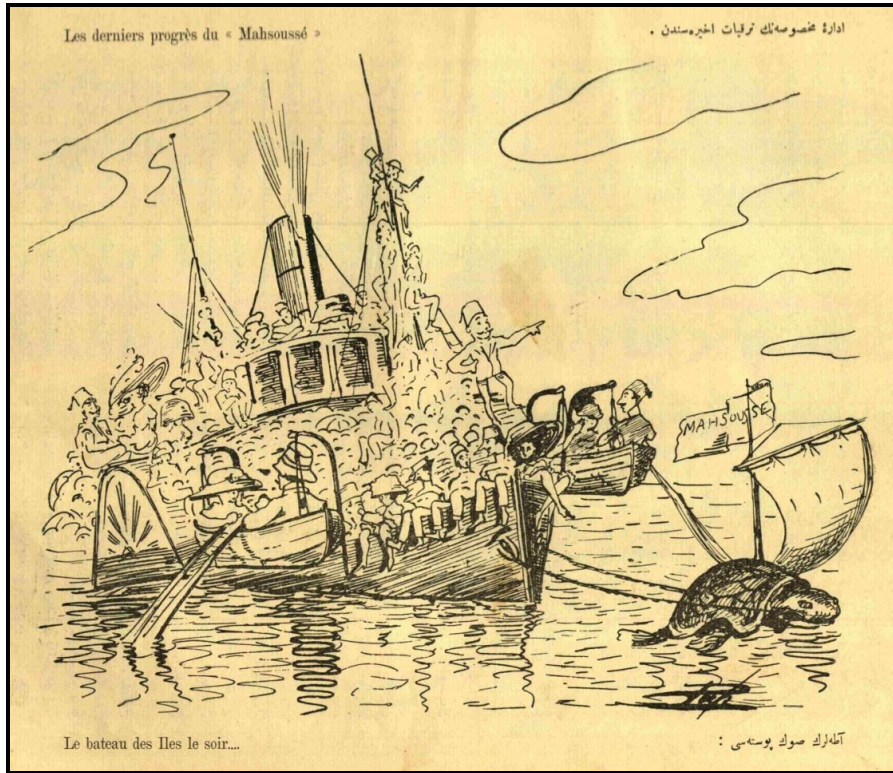
Un saut de mouton aux débarcadères de Kadiköy sur le pont.

Resim 334

“Kadıköy Haydarpaşa yolcuları içinde jimnastik bilmeyenlerin İstanbul’a taşınacakları haberi alınmıştır.”

Kalem,

8 Teşrinievvel 1325/ 21 Ekim 1909.

Resim 335 “İdare-i Mahsusa’nın terakkiyat ahiresinden
Adalar son postası.”

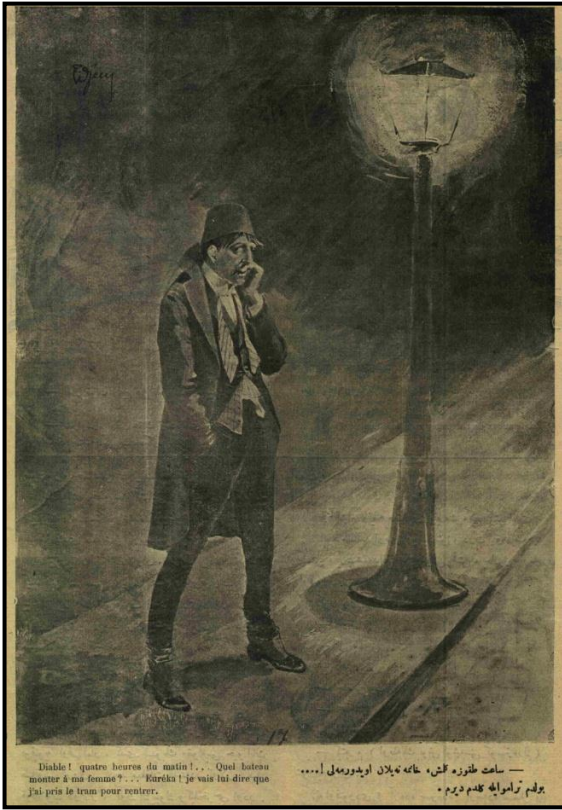
Kalem, 5 Ağustos 1326/ 18 Ağustos 1910.

Resim 336 “Durûb-i Emsâl-i Osmaniyye¹⁰⁸

Erişir menzil-i maksuda aheste giden” *Kalem*, 23 Temmuz 1325/ 5 Ağustos 1909.

¹⁰⁸ Şinasi’nin 1863’te basılmış atasözleri ve deyimleri sözlüğü.

Resim 337

“Saat dokuza gelmiş, hanıma ne yalan uyduracağım!
Buldum tramvayla geldim derim.”

Kalem,

25 Kanunuevvel 1324/ 7 Ocak 1909.

Resim 338 “İstanbul’un hâlâ mahrum bulunduğu vesait-i nakliyeden-Selanik’te elektrikli tramvay.”

Resimli Kitab, Mayıs 1327/ 1911.

II.Meşrutiyet basımı, İstanbul'un modern kent yapısına ulaşamamasının nedenleri arasında, Osmanlı geleneksel kültürüne dayanan toplumsal bilincinde etkili olduğu görüşündedir. Resim 339'da elektrikli tramvayın, toplum tarafından kıyamet habercisi olarak algılanacağı ifadesi bu görüşü destekler niteliktedir. Diğer taraftan teknolojinin gelmesiyle birlikte var olan iş gücünün uğrayacağı kayıplarda, geleneksel ile modern olanın çatışmasını artırmaktadır. Resim 340'de tramvayı çeken hayvanların elektrikli tramvayın gelmesinden sonra işlerini kaybetme kaygıları bu çatışmaya örnek olarak gösterilebilir.

Resim 339“-Arkadaşlar evveli bu leşi hayvanlara sürükletirlerdi. Yeni icad diyerek başımıza doladılar.

-Ne yapalım hayvanlar çekmez olmuş da

-Yeni elektrik midir, nedir bir şeyler söylerler ondan yapsınlar.

-Senin aklın ermez! İdarenin hesabına böyle geliyor böyle yapıyor. Elektrikle işlesin de dakikada Eminönü'nden Bayezit'a mı çıksın? Sonra herkes kıyamet yaklaştı der.”

Hayal, 23 Mart 1326/ 5 Nisan 1910.

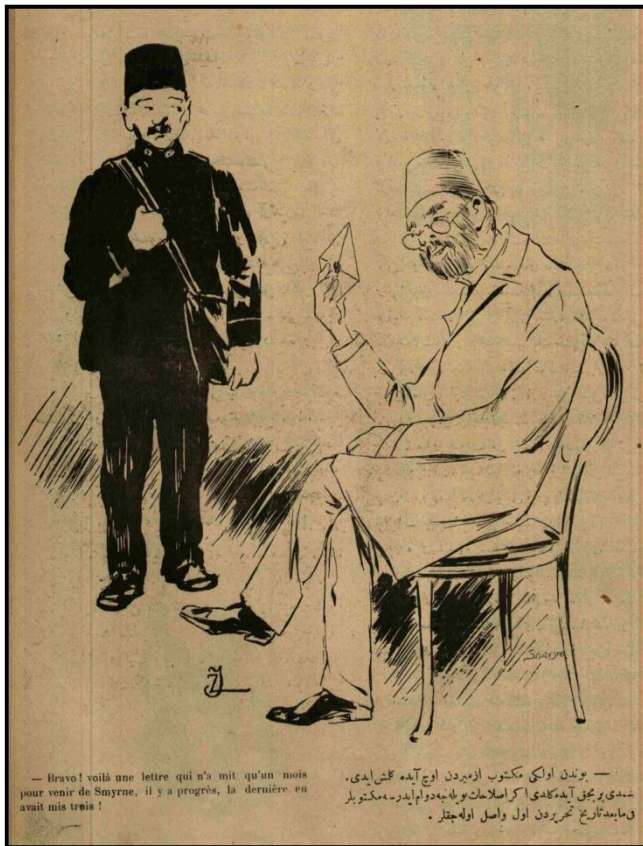
Resim 340“Hal bu ki biz şimdiden temerrüd edersek elektrik çıktığında bizi münasip bir hizmette kullanırlar.” *Çekirge*, 21 Mart 1327/ 3 Nisan 1911.

19. yüzyılda Osmanlı'nın modernleşme sürecinde temelleri atılan, II. Meşrutiyet Dönemi'nde ıslah edilmeye çalışılan Posta ve Telgraf Nezareti ile Polis Teşkilatı da, basında yer alan görseller tarafından sıkça eleştirilmiştir. Resim 341'de postacıların sorumluluklarını tam olarak yerine getirmedikleri, Resim 342'de mektupların varması gereken yere çok geç ulaştığı üzerinde durulurken, Resim 343'te mektubun yolcuğu sırasında pek çok el değiştirdiği bu nedenle de zamanında varamadığı vurgulanmıştır. Resim 344'te Polis Teşkilatına girecek kişileri yetiştiren okulların yetersizliği üzerinde durulmuştur. Resim 345'de ise kişilerin polis olmayı tercih etmelerinde adaleti sağlamaktan çok düzenli maaş alacak olmalarının belirleyici olduğu görülmektedir. Resim 346,347 ve 348'de de polislerin yetilerinin zayıf olduğuna değinilmiştir. Posta ve Telgraf nezareti ile Polis Teşkilatı'nda yaşanan sorunlar, modernleşme sürecinin ortak sorunlarından. Alt yapı sorunu, deneysizlik, toplumsal ve kültürel bilinç düzeyi gibi nedenlerden dolayı kurumsal alanda yapılan ıslahat çalışmalarından sonuç alınamamaktadır.

Resim 341“Posta ve Telgraf Nazırı Beyefendiye.

Postalarımızda ıslahat.” *Kalem*, 1 Kanunusani 1324/ 14 Ocak 1908.

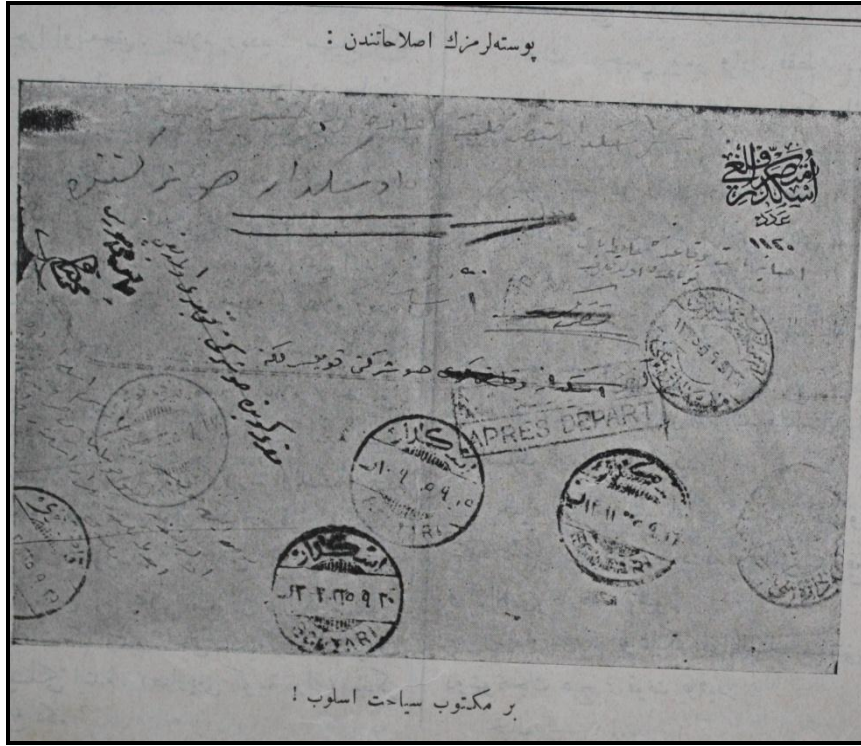

Resim 342

“Bundan evvelki mektup İzmir’den üç ayda gelmiş idi, şimdi bir buçuk ayda geldi. Eğer isal-i hat böylece devam ederse mektuplar fi maba’d tarihi tahrirden evvel vasıl olacaklar.”

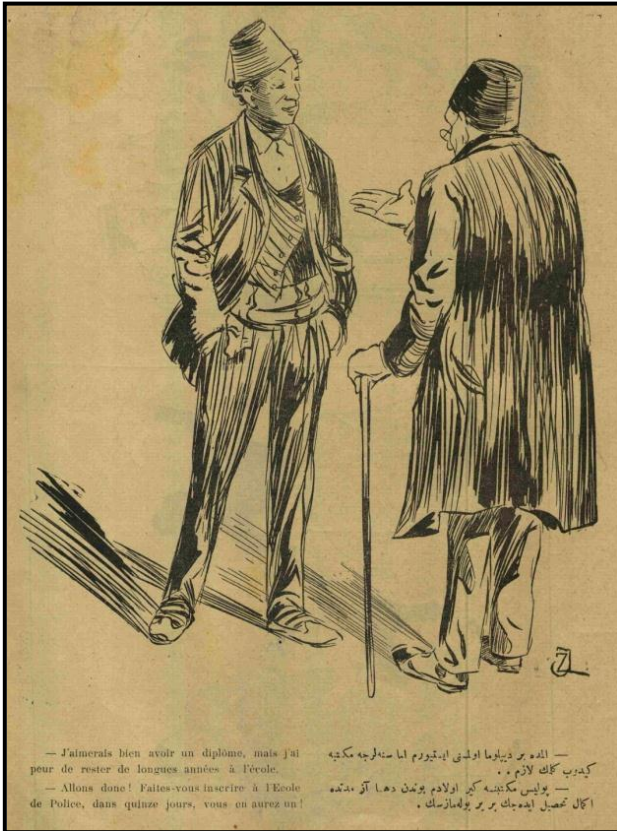
Kalem,

4 Haziran 1325/ 17 Haziran 1909.

Resim 343 "Postalarımızın ıslahatından

Bir mektup seyahat-i üslup." *Hayal*, 16 Mart 1326/ 29 Mart 1910.

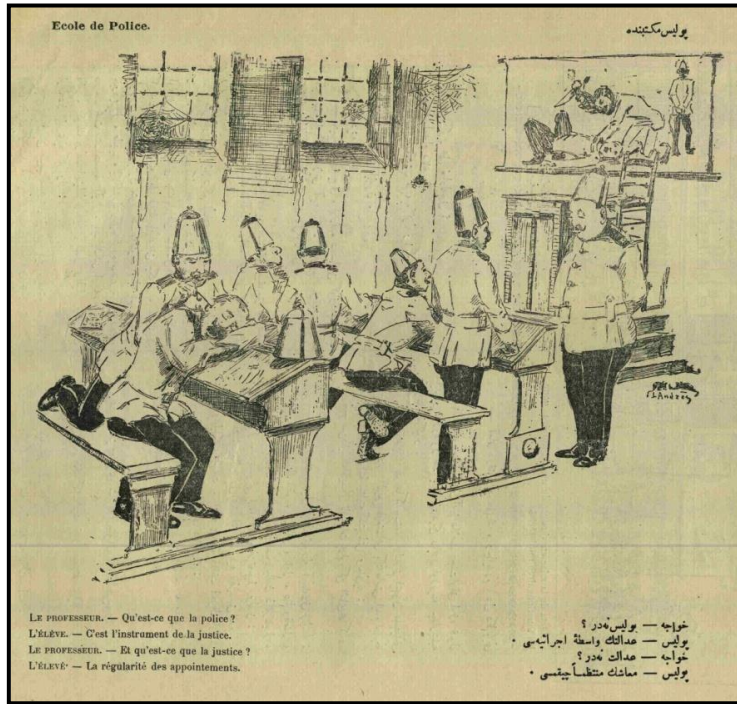

Resim 344

"- Elimde bir diploma olmasını istiyorum. Ama senelerce mektebe gidip gelmek lazım.
-Polis mektebine gir evladım. Bundan daha az müddetle ikmal-i tahsil edecek bir yer bulamazsın."

Kalem,

12 Teşrinisani 1325/ 25 Kasım 1909.

Resim 345

“Polis mektebinde

Hoca- Polis nedir?

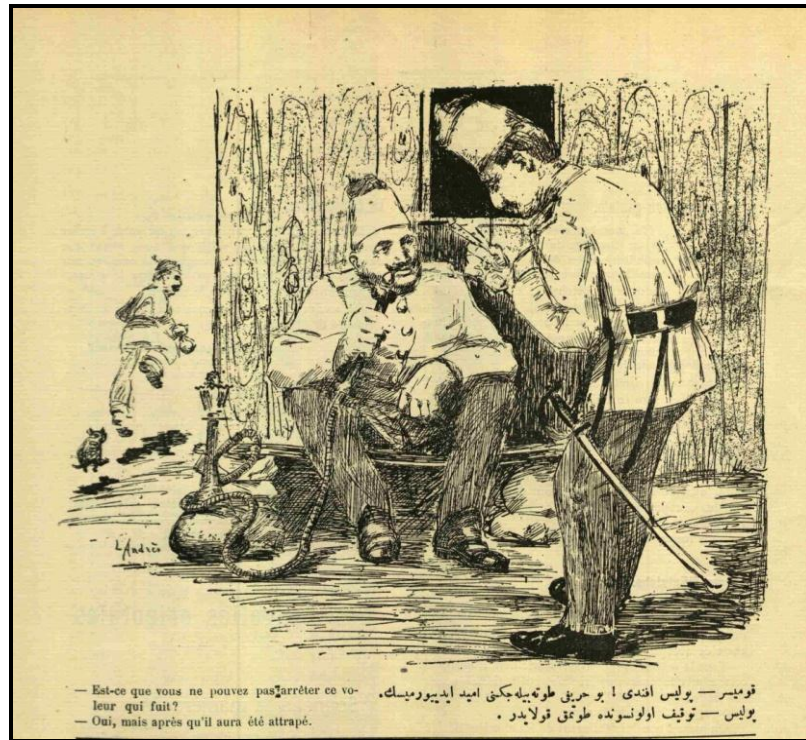
Polis-Adaletin vasıta icraiyesi.

Hoca- Adalet nedir?

Polis- Maaşın muntazam çıkması.”

Kalem,

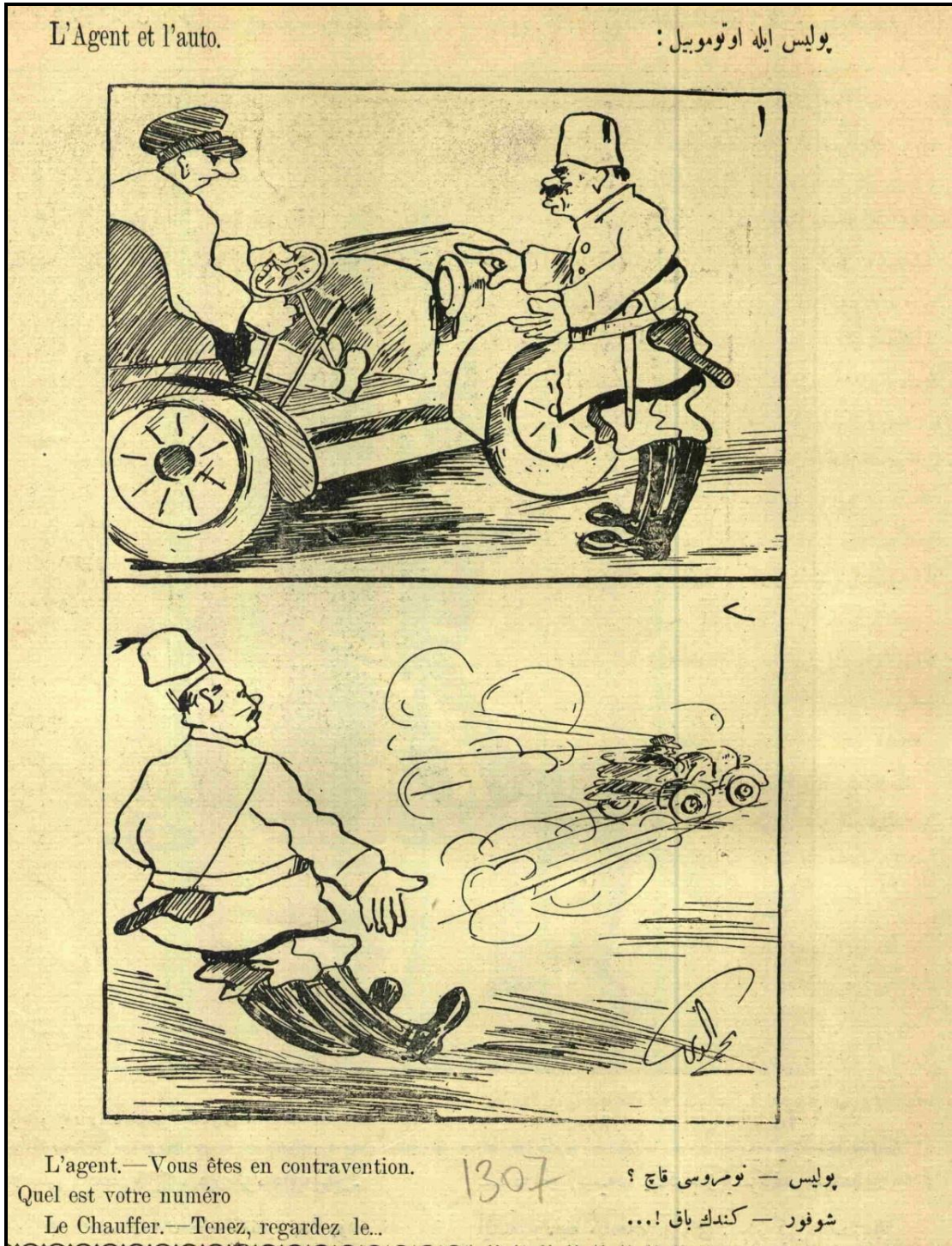
13 Teşrinisani 1324/ 26 Kasım 1908.

Resim 346 “Komiser- Polis efendi ! bu herifi tutabileceğini ümit ediyormusun?

Polis- Tevkif olsun da tutmak kolaydır.”

Kalem, 7 Teşrinisani 1324/ 19 Kasım 1908.

Resim 347 "Polis ile otomobil

Polis- Numarası kaç?

Şoför- Kendin bak !..."

Kalem,

14 Teşrinievvel 1326/ 27 Ekim 1910.

Resim 348 “Polis Teslihâtı

Zabitanın verdiği cebhane ile rovelverhin icabında düşmana karşı işte böyle isti'mal edilir.”

Kalem, 29 Şubat 1324/ 11 Mart 1909.

II.Meşrutiyet Dönemi’ne ait görsellerde, özellikle resmi yazılı metinlerde rastlanması zor olan, toplumun farklı kesimleri arasında oluşan ilişki biçimlerini gözlemlemek de mümkün olmaktadır. Servet sahipleri gösterişli tüketimlerinden, duyarsızlıklarından ve aç gözlülüklerinden dolayı sıkça eleştirilmiştir. Resim 349’da zengin çiftlik sahibinin çiftçilere olan yaklaşımı, Resim 350’de zengin bir adamın kelepirci avı, Resim 351’de yardım cemiyetinden bir kişinin yardım toplama girişiminde karşılaştığı tavır, bu eleştirilere örnek gösterilebilir.

Resim 349 “Âli cenab misal

Çiftçiler- Aman Hacı ağa akşama kadar güneşin altında kavruluyoruz. Kırk para ile karnımız doymuyor yirmi para daha katık parası artır bari.

Çiftliğin sahibi- Ne aç gözlü heriflersiniz be! Günde kırk para! Neyinize yetmiyormuş. Daha ne vereyim.”

Laklak, 12 Temmuz 1325/ 25 Temmuz 1909.

Resim 350

“Kuzum Ebusait Efendi! Böyle kelepirler düştükçe beni unutma.”

Kalem,

15 Kânunusani 1324/ 28 Ocak 1909.

Resim 351 “İane Cemiyetinden bir zat- Şu mektubu paşa hazretlerine takdim ediniz. Yarış iane bileti.

Uşak- Efendim paşa hazretleri burada yok.

-O halde kalsın teşriflerinde takdim edersiniz.

-İaneye ait olan evrakı kabulde ma'zurum.”

Dertli ile Garib, 20 Ağustos 1326/ 2 Eylül 1910.

Sanayi Devrimi sonrası Avrupa toplumlarında oluşan sınıf bilinci, 19. yüzyılın sonlarında modernizmle tanışan Osmanlı toplumunda ilk belirtilerini göstermeye başlamıştır. Resim 352’de donanmanın güçlendirilmesi çalışmaları sırasında işçi sınıfının desteği övülürken, işçi sınıfı gayretli sosyalistler olarak tanımlanmıştır. Resim 353’te ise emeğin değeri üzerinde durulmuştur. Resim 354’te Meclis-i Mebusan da görüşülmesi istenen bir grev kanunu olduğunun, Resim 355’te *Tramvay Grevi*’nin bilgisine ulaşılmaktadır. 5 Mart 1325’te *Kalem*’de yayımlanan “*Eğer hizmetçilerin bir kulübü olursa*” başlıklı karikatürden (Resim 356) çeşitli meslek grupları arasında dayanışma derneklerinin kurulmaya başladığı izlenimi oluşmaktadır.

Resim 352 “İane-i muharebe sandıkları vâzi' olunduğu günden beri para atanlar hep fakirler. İşçiler kazandıkları beş kuruşun yarısını filonun tezyidi için verdikleri halde eshab-ı servetin tabaka-i yalının, yüksek maaşlıların sandığa yanaşmadıkları herkesin nazar-ı dikkatini celb ediyor. Yaşasın fedakar işçiler gayyûr sosyalistler, utansın eshab-ı servet.... Haya etsin tabaka-i bâlâ.....”

Laklak, 1 Teşrinievvel 1325/ 14 Ekim 1909.

Resim 353 “Eşek- Ne yaptın kardeş! O patates küfelerini niye devirdin, attın!..

-Başkalarına hizmet etmekte usandım azizim. Bana faidesi dokunmayacak bir yükü bundan ziyade sırtımda taşıyamam.” *Eşek*, 2 Ağustos 1328/ 15 Ağustos 1912.

Resim 354 “Amm aksi hayvan ha. Çekiyorum çekiyorum da bir türlü şu binaya sokamıyorum.” (Binanın üzerinde Meclis-i Mebusan, Eşğin üzerinde Tatil-i Eşgal Nizamnamesi yazmaktadır.)

Kalem, 25 Kânunuevvel 1324/ 7 Ocak 1909.

Resim 355 “Tramvay Grevi

Grevden mutazzarır olan var ise o da biziz. Ne saman var ne arpa. Kahrolsun grev yine yaşasın Şişhane yokuşu.” *Kalem*, 29 Nisan 1326/12 Mayıs 1910.

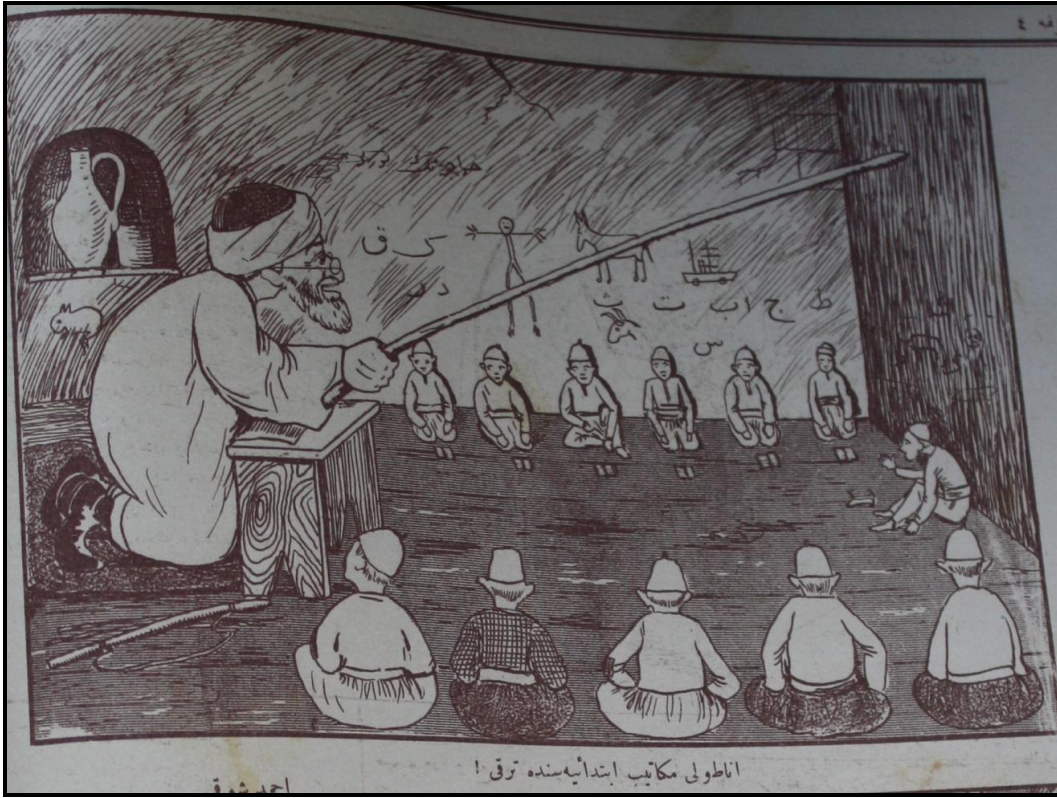
Resim 356 “Eğer Hizmetçilerin kulübü olursa

Madam- O Marika yine mi izin?

Hizmetçi- Evet efendim. Bu akşam ictimai umumimiz vardır, oraya gideceğim.”

Kalem, 5 Mart 1325/ 18 Mart 1909.

II.Meşrutiyet dönemi basının da yer alan görsellerde sıkça bahsedilen konulardan biri de okuma yazma oranının artırılmasına yönelik çalışmalar olmuştur. Görsellerden anlaşıldığı üzere, Osmanlı toplumunda okuma yazma oranını artırmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Ancak yine görsellerde bu girişimlerin sınırlı kaldığı, Anadolu geneline yaygınlaştırılmadığı vurgulanmıştır. Özellikle Anadolu okullarında halen iptidai yöntemlerle eğitim yapıldığına ve yetersiz kaldıklarına değinilmiştir. Bununla birlikte toplumunda okuma yazma konusundaki çalışmalara gönüllü olarak katılmamaları ve destek vermemeleri basın tarafından sıkça eleştirilmiştir.

Resim 357 “Anadolu mekteb-i ibtidaisinde terakki .”

Laklak, 30 Temmuz 1325/12 Ağustos 1909.

Resim 358 “Usul-u tedris: A oklava gibi, B tekne gibi, T ona benzer, C ciğer başlı, H hıyar gibi, L orak gibi, Ta tavşan kulaklı. Hoca- atladık baştan.” Laklak, 6 Ağustos 1325/19 Ağustos 1909.

Resim 359

“Anadolu’da maarif
 -Hacığa böyle nereye!
 -Bizim oğlardan mektup geldi köyde
 çıkaran yok da şehre gidiyorum.”

Laklak,

17 Eylül 1325/30 Eylül 1909.

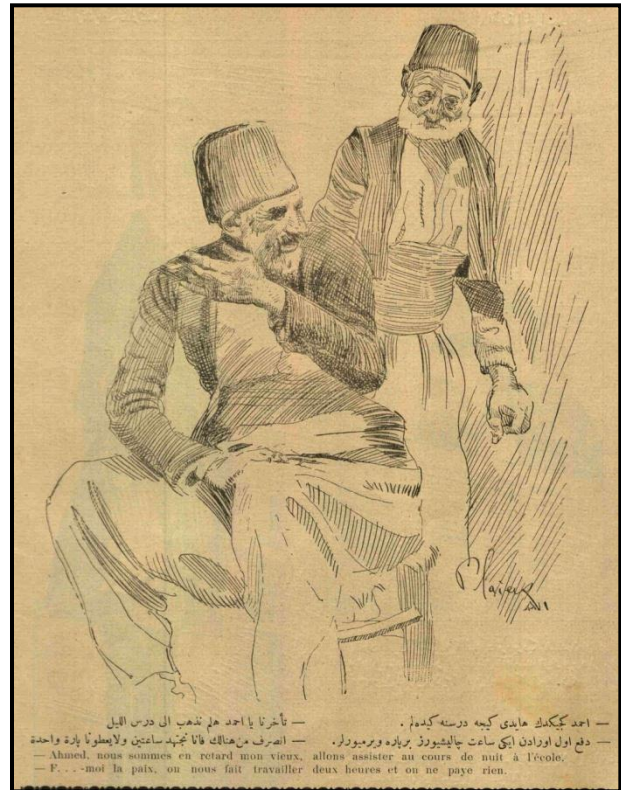
Resim 360

“-Ahmet geciktik haydi gece dersine gidelim.

-Defol oradan iki saat çalışıyoruz
 bir para vermiyorlar.”

Kalem,

24Eylül 1325/7 Ekim 1909.

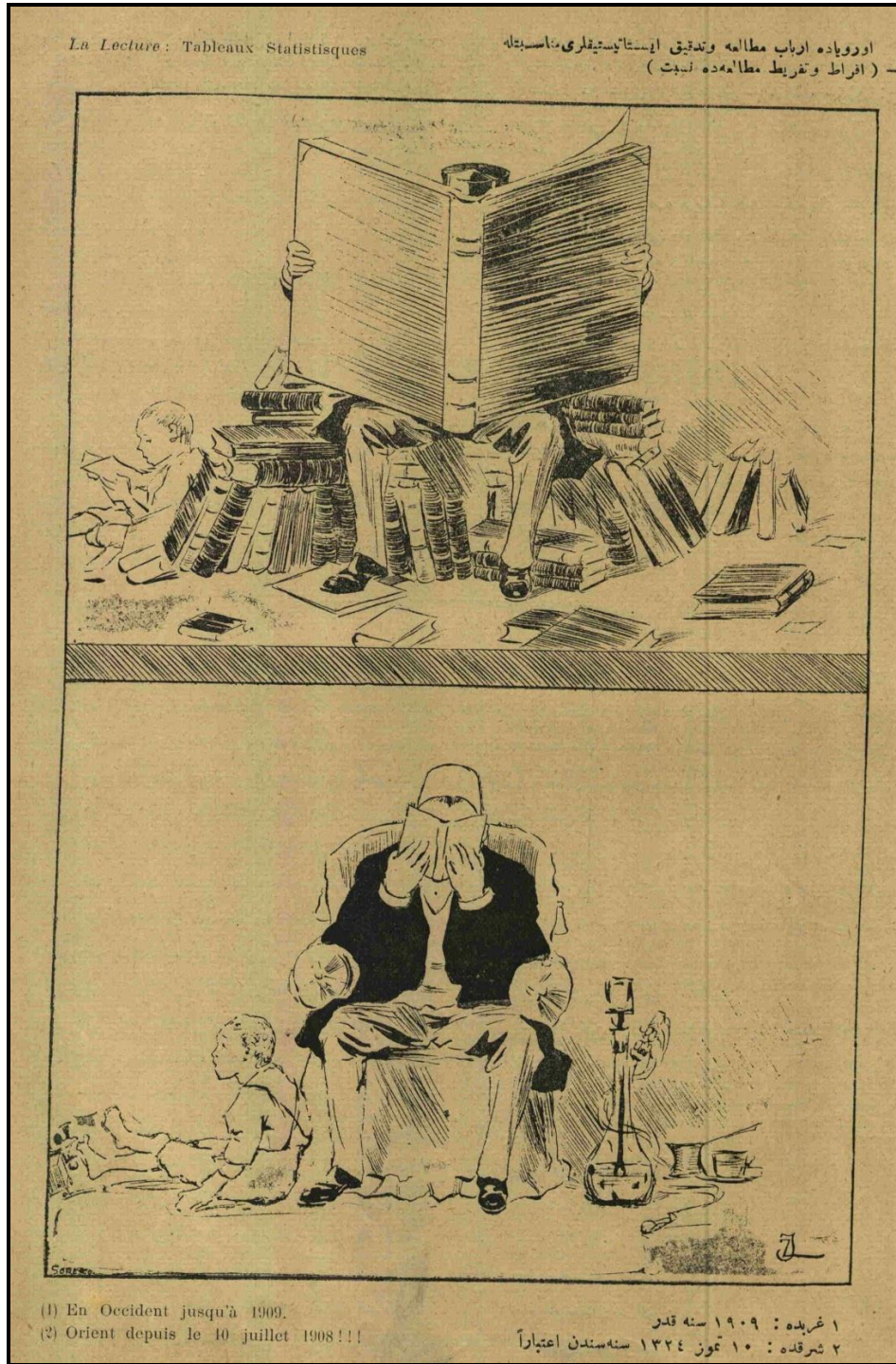
Resim 361

“-Ne günlere kaldık... Evkafa müracaat ettim, okuma yazmam olmadığından reddettiler.

-Gülünecek şey.”

Kalem,

17 Kânunuevvel 1325/ 30 Aralık 1909.

Resim 362

“Avrupa’da erbab-ı mütalaa ve tetkik istatistikleri münasebetiyle. (İfraz ve tefrit mütalaa da tespit.)

1. Garp da: 1908 senesine kadar.

2. Şark da : 10 Temmuz 1324 senesinden itibaren.”

Kalem,

19 Teşrinisani 1325/ 2 Aralık 1909.

Resim 363

“A babacığım buradan çıksaydın şu felakete uğramazdın da
-Ne bileyim ben! Buradan kestirmedir dediler.
Öyle yapmak istedim.
-Zavallı.”

Hayal,

16 Mart 1326/ 29 Mart 1910.

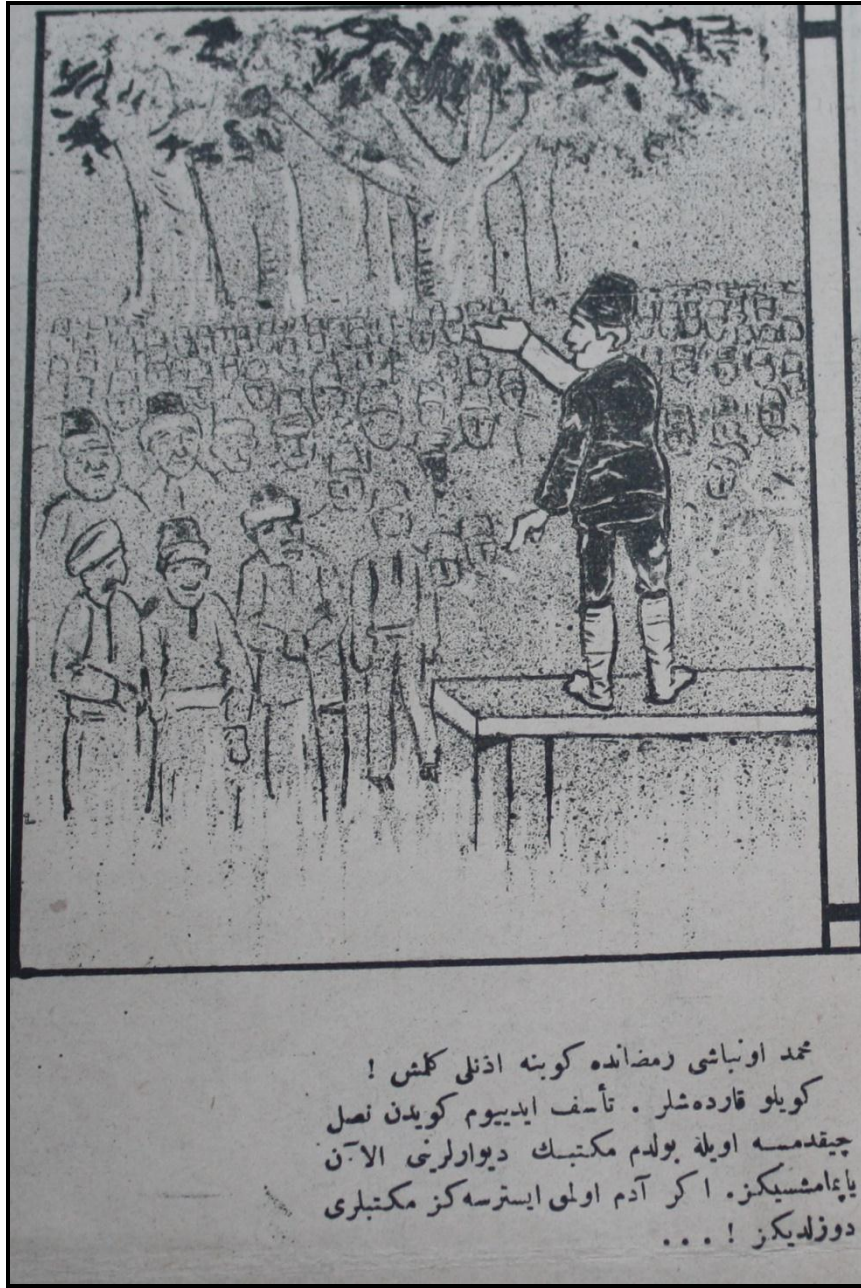

Resim 364

“Arzu-u maarif
Kitabcı- Yanlış yol tutmuşuz
peynirci olmalı imiş.”

Kalem,

25 Mart 1326/ 7 Nisan 1910.

Resim 365

“Mehmed onbaşı ramazanda köyüne izinli gelmiş. Köylü kardeşler teessüf ediyorum. Köyden nasıl çıktımşa öyle buldum. Mektebin duyurularını ilan yapmamışsınız. Eğer adam olmak isterseniz mektepleri düzeltiniz.”

Laklak,

3 Eylül 1325/16 Eylül 1909.

III.Uzlaşma ve Çatışma Pratikleri Üzerine Bir Değerlendirme

Batıda Sanayi Devrimi sonrası yükselen burjuvazinin, feodal düzenin geleneksel kurumlarına karşı verdiği ekonomik ve siyasal mücadelenin sonucunda gelişen ulus devlet, ulusçuluk, liberalizm, demokrasi, özgürlük, kardeşlik, eşitlik, laik devlet gibi kavramlar İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri ile meşruiyet kazanmıştır. Hukuksal ve siyasal yaşamdaki dönüşüm aynı zamanda kapitalizmin önündeki engelleri de tamamen kaldırmıştır. Bu durum batılı devletlerin emperyalist eylemlerini tetikleyerek, uluslararası ilişkilerde kendi lehlerine yönelik yeni politikalar üretmelerine neden olmuştur. Avrupa Devletleri 19. Yüzyılın başlarından itibaren modern dünyanın hukuksal ve siyasal ilkelerini, emperyalist politikalarını gerçekleştirebilmek adına kullanmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde ürettikleri “Şark Meselesi” da bu sürecin bir parçası olmuştur.

Avrupa emperyalizmi kendini gerçekleştirme mücadelesinde, 19. Yüzyıla damga vuran özgürlük, bağımsızlık gibi değerleriyle çelişen bir tablo sergilemiştir. Hani-oğlu'na göre, 19. Yüzyıl batılı sosyoloji ve fiziki antropoloji uzmanlarının yoğun çalışmaları, Avrupa merkezli bir anlayışın gelişmesi ve Avrupa dışındaki toplumlara karşı oluşturulan önyargının bilimselleştirilmesine yönelik olmuştur:

“Kafatası ölçüleriyle Landsteiner'in buluşu sonrası, kan grupları sınıflandırmalarından benzer davranış kalıpları tespitine kadar uzanan araçlarla ortaya konulmaya çalışılan bu 'ruh' ile 'ırki ve milli karakter yansımaları' beraberinde ister istemez bir kavim ve ırk hiyerarşisini getirmişlerdi. Fouillé'den Demolins'e, Colejanni'den Franzetti'ye kadar pek çok sosyolog, antropolog ve düşünür, dolaylı da olsa yaptıkları tasnifler neticesinde Avrupa'daki temel kavimleri

ve ırkları böylesine bir hiyerarşi içerisine yerleştirirken, bunların önemli bir bölümü de Anglo-Saksonlar'ın var olduğuna inanılan üstünlük nedenleri üzerinde yoğunlaşmışlardı.”¹⁰⁹

Hanioğlu, Batılı toplum teorisyenlerinin üstün ırk ve millet yaratma çalışmalarında oluşturdukları hiyerarşide alt basamaklarda olduğuna işaret ettikleri milletlerin, bu kuramları anlamsız bulmaları gerekirken savunmaya geçerek ırk ve millet olarak “üstünlük” mücadelesi vermelerini ilginç bulmaktadır.¹¹⁰ Başka bir ifadeyle, bu durum Avrupa merkezli bakışı egemen kılmaya yönelik bilimsel alt yapı oluşturma çabalarının başarıya ulaştığının ve Avrupa dışında kalan milletlerce de kabul gördüğünün kanıtı olabilir. Geleneksel Osmanlı toplumda din temelli millet sisteminde “biz” kavramının anlam değiştirmesine yol açan böylesi bir ırksal ve milliyetçi yaklaşımlar, bir yandan Osmanlı aydınlarında, batı emperyalizmine karşı mücadelede milliyetçilik kavramını ön plana çıkarırken diğer yandan imparatorluğun çözülme sürecini hızlandırmıştır.

Tanzimat ve Islahat fermanları, 19. yüzyıl Osmanlısı'nın aydınlarını temsil eden “Yeni Osmanlıların” batılılaşma isteklerine somut zemini hazırlamıştır. Davison'a göre bu süreç I.Meşrutiyet ve II. Abdülhamit'in İstibdat dönemlerinde, Avrupai tarzlar ile eski ama değişim içindeki Osmanlı- İslami tarzlar arasında bir çatışmaya yol açsa da, arka planda Avrupa merkezli bakış etkisini her daim göstermiştir.¹¹¹ Özellikle Avrupa modernizminin reform eylemlerindeki etkileri, toplum yaşamına monolitik bir batı hegemonyasını yerleştirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğun bütünlüğünü korumaya yönelik Tanzimat aydınlarınca ortaya atılan Osmanlıcılık ideolojisini, batının kardeşlik, eşitlik, özgürlük ve adalet kavramlarına dayandırmıştır. Fe-

¹⁰⁹ M.Şükrü Hanioğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009, s.102.

¹¹⁰ Hanioğlu, *a.g.e.*,s.103.

¹¹¹ Andrew Davison, *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*, Çev.Tuncay Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.144.

roz Ahmad'a göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti, üst kimlikte yaratılmak istenen Osmanlılık kavramına çoğu zaman hukuksal zeminde merkeziyetçi ve baskıcı politikalarla ulaşmaya çalışmıştır:

“ ‘Serseriler ve Zanlı Kişilerle İlgili Kanun’ ile kişisel eylemleri kısıtlarken , ‘Kamu Toplantıları Kanunu’, kamu protesto gösterilerini olanaksız hale getiriyordu. Bir toplantı yapılmadan önce, toplantı yerini, tarihini, saatini yazılı olarak bildirilmesi gerekiyordu. ‘Basın ve Yayın Kuruluşlarıyla İlgili Kanunlar’ gazetelere tam anlamıyla bir sansür koymamakla birlikte, basın özgürlüğünü hayli kısıtlamaktaydı. Grevleri önleyici kanun ise, gittikçe gelişmekte olan işçi hareketinin hükümet karşıtı gösterilere dönüşmesini engellemek için hazırlanmıştı. ‘Cemiyetler Kanunu’, ‘Eşkıyalık ve Fesatçılığın Önlenmesiyle İlgili Kanun’ ve ‘Müslüman olmayan Vatantaşların Askere Alınmalarıyla İlgili Kanun’, İmparatorluğu meydana getiren çeşitli ırksal gruplar arasındaki farklılıkları sona erdirmek için alınmakta oldukça geç kalınmış önlemlerdi.”¹¹²

İttihatçıların izlediği merkeziyetçi ve baskıcı politikalar, Meşrutiyet’in getirdiği modern dünyanın kavramları arasında Osmanlılık kimliği -özellikle siyasal ve ekonomik alanlarda - anlamını yitirmiştir. Bunun yerine sosyo-ekonomik yapılanmada Müslüman ve gayrimüslim cemaatlerde, yeni kimlik arayışlarıyla birlikte milliyetçi eylemleri destekleyen “biz” ve “öteki” kavramlarına meşruiyet kazandırma çabaları artmıştır. Gayrimüslim cemaatlerin dışında Müslüman Araplar ile Arnavutlar da İttihatçıların “Osmanlılık” adına izledikleri yöntemlerin, Türkleştirme amacına dayandığını ileri sürerek bu noktadaki rahatsızlıklarını sıkça dile getirmişlerdir.¹¹³

1908 ile 1914 yılları arasındaki toprak kayıpları da İttihat ve Terakki cephesinde “Türkçülük” ideolojisinin aşamalı olarak yükselmesine ortam hazırlamıştır. 3 Milyon kilometrekarelik toprak parçasının, çoğunluğu Rumeli’de bulunan 1,1 milyon kilometresinin yitirilmesi İttihatçı politikaların, Anadolu’ya yönelmesine neden olur. Nihayetinde 24

¹¹² Ahmad, *a.g.e.*, s. 85.

¹¹³ Hanioglu, *a.g.e.*, s. 165.

milyonluk nüfustan, geneli gayrimüslim olan 5 milyonluk nüfusun eksilmesiyle, kalan İmparatorluk sınırlarında Türkler çoğunluğu oluşturmuştur.¹¹⁴ Bu duruma bağlı olarak homojenleşen İmparatorluk toplumuna, homojen politikalar üretilmiştir. Diğer yandan Georgeon, Türk milliyetçisinin alt yapısının, imparatorluk sisteminde her daim var olduğunu ileri sürmektedir: “*Aslında, İslam’ın her türlü etnik özgüllük izini yok etme iddiasına karşın, Osmanlı İmparatorluğu’nda gizli bir Türk kimliği bilinci vardır. Bu bilinç, özellikle de, Arapça ve Farsça’dan alınmış terimlerle dolu olmasına karşın, Türk diline dayanıyordu.*”

115

II.Meşrutiyet’in ilanından sonra Rusya’daki Çarlık yönetiminin baskıları sonucu kaçıp Osmanlı’ya gelen Tatar ve Azeri kökenli aydınlardan Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali ve Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin öncülüğünde Türk halklarının birliğine yönelik düşünceler, Osmanlı aydınlarınca da tartışılmaya başlamıştır . Başlangıçta Osmanlıcılık ideolojisinde ısrarcı olan İttihatçılar 1910’da, Selanik’teki İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin merkez komitesine dâhil olan Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu’nun faaliyetlerini desteklemeye başlamışlardır. Cemiyet, Genç Kalemler ve Türk Yurdu gibi milliyetçi dergiler ile Türk Ocağı gibi derneklere mali destek vermiştir. Özellikle Ziya Gökalp, Balkan Savaşlarından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin resmi ideologu haline gelmiştir. Georgeon’a göre Ziya Gökalp 1908 -1914 yılları arasında Pantürkist eğilimler göstermesine karşın ulusal toprakları Osmanlı Devleti’nin toprakları olarak kabul etmesi nedeniyle özünde hep Osmanlıcı kalmıştır.¹¹⁶ Bununla birlikte Gökalp’in Türkçe dilinin kullanılmasına yönelik düşünceleri İttihatçıların özellikle merkezileşme politikalarını etkileyerek, İmparatorluk

¹¹⁴ Ahmad, *a.g.e.*, s.186.

¹¹⁵ François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Çev. Ali Berktaş, YKY Yayınları, İstanbul, 2009, s.23.

¹¹⁶ Georgeon, *a.g.e.*, s.19.

okullarında ve mahkemelerinde Türkçeyi zorunlu dil olarak kabul etmelerinde belirleyici olmuştur.

İttihatçılar, milliyetçi politikalarını ekonomik alana da yansıtmak istemişlerse de 1908-1914 yılları arasında ilerleme kaydedemedikleri gibi yabancı devletlere verilen imtiyazlar ile alınan dış borçlar, batı emperyalizmine yenik düşmelerinde belirleyici olmuştur. Zafer Toprak'a göre, 1908'e değin Osmanlı'da 86 yabancı şirket kurulmasına karşın, 1908-1913 arasında 113 yabancı şirket kurulmuştur. Yabancı sermaye ağırlıklı bu şirketler bu dönemde daha çok gayrimüslim unsurlarla ortaklığa girmiştir. Bu dönemde Osmanlı aydınları Türklerin tasarrufa yönelmeleri koşuluyla ticari şirketler kurabileceklerini ileri sürmüşlerdi. Ancak 1911 ve 1913 yılları arasında süren savaş koşullarında Müslüman Türk nüfusu, tasarruf bir yana geçimini zor karşılamaktaydı. Bundan dolayı 1914'ten sonra başlayacak Milli İktisat politikaları kapsamında milliyetçi politikalar daha ağır basmıştır.¹¹⁷

II.Meşrutiyet Dönemi'nin ilk beş yılında siyasal ve ekonomik politikalarda beliren “biz” ve “öteki” kavramlarının toplumun sosyal ilişkilerindeki yansımalarını, yazılı metinlerden takip edebilmek çok mümkün olmamaktadır. Dönemin aydın yazarçizerleri Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için çareler arayan düşünce sistemlerinin rüzgârına kapılan eserler ortaya koymuşlardır. Dönemin görsel malzemelerinde ise siyasal alanda Osmanlılık ideolojisine bağlılık sürerken, Osmanlıların gündelik yaşamlarında birbirleriyle ilişkilerinde “biz” ve “öteki” kavramlarını ne kadar yaşayıp yaşamadıklarına dair bir sorunun yanıtını arama çabası görülmemektedir. Bununla birlikte farklı amaçlara yönelik çekilmiş fotoğraflardaki arka planlar dikkate alınarak fikir sahibi olunabilmektedir. Örneğin Resim 366'da, Heybeli Ada'nın ünlü simalarından banker Eliasko'nun cenaze törenine ait fotoğ-

¹¹⁷ Zafer Toprak, *Türkiye'de 'Milli İktisat' (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, ss.56-59.

raf, Resim 244'te görülen Rum Patriği'nin cenaze töreni ile 245'teki¹¹⁸ Mahmut Şevket Paşa'nın cenaze töreninde olduğu gibi resmi yapılmış bir törene ait değildir. Fotoğraf çok net olmamakla birlikte cenazeyi taşıyan ve törene katılan halk arasında Müslüman ya da gayrimüslim ayrımı yapılamamaktadır. Bununla birlikte 1925 Mayıs'ında *Resimli Kitab*'da *Kılınç Alayı*'nin resmigeçit töreninde zırlı otomobili hedef alan fotoğrafın arka planında, duvarın üzerinde Müslüman, gayrimüslim ve hatta yabancılardan oluşan seyirciler bir arada görülmektedir (Resim 367). Yine Resim 368'te İstanbul'un ticari hayatına dair çekilmiş 1912'ye ait bir fotoğrafta sokağı paylaşan insanların arasında öteki kavramını ayırt etmek imkânsızlaşmaktadır. Diğer taraftan 2002'de Cahit Kayra tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiş Dr. Şerafettin Mağmumi'nin anılarını kapsayan *Bir Osmanlı Doktorunun Anıları*'nda¹¹⁹ yer alan 20. yüzyılın başlarına ait Türkiye'nin farklı kentlerini yansıtan fotoğraflarda da fabrikayı, sokağı, çarşığı paylaşan insanlar arasında siyasetin ve ideolojinin dışında bir ilişki göze çarpmaktadır.

¹¹⁸ Bkz.s.201.

¹¹⁹ Şerafettin Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Anıları*, (Çev. Cahit Kayra), Büke Yayınları, İstanbul,2002.

Resim 366

“Müteveffa banker Eliasko'nun
Heybeli Adada cenaze alayı.”

Resimli Kitab,

Ekim 1324/1908.

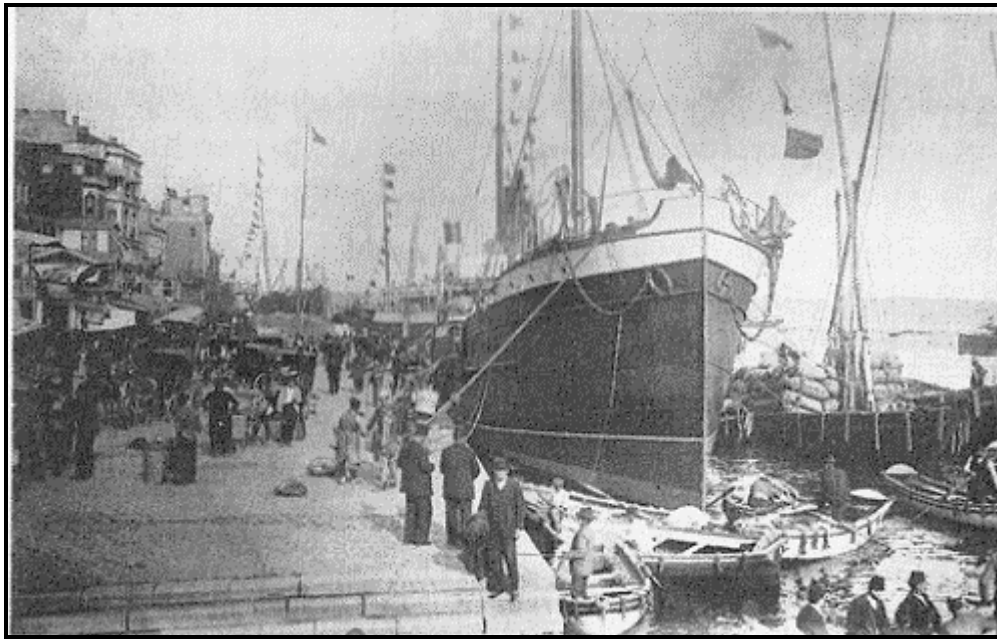

Resim 367 “Kılınç Alayı resimlerinden: Mevkib-i hümayundan pişdarlık eden zırhlı otomobillerden biri.”

Resimli Kitab, Mayıs 1325/1909.

Resim 368 “İstanbul’un ticari meşguliyeti.” 26. Temmuz 1912.¹²⁰

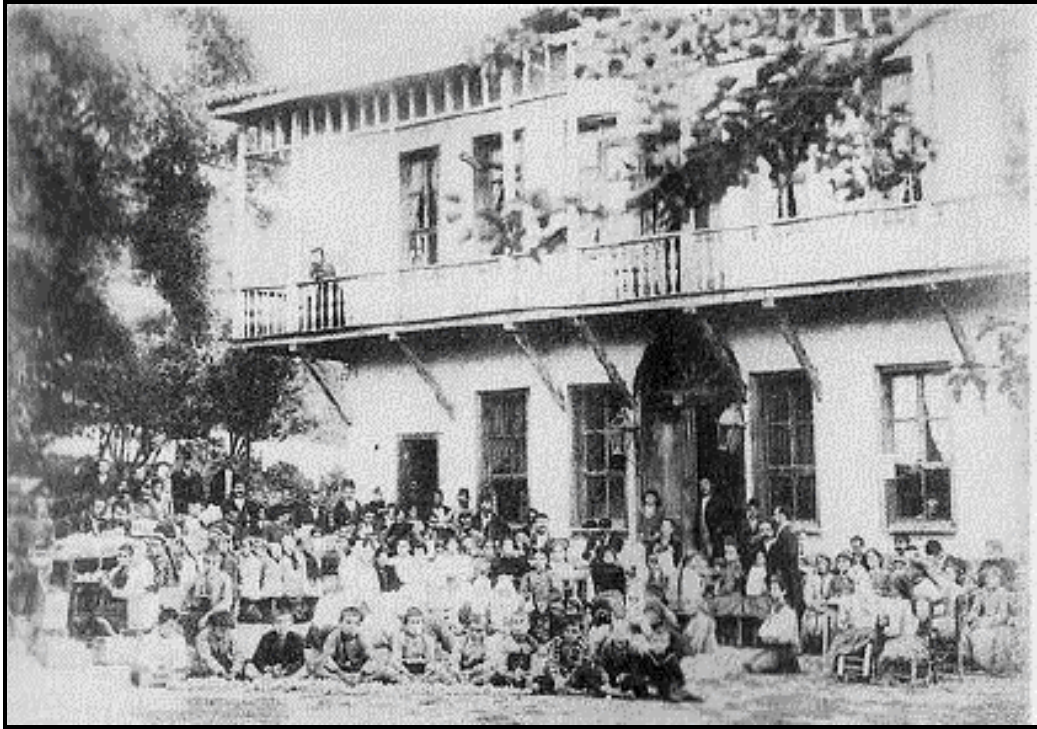

Resim 369 “1900’ların başında Karaköy.” (*Bir Doktorun Anıları*,s.17).

¹²⁰ Kongre Kütüphanesi Baskı ve ABD Fotoğraf Bölümü Washington, DC 20540.
http://www.loc.gov/rr/print/coll/610_turkey.html#photos (20.04.2010).

Resim 370 "Bursa arşısı." (*Bir Doktorun Anıları*, s.41).

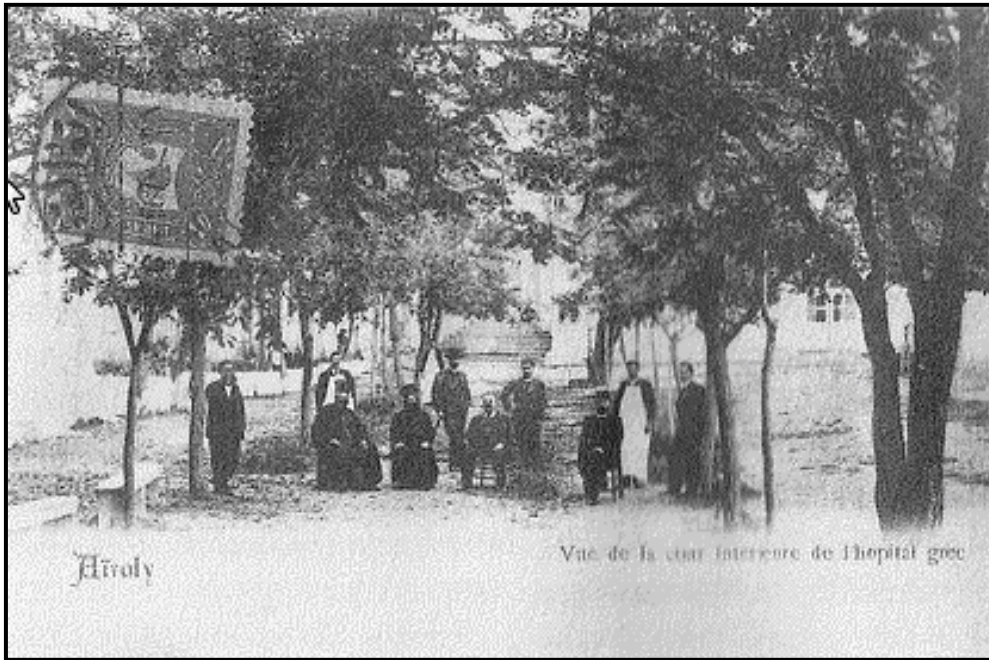

Resim 371 "Bursa –İpek fabrikası işçileri." (*Bir Doktorun Anıları*, s.47).

Resim 372

“ Ayvalık'ta kahvehaneler.”
(*Bir Doktorun Anıları*,s.145).

Resim 373 “Ayvalık'ta Hastane.”

(*Bir Doktorun Anıları*, s.145).

Resim 374 “İskenderun Çarşı.” (*Bir Doktorun Anıları*, s.239).

Resim 375 “Boğazın Nimeti.” (*Constantinople Old And New*, s.321¹²¹)

¹²¹ H.G. Dwight , *Constantinople Old And New* ,Longmans, Green&CO,London,1915.

Resim 376 “Valide Camii satıcıları.” (*The Turkish People*, s.15¹²²)

Kentin çeşitli mekânlarında bir araya gelen Osmanlılar yanlarından geçenin, dükkânlarından alış veriş edenin, Müslüman ya da gayrimüslim olmasıyla ilgilenmeyip yüzyıllardır süren alışkanlıklarıyla gündelik yaşamlarına devam etmişlerdir. Osmanlı tarihine yönelik hiçbir kaynakta dünya tarihinde sıkça görülen gündelik yaşamı da kapsayan öteki kavramının kalın çizgilerine rastlanmamaktadır. Müslümanların ya da gayrimüslimlerin giremedikleri dükkânlar, kahvehaneler, çarşılar olmamıştır. Elimizdeki görsel malzemelerde de bu ayrımın varlığına dair bir belirtiyeye rastlanmamaktadır. Diğer taraftan spor ve tiyatro gibi sosyal hayatın diğer faaliyetleri içinde de öteki kavramının benimsenmediği görülmektedir.

¹²² Lucy M.j. Garnett, *The Turkish People*, Methuen &CO, London,1909.

Resim 377 “Galatasaray üçüncü futbol takımı. Sağdan ve yukarıdan başlayarak: Galip (Kaptan), Mişel, İzzet, Muzaffer, Necdet, Hayati, Refik, Sabit, Namık, Selami, Siret, Celal, Ali.)

İdman, 1 Haziran 1329/ 14 Haziran 1913.

Resim 378 “Galatasaray Kulübünün birinci futbol takımı, arkadan ve sağdan itibariyle, Ahmet Cevad, Ahmet Robenson, Neşet Emin (Kaptan), Bekir, Celal, Hüseyin, Umur, Galib Hasnun , Muhsin Yeken, Emil Oberle, Josef Oberle, Mıgırđıç” *İdman*, 1 Haziran 1329/14 Haziran 1913.

Resim 379 “ Fenerbahçe birinci futbol takımı. Sağdan ve önden birinci: Nasuhi Bey(Katib umumu ve mu-
 rahhas),Doktor Hamit Bey, Nüzhet Bey, Kamil Bey (Kaptan), Nuri Bey, Said Bey, Reis Hulusi Bey, Hulki
 Bey.İkinci sıra: Matosyan Efendi, Sabri Bey, Arif Bey, Mösyö Wilhelm, Galib Bey (Heyet-i idare reisi),
 Kemal Bey, Said Bey. Üçüncü sıra: Mücasi Bey (Kasadar), Zeki Bey Elkatib, Mustafa Bey ikinci , üçüncü ve
 dördüncü takım kaptanı). *İdman*, 10 Haziran 1329/23 Haziran 1913.

Resim 380 : “Milli Osmanlı Tiyatrosu Heveskeran Cemiyeti” *Resimli Kitab*, Haziran 1325/1909.

Görsel malzemelerin ışığında, II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmesine karşın gündelik ilişkilerde toplumsal değerler geleneksel Osmanlı "Millet" sisteminin ötesine geçmediği düşüncesine ulaşılabilir. Buna karşın geleneğin dışına çıkarak batılı görünmeye çalışan alafranga tarzlar ile gelenekseli koruyan alaturka tarzlar arasındaki ya da zenginlerle yoksullar arasındaki öteki kavramı görsel malzemelerde daha ön plana çıkarmıştır.

SONUÇ

II.Meşrutiyet döneminin 1908-1914 yılları arasındaki gelişmelerinin mercek altına alındığı bu çalışmada uluslararası ilişkilerin Osmanlı devletinin iç ve dış siyasetindeki etkileri ile bu etkilerin toplumsal yaşama yansımalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece geniş bir alanın incelenmesi sürecinde sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerinin dışına çıkmamak adına seçilen araştırma ve inceleme yönteminin uzlaşma ve çatışma kuramlarına dayanması, çalışmanın bütünlüğünün sağlanmasında belirleyici olmuştur.

18. yüzyılın başlarına değin dış dünyaya kapalı, geleneksel değerlerine sıkı sığına bağlı Osmanlı toplumu, 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa merkezli bir dönüşüm sürecini yaşamaya başlamıştır. Başlangıçta devlet sistemine bağlı kurumlarda yaşanan dönüşüm 20. yüzyılın başlarına geldiğinde artık toplumun gündelik yaşam pratiğinde de hissedilir noktaya gelmiştir. Bu anlamda II.Meşrutiyet dönemi, Osmanlı devletinin ve toplum yaşamının modernleşme sürecinin izlenebileceği önemli durak noktalarından biridir. Diğer taraftan günümüz Türkiye'si'nin gündemini meşgul eden pek çok modernleşme sorunun kökenlerine rastlamak da mümkün olmaktadır.

Buhar gücüyle çalışan makinelerin yapılmasının ardından ortaya çıkan seri üretim, hammadde ve pazar ihtiyacını doğurmuştur. Sanayi devrimi olarak anılan bu süreç Avrupa'da toplumsal ve siyasal değerlerin baştan sonra tekrar ele alınmasına neden olmuştur. Kapitalist toplumun oluşum aşamalarında emperyalist politikaların dinamikleri de yapılandırılmıştır. Silah, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişim, dünya coğrafyasının nerdeyse tamamında Avrupa merkezli siyasal ve kültürel uzlaşma - çatışma alanlarının doğmasına yol açmıştır. Avrupalı devletler tarafından kurgulanan bu süreç modernleşme adı altında dünya toplumlarının yeniden evrilmesine yol açmıştır. Osmanlı devlet ve toplum yaşamının, yenedünya düzenin bir parçası haline gelmesi bu noktadan sonra kaçınıl-

mazdır. Başka bir ifadeyle yenedünya düzeninde Osmanlı'da modernleşme sürecine katılmak zorunda kalacaktır. Avrupa'nın emperyalist politikaları doğrultusunda geliştirdikleri “Şark Meselesi” belki de Osmanlının, modernleşme girdabının içine çekilmesinde belirleyici olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde yer alan görsellerde saldırgan, çıkarıcı Avrupa'ya karşı çözüm üretmeye çalışan Osmanlı görüntüsü ile karşılaşmaktadır. Osmanlı devletinin dış politikada karşı karşıya kaldığı temel sorunlar görsellere şu temalarla yansıtılmıştır:

1. Avrupa devletlerinin 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı'ya karşı yürüttükleri politikalar doğrultusunda, İmparatorluk sınırlarında sömürge alanları oluşturma çabaları,
2. İmparatorluk içinde yaşayan ulusların bağımsızlık istekleri,
3. Avrupalı devletlerin sahip olduğu kapitülasyonların Osmanlı'yı sömürge devletine dönüştürmesi,
4. Her geçen gün artan Osmanlı borçları ve Düyun-u Umumiye idaresinin Osmanlı maliyesindeki denetimleri.

İmparatorluk sınırlarından ve ekonomik bağımsızlığından ödün vermek istemeyen Osmanlıların tüm çözüm arayışları, Avrupa emperyalizminin ideolojik ve teknolojik aygıtları karşısında yetersiz kalmıştır. Yüzyıllarca fetihçi bir dış siyasetle birlikte monarşiye dayanan devlet sistemiyle dünya egemenliğini elinde tutabileceğine inanan geleneksel Osmanlı anlayışının bir anda yenedünya modernizmine ve emperyalizmine çözüm üretebilmesi çok kolay değildir ve olmayacaktır da. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı devletinde modernleşmenin etkilerinin önceki dönemlere göre daha yoğun hissedilmesinin nedeni, Avrupa politikalarının daha baskın hale gelmesidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde dış siyasete çözüm üretme süreçlerinin, iç siyasete ve toplum yaşamına yansımaları gözlenmiştir. Bir yandan Avrupa'nın emperyalist poli-

tikalarının imparatorluğun sınırlarında yarattığı sorunlarla başa çıkma mücadelesi verilirken bir yandan da üretilen dış politikalarla uzlaşabilecek devlet geleneğini yaratma çabaları görülmektedir. Bu çabalar devlet mekanizmasında geleneksel ile modern ideolojilerin çatışmasına neden olurken, her geçen gün Meşrutiyet rejimi ile sağlanması umut edilen toplumsal bütünleşmenin uzağında kalınmıştır. Fransız İhtilali ile yaygınlaşan eşitlik, özgürlük, adalet ve kardeşlik gibi evrensel kavramlara dayanan Meşrutiyet değerleri, geleneksel Osmanlı siyasi ve ekonomik tarihi ile uzlaşmamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanında başrolü oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezileşme politikalarına dayanak oluşturdukları Osmanlılık ideolojisinin, toprak kayıpları sonucunda somutlaşan işlevsizliği ordu iktidarına ortam hazırlamıştır. Bu durum toplumsal yaşamda, meşrutiyet rejimiyle birlikte gelen özgürlük, adalet gibi kavramlarla çelişen yeni bir yapılanmanın başlangıcı olacaktır. 1914-1918 arasında yaşanan I.Dünya Savaşı ve ardından verilen bağımsızlık mücadelesi, günümüze kadar izlerini devam ettiren bu militarist devlet sisteminin toplum düşüncesinde olağanlaşmasında belirleyici olmuştur.

II.Meşrutiyet dönemi basınında, devletin modernleşme aşamalarındaki kurumsallaşma çabalarının alt yapı eksiklikleri ile bu sürece verilen toplumsal tepkileri içeren bolca görsel malzemeye rastlanmıştır. Dönem görselleri incelendiğinde ulaşılan genel değerlendirme de, Osmanlı modernleşmesinin teknolojik ve anlayış olarak Batı'nın çok gerisinde kaldığı yolunda ortak bir düşüncede birleştikleri sonucuna ulaşılabılır. Bununla birlikte aynı görsel malzemeler kapitalist değerlerin yarattığı çıkarıcı, kurnaz insan tiplerini ile alay etmişlerdir. Bu tarz bir yaklaşım, Ziya Gökalp gibi dönemin Osmanlı toplum bilimcileri tarafından ortaya atılan, Batı'nın bilimsel, sanayi ve teknolojik gelişmelerinin takip edilebileceği, ancak bunun Avrupa'nın yaşam biçimini ve ahlaki değerlerini de almak anlamına gelmediğini ileri süren düşüncelerle denk düşmektedir. Meşrutiyet dönemi top-

lumunda görülen alafranga yaşantıların basının sert eleştirilerine maruz kalmasının temelinde de aynı düşünceler yatmaktadır.

II. Meşrutiyet dönemi görsellerinden yola çıkılarak, bu dönemde toplumsal yaşamın her alanında eski ile yeninin karşılaştırıldığı ve yeniyle uzlaşma yolları aradığı yargısına varılabilir. Üstelik bu çatışma ve uzlaşma süreçleri adalet, eşitlik ve özgürlük kavramları içerisinde aranmıştır. Ancak bu arayışlar, feodal ekonomik ve siyasi koşulların hâkim olduğu bir toplumsal düzen içinde yapıldığından, uzlaşma süreçleri çoğunlukla sınırlı dönüşümlerle sonuçlanmıştır. Başka bir ifadeyle Althusser'in modern toplumlarda görülen “*yeniden üretim*”¹²³ olarak adlandırdığı döngüsel değişim Osmanlı devlet ve toplum geleneğinde işlerlik kazanmamıştır. Toplumsal arayışlarda çoğunlukla iktidarların siyasi ve ekonomik arayışlarının çerçevesinde olmuştur.

Avrupa kapitalizminde tüketimin bir parçası haline gelen çocukların devlet denetiminde yetiştirilmesi anlayışı gelişmiş ve toplumsal yaşamda önemi artmıştır. Meşrutiyet döneminde Avrupa'yı yakından izleyen Osmanlılar için de çocuklarının yetiştirilmesi önem kazanmıştır. Özellikle erkek çocuklarının, devletin ideolojisini devam ettirecek bireyler oldukları konusunda toplumsal bir uzlaşmaya varıldığı görülmektedir.

II.Meşrutiyet döneminde Osmanlı toplum dinamiklerinin değişimi konusunda kadınlar önemli bir mücadele vermişlerdir. 2011 Türkiye'si'nde kadınların siyasi ve kamusal alandaki yerleri konusunda halen süren tartışmaların boyutları dikkate alındığında tüm çatışmalara rağmen Meşrutiyet dönemi için oldukça cesur yaklaşımlar olarak görülebilir. Dönem görsellerinde kadınların aile içindeki rollerinden başlayarak, eğitimleri, çalışma hayatındaki ve siyasetteki rolleri tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda kadınların düşünsel alandaki gelişimleri desteklenmiştir. Ancak kadınların bu gelişimlerinin, aile

¹²³ Bkz. s.27.

içinde kocalarına destek olmaları ve çocuklarının yetiştirilmesiyle, sınırlı kalması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. II. Meşrutiyet basınında tanık olduğumuz, kadının ve erkeğin toplumsal rolleri konusundaki tartışmalar, aynı zamanda yenedünya düzenine entegre olma sürecinde toplumsal uzlaşma yollarının arandığının da kanıtıdır. Uzlaşma ve çatışma kuramları dikkate alındığında bu süreç aynı zamanda toplumsal evrimleşmenin aşamaları olarak kabul edilmelidir.

1908 -1914 yılları arasında basılan kitap, dergi ve gazeteler de yer alan fotoğraflar, karikatürler ile farklı matbaalarda basılan kartpostallardan oluşan yaklaşık olarak 4500'ü bulan görsel malzemenin incelenmesinin sonucunda örneklerinin yansıtıldığı bu çalışma, tarihsel bir dönemin görsel malzemelere dayanılarak yazılabileceği konusunda bir deneyim olmuştur. Görsel malzemelerin incelenmesi aşamalarında, dönemin siyasal ve toplumsal değişimlerini ve olaylarını yaşamış Osmanlılarla tanışılmıştır. Dönem insanların olaylar karşısındaki tepkileri, giyim tarzları, eğlence biçimleri, birbirleriyle ilişkilerindeki ritüeller, konuşmalarında seçtikleri sözcükler gibi pek çok detayla geçmişe uzun bir yolculuk yapılmıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman görüntülerde yer alan olaylarla ilgili bazı detaylara anlam vermekte zorlanıldığından, dönemi ele alan inceleme eserlere başvurulmuştur. Örneğin 91-93 sayfaları arasında yer alan Resim 81'den Resim 84'e kadar ki karikatürlerde Osmanlı ile Rusya arasında yaşanan bir Boğazlar meselesi olduğu ve bu konuya İngiltere'nin de müdahale ettiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Ancak sorunun nasıl ortaya çıktığı konusunda bir bilgiye rastlanılmamıştır. Benzer bir şekilde bayrak meselesinin yer aldığı görsellerde de (Bkz. 99-100), sorunun kendisi görülmekte ancak ortaya çıkış biçimi anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte sorunun bilgisine ulaşıldığında, görselde yansıtılan tepkiler ve ifadeler aracılığıyla olay, okurun zihninde hareket kazanarak, öncesi, gelişimi ve sonrası ile bütünsellik kazanmaktadır.

Görsel malzemelere dayanılarak yapılan bu çalışmanın sonucunda anlaşılmıştır ki tarih araştırmalarında yalnızca görüntülerden yola çıkarak sonuca ulaşmak yeterli olmamaktadır. Ancak yalnızca yazılı metinlere dayanılarak yapılan çalışmalar da dönemin toplumsal yaşamını ve düşüncesini, insan tepkilerini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Bilimsel tarihçiliğin temel amacı geçmişi anlamak ve bugünle ilişkisini kurmak olduğu dikkate alındığında geçmişe yönelik araştırmalarda yöntem olarak görsel ya da yazılı malzemelerden birinin tercih edilmesi yerine, incelenen döneme ait tüm bulguların bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Toplumsal tarihçiliğin önem kazandığı günümüzde, geçmişin gündelik yaşamına ait detaylara ulaşmak isteyen tarihçiler için görsel malzemelerin kullanımını aynı zamanda bir zorunluluk olarak görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1996). *İttihatçılıktan Kemalizme*. (Çev. Fatma Gül Berktaş Baltalı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- _____ (2007). *İttihat ve Terakki 1908-1914*. (Çev. Nuran Yavuz). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- _____ (2008). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. (Çev. Sedat Cem Karadeli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ak, B., Oral, T. (Editörler) (2003). *Fantazya çok para yok, karikatürlerle borç ekonomisinin tarihi 1874-1954*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Akşin, S. (1980). *100 soruda jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Gerçek Kitabevi.
- _____ (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Çev. Yusuf Alp- Mahmut Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arnheim, R. (2007). *Görsel düşünme*. (Çev. Rahmi Ögdül). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aslanova, S. (2008). *20. yüzyılın başında Rusya'nın Osmanlı politikası*. 9 Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydınlı, S. (1992). *Mimarlıkta görsel analiz*. İstanbul: T.C. İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi Yayınları.
- Barlett, E.A. (1913). *With the Turks in Thrace*. New York: George H. Doran Company.
- Berger, J. (2009). *Görme biçimleri*. (Çev. Yurdanur Salman). İstanbul: Metis Yayınları.
- Beriker, N. (2009). *Çatışmadan uzlaşmaya, kuramlar, süreçler ve uygulamalar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birinci, A. (1990). *Hürriyet ve İtilâf fırkası, II. Meşrutiyet devrinde İttihat ve Terakki'ye karşı çıkanlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Berkes, N.(2008). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Brummett, P.(2003). *II.Meşrutiyet basınında imge ve emperyalizm 1908-1911*. (Çev. Ayşen Anadolu) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burke, P. (2000). *Tarih ve toplumsal kuram*. (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- _____ (2003). *Afişten heykele minyatürden fotoğrafa tarihin görgü tanıkları*. (Çev. Zeynep Yelçe). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Çakır,S. (1996). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Carr, E.H. (1994). *Tarih nedir ?* (Çev. Misket Gizem Gürtürk).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çeviker, T. (1988). *Gelişim sürecinde Türk karikatürü, Meşrutiyet dönemi 1908-1918*. (cilt.2) İstanbul: Adam Yayınları.
- _____ (1989). *Meşrutiyet, imzasız karikatürler antolojisi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Danacıoğlu,E. (2009). *Geçmişin izleri*. İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Davison,A. (2006). *Türkiye’de sekülerizm ve modernlik*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, F. (2007). *Osmanlı devleti’nde II. Meşrutiyet dönemi meclis’i mebusan seçimleri (1908-1914)*.Ankara: İmge Kitabevi.
- Dilek, D.(2007). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dumont, P.(2007).*Osmanlıcılık, ulusçu akımlar ve masonluk*. (Çev.Ali Berktay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dündar, F. (2008). *Modern Türkiye’nin şifresi*. İstanbul:İletişim Yayınları.
- Dwight,H.G.(1915). *Constantinople old and new*. London: Longmans, Green&CO.
- Emiroğlu,K.(1999). *Anadolu’da devrim günleri II.Meşrutiyet’in ilanı*. Ankara:İmge Kitabevi.

- Ergut, F. (2010). *II.Meşrutiyet'i yeniden düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Evans, J. R. (1999). *Tarihin savunusu*. (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). Ankara: İmge Kitapevi.
- Faroqhi, S. (1997). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam, ortaçağdan yirminci yüzyıla*. (Çev. Elif Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Garnett,L. M. (1909) *The Turkisch people*. London: Methuen &CO.
- Georgeon, F. (2009). *Osmanlı- Türk modernleşmesi (1900-1930)*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Guiraud,P. (1994). *Göstergebilim*. (Çev.Mehmet Yalçın). Ankara: İmge Yayınevi.
- Hanioglu,M.Ş.(2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e zihniyet, siyaset ve tarih*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Heinzelmann, T. (2004). *Osmanlı karikatüründe Balkan sorunu 1908-1914*. (Çev. Türkiş Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- James,L. (1913).*With the conquered Turk*. Boston: Small, Maynard and Company Publishers.
- Jenkins, K. (1997) *Tarihi yeniden düşünmek*. (Çev. Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Hobsawm, E. (1999). *Tarih üzerine*. (Çev.Osman Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Kansu, A. (2002). *1908 devrimi*. (Çev. Ayda Erbal). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karan, N. (2006). *Girit'in Yunanistan'a ilhakına Türk kamuoyunun tepkisi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kars, Z. (1997). *1908 devrimi'nin halk dinamiği*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kasım, M. (1986). *Talat Paşa'nın anıları*. İstanbul: Say Yayınları.

- Kodaman, B. (1996). *Son vakanüvis Abdurahman Şeref efendi tarihi: II. Meşrutiyet olayları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koloğlu, O. (2005). *Türkiye karikatür tarihi*. İstanbul: Bileşim Yayınları.
- _____ (2006). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla basın tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Kongar, E. (2008). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurosava, A.(1950). *Raşomon* [Film]. Japonya: Daiei Studios.
- Kutlu, S. (2008). *Didâr-ı hürriyet, kartpostallarla II.Meşrutiyet 1908-1913*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2007). *Milliyetçilik ve emperyalizm yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı devleti*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mardin, Ş.(1991). *Türkiye'de din ve siyaset, makaleler 3*. (Çev. Mustafa Erdoğan, Fahri Unan, Gülşat Aygen, Hasan Ünal). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (1996). *Yeni Osmanlı düşüncesinin doğuşu. Toplu Eserleri 5*. (Çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan)İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (1997). *Türkiye'de toplum ve siyaset, makaleler1*.(Der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder) İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (1997). *Türk modernleşmesi, makaleler 4*. (Der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örs, H.B. (2009). *19. Yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbaran, S. (1997). *Tarih, tarihçi ve toplum*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özpinar, Y. (2007). *1883-1925 yılları arasında Paris'te eğitim alan Türk ressamlar ve yapıtlarının analizi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Quataert, D. (2005). *Osmanlı imparatorluğu 1700-1922*. (Çev. Ayşe Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stradling, R.(2003). *20.yüzyıl Avrupa tarihi nasıl öğretilmeli*. (Çev.Ayfer Ünal). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (Çev. Osman Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şerif, A. (1999). *Anadolu'da Tanîn*. cilt1. (Haz. Mehmet Çetin Börekçi). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (1999). *Arnavudluk'da, Sûriye'de, Trablusgarb'da Tanîn* . (Cilt 2) (Haz. Mehmet Çetin Börekçi). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tekeli, İ. (2007). *Birlikte yazılan ve öğrenilen bir tarihe doğru*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak,Z. (1982). *Türkiye'de "milli iktisat" (1908-1918)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Topuz, H.(2003). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul:Remzi Kitapevi.
- Tosh, J.(1997). *Tarihin peşinde*. (Çev. Özden Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toynbee, A. (2000). *Tarih bilinci*. (Çev. Murat Belge) İstanbul: Bateş Kültür Yayınları.
- Tunaya, T.Z. (1988). *Türkiye'de siyasal partiler*. (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (1998). *Hürriyet'in ilânı*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- _____ (2010). *Yadigâr-ı meşrutiyet*. (Haz.Mehmet Ö. Alkan). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2011). *Türkiye'de siyasal partiler*. (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2011). *Türkiye'de siyasal partiler*. (Cilt 3). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tükel,U. (2005). *Resmin dili, ikonografiden göstergebilime*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Türkgeldi, A.F. (1984). *Görüp işittiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Urhan, E.(2007). *Türkiye'nin 150 yıllık borç serüveni*. Başkent Üniversitesi, İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Us, M. A.(2008). *Karikatür, II. Meşrutiyet döneminin önemli simaları*. (Haz. Seval Şahin). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Üstel, F., Karakaşlı, K. , Özdoğan, G. G. ve Kentel, F. (2009). *Türkiye'de Ermeniler (cemaat-birey-yurttaş)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vassaf,G. (2007). *Tarihi yargılıyorum*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Virilio, P. (1998). *Hız ve politika*. (Çev. Meltem Cansever). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yalçın, H.C. (1934-1936). Meşrutiyet hatıraları, 1908-1918. Fikir Hareketleri Dergisi. İstanbul.
- Yerasimos, S. (2001). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye II, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na*. (Çev. Babür Kuzucu). İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Yılmaz, M. S. (2008). *II. Meşrutiyet'in ilk yılı 23 Temmuz 1908- 23 Temmuz 1909*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yılmazata,M. (2005). *Avrupa devletlerinin bloklaşma sürecinde 1908/1909 Bosna'nın ilhak krizi*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yücel, T.(2006). *Göstergeler*. İstanbul: Can Yayınları.
- Zürcher, E.J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Çev. Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2009). *Savaş, devrim ve uluslaşma*. (Çev. Ergun Aydınöğlu). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

MAKALELER

- Acun, F. (2004). Görsellik ve yakın dönem tarihi araştırmalarında kullanımı. *Kebikeç Dergisi*. (Sayı14, ss.95-118.)
- Bayraktar, K. (2002). Osmanlı bankasının kuruluşu. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. (Cilt 3, Sayı 2. ss.71-88.)
- Ertuna, Ö. (2004). Osmanlı ve Türkiye ekonomilerinin borç bunalımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, ss.6-21.
- Hür, A. (2010, 12 Eylül). Averof zırhlısının Osmanlı'ya ettiği. *Taraf Gazetesi*.Erişim tarihi: 06.05.2011. <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-averof-zirhlisi-nin-osmanli-ya-ettiği.htm>.
- Ortaylı, İ. (1986). Osmanlı imparatorluğu'nda millet. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e ansiklopedisi*. (Cilt 4, s.32).
- Savaş, M. (1998). II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki ve basın. Ankara. http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/mevhibe_savas_ikinci_mesrutiyet_donemi_ittihat_terakki_ve_basin.pdf. Erişim tarihi: 10 Aralık 2009.
- Sinanlar,S., Akın,G. (2008). Pera'da resim üretim ortamı 1844-1916. İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi. (Cilt:5. Sayı:1, 43-54.)
- Somel, S.A.(2009) Osmanlı reform çağında Osmanlılık düşüncesi (1839-1913). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce, Tanzimat ve Meşrutiyet birikimi içinde* (ss.88-116). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel,F. (2009). II.Meşrutiyet ve vatandaşın “icad”ı. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce. Tanzimat ve Meşrutiyet birikimi içinde* (ss.169 – 179). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yrtim, F. (2008). II. Meşrutiyet döneminde Türkçülüğe geçişte kapsayıcı formül: ‘Millet-i Hâkime’ düşüncesi ve etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. (Sayı:18, ss.65-80).

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=3&vtadi=TPRJ,TTAR,TTIP,TMUH,TSOS&c=google&s_f=5&detailed=1&keyword=95173 Erişim tarihi:09 Kasım 2009.

Yılmaz, L. (2000). Tarih nasıl yazılmalı? ya da yazılmalı mı? *Tarih yazımında yeni yaklaşımlar, küreselleşme ve yerelleşme içinde* (ss.73–91). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

EK 1:

Madrid Karnavalları Münazarandan:

“Kenardaki tek resim karnavallarda birinciliği kazanmıştır. Altındaki resimde hilalle yıldızını temsil eden ve ikinciliği kazanan arabadır. Üstündeki yine muzaffer takdir olan ve güvercinlerle çekilen bir arabadır.”

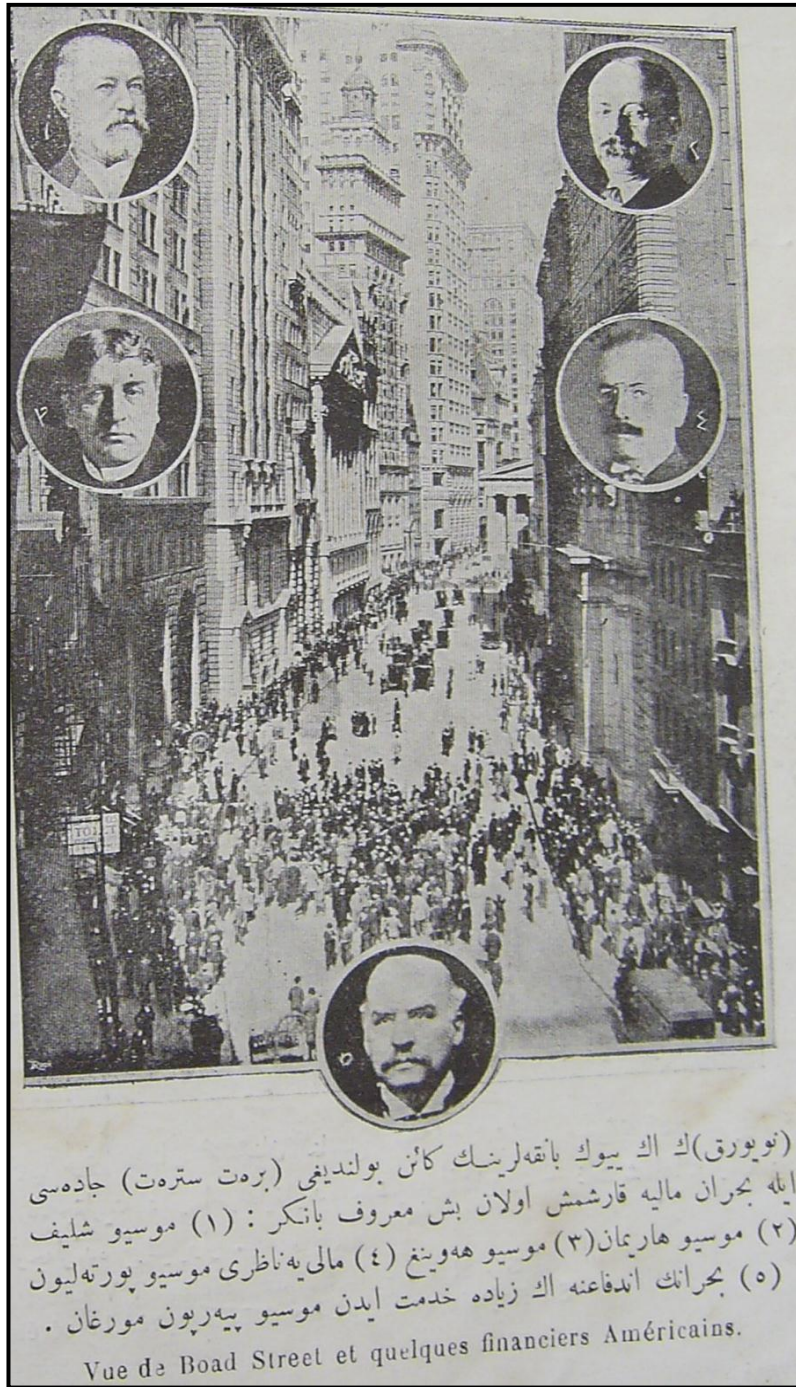
Resimli Kitab, Nisan 1326/ Nisan 1909.

Nis Karnavahı Münazarandan

“Sağdan birinci resim karnaval kraliçesinin,
 ikincisi ve üçüncü resimler karnaval kralının arabalarını gösterir.”

Resimli Kitab, Nisan 1326/ Nisan 1909.

“ (Nev York) un en büyük bankalarının kâin bulunduğu (Brat Stret) caddesi ile buhran-ı maliye karışmış olan beş ma’ruf banker : (1) Mösyö Şalif , (2) Mösyö Herman, (3) Mösyö Heving (4) maliye Nazırı Mösyö Portelion (5) buhranın indifâ’ına en ziyade hizmet eden Mösyö Pirson Morgan.”

Musavver Muhit ,14 Mayıs 1325/ 27 Mayıs 1909.

“Amerika'nın meşhur ağniyasından bir grup”

Musavver Muhit ,14 Mayıs 1325/ 27 Mayıs 1909.

“Amerikan milyarderlerinden merkeb bir grup”

Musavver Muhit ,14 Mayıs 1325/ 27 Mayıs 1909.

EK 2:

بروغرامرله بی تاب قالان مکتبیلرک احوالی و موجب تنقید اولان خصوصات سائرمدن عبارتدر .

(شکل ۱) موضوع چین شمدوفر قومپانیسی اداره سنده کچر . بیوک مدخل ، قپوسنده بر کتابه واردر .

چین شمدوفرلری قومپانیسه هایونی اشتراک اجانب با اراده حکمداری ممنوعدر

بو اراده نك خلافتده حرکت ایدنلر قانوناً لك شدید مجازاته دوچار اولور .

كوجك قیونك او كنده ناظر ایله قومپانیسا دیركتوری ، اجنبی سندیقهرلی و کیلی

استقبال ایدیورلر . اوروپالینك قولتوغنده کی جزء داند « ۳ مایون سیسی استقراض » یازیلدر .

(شکل ۲) امتیاز مقاله نامه نك امضالانسی کوستر ، ماضه نك اوستنده طوران کاغذده « قوآنغ تونغ مقاله نامه سی » یازیلدر . سندیق و کیلی مقاله ای امضا ایدن ذاتك کاتبه اون بیك لیرالق بر چك ویرر .

چینده مزاح و هجو غزته لری

مزاح و هجو غزته لری قدر بر مملکتك حالت ذكائیه سنی افاده ایدر بر شی یوقدر . چینده بونلرک مطالعه سی جدا شایان اهمیتدر . اولدجه متعدد در . ایچلرندن لك اساسیلری ، (شانغای) ده نشر اولنسان (چونغ وهی ژه یا او) ایله پکینه منشر (سینغ کی تونغ یالو) در . ایکنجیسی مسائل سیاسی بی سانسوردن اجتنابه برنجیدن ده اوستی قبالی عرض ایدر ؛ لکن (چونغ وهی ژه یا او) ده سربست ، باخصوص ده غریب ، ده ممتازدر .

زیرده نقل ایتدیکنمز قاریقاتورلر آندن مأخوذدر . لك چوق بحث ایتدیکی شیلر ؛ یکی امتیاز مقاله نامه لری ، اکبر مأمورینك اختلاسی ، سوء استعمالاتی ، مصیبت زدگانه توزیع اعانه ، اصول جدید امتحان

دیدی که :

— دون کیجه بزى آلداتان کیمدی . بیلورمیسین؟

— کیمدی ؟...

— کوزلریله علمی آلداتمی ایسته دیکنمز کدی !..

— ناصل ؟... لاف سویلینده اومیدی ؟...

— اصل تخفی ده بوراسی یا !... بر آرالق ناصل اولدی ، بیلیم ، چیقان بر فاره بی قوغالارکن فاره جان هولیه غراموفونك بوروسنه آتیلهرق ایچنده صیقشیمش . قالمش ... اونی یا قالیهیم دیرکن کدی اوزرینه بر پلاق موضوع اولان ماکنه بی ایشلمش !... تخف شی دگی ؟

— فقط سس اوقدر بوغوق ، اوقدر باشقه ایدی که غراموفون اولدیغه کیم احتمال ویره بیلیدی .

بوندانصکره درت رسم اکبر مأمورینك سندیقهر آراسنده اوینادقلری رقابت اوپوتی کوسترر .

(شکل ۳) جینایک بری اوستنده « شمدوفر امتیازی » یازیلی بر کچی بی صاتیغه چیقا .

رر . اوروپا مالیوننك تمثالی اولان بر حیوانه « مجله ایدیکنز ، رقیکنز کچی بی کند یسنه

4-83

4-83

(شکل ۸)

برائت قازانیر . ولایت اهابسنه ایدیلان اذیت و طشره -
 لرده اهالی بی صویان والی و مأمورینک حانی تصویر
 ایدر سمیز قویون اهالی بی تمثیل ایدر . اوکده کی سابق
 مأمورلر « قیربدق بیاغنی آلدق هایدی بکینه کیدهلم »
 آرقده کی یکیلر ؛ « قیربمشلر ، بزده یوزدهلم درینسی
 آلهلم » دییورلر ..

مأمورینک اختلاس و ارتکابی صنوف اهالی آراسنده
 بیوک بر ناخشنودی حاصل ایلر تحملمفرسا تکالیف
 منضمه دن شکایت ایچون مانداره نك نزدیکه بمعوتلر
 اعزام اولنور . (شکل ۹) والی « اکر تکالیفی ادا

(شکل ۹)

ایمز ایسه کز تجارتکنزه دوام ایدر منسکنز « دیر
 کلنردن آلدینی کی آرقه سنده طوران مأموریندن
 رشوت اخذ ایلر .

(شکل ۱۰) مصیبت زدکانه توزیع اعانه بی آجی

(شکل ۱۰)

ویرمکلکی ایستیور و بی نصیبق ایدیور « دیر .
 (شکل ۴) آلمانیا

(شکل ۴)

سندیهلر بی تمثیل ایدن
 برجانواره ده « شرائطی
 قبول ایدیکنر رقیبکنر
 صبرسنلق کوستر بیور
 طابانه میه جغم ویره حکم
 دییور .

(شکل ۵)

(شکل ۵) ایکی
 رقیب « ایشمز کارلی »
 دیه سویلشیر .

(شکل ۶)

(شکل ۶) ایکی سندیه
 امتیازی ایشلمتمک ایچون
 برلشیر .

ایش بوزولور مأمور بو حرکتدنطولایی دیوان
 عالی به سوق اولنور اکر زنکین ایسه و بول بخشیش
 ویره بیلیرسه قور تولور .
 (شکل ۷) مأمور محکمه حضورنده در . رئیس
 سوال ایدر .

(شکل ۷)

— اقرار ایدیکنر ، شمه دوفر امتیازینی قاچه
 صاندیکنر ؟ ..

— بن هیچ بروقت بوافترای قبول ایتمام . بن
 حکومته فائده لی براستقراض یابدم دیر .
 وحا کمره کزلیجه توزیع اولسان پاره مقابله

(شکل ۱۳)

بولیورده، «نصل، نری ایشمز بولیورده سکنز؟»
بونکله برابر امتحانده حاضر بولنه جق مفتش، راپورنده
طلبه نك سسی وغیره قابیلتسز لکندن بحث ایده جکی
شبهه سز. انصاف!..» دیه باغیر بیور.

(شکل ۱۴) ده کوریلان قاریقاتور آغیر بر قیا
آلتنده ازیلن کنج بر طلبه یی
تصویر ایدر که قیا، دو قورا
امتحانلرینک پروغرامنی تمیل
ایدر.

(شکل ۱۴)

یوقاریقاتور لک تئقدایتیه ییکی
شیلرک چاره لری حکومت طرفدن دوشونیور، مثلا؛
مأمور لک ارتکابندن قور تیللمغه یکانه چاره خلاص،
آنلرک کینه بیله چکلری مقدرده معاشله توظیفیدر.
مکتب پروغراملرندن اسکی اصولی لغو ایتمک
اقتضا ایدر. ییکی اصولی، سابقی محافظه صورتیله تطبیق
ایتمک دها فنا بر بوله کیتمکدر.
مزاج و محو غزته لری بو صورتله بک بیوک بر
وظیفه حیت ایضا ایدیورلر و چینده بر موقع متماز
اکتساب ایلیورلر.

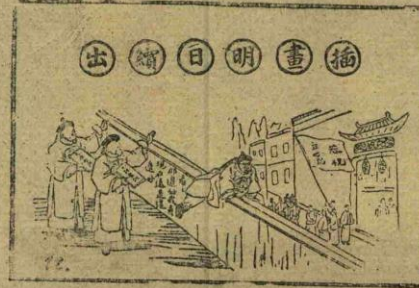
یوقاریدنبری عرض ایتدیکمن: مطالعات و تعریفات
قوماندان (هارفلد) کدر. کوریلور که طریق تمدنه
پک کیری قالان چینلیر، سانسور اصولی باقی اولدینی
خالده بیله قاریقاتور یاییورلر و تئقدیات محقه لری نظر
حکومتده مظهر تصویب اولیور. صد هزار تأسفکه
بزده هنوز متفکر کین ذوات کرام بیله بونک لزومنی
تقدیر ایده میور. بونک اک بیوک دلیل، دماغاً اقوام
موجوده نك اک کیروسی ظن باطلنده بولندیغمن چینده
متعدد مزاج غزته سی وار! بکن بزده بر ایکی دانه سی
زور تأمین حیات ایده بیلیور..

بر صورتده تصویر ایدر. فلاکندیله لر ماکولات ایله
مالی کیلرک قارشینده مأمورلردن بوش یره امداد طلب
ایدرلر، آچلقدن اولورلر.. حالبوکه پاره واشیا مأمورلر
آراسنده تقسیم اولنور.

(شکل ۱۱)

(شکل ۱۲) والی تراسه نك قور قولغنه آته بیتر

(شکل ۱۲)

کبی بینمش ایکی درلو جریانه تابعدر. بر طرفده انکار
عقیقه طرفدار، دیگر طرفده اللرنده کی سنجاقده
«یشاسون اصلاحات» یازیلی برسوری مکتبیلر بولنور.
«کنج چین» ایله اعتیادات قدیمه طرفدارلری
آراسنده حکومت، تطبیق اولنیمان اصلاحات ایله
مشغول.

چینده اصلاحات اوله رق آنجق مکتبلرده اسکی
ادیات پروغرامنه بر چوق قنون غریبه علاوه اولمشدر که
بیچاره چین طلبه سی غیر قابل تحمل بر یوک آلتنه
کیرمشدر. هم اسکیلری اوقویه جق وهمده یکیلری..

(شکل ۱۳) برچینی طلبه، آرقه سنده آغیر بر یوک
طاشیور اوستنده کی اشیاده؛ ژاپون لسانی - تعریفات
اصلاحات - اوروپا ژیمناستی - مسائل غریبه حقنده
معلومات - معلمسز انکلیزجه - علم اقتصاد - تربیه -
حال حاضر تاریخی - قوانین و نظامات حکومت وسائر..
یازیلیدر. بیچاره طلبه کندنده استهزا ایده جک قوت

Çin’de Mizah ve Hiciv Gazeteleri

Kalem, 8 Nisan 1326/ 21 Nisan 1910

Mizah ve hiciv gazeteleri kadar bir memleketin halet-i zihniyesini ifade eder bir şey yoktur. Çin’de bunların mütalaası cidden şayan-ı ehemmiyetedir. Oldukça müteaddididir. İçlerinden en esashıları (Şangay) da teşir olunan (Çong vay je pa u) ile Pekin’de münteşir (Siyang ki tong pa u) dur. İkincisi mesâil-i siyasiye-i sansürden ictinabla birinciden daha üstü kapalı arz eder; lakin (Çong vay je pa u) daha serbest, bâ-husûs daha garib, mümtazdır.

Zirde nakil ettiğimiz karikatürler ondan me’huzdur. En çok bahis ettiği şeyler; yeni imtiyaz mukavelenmeleri ekâbir-i memuriyenin ihtilâsı, sû-i isti’ mâlatı, mesaibat-ı zadedgâna tevzî’ îâne, usul-u cedid imtihân programlarıyla bitab kalan mektebilerin ahvali ve mucib-i tenkid olan hususat-ı saireden ibarettir.

(Şekil 1) mevzu-u Çin şimendifer kumpanyası idaresinde geçer. Büyük müdhal kapısında bir kitabe vardır.Çin şimendiferleri kumpanya hümayun-u iştirak-ı ecâ nib bâ-irade-i hükümdarı memnûadır. Bu iradenin hilafında hareket edenler kanunen en şedid-i mücazata duçar olur.

Küçük kapının önünde nazır ile kumpanya direktörü ecnebi sendikaları vekilini istikbâl ediyorlar. Avrupalının koltuğundaki cüzdanda “3 milyon istikraz” yazılıdır.

(Şekil 2) imtiyaz mukavelesinin imzalanmasını gösterir. Masanın üstünde duran kağıda “Kuang Tung mukavelesini” yazılıdır. Sendika vekili mukaveleyi imza eden zatın katibine on bin liralık bir çek verir.

Bundan sonra dört resim ekabir memuriyenin sendikalar arasında oynadıkları rekabet oyununu gösterir. (Şekil 3) Çinli’nin biri üstünde “Şimendifer İmtiyazı” yazılı bir keçiyi satılığa çıkarır. Avrupa milliyyûnunun temsili olan bir hayvana “acele ediniz, rakibiniz keçiyi kendisine vermeliğimi istiyor ve beni tazyik ediyor” der. (Şekil 4) Almanya sendikalarını temsil eden bir canavara da “Şerait-i kabul ediniz rakibiniz sabırsızlık gösteriyor, dayanamayacağım vereceğim” diyor. (Şekil 5) iki rakib “işimiz karlı” diye söyler. (Şekil 6) iki sendika imtiyazı işletmek için birleşir.

İş bozulur, memur bu hareketinden dolayı Divan-ı Ali’ye sevk olunur. Eğer zengin ise bol bahşış verebilirse kurtulur. (Şekil 7) memur mahkeme huzurundadır. Reis sual eder:

-İkrar ediniz, şimendifer imtiyazını kaç sattınız?

- Ben hiçbir vakit iftirayı kabul etmem. Ben hükümete faideli bir istikraz yaptım, der ve hâkimlere gizlice tevzî' olunan para mukabilinde beraat kazanır. (Şekil 8) vilayet ahali-sine edilen eziyet ve taşralarda ahaliyi şayan vali ve memuriyenin halini tasvir eder. Semiz koyun ahaliyi temsil eder. Önündeki sabık memurlar “Kırptık yapağı aldık, haydi Pekin’e gidelim.” Arkadaki yeniler “Kırpmışlar, bizde yüzelim derisini alalım” diyorlar.

Memuriyenin ihtilas ve irtikâbı sunûf-i ahali arasında büyük bir nâ-hoşnûdî hasıl eyler. Tahammül-fersâ tekâlîf munzammadan şikayet için mandaranın nezdine meb'ûslar i'zâm olur.(Şekil 9) vali “Eğer teklifi edâ' etmez iseniz ticaretinize devam edemezsiniz” der.Gelenlerden aldığı gibi arkasında duran memuriyeden de rüşvet ahz eder. (Şekil 10) Musîbet-zedegane tevzî' ianeyi acı bir suretde tesvir eder. Felâket-dîdeler me'kûlât ile malı gemilerin karşısında memurlardan boş yere imdad taleb ederler, açlıktan ölürlər... Hâlbuki para ve eşya memurlar arasında taksim olunur. (Şekil 11) memurin askeriyenin maiyetine karşı icra ettiği zulme misaldir. (Şekil 12) vali terasının korkuluğuna ata biner gibi binmiş iki türlü cereyâne tâbî'dir. Bir tarafta efkâr-ı atîka tarafdarı, diğer tarafta ellerindeki sancakda “Yaşasın İslahat” yazılı bir sürü mektebliler bulunur. “Genç Çin” ile i'tiyâdât kadime tarafdarı arasında hükümet, tatbik olunmayan ıslahat ile meşgul.

Çin'de ıslahat olarak ancak mekteplerde eski edebiyat programına bir çok kanun-u garbiye ilave olunmuştur ki biçare Çin talebesi gayr-i kabul tahammül bir yük altına girmişdir. Hem eskileri okuyacak ve hem de yenileri... (Şekil 13) bir Çinli talebe arkasında ağır bir yük taşıyor. Üstündeki eşya da; Japon lisanı – tarifât-ı ıslahat – Avrupa jimnas-tiği – misail garbiye hakkında malumat – muallimesiz İngilizce – ilm-i iktisat – terbiye – hal-i hazır tarihi – kuvvenin ve nizamât-ı hükümet ve saire... yazılıdır. Biçare talebe kendinde îstihzâ edecek kuvvet buluyor da “Nasıl bizi işsiz bulmuyor musunuz?... Bununla beraber imtihanda hazır bulunacak müfettiş raporunda talebenin sâî ve gayrete kabiliyetsizliğinden bahis edeceği şübhesiz. İnsaf !...” diye bağıyor. (Şekil 14) de görülen karikatür ağır bir kaya altında ezilen genç bir talebeyi tasvir eder ki kaya, doktora imtihanlarının programını temsil eder.

Bu karikatürlerin tenkid ettiği şeylerin çareleri hükümet tarafından düşünülüyor. Misal, memurların irtikâbından kurtulmağa yegâne çare halas onların geçinebilecekleri miktarda maaşla tavgifidir. Mekteb programlarından eski usulü lağv etmek iktiza eder. Yeni usulü, sâbık-a muhafaza suretiyle tatbik etmek daha fena bir yola gitmektir. Mizah ve

hicv gazeteleri bu suretle pek büyük bir vazife-i hamiyet ifa ediyorlar ve Çin'de bir mevki-i mümtaz iktisab eyliyorlar.

Yukarıdan beri arz ettiğimiz mutalaat ve tarifat-ı kumandan (Herr Feld) gider. Görülüyor ki târik temeddünde pek geri kalan Çinliler, sansür usulü baki olduğu halde bile karikatür yapıyorlar ve tenkidat mahakkeleri nazar-ı hükümete muzaffer tasvib oluyor. Sad-hezâr teessüfüne bizde henüz mütefekkir geçinen zevat-ı kiram bile bunun lüzumunun mevcudenin en gerisi zan-ı bâtılda bulunduğumuz Çin'de müteaddid mizah gazetesi var iken bizde bir iki tanesi zor temin-i hayat edebiliyor.

EK 3:

“Titanik Vapurunda üst güvertenin bir kısmı.”

Resimli Kitab, Nisan 1328/ Nisan 1912.